

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

**SON
ÜTOPYA**

**TARİHTE İNSAN
HAKLARI**

SAMUEL MOYN

SON ÜTOPYA
TARİHTE İNSAN HAKLARI

Son Ütopya: Tarihte İnsan Hakları

Samuel Moyn

İngilizceden çeviren: Firdevs Ev

Yayına hazırlayan: Ferit Burak Aydar

Düzeltili: Melda Bağdatlı

Kitap tasarımı: Gökçen Ergüven

Kapak tasarımı: James Jones

© 2010 by the President and Fellows of Harvard College / Published by arrangement with Harvard University Press. *The Last Utopia. Human Rights in History.*

© Türkçe yayın hakları: Koç Üniversitesi Yayınları, 2015

1. Baskı: İstanbul, Ocak 2017

Bu kitabın yazarı, eserin kendi orijinal yaratımı olduğunu ve eserde dile getirilen tüm görüşlerin kendisine ait olduğunu, bunlardan dolayı kendisinden başka kimsenin sorumlu tutulamayacağını; eserde üçüncü şahısların haklarını ihlal edebilecek kısımlar olmadığını kabul eder.

Baskı: 12. matbaa

Sertifika no: 33094

Nato Caddesi 14/1 Seyrantepe Kâğıthane/İstanbul

+90 212 281 2580

Koç Üniversitesi Yayınları

Sertifika no: 18318

İstiklal Caddesi No:181 Merkez Han Beyoğlu/İstanbul

+90 212 393 6000

kup@ku.edu.tr • www.kocuniversitypress.com • www.kocuniversitesi yayinlari.com

Koç University Suna Kiraç Library Cataloging-in-Publication Data

Moyn, Samuel

Son ütopya : tarihte insan hakları / Samuel Moyn ; İngilizceden çeviren Firdevs Ev ; yayına hazırlayan Ferit Burak Aydar. -- İstanbul : Koç Üniversitesi, 2016.

272 pages ; 16,5x24 cm. -- Koç Üniversitesi Yayınları ; 110. Tarih/Siyaset.

Includes bibliographical references and index.

ISBN 978-605-9389-22-8

1. Human rights--History. 2. Civil Rights. 3. Human security. 4. International law and human rights. 5. Social rights. 6. Human rights and globalization. 7. Human rights movements. 8. European Commission of Human Rights. 9. Human rights--Europe. 10. Amnesty (International law). 11. United Nations. I. Ev, Firdevs. II. Aydar, Ferit Burak. III. Title.

JC571.M8820 2016

Son Ütopya

Tarihte İnsan Hakları

SAMUEL MOYN

İngilizceden çeviren: Firdevs Ev

İçindekiler

Önsöz	7
BİRİNCİ BÖLÜM	15
İnsan Haklarından Önce İnsanlık	
İKİNCİ BÖLÜM	43
Doğuştan Ölü	
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	77
Sömürgecilik Karşıtlığı Neden Bir İnsan Hakları Hareketi Değildi?	
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	107
Bu Mücadelenin Saflığı	
BEŞİNCİ BÖLÜM	151
Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları	
Sonsöz: Ahlaklılığın Ağır Yüğü	181
Ekler	195
1940'larda İnsan Hakları	195
1968 - 1978 Yılları Arasında İnsan Hakları	198
Notlar	201
Kaynakça	249
Teşekkür	259
Dizin	263

“İnsan hakları” denince herkesin aklına en üstün ahlak ilkeleri ve siyasi idealler gelir. Haksız da sayılmazlar. Genellikle akıllarında, kendilerine tanıdık gelen, birtakım vazgeçilmez liberal özgürlükler, bazen de toplumsal korumanın daha geniş ilkeleri bulunur. Fakat bundan daha fazlasını da kastederler. İnsan hakları, bu dünyayı daha iyi bir yer haline getirmek ve her bireyin haysiyetinin, uluslararası kapsamda bir korunmadan güven içinde faydalanabildiği yeni bir dünya yaratmak gibi çağrışımları kendi içinde barındırır. Bunun ütopyacı bir program olduğu ortada: Bu program, savunduğu siyasi standartlar ve uyandırdığı duygu yüklü tutkular gereği henüz var olmayan bir yerin imgesi üzerine kuruludur. Ülkeler arası kesin sınırların yerini yavaş yavaş uluslararası hukukun hâkimiyetine bırakarak bu sınırların dokunulmazlığının aşılmasını vaat eder. Mağdur olanlara daha iyi bir yaşamın mümkün olduğu üzerinden dünyayı sunmakla övünür. Tüm bunları, mümkün olduğunda devletlerle işbirliği yaparak; fakat en temel normları ihlal ettiklerinde de onları günah keçisi ilan ederek vaat eder. Bu anlamda insan hakları hem toplumsal hareketlerin hem de siyasi birimlerin (devlet bazında ve devletlerarası) en yüceltilmiş ideallerini tanımlar hale gelmiştir: Umut uyandırır ve harekete geçme çağrısında bulunurlar.

Bu programın ne kadar yakın zamanda yaygınlaştığının farkına varmak insanda çarpıcı bir etki bırakır. 1970’li yıllar boyunca, Batılıların değerler dünyası değişime uğrayarak, daha önce hiç var olmamış bir uluslararası insan hakları hareketinde birleşmiş bir tür ütopyacılaşma alan açmıştı. İnsanların doğuştan kazanılmış ölümsüz hakları Aydınlanma döneminde ilan edilmiş; fakat uygulamadaki sonuçları –kanlı devrime varana kadar ve devrim de dahil olmak üzere– tamamen ayrı bir anlayış oluşturacak şekilde son derece farklı olmuştu. İkinci Dünya Savaşı’nın akabinde, 1948’de, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ilan edildi. Ne var ki bildirge, yeni bir çağın habercisi olmaktan çok savaş dönemi ümitlerinin mezarına bırakılmış bir çelenkti. Dünya bir an için daha iyiye gitti; sonrasında ise, bildirgeyi destekleyen Birleşmiş Milletler’in kurulduğu yıl dünya, daha da belirginleşen savaş sonrası hedeflerini takip etmeye devam etti. Öncelik, ABD, Sovyetler Birliği ve aralarında bölüştükları Avrupa kıtasının Soğuk Savaş düşlerinden birinin ya da diğerinin zafe-

rine veriliyordu. Yeni devletlerden bazıları Soğuk Savaş rekabetinden sıyrılıp kendi rotalarını çizmek için uğraşsa da, imparatorlukların sömürgelerinden çekilmesi için yapılan mücadele Soğuk Savaş yarışını evrensel bir hale getirmişti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni bir düzen kurulması için dünya çapındaki ümitleri şişiren ve “insan hakları” fikrini ufaktan da olsa tedavüle sokan ABD, çok geçmeden bu söylemden vazgeçti. Ayrıca hem Sovyetler Birliği hem de sömürgecilik karşıtı güçler, doğrudan bireysel haklara ya da bunların uluslararası hukukta kutsal tapınaklar haline getirilmesine değil; kurtuluşun geleceğe uzanan yolları olarak gördükleri kolektif ideallere (komünizme ve milliyetçiliğe) daha çok bağlıydı.

BM’nin “Uluslararası İnsan Hakları Yılı” ilan ettiği 1968’de bile bu haklar, toparlayıcı bir kavram ve hareket olarak neredeyse bir varlığı bulunmayan ikincil haklar olarak görülmeye devam etti. BM, İran’ın Tahran şehrinde, ölü doğan ilkeleri hatırlamak ve yeniden canlandırmak adına bir yirminci yıl konferansı düzenledi. Konferans son derece sıradışı bir sahneydi. Diktatör şah Muhammed Rıza Pehlevi, bahar konferansını, insan haklarını geçmişte kadim İran halkının keşfetmiş olduğu övgüsüyle açtı: Şah, bin yıl öncesine ait büyük Pers İmparatoru Kiros (ya da Büyük Keyhüsrev) geleneğinin, kendi hanedanının manevi ilkelere olan saygısından dolayı bugün huzura eriştiğini belirtiyordu. Kız kardeşi Prenses Eşref tarafından yönetilen diğer oturumlarda, insan haklarının bugün artık büsbütün tanınmaz hale gelen bir yorumu ön plana çıktı: Önceden emperyal güçlerin haki-miyetindeki milletlerin bağımsızlığı, bugüne dek ulaşılan en önemli başarı, uzun insan hakları yürüyüşünün neticesi ve daha başarılacak olan her şey için bir timsal olarak sunuluyordu, özellikle de Altı Gün Savaşı’nın ardından Arap komşularından toprak gasp etmesi sebebiyle duruşmalarda utanç verici bir şekilde dikkatleri üzerine çeken İsrail’de. Yine de 1968’de BM dışında hiçbir yerde insan hakları henüz güçlü bir idealler bütünü halini almamıştı, bu da Şah’ın tertiplenmiş oyununda olup biten her şeyden daha fazla önem taşıyan bir gerçektir.¹ Konferans bir kurgunun parçası olan önergeleriyle devam ederken, gerçek dünya ayaklanmalarla yerle bir oluyordu. 1968 yılında Paris, savaş sonrası en büyük altüst oluşuna şahit oluyordu. Öğrenciler ve işçiler ülkenin kepenklerini indiriyor ve orta sınıf uzlaşmacılığına bir son verilmesini talep ediyordu. Berkeley’den New York’a ABD’nin her yerinde ve Doğu Avrupa’dan Çin’e dünyanın en uzak noktalarına kadar birçok yerde insanlar, özellikle de genç insanlar değişim talep ediyordu. Fakat 1968’in küresel çalkantısında Tahran haricinde kimse, talep ettikleri daha iyi dünyanın, “insan hakları” tarafından yönetilen bir dünya olmasını aklına getirmiyordu.

Dolayısıyla insan haklarının alamet-i farikası, 1970’lerde bir anda nereden geldiği anlaşılmadan sahneye çıkmış olmasıdır. Sovyetler Birliği genel anlamda

güvenilirliğini yitirdiyse (ABD'nin Vietnam macerası uluslararası düzeyde çok fazla öfke doğurmuştu), insan hakları bundan ânında fayda sağlayan bir unsur sayılmazdı. 1960'larda süper devletlerin güç yarışının oluşturduğu krizler devam ederken, gün geçtikçe başka ütopyacı görüşler gelişim gösteriyordu. Bu görüşler ABD'nin sığ tüketimciliğini telafi ederek yurt içinde cemiyetleşmeyi savunuyor, ya da Sovyet imparatorluğunda "insani yüzlü sosyalizm" den dem vuruyor ya da üçüncü dünya ülkelerindeki "yeni sömürgecilik"e karşı bağımsızlıkların devam etmesini bekliyordu. O dönemde insan haklarına yönelik çalışan hemen hemen hiçbir sivil toplum örgütü yoktu; daha yeni yeni filizlenen Uluslararası Af Örgütü, fiilen hiç duyulmamıştı. 1940'lardan 1968'e insan haklarını misyonlarının bir parçası olarak gören bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıdaki sivil toplum kuruluşu, bu haklar için Birleşmiş Milletler'in şemsiyesi altında mücadele verdi; fakat Tahran'daki konferans bu projenin acı verici sonuçsuzluğunu bir kez daha gözler önüne seriyordu. Uzun süredir STK'lere kendini adanmış bir başkan olan Moses Moskowitz konferansın bitiminde, insan hakları fikrinin acı bir biçimde "hâlâ aydınların merakını uyandırmaya ihtiyacı olduğu, toplumsal ve siyasal reformcuların hayal gücünü harekete geçirmesi gerektiği ve henüz ahlakçının duygusal tepkisini uyandırmadığı" tespitinde bulunuyordu.² Bu acı tespitinde haklıydı da.

Yine de on yıl içerisinde insan hakları gelişmiş ülkeler arasında ve eskisine oranla çok daha fazla sıradan vatandaş tarafından dillendirilmeye başladı. İnsan hakları artık sömürgelerin özgürleşmesini ve bağımsız milletlerin yaratılmasını çağrıştırmaktan ziyade, çoğunlukla devlet karşısında bireyin korunmasını ifade ediyordu. Uluslararası Af Örgütü yeni yeni görünür hale gelmişti ve 1977'de yeni idealleri temsil eden yol gösterici çalışmaları dolayısıyla örgüte Nobel Barış Ödülü verildi. Örgütün yeni savunma yönteminin popülerliği, insani nedenler için mücadele vermenin ne demek olduğunu sonsuza dek değiştirerek dünya vatandaşlığının savunuculuğunda yeni bir çağ ve marka doğurdu. Batılılar hem kendileri için hem de bir zamanlar hükmettikleri üçüncü dünya ülkeleri için devrim rüyasını geride bıraktılar ve ütopyacı normların bekçisi ve onların gerçekleşme mekanizması olacak yeni taktikler uygulamaya koyarak uluslararası bir insan hakları hukuku kurguladılar. Siyasetçiler bile, özellikle de ABD başkanı Jimmy Carter, insan haklarının devletlerin dış siyasetinin öncelikli belirleyicisi olmasını savunur olmuştur. Ayrıca hepsinden daha fark edilir şekilde bu hakların kamusal alandaki geçerliliği, kavramın gazetelerdeki görünürlüğünün insan haklarının güncel üstünlüğüne işaret eder şekilde artmasıyla kolayca ölçülerek, birdenbire tırmandı. Bu kavram 1940'lara kadar İngilizcede neredeyse hiç kullanılmamışken, bu dönemde mütevazı bir artış görülmüş ve nihayet 1977'de *New York Times*'ta, yayının geçmiş tüm yıllardaki

kullanımından beş kat daha fazla yer almıştı. Değerler dünyası değişiyordu. Philip Roth romanlarından birinde “İnsanlar tarihi uzun vadeli düşünür,” der, “fakat tarih, gerçekten de oldukça ani gelişen bir şeydir.”³ Bu söz hiçbir durumda insan haklarının tarihi için olduğu kadar doğru olmamıştır.

İnsan haklarının yakın zamandaki ortaya çıkışını ve günümüzde sahip olduğu gücü doğru hesap edebilmek, onun ütopyacı boyutlarına odaklanmadan mümkün olamaz: İnsan hakları yavaş ve parça parça ilerleyen bir reformlar bütünü gibi görüldüğünde bile, bu hakların cazibesinin temelini kuran haysiyet ve saygıya dayalı daha başka, daha iyi bir dünya imgesi. Yine de insan davranışının tarihteki seyri boyunca inanç ve aktivizme ilham vermiş tek idealizm olmaktan çok öte, insan hakları tarihsel anlamda son ütopya (başka hayaller çöktüğü için güçlenen ve öne çıkan bir ütopya) olarak zuhur etmiştir. İnsan hakları sadece Platon’un, *Yasalar* kitabının –ve Kiro’sun– adalet gayesine olan kadim bağlılığının modern bir versiyonudur. Özgürlük ve eşitliğin modern şemalarında bile insan hakları diğerlerinin içinde yalnızca bir diğeridir; insanlığın evrensel ideallerini odak noktası haline getiren ilk kavram olmaktansa çok uzaktır. Aynı şekilde insan hakları, tabandan gelen popüler bir hareketi inşa etmek için akıllara gelebilecek tek slogan da değildir. Kavramın üstünlüğünün daha eli kulağındaiken Moses Moskowitz’in çok iyi anladığı gibi, insan haklarının her şeyden önce hayal gücü düzleminde kazanması ya da kaybetmesi gerekiyordu. Kazanabilmesi içinse diğerleri kaybetmek durumundaydı. Toplumsal eylem alanında olduğu gibi düşünce alanında da insan haklarını en iyi “hayatta kalma” özellikleri tanımlar: İnsan hakları, başka siyasi ideolojiler yenilgiye uğrarken yenilmeyen bir tanrıdır. Bu kavram eğer yenilgiyi savuşturabildiyse bu büyük ölçüde, iflas eden başka siyasi ütopyalara karşı insan haklarının geniş bir çevre tarafından ahlaki bir alternatif olarak görülmüş olmasındandır.

ABD’de tarihçiler, insan haklarının tarihini yazmaya on yıl önce başladılar. O zamandan beri yeni bir disiplin billurlaşmaya ve gelişmeye başladı. Günümüz tarihçilerinin hemen hepsi, insan haklarının doğuşunu ve gelişimini bayram havasıyla karşılamıştır; moral verici arka plan öyküleriyle de bu yeni heyecanı donatmış ve esasen dönüm noktasının asıl kaynağının kimler olduğu konusunda ayrışmaya düşmüşlerdir: Yunanlar mı yoksa Yahudiler mi, ortaçağ Hristiyanları mı yoksa modern çağın başındaki filozoflar mı, demokrat devrimciler mi yoksa kölelik karşıtı kahramanlar mı, Amerikan enternasyonalistleri mi yoksa ırkçılık karşıtı vizyonerler mi başlangıç noktası olarak gösterilecekti? Tarihçiler dünya tarihini, uluslararası insan haklarının ilerici yükselişine bir hammadde olarak yeniden ele alırken; erken tarihin bugünün düşünce ve davranış şekillerine varan tek bir yoldan ziyade, geleceğe uzanan farklı farklı yollar açtığını nadiren kabul ettiler. Ayrıca yakın

zamanda, bu haklar sahneye çıktığından beri, insan hakları üzerine çalışırken bu hakları diğer ideolojiler içinde çekici gelen tek bir ideoloji olarak görme fikrinden hoşlanmadılar. Bunun yerine, yapılan seçimleri ve yaşanan kazaları kabul etmek yerine, tarihi insan haklarının kaçınılmaz yükselişini doğrulayan bir olgu olarak kullandılar. Bu çok yeni ütopya programının gerçek kökenlerini ortaya koymak için ise farklı bir bakış açısı gerekiyor.

İnsan hakları tarihçileri, konunun yeniliğine rağmen bu haklarla, kilise tarihçilerinin bir zamanlar kendi araştırma konularını ele alışına benzer şekilde ilgileniyor. Kilise tarihçilerinin Hristiyanlık dinine karşı takındığı tutuma benzer şekilde, temelde yatan sebepleri, tarihin seyrinde yaratılmış olmaktan ziyade, keşfedilmiş gibi görüyorlar. Tarihsel bir olgu insan haklarını akla getirdiğinde, hemen bu haklara zemin hazırlayan bir unsur olarak yorumlanıyor; tıpkı kilise tarihinin, bilindiği üzere, Yahudiliği çok uzun bir süre sadece gerçek akıbeti konusunda kafası karışmış bir ön-Hristiyanlık hareketi olarak görmesi gibi. Bu esnada dünyada insan haklarını geliştirdiğine inanılan “kahramanlar” ise genellikle –tıpkı kilise tarihçisinin havarileri ve azizleri gibi– eleştiri kabul etmeyen bir hayranlıkla ele alınıyor. Işığı takip edenleri manevi açıdan taklit edebilmek adına, velâyetnâme temel tür halini alıyor. En nihayetinde insan haklarını kurumsallaştırmayı başarmış görünen örgütler de ilk kiliseler gibi muamele görüyor: Bir gözyaşı diyarında iyilik için mücadele veren, toy fakat ümit vaat edecek kadar evrensel bir inananlar topluluğu. Amaca ulaşamazsa bunun tamamen etraftaki kötülüklerden dolayı olduğu varsayılıyor; başarıya ulaşırsa da, bunu elbette tesadüfün değil, takip edilen amacın haklılığının sağladığı kabul ediliyor. Bu yeni hareketin istediği veya ihtiyaç duyduğu mitleri bu yaklaşımlar sağlıyor.

Yine bu yaklaşımlar, insan haklarının kökenleri konusunda, kamusal ve siyasal anlamları olan bir fikir birliğiyle de örtüşüyor. İnsan hakları, gazete demeçlerinde ve siyasi konuşmalarda sıklıkla, hem eskiden beri var olan hem de apaçık ortada sayılabilecek bir amaç olarak karşımıza çıkıyor. Son görüşe göre, hem tarihçiler hem de uzmanlar, zaferin kazanıldığı bir dönüm noktası kabul edilebilecek kritik dönem olarak 1940'lara odaklanıyor. Michael Ignatieff gibi kamuoyunda iyi bilinen gözlemciler insan haklarını, tüm dünya genelinde bu hakların kökenleri hakkında en sık tekrarlanan Holokost'a karşı geliştirilmiş bir yanıt olarak en sonunda kendini gerçekleştirmiş eski bir ideal olarak görüyor. İnsan haklarının Batı'nın kamusal söyleminde kelimenin tam anlamıyla bin yıllık bir cazibe haline geldiği ve Avrupa'nın güneydoğusunda ve ötesinde bir etnik temizlik döneminin yaşandığı 1990'lı yıllarda, bu hakların Holokost sonrası bilgelik ânında doğmalarından beri kendilerini ağır fakat emin adımlarla, ahlaki sağduyudan bir devrime kadar varan

insancıl bir bilince doğru yerleştirdiklerini varsaymak yaygın hale geldi. Birçok insan abartılı bir sevinç içinde, Holokost sonrası şoktan doğan ve kendi sınırları içinde neredeyse tartışmasız olan güvenilir bir manevi rehberliğin, uluslararası toplumun temeli sayılan menfaat ve erki tahtından etmek üzere olduğuna inanıyordu. Tüm bunlar, 1970'lerde yaşanan olayların dönüştürücü etkisi olmasaydı insan haklarının bugünün ütopyası haline gelemeyeceğini, tam da bu sebeple etrafında bir hareketin şekillenmiş olamayacağını anlamakta yetersiz kalmaktadır.

İnsan haklarının, çok daha yakın bir zaman çizelgesine sahip bir alternatif tarihi geleneksel yaklaşımlardan çok farklı görünür. Bu alternatif tarih insan haklarının kökenlerini Yunan felsefesine ve tektanrılı dinlere, Avrupa doğal hukukuna ve modern çağın başındaki devrimlere, Amerikan köleliğine karşı yaşanan dehşete ve Adolf Hitler'in Yahudi kıyımına dayandırmaktansa; bu hakların ulus ötesi güçlü bir ideal ve hareket olarak çok daha yakın tarihe dayanan, kendine özgü kaynakları olduğunu gösterir. Hakların uzun süredir var olduğu doğrudur, fakat başından beri devlet otoritesinin ötesine geçmektense onun bir parçası olmuşlardır. "İnsan hakları" devrimci milliyetçiliğin yerini alana kadar haklar, en çok modern tarih boyunca, devrimci milliyetçilik döneminde görünür oldu. Sonrasında 1940'lı yıllar son derece kritik hale geldi; dönemin Evrensel Bildirge'ye sahne olmuş olması zaten önem taşır, fakat bu tarihlerde ya da yıllardır insan haklarının, uluslararası hukukçular da dahil olmak üzere neden birçok insanın ilgisini çekemediğini sormak da zaruridir. Gerçek tarih söz konusu olduğunda insan hakları, savaş dönemi retorığının ve savaş sonrası yeniden inşasının neticelerinin merkezinde yer almamış, her ikisine de kıyasla ikincil önemde kalmıştır. Alışıl gelmiş varsayımların aksine, savaş sonrası dönemde Holokost bilinci yaygın değildi ve tam da bu sebeple, insan hakları onun karşısında duyulan ihtiyaca bir yanıt olarak gelişmiş olamazdı. Daha da önemlisi, sözünü ettiğimiz dönemde uluslararası haklara dair hiçbir hareket ortaya çıkmamıştı. Dolayısıyla bu alternatif tarih, karşı karşıya olduğu en önemli bilmeceyi, uluslararası hareketin temel taşı ve uluslararası hukukun bir ütopyası olarak insan haklarının herkesin geleceğe dair sahip olduğu ümitleri tanımlar hale geldiği yılların, neden 1940'ların ortası değil de, 1970'lerin ortası olduğunu çözmekle yükümlüdür.

İnsan haklarının yaşayan hafızadaki ideolojik yükselişi, öngörülemez bir patlama da etkileşime giren farklı tarihlerin bir birleşiminden meydana geldi. İnsana dair her olayda olduğu gibi elbette burada da rastlantının payı vardı; fakat en önemli nokta, bundan önceki evrenselci tasarıların çökmüş ve bunların yerine insan haklarının ikna edici bir alternatif olarak inşa edilmiş olmasıydı. Eşikte, insan haklarını ilk kez takdim eden; fakat bu hakların bir anlam ifade edebilmesi için aslında onların temel

kuruluşu olarak devre dışı kalması gereken Birleşmiş Milletler duruyor. 1940’larda BM, ilkesel olarak egemenlikten ya da imparatorluktan kopmayı reddeden büyük güçlerin bir ittifakı olarak öne çıktı. BM başından beri insan haklarının konu dışı kalmasından olduğu kadar, bir yetkiler listesi olarak maddelere dökülmesinden de sorumluydu. Ayrıca sömürgesizleştirme süresince –başka açılardan BM’yi sarsacak şekilde– yeni devletlerin kurulması, insan haklarının biricik anlamını değişikliğe uğratmış fakat dünya sahnesinde geri planda kalmalarına sebep olmuştu. Bunun yerine insan haklarının etrafında sahici bir toplumsal hareket oluşmaya başlaması ve resmi devlet kurumlarını, özellikle de uluslararası kurumları aşarak dizginleri ele alabilmesi ancak 1970’li yıllarda mümkün oldu.

Açıkcası, patlamayı tetikleyen birkaç farklı katalizör bulunuyordu: Soğuk Savaş koşulları dışında bir Avrupa kimliği arayışı; Sovyet ve daha sonra Doğu Avrupa muhaliflerinin siyasetçiler, gazeteciler ve aydınlar tarafından kabul edilişi ve Vietnam faciasından sonra ABD’de dış siyaset anlamında yaşanan daha yeni, ahlaka uygun hale getirilmiş koşullardaki liberalleşme. Eşit derecede önem taşıyan fakat daha çok göz ardı edilen bir başka etmen ise, elbette Batılı gözlemcilerin gözünde, resmî sömürgeciliğin sonunun gelmiş olması ve sömürgecilik sonrası devletin girdiği krizdi. Bu toplumsal hareketin ve insan hakları etrafında şekillenen genel söylemin kökenleri konusunda bugün de en iyi genel açıklama, hem devlet temelli hem de uluslararası diğer, daha önceki ütopyaların yıkılması olmaya devam etmektedir. Tüm bunlar özgür bir yaşam tarzı vaat eden inanç sistemlerini oluşturunuyordu, fakat uğursuz bir keşmekeşe sebep oldular ya da imparatorluktan ve sermayeden bir kurtuluş sunsalar da aydınlık umutlar oluşturmak yerine karanlık trajediler gibi görünmeye başladılar. Bu atmosferde, ideolojik ihanetin ve siyasi çöküşün katıksız bir alternatifi olarak tanımlandığından dolayı, bireysel haklar etrafında dönen bir enternasyonalizm yükseldi. İşte tam da o zaman “insan hakları” ifadesi İngilizcenin genel konuşma dili içerisinde yerini aldı. Ve tam da o andan beridir ki insan hakları bugünü tanımlar hale gelmiştir.

Kilise tarihinden vazgeçmek, onun yerine şeytan ayinlerini yüceltmek anlamına gelmez. Bu kitabı, Batılıların son yıllarda karşılırlarına çıkan en ilham verici kitlesel ütopyacığa, güncel insan hakları hareketine olan büyük ilgim, hattâ hayranlığım sebebiyle yazdım. Bugünün ütopyacıları için insan hakları kesinlikle dikkate değer bir başlangıç noktası. Fakat özellikle bu hakların etkileyici cazibesini hissedenlere göre, insan hakları uzun vadede kaçınılmaz olan ve sağduyunun ahlaken aşıkâr farz ettiği bir kavram olmaktan ziyade, insan eliyle meydana getirilmiş haklar olarak görülmesi gerekir. İnsan haklarının bir ütopyacılık krizinin ortasında doğduğunun daha iyi kavranması, bu hakların sadece tarihsel kökenlerini değil, başka yaklaşımlar-

lardan çok daha kapsamlı şekilde, bugün içinde bulundukları güncel durumu da açıklar. Zira bu hakların, öncesinde daha cazip gelen başka ütopyaların yok olduğu bir dönemde ortaya çıkması, yüksek bir bedel karşılığında olmuştur.

Bu durumda, bugün ve ileride sahip olacakları tüm saklı anlamlarıyla yüzleşmek adına, insan haklarının gerçek tarihini anlamak çok önemlidir. Eğer insan hakları eskiden beri kabul gören birçok değeri bünyesinde barındırıyorsa, daha iyi ve insancıl bir dünya arzulayan yaygın, güçlü bir fikirler bütünü olarak nasıl ve ne zaman şekillendiğini de daha doğru anlamak bir o kadar hayati öneme sahiptir. Ne de olsa, bu haklar dünyanın kendisini değiştirmekten çok daha fazlasını idealizm örüntüsünü dönüştürmek için yapmıştır. Kendinden öncekiler ve rakipler yıkıldığında, son ütopya olarak ortaya çıkma sürecinde bile hareketin en zorlu çıkmazları belliydi. Büyük siyasi misyonlara bir alternatif, hattâ siyasetin ahlaki bir eleştirisi olarak doğmuş olsalar bile insan hakları bir anda özgürlüğün, kimliğin ve refahın gerçekleştirilebilmesi için evrensel bir çerçeve sunmak gibi fazlasıyla büyük bir siyasi misyonu üstlenmek zorunda bırakıldı. Keza, sakınma yoluyla kazandığı maksimalizmi yavaş ama emin adımlarla üstlenmek zorunda bırakıldı.

Bu güncel açmaz, dosdoğru bir biçimde ele alınması gereken bir ikilem olsa da, bir kökenler cümbüşü olan tarih, bu konuda yardımcı olmayacak. Bugün güçlü olarak kabul edilen çok az kavram, iyice incelendiğinde uzun zamandır süregelen, kaçınılmaz şeyler olarak görülür. İnsan hakları hareketi kesinlikle bu birkaç kavramdan biri değil. Fakat bu aynı zamanda, bu kadar yakın zamanda içine doğdukları dünyadan şimdiden çok daha farklı bir ortamda, hayati öneme sahip ve güncel bir program takip ettiklerinden insan haklarının, korunması gereken bir miras olmaktan ziyade, yeniden icat edilmesi –hattâ artık geride bırakılması– gereken bir buluş olduğu anlamına da gelir. İnsan haklarının, verdiği ilhamın ve karşı karşıya olduğu zorlukların ışığında nasıl daha iyi bir dünya meydana getireceğini henüz kimse tam olarak bilmiyor. Aynı zamanda tıpkı insan haklarının bir zamanlar kendinden öncekilerin yıkıntıları üzerinde yükselmiş olduğu gibi, eğer eksikliği hissedilirse gelecekte başka bir ütopyanın ortaya çıkıp çıkamayacağını da kimse bilmiyor. İnsan hakları son ütopya olarak doğdu, fakat bir yenisinin sahneye çıkma ihtimali her zaman devam ediyor.

İnsan Haklarından Önce İnsanlık

Jorge Luis Borges, Kafka'nın edebiyat tarihiyle olan ilişkisi üzerine yazdığı nefis denemesinde "her yazar kendi seleflerini yaratır" der. "Kafka'nın eserleri, geçmiş algılayışımızı değiştirip şekillendirdiği gibi, geleceği de şekillendirecektir."¹ Borges, Yunan filozof Zeno'dan başlayarak farklı yüzyıllara ait, hem gayet iyi bilinen hem de kıyıda köşede kalmış kaynakları tarayarak Kafka'nın üslubunun katkılarından, hattâ yazarın –o daha doğmadan önce şekillendiği halde– kişisel takıntıları olarak değerlendirilen bazı özgün izlerinin rastlandığı edebi eserlerden bir seçki sunar. Borges oluşturduğu seçkiyi şu şekilde anlatır: "Yanılmıyorsam, topladığım heterojen eserlerin hepsi Kafka'ya benziyor ve yine yanılmıyorsam bunların çoğu da birbirinden farklı." Bu durumda, bu ilk metinleri nasıl yorumlamalıyız? Kafka'dan önceki yazarlar Kafka değil, kendileri olmaya çalışıyorlardı. Ellerindeki "kaynaklar", bir Kafka yaratmak için yeterli değildi; eğer Kafka diye bir yazar ortaya çıkmış olmasaydı, kimse onların Kafkacı bir üsluba yaklaştığını da düşünmeyecekti. Yani Borges'in "Kafka'nın selefleri" hakkındaki meramı, aslında böyle bir şeyin olmadığıdır. Eğer geçmiş yakın zamanda gerçekleşmiş beklenmedik bir olayın hazırlık evresi olarak görürsek, her ikisi hakkındaki kanımız da çarpık olacaktır. Geçmiş, gerçekleşmeyi bekleyen bir gelecek gibi görülür. Bunun yanında yakın zamanda gerçekleşen beklenmedik olay da aslında o kadar da şaşırtıcı değilmiş gibi değerlendirilir.

Aynı durum, global siyasi normlar bütünü olarak ulus ötesi bir toplumsal hareketin öğretisini sağlayan günümüz insan hakları için de geçerlidir. 1940'larda İngilizcede kutsallık kazanan ve geçtiğimiz on-yirmi yıl içerisinde kullanımı artan insan haklarının derin kaynaklarını ortaya dökmek için –Borges'in beklenmedik süreksizliğin, geçmiş nihayete erdirmek kadar arkada da bıraktığına dair farkındalığı da dâhil olmak üzere– birçok deneme yapılmıştır. Klasik vaka, Stoacı Yunan düşünürler ve Roma felsefesiyle başlar, Ortaçağın ve modern çağın başlarının doğal yasaları ile devam ederek Amerikan ve Fransız devrimlerinin şahsında, 1776'daki Bağımsızlık Bildirgesi ve 1789'daki İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile doruk

noktasına ulaşır. En son bu noktada okun yaydan çıktığı düşünülür. Bunlar kullanabileceğimiz geçmişlerdir: Olayın kendisinden sonra seleflerin inşası. Bize sunulan bu derin köklerin yol açtığı en vahim sonuç, bu olayların, açıkladıklarını iddia ettikleri tarihsel gelişmelerin gerçek koşullar üzerindeki dikkatleri dağıtmalarıdır. İnsan hakları doğuştan gelen haklarmış ya da çok uzun zamandır hazırlanmış gibi değerlendirildiğinde, kimse bugün bu kadar güçlü hale gelmelerinin ardında yatan gerçek sebeplerle yüzleşmez ve bu sebeplerin bugün hâlâ ikna edici olup olmadığı üzerine de düşünmez.

İnsan haklarının “selef”lerine dair araştırmadaki tüm bu aşikâr karışıklıklar içinde, en âlâ mertebede insan olmalıdır. Modern çağın başlarındaki siyasi devrimlerde ileri sürülen ve sonrasında savunulan haklar, devlet ve ulusu aşan çekim merkezleri olmak şöyle dursun, bu ikisinin inşasının tam kalbinde yer alıyordu ve çok yakın geçmişe kadar da bu rolün ötesinde bir yere varamadı. Hannah Arendt bunu mümkün olabilecek en açık haliyle görmüştü, fakat hakların tarihi açısından sonuçlarını ortaya dökmedi. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları*’nda yer alan ünlü bir bölümde, kolektif üyelik tarafından tanınan ve “hakka sahip olma hakkı” denen kavramın, yeni Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’nde sıralanan değerlere ulaşılmasında kilit role sahip olduğu sonucuna varır: Topluluğa katılım olmadıkça kendi başına hak iddia edilmesi bir işe yaramaz.² Haklar yurttaşların ilk imtiyazı olarak doğmuştur; şimdi ise, herhangi bir üyelik ve bu sebeple de güvence olmadan, “insan”ların son şansı haline gelme riski taşıdığını düşünür Arendt. Haklıdır da: Kendini bir siyasi topluluğa ait olmaya dayandıran ilk haklar ile sonrasındaki nihai “insan hakları” arasında çok açık ve temel farklar bulunuyor. Bu durumda modern çağın başındaki devrimi ve on dokuzuncu yüzyıl siyasetini harekete geçiren *droits de l’homme* ile 1940’larda temelleri atılan ve son on-yirmi yılda bu kadar cazip hale gelen “insan hakları” kavramlarının kesin bir şekilde ayrıştırılması gerekir. Bunların biri, ülke içinde bir yurttaşlık siyasetini, diğeri ülke dışında bir ıstırap siyasetini ima eder. Birinden ötekine geçiş, anlam ve alışkanlıklarda bir devrim de içerir; bu durumda birini diğerrinin kaynağı olarak sunmak daha en baştan hatalıdır.³

Evrensel Bildirge’den önce bile hakların kavramsal zemininin bazı düşünürler, özellikle de Aydınlanma akılcılığının zirvesindekiler tarafından doğal, hattâ “insancıl” kabul edildiği doğrudur. Fakat böyle olması durumunda bile bu haklara, ancak tanınacakları ve korunabilecekleri yurttaşlık alanlarının inşası halinde kavuşulabileceği konusunda evrensel olarak fikir birliğine varılmıştı. Bu alanlar yalnızca, halihazırda edinilmiş hakların inkâr edilmesine karşı mücadele için

* İnsan hakları (çn.)

olanaklar sağlamamış, en az bunun kadar önemli bir şekilde, bu yurttaşlığın anlamının tartışıldığı, eski hakların ve yeni haklar için kampanyaların da savunulduğu mücadele alanları olmuştur. Bunun aksine, 1945'ten sonra, özellikle de ortaya çıktıkları zamanda –ve belki de o zamandan beri– insan hakları buna kıyasla hiçbir yurttaşlık alanı açamamıştır. Bu durumda insan hakları tarihindeki en önemli olay, hakların egemen ulus-devletin altyapısına hizmet etmesindense, üzerinde ve haricinde bir güç olarak ona zıt durabilecek yetkinliğe sahip haklar olarak yeniden biçimlendirilmeleridir.

Hakların insanın evrenselliğiyle olan genel ilişkisine de bambaşka bir ışık tuttuğundan, hakların devletle olan temel bağıni kurabilmek önemlidir. Bugün birçok kimse için insan hakları sadece uzun süredir var olan evrenselci ya da “kozmopolit” bir inanışın modern versiyonudur. Eğer Yunanlar ya da Kitabı Mukaddes, sıkça düşünüldüğü gibi, insanlığın bir olduğunu ilan ettiyse, onlar da insan hakları tarihinde yerlerini almalıydı. Fakat asıl gerçek, tarihte birbirinden farklı ve zıt çok fazla evrenselliğin olduğudur; hepsi de tüm insanların aynı değerler grubuna ya da –1948 bildirgesinin söylediği gibi– aynı “aile”ye ait olduğu düşüncesine eşit derecede bağlıdır. Bu noktadan sonra ise bu fikirler insanların neyi paylaştığı, hangi doğruları kabul edip hangi kuralları takip etmeleri gerektiği konusunda birbirinden ayrılmıştır.

Tam da bu sebeple uluslararası haklara dayalı bir evrenselcilik, dünya tarihindeki diğer evrenselciliklerden yalnızca biri kabul edilebilirdi. Gerçekten de devletlerin haklarla olan uzun vadeli birbirine dolanmışlığı, hak tartışmalarının, manevi sınırların kalktığı bir dünya hayal edilebilmesine katkıda bulunmaktan çok, farklı devletlerin ve milletlerin yayılmalarına ve birbirleriyle olan rekabetine tarihsel olarak suç ortaklığı yapan oldukça şüpheli bir tür kozmopolitlikle birlikte düşünülmesine sebep olur. Aydınlanma çağından sonra, hakların devlet ve millet üzerinden aranması, zaman zaman hakların birlikte ileri sürüldüğü evrenselciliğin kendisinin sürdürülebilmesini zorlaştırmıştır. On dokuzuncu yüzyıldaki birçok gözlemci, haklar üzerinden bir siyasetin yaratılmasında devlet gerekliyse, bu hakların devletin kendi otoritesinden başka gerçek bir kaynağı ve onun yerel anlamlarından başka bir temeli olup olamayacağını merak ediyordu.

Son olarak, hak kavramının yaratılması, evrenselcilikler arasındaki rekabetin bir anda sonlanması anlamına gelmiyordu. Bireysel haklara dayalı bir ütopyanın daha iyi bir dünyaya dair umutların tek sözcüsü olması için, aslında vazgeçilmesi gereken birbirinden farklı globalizmler ve enternasyonalizmler modern tarih boyunca varlığını sürdürdü. Haklar doktrini dünya tarihinde geç bir evrenselciliği içinde barındırırken, bu doktrinin günümüzde “insan hakları” olarak yeniden icadını

kavramanın en iyi yolu, bu doktrinin eski ve yeni enternasyonalist rakiplerine karşı yürüttüğü zorlu mücadelenin ardından hayatta kalmayı başarmış olduğunu görmektir. Günümüz inanç ve uygulamalarının kaynağının bulunacağı yer büyük ölçüde bu yeni gelişmelerdir; gerisiye tarih olmuştur.

Siyasi sahneye çıktıktan sonra yapılan birkaç düzenlemeyle insan hakları, “doğuştan kazanılan haklar” olarak ilan edildi.⁴ İnsanların aynı gruba ait olduklarına dair kabaca yapılan varsayım, sonrasında bu gruplar arasındaki ayırım hiç olmadığı kadar geçirgen hale gelmiş olsa da, insanların tanrılardan ve hayvanlardan ayrıldığına dair yazılı tarihe dek uzanan düşünce kadar eski olabilir.⁵ Fakat yine de insanlığın evrenselciliği tek başına (Yunan felsefesinde ve tektanrılı dinlerde de görülen evrenselcilik anlayışı da dâhil olmak üzere) insan haklarının tarihi için doğru bir başlangıç noktası değildir. Bunun için iki sebep gösterilebilir: Birincisi, bu kaynakların binlerce yıldır karşılaştığımız doktrin ve hareketlerden oluşan devasa bütüne hammadde sunmuş olması; ikincisi ise bunu, daha sonra “insan hakları”na kavuşmak için vazgeçilmesi gereken birçok başka etmenle uyum içinde yapmış olmasıdır. Yunanlar da Yahudiler de, onu doğanın ve ilahiyatın bambaşka kaynaklarına dayandırmış olsalar bile, “adalet” istiyordu. O zamandan beri birçok farklı evrenselcilik birbirini takip ederek ortaya çıktı.⁶ Fakat özellikle kökenlerinin farklılığı ve kulağa yabancı gelen algılanış biçimleri, bu evrenselcilikleri günümüz değerlerinin kaynaklarıyla birlikte düşünmeyi imkânsız kılıyor. Önemli olan, dünya tarihinde evrenselciliğe giden çok sayıdaki kırılma noktasından herhangi biri değil, insan haklarının bu evrenselcilikler arasında bugün uygulanabilir tek seçenek olarak kabul edilmesine neyin sebep olduğudur.⁷

Geleneksel anlatımlarda, modern düşünce yapılarına doğru en büyük sıçrayışı sağlayan unsur hep, Stoacıların “kozmopolitlik”i olarak geçer.⁸ Bu Yunan ve Romalı filozoflara ve şairlere göre dünyayı akıl yönetir; tüm insanlar akıldan yana payına düşeni aldığına göre, aynı siyasi birimin parçalarını bir araya getirirler. Gerçekten de “insanlık” (*humanitas*) kelimesini ilk icat edenler –düşünürlerinden birçoğu Stoacı kavramlardan derinden etkilenmiş olan– Romalılar olmuştur.⁹ Buna rağmen ne Stoacıların kozmopolitliği, ne de başlangıçtaki insanlık kavramı, bugün çağrıştırdıklarıyla uzaktan yakından benzeşmektedir. Roma kültürünün ve –Stoacıların ilkelerinin– yüreklendirdiği ya da göz yumduğu dışlayıcı toplumsal uygulamalar; yabancılara, kadınlara ya da kölelere yapılan muameleden dolayı bu gerçeği açıkça ortaya koyuyor. Stoacı “kozmopolit” tüm erkekleri bir araya getiriyordu; fakat bunu reformist bir siyasi proje halinde değil, onları toplumsal gelişmeden kopmuş, öteki dünyaya ait bir mantık alanına sürükleyerek yapıyordu. “İnsanlık” konusuna gelince, bu kavram dünya çapında bir ahlaki reformdan ziyade, genellikle kişisel

eğitim ayrıcalığına dair bir ideali ima ediyordu. “İnsani” ve “insancıl” deyişleri ancak modern zamanlarda düşünülebilir halde geldi. Gerçekten de, Arendt’in de belirttiği üzere, Roma’da insanlık basit anlamıyla eğitimsel biçimlenme alanının ötesinde değerlere dair çağrışımları beraberinde getiriyorsa, bunlar nihai bir önemden çok, ancak önemsizliği ifade ediyordu. Arendt bu gözlemini, “Bir beşeri varlık, başka bir deyişle bir *homo*, kelimenin özgün anlamına bakıldığında, yasaların ve yurttaşların siyasi gövdesinin dışında kalan bir kimseyi, örneğin bir köleyi ama mutlaka siyaseten ilgisiz bir kimseyi işaret ediyordu,” diyerek belirtir.¹⁰

Stoacılık gibi, Hristiyanlığın da evrenselci olduğu aşikârdır. Fakat kozmopolitliğin o ya da bu şekli için ve özgül olarak insan hakları için de kesin olan bir şey varsa, o da Hristiyanlık evrenselciliğinin, insan haklarına kavramsal ya da siyasal anlamda erişebilme ihtimalinin kredisini tartışmasız bir şekilde dine yüklediği gerçeğidir. İbrani peygamberlerin düşünceleri başta olmak üzere, daha önceki evrenselcilikler dikkate alındığında, Hristiyanlık da geçen yüzyıllar boyunca, kendinden yola çıkan birçok evrenselciliğe ilham verdi. Önderleri İsa ve Pavlus, Tanrı’nın yeryüzündeki eli kulağında hükümranlılığı için apokaliptik görüler sunmuştu. Çok geçmeden bu din, Mezopotamya civarındaki mazlumlara umut vaat eden bir mesaj ilettiler ve imparator Konstantin’in Hristiyanlığı kabul etmesinden sonra, Romalı siyasi aidiyet kavramlarının şehirlerden kırsala yayılması kolaylaştı. Bundan bin yıl sonra ortaçağ doğa yasasını destekledi. Eşitlikçi yönüyle bilinse de, Hristiyanlığın çağdan çağa ve bölgeden bölgeye değişen kültürel ve siyasi içerimleri, modern anlayışlara tek başına yaklaşamayacak kadar farklıydı ve çok büyük dönüşüm gerektiriyordu.

Sonuç olarak, daha fazlasını talep etmeye çalışan açıklamaların önermesi, farklı kültürlerden evrensel ahlaklılığa doğru giden tek bir adım olduğu, bunun da Hristiyanlık olduğudur. Fakat birden fazla evrenselciliğin geçmişte de bugün de var olduğu ve var olmaya devam edebileceği bir kez kabul edildiğinde, birbirinden farklı hareketlerin ya da kültürlerin evrensel olduğu gerçeği –hattâ Hristiyanlığın fazlasıyla olduğu gibi– onlara insan haklarının tarihöncesine dair bir rol yüklemeyi. Benzer şekilde Avrupalılar kendi topraklarını geride bırakıp, özellikle de alışkın olmadıkları yeni yerli Amerikan halklarıyla karşılaşınca, varsayımlarının sınırlarıyla yüzleşmek zorunda kaldılar. Fakat yurtdışındaki yerli kültürlerin radikal farklılıklarını değerlendirirken klasik felsefe ve ortaçağ dininin kategorilerine dayandıklarından, “insanlık”a doğru olan basit atılımı yapmayı başaramadılar. Çağdaş insan hakları hâlâ kendi Kristof Kolomb’unu bekliyordu.¹¹

İnsan haklarının “selef”leri konusundaki bir diğer, daha çok ümit vaat eden yaklaşım ise bunların evrensel bağlamının başardıklarına değil, toplumların devrim

bildirgelerinde ve güncel listelerde geçen belirli unsurlarda dile getirilen değerleri ne zaman korumaya başladıklarına odaklanır. Fakat bu tarih de aynı şekilde tesadüfe ve süreksizliğe vurgu yapar. Bu yaklaşım, evrenselciliklere dair bir tarih saptamak yerine, tüm güncel hakların hepsinin tek tek saf dışı bıraktığı toplumsal endişenin, bazen bu güvenceler daha haklar diline bile dahil olmadan izini sürer. Bu büyüleyici bir alıştırma ve birçok kaynak da öne sürülmüştür. Bu çoğulluk göz önünde bulundurulduğunda çıkarılacak temel ders, bugün bütün bir “insan hakları” paketiyle işaret edilen endişelerin, farklı kronolojiler ve farklı coğrafyalarla örülü farklı geleneklerde bambaşka sebeplerle kuluçkaya yattıklarından, kendilerine özgü bir tarihe sahip olduğudur. Nihayetinde Evrensel Bildirge’de ve başka kutsal kitap sıralamalarında şekil bulmuşlardır. Fakat geçmişe bakıldığında, Kafka ne kadar, bir tek Kafka’nın kendi buluşlarını yapmasından sonra kurulmuş bambaşka bir edebi geçmişin sonucu olarak görülebiliyorsa; özel bazı hakların ortaya çıkışı da hiçbir şekilde, kaynaşmış bir listenin parçası olarak yeniden yorumlanmalarını ve daha sonra bugün bile bahsedildiği şekliyle “insan hakları”na varmalarını açıklamaz. Modern bildirgelerde ortaya çıkan hiçbir şeyin peşine, başlangıçta kendisine ulaşılabilmek üzere düşülmemiştir.

Birkaç örnek bunu açıkça ortaya koyar. Genel anlamda insanlığa gerçek bir yetki vermeye yönelik hiçbir çabası bulunmayan hukuk sistemlerinin dahilinde olsa da, dünya tarihinde büyük ihtimalle en çok dillendirilen ve azimle tekrar tekrar sağlaştıırılan hak mülkiyet hakkıdır. Roma hukukundan sonra özgürlükler, satış hakları, dokunulmazlıklar ve ayrıcalıklar gibi farklı isimlerle anılan hakları koruma altına alan eski feodal anlaşmalar, mülkiyetin kutsallığının altını çiziyordu; erken kapitalizmin ön koşullarını koruyan daha yeni yasalar ise mülkiyet hakkının tanımına ve savunusuna özel bir anlam yükledi.¹² Yine de bu savununun kadimliği ve onu sürdürmek için ardı ardına geliştirilen diller, modern hakların tarihinde uzak bir arka planın parçalarıdır.

İronik bir şekilde, sık sık yeni icat edilmiş toplumsal korumalar oldukları gerekçesiyle itelenen her şeyle birlikte düşünülen bu değerler, muhtemelen en az mülkiyetin savunusunun kendisi kadar eskidir. Her ikisi de, hem vücut bütünlüğünün dokunulmazlığının hem de şimdi daha tanıdık olan, işkenceye karşı korunma hakkı gibi, tutukluluk sürecine ait hakların ima ettiği değerlerden daha öncesine dayanır. İnsan hakları 1970’lerde patladığında siyasi haklara ve vatandaşlık haklarına çok fazla odaklandıklarından, toplumsal ve ekonomik “kuzen”leri, “ikinci kuşak” ilkeler olarak görülmeye başlandı. Fakat çoğu siyasal ve sivil korumaların aksine, eşitsizlik ve sosyo-ekonomik yoksunluk konusunda duyulan kaygı, Kitabı Mukaddes’te ve insanlığın ortak kültürüne ait dünya genelindeki başka kadim

ifadelerde karşımıza çıkar. Avrupa ortaçağında “haklar” için gerekli olduğunda kullanmak üzere ilginç bile sayılabilecek savunmalar bulunuyordu; elbette bunlar yine de henüz kişisel ve yasal olarak korunmuş modern yurttaşlık yetkileri değildi.¹³ Ayrıca bunlar özel mülkün korunması için her ne kadar merkezî bir yer sağlamış olsa da, hakların Fransız Devrimi sırasında ve sonrasında gelişen tarihi, en başından beri toplumsal kaygı için yer açmıştı.

Listeden başka bir öge daha seçmek gerekirse, devlete karşı bir dokunulmazlığa sahip olan vicdan özgürlüğü kavramı, yine tesadüfi olarak gelişen modern insan hakları kanonuna mirasını bırakan başka, daha yeni bir kaynaklar topluluğuna dönmektedir. Aslen Protestanlığa dayanan düşünce, dış gövde ile “özgür” iç inanç alanı arasında bir takoz görevi görüyordu. Reform’un kanlı akıbetinden sonra tartışmalı sayılabilecek yenilik, sadece birden fazla mezhebin kabul edilmesini değil, devletleri hükümdarın dini altında birleştirmeye dair önerileri de beraberinde getirdi. Durumu da açıklayan bir şekilde, on yedinci yüzyılın Hollandalı Hugo Grotius ve İngiliz Thomas Hobbes gibi ilk doğal hak düşünürleri, benliğin devlet tarafından korunmasına en yüksek önemi veriyor ve dinde çoğulculuğun benimsenmesini aşırı uygulamalarda riskli görüyordu. Bunun yerine başlangıçta “hak”ların gelişiminden tamamen ayrı tutulan dinî tartışmalarda, hoşgörü değeri öne çıkıyordu. Bu değer, dini özel bir yetki alanı yapmaya dayalı seküler bir önermeden ziyade, farklı mezheplerden Hristiyanların bir arada yaşamasıyla güçlü bir şekilde ilişkilendiriliyordu. Fakat nihayetinde, vicdanın korunan bir iç ortam halinde siyasi olarak yalıtılması, inanç, düşünce, hattâ belki de konuşma ve basın özgürlüklerine dair hakların öne sürülmesinde kaynak haline geldi. Protestanlık, Lutherci ve Kalvenci görünümünde ruhani özgürlüğü vurgulayarak, devlet ve toplum karşısında sahip olunan dinî güç ve yetkiyi yıkmayı değil, Hristiyanlığın temellerine dönmeyi arzuluyordu. Fakat Hristiyanlığın kendi kolları arasında maneviyat üzerindeki devlet yönetimi için sürdürülen rekabete bir son verilmesi çağrısının ardından, meşru devlet müdahalesinin ötesinde bir bölgeye yönelik özgül biçimde modern bir bağlılık şekillendi.¹⁴

Hakların korumalarının beklendiği bir diğer –yine özünde bambaşka– özgül değerler kaynağı da, artık devrim dönemine gelene kadar yüzyıllardır sadece mülkiyeti değil, bireyi de koruyucu olağan haklar sunan umumi ve medeni hukukun, uzun süredir var olan ve teoriye dayanmayan hukuki teamülleri idi. Umumi hukukta yaşanan gelişmeler, daha sonra Aydınlanma reformizmiyle birlikte, temel olarak cezai sürecin muhafızlarını güçlendirmekten sorumluydu: İzinsiz aramaya karşı korunma hakkı, geriye dönük işleyen yargılamaların engellenmesi, 48 saat içerisinde hâkim önüne çıkarılma hakkı, bir kimsenin davacısıyla karşı karşıya

gelebilmek hakkı, bir jüri tarafından yargılanma hakkı gibi. Fakat bu haklar aslen tüm İngiliz vatandaşlarıyla (hattâ tüm erkeklerle bile) değil, yalnızca “özgür” erkeklerle özdeşleşiyordu. Bu haklar, çıkış noktaları ve anlamları itibarıyla daha sonraki doğal ve evrensel haklardan tamamen bağımsızdı. Başka bir deyişle, “antikçağ anayasası” olarak bilinen anayasada saklı olduklarından ve 1689’un İngiliz Haklar Yasası’nda İngiliz geleneğinden doğal öğretilere herhangi bir yükselme olmadan meşhur şekilde sıralanmış olmalarından dolayı, tüm zamanlarda basit yasal haklar olarak kalabilirlerdi.¹⁵ Tahta karşı “özgürlük”ün savunucusu John Wilkes, bu haklar için bu çerçevede dahilinde mücadele etmişti. Aynı şekilde Edmund Burke de bu gibi doğuştan gelen haklarla yeni, doğal haklar arasında geleneksel entelektüel geleneği oluşturduğunda bu mücadeleye katıldı. Burke, Fransız soyutlamalarına karşı eleştirisinde, “Kalbim insanoğlunun gerçek haklarını teoride reddetmekten uzak olduğu kadar, onlardan uygulamada kaçınmaktan da bütünüyle uzaktır” diye vurgular. “Bunların [doğal] hak olma iddiasını reddederken bu iddiaların gerçekten hak olanlara verdiği yıkıcı zarar gibi, bir zarar vermek niyetinde değilim.”¹⁶ Burke tarihsel olarak eklemelenen hakların alacalı listesini “insan hakları” olarak yeniden icat etmenin –sadece siyasi bir mesele olarak değil, evrenselleşmeleri asıl kökenlerini de gizlediğinden– basit bir hata olduğunu düşünüyordu.

Bugün “insan hakları” olarak korunan siyasi değerlerin nasıl ortaya çıktığının girift tarihi, onların ne birbirleriyle ne de tüm insanoğlunun (ve yakın zamanda artık kadınların da) aynı bütüne ait olduğu evrensel düşüncesiyle özünde bir bağlantının olmadığını gösterir. Hristiyanlığın eski emirlerinden merhametin yeni ve seküler bir versiyonu, öncelikle kelimenin manasını artık genel anlamda bir başkasının acısını hissetmeyi anıştıracak şekilde değiştirerek, “insanlık” kavramına daha çok aşına olunan referanslar vermeye imkân sağladığından beri bu hakikat, Aydınlanma süresince de aynı kaldı. Bu yeni anlayış kültürü kendine özgü sınırlara sahip olsa bile, esaret ve şiddet gibi vücuda karşı tahribata dayanan cezalandırma yöntemlerine karşı yeni normların inşa edilmesinde hiç kuşkusuz katkı sağladı.¹⁷ Bununla birlikte, “haklar” tarafından korunan değerlerin nasıl billurlaştığının gerçek hikâyesi, bir paket olarak modern haklara kasti değil, tesadüfi katkıları bulunan ölü projeler ve eğilimlerle mücadelenin hikâyesidir. Haklar tarafından korunmaya tabi temel değerlerin tarihi, bir set olarak hep birlikte tek seferde doğup sonra sadece uluslararasılaşmanın oturup beklenmesiyle değil; bir keşiften ziyade inşa, bir zorunluluktan ziyade olumsuzluk olarak kurulmuştur.

Aydınlanma’nın ve devrim dönemlerinin evrenselciliği açık bir şekilde kozmopolitliğin çağdaş biçimleriyle bir akrabalık taşır. Fakat Aydınlanma’nın “insanın ebedi hakları” olarak öne sürdüğü haklar, yine de günümüz insan haklarından –ki bunlar

da aslen devrimin eleştirisi sürecinde ortaya çıkmıştır— çarpıcı derecede farklı bir siyasi projenin parçasıydı. İnsanoğlunun hakları ütopyacıydı ve duyguları harekete geçiriyordu: Johann Wolfgang von Goethe 1797’de, “Yeni güneş tüm görkemiyle ilk kez yükseldiğinde; insanoğlunun o özgürlüğe ilham veren ve evrensel eşitliğini anlatan haklarını ilk işittiğimizde, tüylerinin diken diken olmadığını itiraf etmeye kim cesaret edebilir!” diye haykırmıştı.¹⁸ Fakat daha sonraki insan haklarının aksine bu dönemdeki haklar derinlemesine, devletin ve milletin —gerekirse devrim yoluyla— kuruluşuna bağlıydı. Çok yakın zamana kadar bu hakların en temel deneme tahtası rolünü devlet üstlenmiş olsa da, bugün artık haklar konusunda bu devlet forumunun ötesine geçmenin tam zamanıdır.

Çok erken bir tarihten beri, hukuk sistemleri, özellikle de birçok kolunu Batı hukukun kırılımlarının oluşturduğu Roma hukuk sistemi, “hak”ları koruma altında tutmayı başarıyordu. Zaman zaman, Roma hukuk sistemindeki hakların belli ölçüde doğaya dayandıkları şeklinde bir kavramlaştırılmaya gidilebiliyor oluşunda Stoacı görüşün etkisi olabilir.¹⁹ Modern devletin yükselişinden önce, Roma’dan beri gördüğümüz imparatorluklar, yurttaşlık ya da uyrukluğun daha düşük seviyeleri ile bu kapsamda kazanılan hakları sunuyordu; gerçekten de imparatorluklar yirminci yüzyıla dek çok uzun süre bu hakları sağlamaya devam etti.²⁰ Bu imparatorluk uzamlarının hakları bu anlamda daha çok devlet kapsamında sağlanan haklar gibiydi; çağdaş insan haklarından ziyade, üyeliğin ve ait olmanın getirdiği yetkilendirmeler sunuyorlardı. Bazı Roma ifadeleri bir kenara bırakılırsa, asıl doğal hak yaklaşımları, on yedinci yüzyıldan eski olmamakla birlikte, modern devletin doğuşunun bir yan ürünüydü. İlk doğal hak öğretileri, devletin dışına ve ötesine geçme girişimleri değil, erken modern Avrupa tarihinin mutlakiyetçi ve yayılmacı devletlerinin çocuklarıydı. Bunların ortaya çıkışı, birliktelikleri yakın zamanda yetersiz bulunana dek, hakların çok uzun süredir devletle özdeşleştirildiği ve ona bağlı olduğu göz önünde bulundurulursa, göz kamaştırıcı bir kırılma anıdır.

“Doğal haklar” kavramı kendi kendine ortaya çıkmadı. Hobbes doğal haklardan ilk kez söz ettiğinde bir zamanlar doğa kanunu için de kullanılan *ius* kelimesini tercih etmişti. Stoacı evrenselcilik ile Hıristiyanlık değerlerinin birleşiminden yükselen bu erken öğreti, altın çağını ortaçağda yaşamıştı ve onun en ünlü örneği, Aquinalı Thomas’ın düşüncelerinde kendini gösteriyordu. Doğal hak fikri ilk defa doğa kanunlarının eski literatüründe karşımıza çıkmış olmasına karşın, yine de niyet ve çağrışımları açısından o kadar farklıydı ki, aslında bambaşka bir kavramdı. Modern dönemde doğa kanunlarından dem vuran birçok dinî akım —genellikle Katolikler— bunları, haklara dayanan bir inkâr düşüncesinin takip etmesine ortam hazırladıklarından, kendi öğretileri için bir facia olarak görüyordu. Bu kimseler en

azından, çoğu zaman Tanrı'nın iradesinden ortaya çıkan ve kâinatın bünyesinde işlenmiş olduğuna inanılan doğa kanununun, evrenselliğin Hristiyanlıktaki klasik bir karşılığı olduğu konusunda haklıydılar. Yerlerini doğal haklara bırakmaları için çoğul, öznel ve sahiplenici olarak dönüştürülmeleri gerekiyordu. Doğa kanunu ilk ortaya çıkış olarak yukarıdan gelen tek bir kurallar bütünüyken, doğal haklar birbirinden farklı unsurların dahil olduğu bir listeydi. Doğa kanunu kişiye göre değişmeyen; bireylerin, Tanrı onları buyruğu altındaki doğal düzenin bir parçası kıldığı için uymak mecburiyetinde oldukları bir şeydi. Meşru olmayan hareketler, “doğaya aykırı” (*contra naturam*) kabul ediliyordu. Öte yandan doğal haklar, insanlık tarafından bir imtiyaz olarak, “sahip olunan” öznel yetkililerdi. Doğa kanunu ile doğal haklar arasında yaşanan bu geçişin zamanlaması ve sebepleri –bir ölçüde bu ikisinin günümüz insan haklarının ortaya çıkışı için ne kadar önemli olduğunun büyütülmesinden dolayı– son yıllarda çok büyük ilgi uyandırdı. Doğal hakları savunan ilk simalara bugün bildiğimiz anlamıyla insancıl denemezdi; teorik ilkeleri gereği, temel yetkilendirmelerden oluşan geniş bir listeyi kabul etmeyen sade bir öğretiyi savunuyorlardı. Bu ilk kurucuların doğal hakları bulmuş olmaları öncü olmak açısından herhangi bir şekilde önem taşıyorsa, doğal hakların o dönemde sahneye çıkan yeni bir güçlü devlet anlayışına bağlı olmasından kaynaklanıyordu bu. Birçok açıdan doğal hakların tarihi, tıpkı daha sonra insanların haklarının tarihinde olacağı gibi, “insan hakları”nın ileride aşmaya uğraşacağı o devletin tarihiydi.

Aradaki ilişki, doğal hakların kendi ayakları üstünde durabilen bireyinin –Grotius’un ve Hobbes’un bu yeni kavramın hamili saydıkları kişinin– erken modern dönem uluslararası ilişkilerin iddialı yeni devletini apaçık şekilde model olarak aldığı gerçeği etrafında döner.²¹ Bu birey, tıpkı devletin kendisi gibi, daha üst bir otoriteyi kabul etmiyordu. İşte bu sebepten dolayı, devletler arası rekabette olduğu gibi doğal bireyler, ölümüne bir savaşın içinde ya da en azından yakınında, hiçbir zaman evrensel normlarla değil, ancak çatışmaların yatışmasıyla sınırlanabiliyordu. Grotius ve Hobbes, ahlaki kurallardan yalnızca birinin gerçekten tüm insanlar tarafından kabul edilebileceğini savunuyordu: Kişinin kendini koruma meşruiyeti. Kendini koruma hakkı, Hobbes’un “doğal haklar”ın ilki olarak ilan ettiği ve gerçekten doğal bir hak olarak gördüğü tek yetkiydi: “Yazarların genellikle *jus naturale* dedikleri doğal hak, kendi doğasını, yani kendi canını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve kendi muhakemesi ve aklı ile, bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapma özgürlüğüdür.”²² Modern çağın başlarındaki devlet, kendini koruma temel ihtiyacından daha yüksek hiçbir otoriteye yanıt vermediğine göre, doğal bireylerin de tek bir hakkı vardı: Gerekirse bu uğurda öldürme yetkisine sahip olarak savaşmak. Yine

de, uluslararası ilişkilerde bir mücadele içerisindeki devletler çözümsüzlüklerini ertelemekten öte bir şey yapamıyor da olsa; bilindiği gibi, Hobbes ancak çatışma halindeki yurttaşlar yönetme yetkisini devletin kendisine verirse, iç siyasette barışa ulaşılabileceğini savunuyordu. İlk hakkın tartışmadaki amacı –onu siyasi düşünce içerisinde ifade etmenin arkasındaki saik– devleti sınırlandırmak değil, daha da güçlendirmektir. Bu güçlendirme hareketinin arkasındaki apaçık saiklerden biriyse, o dönemin devletlerinin, yurtiçinde iç savaşın hâkim olduğu bir dönemde disiplinli bir uzlaşma süreci sağlarken, başka diyarlarda benzeri görülmemiş bir sömürgeleşmenin peşinde koşuyor olmalarıydı.²³

Takip eden yüzyıl, doğal hakların ve ödevlerin, kendi kendini korumaya o kadar katı şekilde odaklanmamış, daha cömert, geniş yelpazedeki farklı görüşlerine ve ayrıca disiplin ve güvenlik bahşetmekten fazlasını sağlayabilme ihtimalini de içinde barındıran bir devletin inşasına şahit oldu. Fakat doğaya yapılan atıfların daha da yaygınlaştığı bir noktaya gelindiye, bunun sebebi bireyselleşmiş haklar etrafında dönmeyi reddetmeleri idi.²⁴ İsviçreli düşünür J.-J. Burlamaqui ile Amerikalı takipçileri gibi on sekizinci yüzyıl doğa kanuncularına göre, kendini korumadan öteye geçebilecek hakların icat edilebilme ihtimali, tüm yetkilerin Tanrı vergisi ödevlerden oluşan sağlam bir doktrinde yer aldığı daha derin bir temele bağlıydı.²⁵ Farklı geleneklerde tasarlanan bazı değerlerin –John Locke’un ünlü teorisindeki özel mülkiyet hakkı ve daha sonraki birçok başka unsurun– doğal haklar haline gelmesi bir ölçüde bu süreçle mümkün olmuştu. Fakat doğal hakların bu daha güçlü listesinin ustalığına rağmen, demokratik devrim çağı yalnızca haklar ile devlet arasındaki, hakların ortaya çıkmasını sağlayan bağı geliştirdi. Artık ilk hak olan kendini koruma hakkı bile –en azından Locke’a göre– hükümdarın onay almaya devam etmesi gerektiği anlamına geliyordu ve bu hakka bir dizi başka doğal yetkiler de eşlik etti. Fakat bu ciddi dönüşümler bile, kısıtlanmış haklarla mücadele konusundaki cevabın, bütünüyle egemenlik ve devletin ötesine geçmek olmaktan ziyade, yeni bir egemen ve yeni bir devlete doğru gitmekte yattığı gerçeğini değiştirmedir. Dahası, devrim döneminde, sadece devletler değil, artık milletler de hakların ayrılmaz müttefiki, biçimlendirici bir ögesi ve ifade edilebildiği bir forum haline gelmişti; başka bir deyişle, insan haklarının tam da bir fikir ve uygulama olarak daha sonra kendini zıt yönde konumlandırması gerekenlere dönüşmüştü.

Bir başka ifadeyle Amerika ve Fransa’da yaşanan demokratik devrim döneminin gerçek önemi, yirminci yüzyıl insan hakları öğretilerini mevcut kılmakla beraber bu imkânı yadsımasıdır. Doğru şekilde anlatıldığında, demokratik cumhuriyetçiliğin tarihi ya da liberalizmin daha dar anlamdaki tarihi, insan haklarının nasıl meydana geldiğinden ziyade, nasıl gelemediğiyle alakalıdır. Bunu istemeden de

olsa kanıtlayan bir unsur, milliyetçiliğin nasıl sadece basit haliyle insanların sahip olduğu hakları değil, aynı zamanda bunların devrim çağındaki gidişatında taraftar yorumlarını da derinlemesine tanımlamış olduğudur. Yüzyıl önce, Alman akademisyen Georg Jellinek, 1789'daki Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin bir kaynağı olarak ABD'nin hak üzerine geliştirdiği söylemleri işaret ederek (bunları da daha önceki Alman Reformu dönemi atılımlarına dayandırmıştı) düşünsel bir gafa imza attı; tahmin edilebileceği üzere, Fransızlar bu doğuştan kazanılmış haklarının çalınması teşebbüsünü sıcak karşılamadı. O zamandan beri ara ara benzer şekilde bayağı tartışmalar belirip durdu: Fransızlar 1989'da devrimin iki yüzüncü yıldönümü dolayısıyla başarılarını kutlarken, Margaret Thatcher Fransız televizyonunda ortalığı karıştırmak isteyen bir edayla, insan haklarını Fransızların bulmadığına, bilakis başkalarından aldığına ve sonrasında devrimci teröre kadar alçalarak bütün yükü başka ülkelere attıklarına dair bir gözlemde bulunarak diplomatik bir krizi ateşlemişti.²⁶

Aslına bakılırsa Amerikalılar –1776'nın Bağımsızlık Bildirgesi'nden ziyade, ondan bir ay önce onaylanan daha erken tarihli ve çok daha kuvvetli Virginia Bildirgesi'nde ve onun başka eyaletlerdeki haleflerince– idare şekillerini sıralanmış haklara dayandırarak, Fransızlardan bir adım önde başlamıştı; yine de bunu milli konfederasyonları içerisinde yapamamışlardı.²⁷ Thomas Jefferson 1789'da Paris'te La Fayette Markisi'ne, Fransız Beyannamesi'nin önerilen ilk taslağını hazırlamasında yardımcı olmuştu. Yine de Amerikan devletin kaynakları ile Fransız Devrimi'ne ait dokümanları birbirinden ayrı tutmak zordu. Cevap ne olursa olsun, Fransız bildirgesi büyük ihtimalle 1789'un olaylı yazında, hakların siyasetini yepyeni bir istikamete çevirmişti. Paris tartışmalarında La Fayette'in sunduğu taslağın yerine kendi taslağı kabul edilen Fransız manastır lideri Emmanuel-Joseph Sieyès, 1789'a gelindiğinde kendisi gibi başka devrimciler de meşruti krallık görüşüne yakınlaşmaya başladığında; ABD'nin haklara olan sadakatinin, yönetim şeklini aslında “pozitif” şekilde haklardan oluşan prensiplere dayandırmaktansa, krala karşı bir tek “negatif” anlamda imtiyazları koruyan Magna Carta'ya dek uzanan, aristokratik hak söyleminden oluşan antik bir geleneğe fazlasıyla bağımlı olduğunu belirtiyordu. Alexander Hamilton, üzerine yeni milli hükümet ona yüklendiği için bir haklar beyannamesinden önce yazılan, yine aynı dönemin *Federalist Yazılar*'ında hak beyanname veya bildirgelerinin bu antikçağcı yönünü, Amerikan Anayasası'nda onlara yer verilmemesi için bir sebep olarak bile göstermişti: “Haklar beyannamelerinin özünde krallarla tebaaları arasında bir taahhüt, ayrıcalık taraftarı imtiyaz kısaltmaları ve hükümdara teslim edilmeyen hakların muhafaza edilme şekli ol-

duğu birden fazla kez gerçekten belirtilmiştir” der Hamilton.²⁸ Başka bir deyişle, hükümdar olmasaydı hakların ortaya dökülmesine ihtiyacı da olmazdı.

Elbette olayda Fransızlar bir haklar listesinin, bir anayasanın ilk ilkeleri olması gerektiğine karar verdi ve Amerikalı kurucular kamuoyunun desteğini kazanabilmek için yapıtlarına bir tane ilâştirmek zorunda kaldı. Bu olaylar kesinlikle “insanların hakları” kavramının on sekizinci yüzyılın ikinci yarısı boyunca yaşanan müthiş hızlı yükselişini belgeliyordu. Fakat yine de kavramın o dönemdeki birçok insan için tartışmasız olarak ortada olup olmadığı hâlâ açıklanmaya muhtaçtır.²⁹ Amerikalılar doğal hakları aslında daha önce yaşanan devrimlerinde öne sürmüştü ve 1789’a geldiğinde davalarının doğalcı çerçevesi çoktan aşınmıştı. *İnsan [İnsanoğlu/Erkek] Hakları* (1791) kitabında Thomas Paine’in İngiliz-Amerikan cumhuriyetçilere karşı Fransız Devrimi’ni savunmasının ardından, bu yeni kavramın bahtı, Atlantik dünyasında ve ötesinde iyiden iyiye pekişti. Fakat Paine’in, kitabında bir kere *droits de l’homme* ifadesini kazara “insan hakları” şeklinde aktarmasında cisimleşen yorumu, yüz elli yıl sonra yakalayabileceği ilgiyi görmedi.

İnsan haklarının tarihinin bu çalkantılı dönemi, özellikle de ilk Fransız meclisinin 1793’deki Terör Dönemi’nde yerini ilk kez toplumsal kaygıyı bir hak olarak öne süren yeni bir bildirgeye bıraktığı düşünülürse, nefes kesicidir. Fakat konunun neredeyse ezici öneme sahip bir noktası, devrim döneminde sözü edilen hakların, çok büyük ölçüde devletin siyaseti içerisinde şekillendiği ve insan haklarının daha sonra sahip olacağı siyasi anlamın uzağındaki bir tasarılar dünyasında belirginliğe kavuşmuş olmasıdır. Bir anlamda, o tarihlerden başlayıp bugüne kadar süregelen dönemdeki tüm hak bildireleri, üstü kapalı şekilde, Fransızların açıkça, kendilerinin olarak etiketlediği beyannameler olmuştur: İnsanların *ve yurttaşların* haklarının beyanname. Haklar ne bağımsız argümanlardı ne de karşılık vermek için kullanılacak güçlerdi; her zaman yönetimin kurulması ve genellikle şiddet yoluyla yükselişinin meşrulaştırılması aşamasında duyurulmuşlardı.³⁰ “İnsanların/İnsanoğlunun hakları” birkaç yabancı topluluğun bir başka devleti hataları yüzünden eleştirmesiyle değil, tüm toplulukların kendilerine devletin içerisinde yer bulmalarıyla ilgiliydi. Bundan sonra ise yurttaşlığın anlamıyla ilgili olmaya başladı. Hakların duyurulması ile takip eden yüzyılın hızla ilerleyen “egemenlik salgını” arasındaki bu derin ilişki, hakların tarihinin dışında bırakılamaz: Gerçekten de çok yakın zamana kadar bu ilişki, bu tarihin ana özelliği olmuştur. Öyleyse, insan haklarının devrimci hakların sürdürülmesi ve yeniden dirilmesiyle değil, temel olarak bu devrimci hak modelinin çöküşüyle ortaya çıktığını incelemek daha verimli olacaktır. Önemli noktalardan bir diğeri de, reformist olmayan radikalliği ve şiddet içermeye potansiyeli bulunan yöntemleri ile devrimin, demokrasi dönemi başlarken insan

haklarının çerçevesini kurmuş olduğudur. Üstünkörü düşünüldüğünde devrim dönemi hakları devrimciydi: “İnsanlık”ın korunmasıyla değil, yurttaşlık alanının yaratılması ya da yenilenmesinin meşruiyet kazanmasıyla ilgileniyorlardı.

Birçok Aydınlanma düşünürü tarafından ve daha sonra devrimci an içerisinde talep edilen ve pozitif hukukun uymasının beklendiği ilkeler olarak haklar, bir anlamda devletin üzerinde konumlanmıştı. Fakat yine de bir tek devlet aracılığıyla görünür olabiliyorlardı ve devletin ötesinde, hattâ bazen kendi içinde bile, devletin ihlallerine karşı bir suçlamada bulunabilecek bir saha bulunmuyordu. Sahiden de haklar bir kez ilan edildiğinde, devletin vücut bulmasından bağımsız birçok hedefi olacağı apaçık ortada değildi. Örneğin bugün en ortada olan işlevlerinden biriymiş gibi görünse de, egemen otoriteye karşı doğrudan uygulanabilecek yasal korunmanın mekanizmalarını öne çıkarmamışlardı. ABD’de, bugün tanıdık olan, temel haklar adına yasaların yargı denetiminin yapılmasına benzer uygulamalar, 1789’da ilk on değişikliğin çerçevesi kurulurken vazgeçilmez kabul edilen bir sonuç değildi. Hattâ ulusal hükümetin nihayetinde sınırlı olan amaçları düşünüldüğünde, yargı denetimi sahneye çıktığında bile zengin bir dava geleneğini tetiklememişti. İngiltere’de yazılı olmayan hakları, akliselim bir yaklaşımın ve geleneğin koruyacağı farz ediliyor, bu da onları koruyacak bir yüksek mahkeme sağlamak şöyle dursun, bu hakları duyurmayı bile “gereksiz” kılıyordu. Bu sırada Fransa’da, birbirini takip eden cumhuriyetlerin başlangıçta her daim dayandıkları anayasal hakların devletin hukuki davalarda başvurduğu zemin haline gelmesi için 150 yıldan fazla zaman gerekecek, II. Dünya Savaşı’ndan sonraya kalacaktı.³¹ Devrimci haklar için bugün doğal bir varsayım olarak görülen, hakların öne sürülüp savunulmasının arkasındaki temel amacın, korunabilmeleri adına bir mahkeme forumu yaratarak devletin hareketlerini kısıtlamak olduğu çıkarımı ise doğru değildi. Bunun yerine, devrimci hakların ilgasından kurtulmak için ana çare –yeni bir devrimin kendisi de dahil olmak üzere oraya kadar varabilecek– demokratik hareket olmaya devam etmiştir. Bugün hiçbir sivil toplum kuruluşu bu uç yöntemi bir seçenek olarak düşünmese de, o zamanlar devrim, insan hakları için akla gelebilecek tek çareydi.

O dönemde temel olarak yeni devletlerin inşa edilmesine bir zemin oluşturması adına soyut ilkelere başvurulmuş olsa da, bu ilkeler onların aşılma dış sınırlarının kurulmasının meşrulaştırılmasında da bir o kadar önemliydi. Doğal hakları temeline alan Amerikan eyaletleri, yerel özerkliğini korumayı sürdürmekle birlikte zayıf bir konfederasyona doğru giriş yaparken, Fransa demokratik bir toplum adına merkezileşmiş bağımsız bir egemen güce ulaşarak, modern ulus-devlet için bir kıstas oluşturdu. Hakların ileri sürülmesi, özünde, devlete karşı öne sürülen yabancı ya da “insani” savlara bir temellendirme sağlamak şöyle dursun, en az bir

yüzyıl boyunca devletlerin kendini gerçekleştirmesi için bir meşruiyet sağlamıştır. Amerikan eyaletlerinin kurucu metinlerinin aksine, Bağımsızlık Bildirgesi'nin öncelikli amacı Avrupa'dan gelecek saldırılara, yani dışarıya karşı bir egemenlik kurmak olduğundan, Bildirge'de yetkilerden oluşan gerçek bir liste bulunmuyordu.³² Gerçekten de haklar, bu dönemin başlangıcından itibaren, kimse ikisini birbirinden ayırma zahmetine girmediğinden, hem devletin hem de ulusun yaratılmasında ikincil unsurlar oldu.³³ Amerikalılar dünyaya yeni devletlerinin bağımsızlığını duyurduktan sadece on yıl sonra, Fransızlar kendi devrim bildirgelerinde, “Egemenliğin temeli[nin], esas olarak ulusta” olduğu konusunda ısrar ettiler ve “hiçbir kuruluş, hiçbir kimse açıkça ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamaz” şeklinde bir şerh de düştüler (Madde 3). Amerikan halkının birliğinin yüksek ilkeler kadar kanlı Kızılderili savaşlarının da sayesinde kurulduğu bir dönemde, Fransızların kendi ulusal kimliklerini evrensel ahlakla özdeşleştirerek harcıâlemleştirmelerinin kendileri için belki de gerçekten doğru olduğu düşünülebilir; Fransız yurttaşlardan oluşan bir egemen ulusun ortaya çıkışıyla genel anlamda tüm insanlar gözetilerek insan haklarını, aynı anda ilan etmede beis görmüyorlardı. Bunun bir sonucu olarak, güncel anlamıyla bildiğimiz “insan hakları” değil, egemen ulus-devletin anayasasında ileri sürülen haklar Fransız Devrimi'nin dünya siyasetine bıraktığı büyük ve kaçınılmaz mirastır.

Dünyanın potansiyel cumhuriyetçi devletlere doğru yaşanan dönüşümü elbette imparatorlukların ve monarşinin standartları belirlediği bir dünyada uluslararası ilişkileri öylece yeniden üretmedi. Bazı Aydınlanmacı “daimi barış” anlayışlarını bir anda yalnızca belli bir kesim tarafından ulaşılabilir gibi gösteren Fransız Devrimi'nin, global düzene dair son derece önemli önermeleri vardı. Yine de, Fransız olmayan insanlığın temsilcisi olarak devrimci Ulusal Meclis'e katılan, gerçek bir dünya hâkimiyetine doğru giden bir adım olarak saldırgan savaşı savunan ve tuhaflığıyla unutulmayan Alman baron Anacharsis Cloots ayrı tutulursa; ütopyacı fikirler, ulusal egemenliğin üzerinde kuralların ya da hakların bulunması hayalini kurmaktansa, onun yayılmasıyla tamamen uyumlu bir biçim almıştı.³⁴ Devrimci devletin Avrupalı düşmanları tarafından kuşatılması on sekizinci yüzyılın son yıllarında onu yurtdışında savaş açmak mecburiyetinde bıraktığında, cumhuriyet uygulamada küresel bir hukuka doğru ilerlemedi. Bunun yerine “kız kardeş” olarak adlandırılan bazı ittifaklar kurarak yeni cumhuriyetlerden kurulu bir birlikle oyalandı.³⁵ Teoride, Immanuel Kant bilinçli bir şekilde Cloots'un radikalliğini reddederek onun yerine, ulus-devletlerin dışındaki dünyada yaşayan bireyler için iltica haklarından fazlasını çizmeyen, tümünden asgari bir *Weltbürgerrecht* (“dünya vatandaşlığı yasası”) öne sürdü. Kant'ın Stoacılar gibi kozmopolit bir düşünür

olduğu doğrudur. Fakat yine de, uluslardan oluşan uluslararası bir düzenle belli noktalar paylaşılsalar bile, tümünden bir koruma sözü veren bugünün insan hakları anlayışı düşünüldüğünde kendisinin bir kozmopolit olduğu söylenemez.³⁶

Sonuç olarak on dokuzuncu yüzyılda insan haklarının sıklıkla içten olan çağırısı, kaçınılmaz bir yöntem, gerekli bir ön koşul ve kalıcı bir refakatçi olarak ulusal egemenliğin yayılımıyla birlikte ilerledi. Eğer on dokuzuncu yüzyılda yaşanan bir insan hakları hareketi varsa, bu hareket, insanların haklarını sadece ulusal çerçevede içerisinde korumak peşinde olan liberal milliyetçilik olmuştur. La Fayette kariyerinin sonunda kendini, başka birçok modern devrim taraftarı gibi, “insanların evrensel ve tikel haklarının [...] en iyi korunduğu egemen ulus-devletler”den biri olarak gördüğü Polonya’ya insan haklarını getirirken buldu.³⁷ En sembolik simayı ele almak gerekirse, İtalyan Giuseppe Mazzini’ye göre devrimci insan hakları yüksek bir idealdi. Mazzini “birey kutsaldır” demeye devam ediyordu. Kendi Genç İtalya hareketinin bir pankartının kenarında “Özgürlük, Eşitlik, İnsanlık” yazılıydı. Fakat bir diğerinde, özgürlükle milliyetçiliğin birbirini işaret ettiğine dair Avrupa kıtasında yaygınlaşmaya devam eden kanaatle tam bir mutabakat içerisinde, “Birlik, Bağımsızlık”ı göklere çıkarıyordu. Gerçekten de, hakların ulusal özerkliğe tümünden bağımlı oluşu, Mazzini’nin kesin bir dille duyurduğu gibi, “bireysellik devrinin sonlandığı” anlamına geliyordu. Şimdi, “kolektif insan, ayak bastığı yeryüzünde kadir-i mutlaktır.” Ulus-devlet, hangi yolla olursa olsun, hedefler içerisinde en öne taşınmadan, “ne bir isme, ne iz bırakan bir sese, ne haklara” ne de diğer İtalyan yoldaşlarına da belirttiği gibi, “ulusların kardeşliğine doğru bir ilk adıma kavuşmak mümkün olabilir.”³⁸

Mazzini devrimin miras bıraktığı hakların ruhunu gayet iyi kavramıştı. Sonuç olarak devrimci aşırılıktan tedirginlik duyanlar için bile, hakların devletin yüceltilmesinden kurtulması mümkün değildi. Toplumsal despotluktan büyük endişe duyan Benjamin Constant, François Guizot ve Alexis de Tocqueville gibi Fransız özgürlükçü düşünürler hakları liberal medeniyetin devlet içerisinde özgürlüğü garanti altına almak için sağlamaya gücünün yettiği araçlardan oluşan uzun bir listenin unsurlarından yalnızca biri olarak görüyordu. Bir zamanlar insan haklarının merkez üssü sayılabilecek Fransa’daki siyasi yelpazede, siyasi dil on dokuzuncu yüzyılda çarpıcı bir biçimde terk edilmişti; aynı durum her yerde yaşanıyordu.³⁹ Alman filozofların öncülerinden G.W.F. Hegel’e göre haklar yalnızca “belli bir bağlamda”, özgürlük ile topluluğu buluşturan bir devlet içerisinde değerliydi.⁴⁰ Birleşmelerinin öncesinde ve sonrasında, Alman toprakları içerisindeki liberalizm taraftarları düşünce yapıları ve kitlelere yaklaşım stratejileri bakımından oldukça devletçi ve milliyetçiydi; evrensel ilkelerden ilham alarak hareket ettiklerinde bile,

önce soylu bürokrasinin *Rechtsstaat* idealiyle müttefik oldular ve sonra Kant dönemi-nin ılımlı kozmopolitliğinin yerini ulusal projenin mutlak üstünlüğünün aldığına ikna oldular. Bu yüzden devrim yılı olan 1848’de Almanların savunduğu haklar, yurttaşlığın sınırlarıyla bağlantılı sivil haklardı ve bağımsızlığın elde edilmesiyle yükselen sevinç nidaları, milliyetçi şovenizmin patlak vermesiyle yakın ilişkiliydi.⁴¹ Bu ortamda özgün olmalarını sağlayan tek şey detaylardı. Sözünettikleri “ulusal liberalizm”, başka yerlerde hak talep edenlerinkiyle de uyuşuyordu.

Devletle ulus arasındaki ittifak, trajik bir şekilde insan haklarının başına gelen bir tür kaza değil, tarihlerinin oluşturduğu engin yığın için bu hakların tam da özü olarak öne çıkan noktaydı. Devrim döneminden sonra, yirminci yüzyılda kaderini kolektif şekilde kendi başına tayin etme adıyla anılan hak, yurttaş yetkileri için apaçık ortada olan çerçeveyi sunuyordu. Bu çerçeve yakın tarihe, özellikle de II. Dünya Savaşı sonrası sömürgesizleştirme dönemine dek öyle ya da böyle varlığını sürdürdü. Bu sebeple, Atlantik devrimlerinin özyönetim vaadi on dokuzuncu yüzyıl boyunca ve sonrasında bu kadar büyük bir kitleye ilham verdiyse de, bunun sebebi teşkil ettikleri örneklerin “evrensel insan hakları”nı doğrudan güvenceye alması değildi. Bundan ziyade gördükleri ilgi Fransız örneğinde kralcı despotizmden ve geri kalmış geleneklerden arınmaya, Amerikan örneğindeyse sömürgecilik sonrasında imparatorluktan kurtuluşa ve bağımsız bir devlet yaratılmasına dayanıyordu. Arendt’in anladığı gibi, ilk görev siyasi sınırlar pahasına da olsa anlamlı yurttaşlık alanları inşa etmekse, hakların potası olarak ulus-devletin merkezi olarak görülmesi anlaşılabilir bir yaklaşımdı.

Gerçekten de on dokuzuncu yüzyıl ilerledikçe hakların eskisi kadar dikkat çekici olmamasının temel tarihsel sebebi, hakların ulus-devlete tabi kılınması olabilir. Başka bir deyişle, on dokuzuncu yüzyılda devletçilik ve milliyetçiliğe kayış, hak söyleminin, doğuştan kazanılır olma özelliklerini temel alarak ilerliyordu. Asıl önem taşıyanın, soyut bazı ilkeleri öne sürmekten çok, belirli vatandaşlık hakları-nın kazanılması olduğu, zaman ilerledikçe daha da açık bir hal almış olsa gerek. Tanrı ya da doğa tarafından verildikleri öne sürülerek meşrulaştırıldıktan sonra hak söylemi, yayıldığı her yerde daha da devletçi veya “pozitivist” bir gerekçeye dayandırıldı. Arendt’in özetlediği gibi insan hakları, “on dokuzuncu yüzyıl siyasi düşüncesinde bir tür üvey evlat muamelesi gördü ve ... yirminci yüzyıldaki hiçbir liberal ya da radikal parti ... onları programlarına dahil etmeyi uygun görmedi... Ülkenin kanunları insan haklarının gerekliliklerini karşılamıyorsa bu kanunları yeni yasalarla ... ya da devrimci hareketle ... değiştirmeleri bekleniyordu.”⁴² Fakat merkezine insanı alınca, haklar her şeyden önce ve öte milli siyasetin başarılarıydı.

Hakların, devlet için doğal bir otorite olarak görülmelerinin gittikçe azaldığı ve gün geçtikçe daha fazla, devletin bahsettiği şeyler olarak kabul edildiği düşünülürse on dokuzuncu yüzyılda yavaş ama emin adımlarla “doğal haklarda bir düşüş” yaşanmasının elbette birçok başka kökeni ve sebebi vardı. Bugün, Jeremy Bentham’ın haklara ilişkin oldukça erken döneme ait faydacı eleştirisi (“tahta çubuklar üzerinde yürüyen zırvalık”) ile birlikte; Burke’ün hakların soyutlanmalarına karşı iğneleyici karşı çıkışı, İngiliz-Amerikan çevrelerinde her zaman en kolay hatırlananlar olmuştur.⁴³ Ayrıca Elie Halévy’nin çok canlı bir biçimde gözlemlediği gibi, faydacı eleştirinin kuvvetinin, insan hakları kamu dolaşımında kalmayı sürdürse bile bunu sadece “nasıl bir cumhuriyet rejiminde, hiç üzerinde düşünmeden ve farkına bile varmadan, hâlâ alışverişimizi iktidarını yitirmiş hükümdarların suretini taşıyan paralarla yapıyorsak, o şekilde” sürdürdüğü anlamına geldiği kesinlikle doğrudur.⁴⁴ Fakat Britanya’da bile, pozitivist John Austin’in ve daha sonra toplulukçu ve Hegelci T.H. Green’in ısrar ettiği gibi, hakların konuşulduğu bir forum olarak devletin merkezîyeti de her şeyden çok konuyla alakalıydı. Bu sebeple modern örüntü oldukça açıktır: Hakların kolektif–hattâ milliyetçi–bağlamı, doğalcılıktaki gerileyişe bağlı kalmaksızın, hak iddialarının en doğalcı olanlarının bile baştan beri sıkı dizginlerle bağlı olduğu devlet siyasetiyle olan ittifakını basitçe genişletmiştir.

Doğanın otoritesine yapılan atıflardaki hatırı sayılır düşüğe rağmen haklar–insan hakları da dahil olmak üzere– modern tarih boyunca yaşanan sıradışı yurttaş hareketlerinde bir slogandı. Kadınlar ilk fırsatta haklarını ilan ettiler ve çok geçmeden işçiler de bu kervana katıldı. Yahudilere hakları Fransız Devrimi’nde verilmişti ve Avrupa kıtası boyunca yavaş yavaş haklarını talep etmeye devam ettiler. Köleleştirilmiş siyahlar da haklarını talep ediyordu ve bunun en canlı halini, bir zamanlar pek hatırlanmayan Haiti Devrimi’nde yaptılar. Devletlerin zorunlu sınırları düşünüldüğünde, göçmenler başından beri sıkıntılı bir konuydu ve onları vatandaşlığa kabul etme taraftarlarıyla vatandaşlığın dışında tutmayı savunan iki görüş kavga halindeydi. Küçük bir kesim de olsa, hayvanların bile haklara sahip olmaya layık olduğunu söyleyenler vardı.

Zafer kazandıkları, yeni yöntemleri kusursuzlaştırdıkları ve daha sonra ulusun da ötesinde karşılaşılabilecek mücadeleler için ön hazırlık sağladıklarından, bu kampanyaların tekrar geri gelmesini istemek ne kadar cezbedici olsa da; bu çok fazla şeyi göz ardı ederek elde kalanı aydınlatmak yerine daha da karmaşıktırarak yeniden şekillendirir. Ne de olsa hakların iç siyasetteki uygunluğunun ana neticesi devletin dışına vurgu yapmak değil, içerisinde otoritelerini savunabilecek farklı kitleleri mümkün kılmaktır. Yurttaşlık mücadeleleri her zaman, hem yurttaşlığın anlamı hem de sınırları konusunda farklı yorumlara sahip tarafları barındırdı.

Hakların, hukuki eyleme çağırarak yerine, daha çok yurttaşları harekete geçiren bu yapısal rolü, başından beri tarihsel olarak elzem rollerinden biriydi.⁴⁵ Her ne kadar problemlili hedeflerinde farklılaşıyor olsalar da, hakların muhafazakâr, liberal ve radikal yaklaşımları, ulus-devletin yapısı ve yurttaşlığının anlamı üzerine mücadeleler olmalarında birleşiyordu. Haiti Devrimi örneğini hatırlamak gerekirse, devrim siyahların yurttaşlığa dahil edilmesini, bizzatı haklar üzerinden olduğu kadar, kölelikten kurtuluş yoluyla da sağlamaya çalışıyordu. Tam da bu yüzden Haiti Devrimi çok yakın zamana kadar, günümüz evrensel insan hakları hareketinin değil, sömürgeleştirilmenin devrimci milliyetçiliğinin öncüsü olarak kabul ediliyordu.

Elbette günümüz insan haklarıyla daha fazla benzerlikler taşıyan sebepleri belirlemek adına modern tarihi titizlikle yeniden gözden geçirmek hâlâ mümkündür; yurtiçinde ve dışında köleliğe ve köle ticaretine karşı yürütülen kampanya ya da doğuda Osmanlı İmparatorluğu'nun, batıda ise İspanya imparatorluğunun gerileyişle beliren müdahale çağrıları, zaman zaman ezilenler adına olma bahanesini de kullanarak, sınırlarının ufak ufak kırılmasını teşvik etti.⁴⁶ Fakat şaşırtıcı bir biçimde, bu sebepler neredeyse hiçbir zaman hak meseleleri olarak şekillenmedi. Hristiyanların ve örgütlü olan Yahudilerin kendi hak kardeşleriyle sergiledikleri milletlerüstü dayanışma, kesinlikle evrenselci bir retorik sağlıyordu.⁴⁷ Yine de insancılığın daha hiyerarşik (ve sık sık dinî) olan dili, emperyalist tavır ve onun normalde bağlantılı olduğu tasarıları baltalamadan insani yardımın yayılmasını daha iyi meşrulaştırıyordu. On dokuzuncu yüzyılın sonunda azınlıklara yönelik, sınırlar boyunca başlayan ilkel fakat ilginç, anlaşma temelli korumalara gelince, bunlar Düvel-i Muazzama'nın daha güçsüz aktörlerin egemenliğini yeterince aydınlatılmış bir yönetime koşullandırarak Doğu Avrupa'da Yahudilere korunma sağlanmasında başı çekiyordu. Bu tür korumaların köhne uluslararası denetime tabi olduklarında bile grup temelli düşünülmesi de açıklayıcıydı. Konu bireysel hakların doğrudan uluslararası güvenceye kavuşturulmasından ziyade yerel idarede yurttaşlığın garanti altına alınmasıydı ve devletlerle sınırlı olmak sivil yetkilerin kazanılmasının göze alınmasında güvenilmez kabul ediliyordu. İki savaş arası dönemde Milletler Cemiyeti çatısı altında da hakların korunmasında benzer bir model ana yapı haline gelecekti. Cemiyet başkalarının da haklarını korumaya yönelik bir girişim olmasının yanı sıra, başkalarının milletlerini de yalnızca basitçe gözetim için hedef alınan grupları değil, koruma altına alınanları da kabul ediyordu.⁴⁸

Tüm bu örneklerin aksine, II. Dünya Savaşı öncesindeki dönemde, yurt içinde yaşanan savaşlarda bireysel hakların zikredilme oranı çok daha fazlaydı. Bunun sebebi tam da yurtdışında "insanlık" a ve geri kalmış ülkelerde azınlık haklarına yapılan çağrılardan farklı olarak bu savaşların, halihazırda böyle taleplerin anlam

kazanabildiği kapsayıcı bir yurttaşlık alanının var olduğunu kabul edebiliyor olmalarıydı. Massachusetts senato üyesi ve Radikal Cumhuriyetçilerin lideri Charles Sumner, ABD'deki İç Savaş'tan kısa süre sonra, tabirin İngilizcede 1940'tan önce zikredildiği ender durumlardan biri olarak şu ifadeyi kullanmıştır: “Savaşımız ülkemizin kurumlarının İnsan Hakları'na sonsuza dek bağlı olduğu ve Bağımsızlık Bildirgesi'nin bir vaatten öte, yaşayan bir belge haline geldiği” anlamına gelir.⁴⁹ Yurtiçindeki mücadeleler, hak ilkeleriyle egemen yapılar arasındaki bağlantıyı koparmaktansa güçlendirdi ve yine bu mücadeleler tıpkı devrim gibi hâlâ şiddet içeren bir yapı alabilirdi.

Yeni grupların hakları için ya da yeni haklar için yürütülen tüm mücadeleler bu noktayı açık şekilde ortaya koyar. Olympe de Gouges'un “Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” ile Mary Wollstonecraft'ın *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* gibi, kadınların insanlığa ve yönetime dahil olması için devrim döneminde öne sürülen talepler klasik örneklerdir. Ayrıca bundan sonra yekvücut olması yarım yüzyıl süren kadın hareketi, eylemciliği için hakları merkezî hale getirmiştir. Gündemdeki öncelikli hak, yurttaş olarak oy verme hakkıydı. Wollstonecraft'tan itibaren hakların feminist savunusunun şüphesiz çok daha cömert hedefleri vardı ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz-Amerikan dünyasında oy hakkı elde edilince, toplumsal haklar ve kadının yurttaşlığındaki daha derin koşullar bu hareketi tanımladı. Kadının doğurma ve çocuk yetiştirmedeki benzersiz rolleri düşünüldüğünde, konuya öncülük eden eleştirmenler bağımlılığın endemik yapılarını doğru ortaya dökebilmek adına devletin, seçime katılma formundaki kaynaştırmadan öteye gitmesi gerektiğinde ısrar ediyordu. Ne var ki yurttaşlığın inşasında bu derinleştirme çalışmaları, otomatikman sınırlarının da genişlediği anlamına gelmiyordu.

Hakların kullanımıyla yurttaşlığın tanımında var olan bağın aynısı, ilk kez Fransız Devrimi sırasında hak olarak telaffuz edilmelerinden beri, her türlü “toplumsal hak” için yürütülen kampanyaların hepsi için geçerliydi. Bu tür korumaların uzun bir süre, özel olarak işçi haklarını ifade ettiği düşünüldü ve bunlar yerel mücadeleyle talep edildi. Fransız Devrimi'nde toplumsal haklar, ihtiyaç sahiplerinin istihdam edilmesine dair çeşitli Eski Rejim projelerinin ardından, ilk haklardan biri olarak kabul edildi ve 1793'teki (Devrim[ci takvim]in I. yılı) ikinci İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde bariz şekilde öne çıktı.⁵⁰ Bu siyasi radikalizm, “yurttaşlığa dayanan bir toplumsal güvenlik dilinin başlangıçları”nı meseleye dahil edecek şekilde tartışmayı değiştirdi ve bu sayede ilk baştaki evrensel haklar kadar toplumsal kapsayıcılığı da ön koşul olarak ele aldı.⁵¹

Devrimden sonra Fransa'da Charles Fourier, Büyük Britanya'da da John Thelwall doğal hakları çalışma ve gelir konularına kadar genişletmeye çalıştı. “Toplumsal

sözleşmelerimiz” diyordu Fourier 1806 sularında, “doğal hakların ilkin, *çalışma hakkını* sağlayamıyor. ‘Doğal haklar’ derken ‘özgürlük’ ve ‘eşitlik’ olarak bilinen boş hayalleri kastetmiyorum. ... Bu zavallı mahlûkatın talep ettiği yalnızca kulluk hakkı ve boş boş gezenlerin keyfi için çalışma hakkıyken, neden felsefe onlara egemenlik haklarını sunarak onlarla eğleniyor?”⁵² Bir kuşak sonra, çalışma hakkı kavramı geri geldiğinde, yine benzer bir kılıkla karşımıza çıktı. Ütopyacı sosyalist Victor Considérant, “alt sınıfların mutluluğu için çok daha fazlasını yapacağız” diyordu, “bunları onların gerçek kurtuluşu ve doğru şekilde kalkınması için, bu sınıflara siyasi haklar ve anlamsız bir egemenlik kazandırmak yerine, onlara ücreti iyi bir iş güvencesi vererek yapacağız. İnsanların hakları içerisinde en önemlisi *çalışma hakkıdır*.” 1848 devrimi sırasında Fransa’da hükümetin, ünlü ulusal fabrikalarda olduğu gibi işe yarar faaliyetleri harekete geçirmesini sağlamak ana hedeflerden biriydi.⁵³ Her durumda, T.H. Marshall’ın da vurguladığı gibi toplumsal hakların elde edilmesi, devletin aşkınlığıyla değil, her şeyden önce devlet sınırları içinde yurttaşlığın yeniden gözden geçirilmesiyle alakalıydı.⁵⁴ Başka bir deyişle, yapılacak seçim, Almanların kullandığı ifadelerle, daha erken döneme ait olan *Rechtsstaat* ideali ile genel anlamda daha geç ortaya çıkan *Sozialstaat* ideali arasında yapılacak bir seçim; yani her ikisi de kapsayıcılığa dair ortak bir önerme taşıyan hukukun egemenliğine dayalı bir devletten refaha dayalı bir devlete doğru bir geçişti.

Tüm bu açılımlara rağmen mülkiyet güvencesi, on dokuzuncu yüzyıl ve modern tarih boyunca teorideki ve hukuktaki (anayasa hukuku da dahil olmak üzere) açık ara en kararlı ve en önemli hak talebi olmaya devam etti. Bunun karşılığında, kapsayıcılığın yeni ifadelerinin arayışında toplumsal hareketler, yeni haklar öne sürmektense sık sık adeta hakların karşısında durmak zorunda bırakıldı. Serbest piyasa muhafazakârlığı insan haklarını kendi kuvvetli savaş narası haline getirebilirdi ve sonuçta bunu yaptı da. “Doğal haklar” ve görünen o ki “insan hakları” gibi kavramlar, muhafazakârların iki savaş arası ekonomik kriz döneminde, sözleşme özgürlüğünü ve mülkiyetin toplumsal düzenlemeden muaf tutulması fikrini korumak için bulabildiği en iyi argümanlar haline gelmişti. Bu durum ve bu kavramların insan haklarının icadından en az yarım yüzyıl önce kuşatma altına alınmış olması modern ideolojik tarihin asli bir bölümünü oluşturur.⁵⁵ Amerika’da Stephen Field gibi muhafazakâr bir hukukçu, her ne kadar doğal hakların yüceltilmesini devlet müdahalesine karşı kapitalizm savunusuyla gittikçe daha fazla özdeşleştirse de, doğal hakları ve doğanın Tanrı’sını mütemadiyen bir çeşit tılsımlı büyü olarak zikredebiliyordu.⁵⁶ Devrim çağı ile Birleşmiş Milletler’in kuruluşu arası dönemde insan haklarının tarihsel yörüngesindeki bu ciddi kesinti, adeta yerine tam oturmayan bir dilim gibi olduğundan, bu ikisinin tarihini hep ileriye doğru giden bir süreç

olarak yeniden inşa etme girişimlerinin dışında tutulmuştur. Fakat bu dönemde hakların temel rolü, anlamı konusunda hak iddia eden diğer rakiplerin karşısında bir yurttaşlık alanı açmak olduğundan, haklar fırsat eşitliği için bir araç olmuştur.

*Laissez-faire** taraftarlarının “insan hakları”na başvurarak rekabette elde ettiği başarı, muhaliflerinin hakları sıklıkla somut toplumsal yarar adı altında birer soyutlama olarak göstermeyi seçtikleri anlamına geliyordu. *Laissez-faire*’e karşı olan bu yenilikçi saldırı her zaman için ya da bir tek, hak kavramının kendisini dokunulmamış halde bırakan yeni hakların savunusu olmaktan çok uzaktı. Bu anlamda toplumsal koruma için yürütülen uzun modern mücadelenin haklar dilinin oluşmasında bir ilerleme mi yoksa gerileme mi sayılacağını tam anlamıyla söyleyebilmek zor olurdu. Gerçekten de Fourier ve Considérant, çalışma hakkının öne sürülmesinin sadece listeye yeni bir madde eklemek anlamına gelmediğine, hakların biçimselliğine yönelik de dikkate değer bir meydan okuma olduğuna daha en başından işaret etmişti. Green gibi filozoflar devlet karşı korunma anlamında negatif haklarla devlet yönetimine katılmanın pozitif özgürlüğünü birleştirdi, Robert Hale gibi kurumsalcılar toplumsal birer üretim olarak doğal hakların üzerindeki sis perdesinin kaldırılmasına öncülük ederken, Wesley Hohfeld gibi gerçekçiler onların kutsal metafizik oluşumlar olmaktansa bir öbek haline getirilmiş, sistematik şekilde teslim edilen bir talep ve sorumluluklar bütünü olduğunu gösterdiler. Her ne kadar bu görüşlerin tümü ayrıntılarda farklılaşsa da, “bireysel haklar”ın kendi kendine yeterliliğinden, hattâ inanılabilirliğinden özbilince sahip bir şekilde koparak yola başladı.

Önce Britanya Yeni Liberalizmi, sonra Amerikan pragmatizmi ve gerçekçiliğiyle bağlantılı bu farklı eleştirilerin her biri, sözleşme özgürlüğü taraftarlarının o kadar saygı duyduğu bireysel hak kavramlarının, çağın gerisinde kalmış bireyci soyutlamalardan somut toplumsal yararlar doğru çok daha geniş bir yenilikçi hareketle içini oyuyordu. Ayrıca bu söz ettiklerimizin, yalnızca tipik şekilde liberal bir kılıfa büründükleri oranda İngiliz-Amerikan oluşları da dikkat çekiciydi. İngiliz-Amerikan dünyası dışında bireyci metafiziğe yapılan saldırılar çok daha ileri gitti. On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelinirken ve soyut devletin egemenliği yeni eleştirilere maruz kalırken, “hakların metafiziği”ne karşı başlayan yeni ve güçlü başkaldırı, toplumsal bütünleşme ve refah adı altında soyut bireyi de hedef alıyordu. Bu konudaki en ilgi çekici argümanlar, Fransız dayanışmacı teorisyen Léon Duguit’den geldi. Duguit, devletin kişiliği görüşleriyle bireyin kişiliği görüşlerinin birbirine bağlı olduğunu ve birlikte inişe geçmesi gerektiğini iddia ediyordu.⁵⁷

* Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler. (çn.)

Bireysel haklar ile egemen devlet arasındaki uzun vadeli bağ düşünüldüğünde, mantıksız bir çıkarım değildi bu; yine de birinin diğerinin üzerinde ya da karşısında olduğunu ileri sürmek kimsenin aklına gelmedi. Ayrıca yeni bireylerin yeni hakları için yapılan çağrılar bile toplumsal birlik adı altında atomcu bireyciliği eleştirme modasından önce kayboldu. Örneğin Fransız feministler, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında kadın eşitliğine dair taleplerini hak temelli yetkilendirme adı altında değil, kolektif toplumsal iyileşme kapsamında dile getirmişlerdi.⁵⁸ Benzer şekilde işçi hareketlerinin tarihi, başka birçoklarının taleplerinde de söz konusu olduğu gibi, işçilerin taleplerinin de çoğu zaman hak kavramının kendisini eleştirmeyi gerektirdiğini göz ardı etme hatasına düşmeden onlara iyileştirdikleri haklar için prim vermenin bir yolu olmadığını gösterir.

Devrimci haklar ile insan hakları arasında bir başka hak geleneği bulunuyordu ki, her ikisinden de en az bu ikisinin birbirinden ayrılığının büyüklüğü kadar farklıydı: Medeni özgürlükler. Siyasi haklara anlam veren şeyin sınırlı yurttaşlık olduğu gerçeği bu yeni kavramın da kökenlerini etkilemişti. John Wilkes gibi ikonlar devletin, sevgiyle anılan konuşma ve basın özgürlüklerini çiğnemesini on sekizinci yüzyılda aktif şekilde protesto ederken –hattâ bazı arkadaşları onun borçlarını ödeyebilmek için Haklar Bildirgesi’ni Destekleyenler Derneği’ni kurmuştu– aktivizmin sivil özgürlükler etrafında *kurumsallaşması*, ancak on dokuzuncu yüzyılda ilkin Fransa’da, sonra I. Dünya Savaşı döneminde Büyük Britanya, Amerika ve Almanya’da gerçekleşti. Bu dönemde kurulan Ligue des Droits de l’Homme veya Amerikan Medeni Özgürlükler Birliği gibi örgütler hiç şüphesiz konuşma, basın ve toplanma özgürlüklerini özellikle onlara ihanet eden devlete karşı savundu. Ayrıca, devletin devrimci düşüşüne ya da köklü ıslahatlarına alternatif olarak sınırlandırılması için yeni mekanizmaların geliştirilmesine de yardım ettiler (bu ABD’de anayasal yargı yoluyla yapıldı). Fakat tıpkı devrim dönemi hakları gibi medeni özgürlükler de ideolojik otoritelerini ve kültürel yapılarını ulus-devletten alıyordu. Tüm bu gruplar taleplerini evrensel hukuka değil, özgürlüğün sözde derin ulusal geleneklerine dayandırıyor. Medeni özgürlük yanlıları, aynı dönemde farklı bölgelerde yaygın şekilde etrafta filizlenen bir hadiseye dahildi ve hissiyat bakımından sıklıkla enternasyonalistlerdi. Fakat artık sadece ulusal değerlere gönderme yapan retorik ifadelerini değil, yerel ortama karşı aktivizmlerini de ezici bir şekilde kısıtlayacak kadar devrim dönemi haklarının mirasçısı olmuşlardı (bu yerel ortam bazen, Avrupa’da olduğu gibi, bu devletlerin imparatorluktan kalan alanlarını da kapsıyordu).⁵⁹ Medeni özgürlük yandaşları uzun yıllar boyunca gözlerini dünya üzerindeki ıstıraplara dikmek yerine, bu ıstırapın içinden dünyaya baktılar. Bu

sebeple ne bir fikir ne de bir hareket olarak uluslararası insan haklarının yaratılmasında kıvılcım oldular.

Eğer haklar ile yurttaşlık arasındaki göbek bağı, hakların tarihinin en önemli özelliği ise, akla gelecek doğal soru hakların neden ve ne zaman, bir zamanlar onlara bir arena olarak bu denli ayrıcalıklı şekilde anlam sağlayan ulus-devletin ötesinde herhangi bir itkiyi işin içine dahil ettiğidir. Burada muhtemelen kayda geçirilmesi gereken en çarpıcı unsur on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında uluslararası arenanın yükselişinin, hakların değer gördüğü –tabii o da akıllara geldiği ölçüde– ulusal çerçeveye hiçbir etkisinin olmamış olmasıdır. Bentham “uluslararası/enternasyonal” kavramını daha 1780’de bulmuş olsa da, başka birçok enternasyonalist projeye birlikte, ekonomik ve düzenleyici bir bütünleşme olarak vücut bulan uluslararasılaşmanın yükselişi için, büyük ölçüde 1850’den sonraki iletişim ve ulaşım devrimini beklemek gerekti. Bu süreç posta birliklerinden polis yaptırımına, 1855’e uzanan ünlü uluslararası sergilerden 1896’da başlayan Olimpiyat oyunlarına kadar, hem bayağı hem de görkemli olan birçok şeyi kapsıyordu. Uluslararasılaşma neredeyse hiçbir zaman devletin toptan kaldırılmasını ima etmeden, genelde sadece ona kendini ifade edebilmesi için daha muazzam bir sahne sağlıyordu. Gerçekten de on dokuzuncu yüzyılın sonlarında yeni uluslararası alanın genişlemesi, milliyetçiliğin, Mazzini sonrası dönemde her yerde hâkim olan daha şovenist bir halinin gelişmesiyle kol kola gidiyordu. (Daha sonrasında faşist enternasyonalizm diye bir şey bile ortaya çıktı.)⁶⁰

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkan yeni uluslararası alan daha öncesinde hayal bile edilemeyecek şekilde uluslararası aktivizmi mümkün kıldı. O zamandan beri bu “enternasyonalizm”, ulusların varlığını baştan kabul eden fakat onların karşılıklı bağımlılığı için uğraşan modern evrenselciliğin egemen biçimi haline geldi. Kabaca 1870’den sonra uluslararası örgütler ve cemiyetler filizlenmeye başladı; bunlardan bazıları yeni bir global bilincin oluşmasına öncelik veriyordu. 1870’lerden itibaren her yıl bir ya da iki, sonra 1914’ten önceki yıllarda her yıl beş kadar ve iki dünya savaşı arasında ise her yıl on tane yeni uluslararası örgüt kuruldu.⁶¹ İlk başlarda enternasyonalizm aristokratlardan bürokratlara, işçilerden hukukçulara kadar herkese hizmet edebilecek gibi görünüyordu. Fakat hakların devletlerin ötesinde yasallaşması için çabalamak şöyle dursun, bunlardan hiçbiri hak kavramını uluslararası seviyeye bile taşımadı.⁶² Genel anlamda hak temelli bir hareket olan kadın hareketi belli bir dereceye kadar uluslararası bir yapı edinebilmişti; fakat bu hareketin enternasyonalizmi dahi uluslararası barış arayışına katılabilmek bir yana, global forumun kendisini bir reform ya da buluşlar sahnesi haline getirmek bile değil, ulusal ajitasyon için güven tesis etmek ve teknikleri paylaşmakla alakalıydı.

Fakat enternasyonalizmin genişlemesi ile hakların alıp başını gitmesinin neden her koşulda bağlantılı olmadığını ve olmasının da gerekmediğini kavrayabilmek için belki de en önemli örnek, uluslararası sosyalizmdi. Toplumsal kaygıları hak talepleri olarak telaffuz etmek vakit almış olmakla birlikte, bunun yapılması ne kaçınılmazdı ne de alışıldık bir şeydi. On dokuzuncu yüzyılın başında siyasi bir proje olarak örgütlü sosyalizmin kökenlerinden başlayarak, farklı hareketler tipik bir şekilde gittikçe daha fazla ütopyacı dönüşümlere yöneldi. Üstelik akabinde gelen Marksist hareketlerin dem vurduğu haklar her ne olursa olsun, Karl Marx'ın kendisi insan haklarının, problemin çözümü değil, kendisi olmaya devam ettiği daha iyi bir dünyanın savunuculuğunu yapan yaygın ve kalıcı anlayışa öncülük etti. Marx işçilerin kaygılarının iyileştirilmesinde sürece dahil olan haklara karşı sahip olduğu genel şüpheciliği, bu hakları tamamen inkâr edecek kadar ileriye götürmüştü. Erken dönem metinlerinden *Yahudi Sorunu Üzerine*'de, özgürlüğün bir sahası olarak görülen modern kapitalist devletin bir eleştirisini sunmuş ve haklar soyutlamasının, “gerçek” özgürlüğün önüne geçtiğini iddia etmişti. Marx formalizmin tıpkı başka, daha geç dönem eleştirmenleri gibi, devlete ve haklara, göbek bağıyla bağlı olduklarını kabul ederek eşit derecede saldırıyordu; daha öteye, küresel bir düzene gönderme yaptığında ise, bireysel haklardan aşkınlığı gerektiren bir komünizmden dem vuruyordu.

Marx'ın “bilimsel” sosyalizminin yükselişinin liberal, hak temelli bir sosyalizm imkânı için felaket olduğunu düşünmek cezbedici gibi görünse de, liberal, hak temelli sosyalizm hareketi oldukça küçük bir rakip olduğunu çok geçmeden kanıtladı.⁶³ Şiddete dayalı devrim peşinde koşmak yerine, oyunu parlamenter demokrasinin kurallarına göre oynama konusunda kararlılık gösteren on dokuzuncu yüzyıl sonlarındaki reformist sosyalizm hareketleri bile, insan haklarına başvurmayan, başka uzun vadeli ütopyaların hayalini kuruyorlardı. Almanya'da “revizyonist” Eduard Bernstein'in, Britanya'da Fabianların, hattâ –Fransız Devrimi'ni taparcasına seven, birçok başkaları gibi onun yasal enternasyonalizmi değil sosyalist ütopyacılığı beklemesi gerektiğini savunan– sıradışı sosyalist Fransız Jean Jaurès'in kariyerleri bunu açık bir şekilde ortaya koyar.⁶⁴ Önce işçi marşı daha sonra da komünizm marşı olarak bilinen *Enternasyonal*, “Le droit du pauvre est un mot creux” diyordu: “Yoksulun hakkı laf-ı güzaf.”⁶⁵ Sosyalizm hakları merkeze almayı ihmal etse de, enternasyonalizmi teşvik etmek konusunda, Uluslararası İşçi Derneği'nden (1864–1876) başlayıp İkinci Enternasyonal (1889–1914) ile devam ederek, diğer tüm hareketlerden daha fazla katkı sunmuştur.⁶⁶ Enternasyonalizmin on dokuzuncu yüzyıl sonuna dair güncel tarihi ise hâlâ büyük ölçüde eksiktir. Fakat belli ki enternasyonalizm sözcüğünün kendisi bile (özellikle baş harfi büyük yazılmaya

başladıktan sonra) sıklıkla enternasyonal sosyalizmle ilişkilendirilmiştir. Aynı şekilde enternasyonalizmin liberal biçimlerinin –devlet egemenliğine karşı görece saygılı bir tavrı olan yeni uluslararası hukuk gibi– dehşetengiz sosyalist rakipleri ile açık bir ideolojik rekabete dayalı olarak ilerlediği de aşîkârdır.⁶⁷

On dokuzuncu yüzyıl sonlarının en enternasyonalist sosyalistleri bile, herkesten daha çok uğraşmış olmalarına karşın, sonuçta devlet ile ulusun çekim gücünden kurtulamadı; Avrupalı sosyalist partilerin dünya savaşında kendi devletlerine desteğe koşacakları 1914’e giden yol bunu son derece şekilde göstermektedir. Ne var ki bu örnek, kozmopolitliğin hakların üstünlüğü ve uluslararasılaşması olarak tanımlanabilmesi için başka ütopiyaların geride bırakılması gerektiğini gösterir. Tıpkı evrenselliklerin modernlik öncesi çeşitliliğinde olduğu gibi, daha ileriki tarih de çok çeşitli enternasyonalizmlerin mümkün olduğunu gösterecekti; hepsinin telaşesi, uluslararası insan hakları için gerekli koşulların oluşmasını sağlamaktı. Fakat insan hakları bugün, kozmopolitliği mümkün olan yegâne biçimi olarak bu kadar etraflica tanımlıyorsa, bunun sebebi kesinlikle antikçağ bakiyesi değildir. On dokuzuncu yüzyılda enternasyonalizmin doğduğu zamanlarda bile insan hakları ufukta görünmüyordu. Bu bir tür entelektüel başarısızlık ya da esrareniz bir muhalefetten de kaynaklanmıyordu; hele ki insan haklarının devletin ürünü olduğu ve uluslararasılaşmanın diğer devletlerle oluşturmaya başladığı yeni ilişki örüntülerinden bile etkilenmediği o uzun dönemde sebep bunlardan biri hiç değildi. Geçmişte yaşayan insanlar, sırf güncel projelere kolları sıvamadılar ya da sonraki görüşlere sahip olmadılar diye kör ya da kafası karışık değildi.⁶⁸ İnsan hakları daha ziyade önceki varsayımları alt üst eden daha sonraki beklenmedik olayların bir ürünüydü. Bu olaylarsa sadece bir kuşak önce gerçekleşmişti.

Ünlü tarihçi Marc Bloch “kökenlerin idolü” olarak adlandırdığı kavramı eleştirirken en önemli noktaya en iyi şekilde parmak basar.⁶⁹ Dağlardan gelen tek bir kar sızıntısının aşağıya doğru akan büyük bir selin kaynağı olduğunu düşünmek cezbedicidir; fakat aslında selin oluşması farklı kaynakların nehri besleyerek kabbartmasıyla mümkündür. Bu diğer kaynaklar yer altında bulunuyor ve görünmüyor olabilir; başka yerden geliyor da olabilirler. Tarih, der Bloch, mazinin peşine düşmekle alakalı değildir. Var olan süreklilikler bile bir yeniliğe bağlıdır ve eskilerin kalıcılığı ise zaman geçtikçe oluşan yeni sebeplerle olur. Konu insan haklarına geldiğindeyse, açıklanması gereken nokta olarak karşımıza kararlı bir akıntı değil, ani ve şok edici bir dip dalgası çıkar. Cezbedici mitler bir yana, insan hakları eski akımları –ve sadece eskinin haklar fikrini de değil– eşi benzeri görülmemiş koşullarda ve umulmadık olaylar sonucunda tanınmaz hale gelecek kadar dönüştüren yeni bir kavramdır.

Gerçekten de yirminci yüzyıla kadar uzun bir süre boyunca haklarla ulus-devlet arasındaki bağ, başlarda aksini söyleyen birkaç sese rağmen görece sorunsuz ilerledi. Devlet ve projeleri bugün anlaşılabilir şekilde şüpheyile karşılanıyor. Yine de uzun vadede devletin ötesinde hak arayışının büyük bir bedeli olmuş olabilir: Somut devletin, hattâ imparatorluğun, öyle ya da böyle, bir şekilde sağladığı üyeliğin kapsayıcı alanının kaybedilmesi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Arendt her şeyden önce yeni “insan hakları” kavramının mukayese kabul eden hiçbir ön koşula dayanmadığından, dolayısıyla da mukayese edilebilir hiçbir kıstas sağlamayacağından endişe ediyordu. Tarihin bundan önceki dönemlerinde olduğu gibi, “insan olmanın soyut çıplaklığında” “kutsal hiçbir şey” var olmamaya devam edecekti.⁷⁰ İnsan hakları, önceki haklardan ayrılışını kabullenip hesaba katmasaydı, anlamsız olmaya, hattâ ters teperek kendine zarar vermeye devam edecekti.

Arendt'in bu konuda yazmayı düşünmesi bile bize II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde hakları ulus-devletin üstünde konumlandırmayı ümit eden birilerinin gerçekten de bulunduğunu gösterir. Sorun şu ki, bu dönem bu iş için çok münasebetsiz bir dönemdi; bunun esas sebebi, dünyanın büyük bir bölümünün –hepsinden önce de sömürgeci dünyanın– hâlâ, düşüncesiz yarışlarıyla siyasi yapının Avrupalı mucitlerini yerle bir eden ulus-devletleri arzu etmesiydi. Gerçi o dönemde insan hakları ifadesi İngilizcede yeni bir potansiyel önem kazandığından, 1940'lı yıllar, bu haklar için doğru zaman değildi. Yirmi-otuz yıl kadar sonra halkın bilincinde yer ettiğinde, onca zaman ulus-devletin modern arayışlarını tetikleyen bir tür siyasi ütopyacılık sayesinde değil, siyasetin değerler konusunda düzlem değiştirmesiyle oldu. Öyleyse hakların arızalı tarihine kapıları açan doğru anahtar, devlet siyasetinden, günümüz iştiyaklarını da tanımlayan küresel ahlaka doğru yaşanan değişimdir.

Doğuştan Ölü

“İnsan hakları” ifadesi 1940’larda İngilizceye girdiğinde teklifsizce, hattâ kazara girdi. İnsan hakları, Adolf Hitler’in zalim ve kötücül yeni düzenine karşı duracak, ümit verici alternatif bir hayalin tamamlayıcı parçası olarak yola çıktı. Savaşın ateşi içinde ve bundan kısa bir süre sonra, kişisel özgürlüklerin bir tür toplumsal demokrasiye yönelik daha geniş dolaşımli vaatlerle uyum sağlayacağı bu savaş sonrası kolektif yaşam hayali, savaşmak için ana motivasyonu sağladı. İnsan hakları yalnızca nadiren, bu daha iyi hayata ulaşmayı mümkün kılacak ulus-devletin ısrarcı çerçevesinden bir kopuş olarak görüldü. İster tüm savaş sonrası toplumların ilkelerini dile getirmenin bir yolu olarak görülsün, ister ulus-devleti aşmak için bir arzuyu temsil etsin, kavram hiçbir zaman, 1948’de Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi görüşüldüğünde bile, daha sonra ulaştığı geçerlilik kadar kamuoyuna ve dünya geneline sızamadı. Peki, neden?

Küresel çapta düşünüldüğünde insan haklarının yükselişi, 1941’in Atlantik Bildirisi’nde belirtilen daha önceki bir savaş dönemi vaadinin, toplumların kendi kaderini belirleme sözünün yerini aldı. Ne var ki çok geçmeden, Müttefik kuvvetlerin savaş sonrası uluslararası örgütlenmenin temel ilkelerinden bahsederken, bunların imparatorlukla tamamıyla uyumlu olmasını kastettikleri belli oldu. Fakat doğduğu Kuzey Atlantik’te ve onun dışında yer alan ikinci katmandaki Latin Amerika ve Avustralasya devletlerinde bile insan hakları etkili olamadı. Başlangıçta, bir çeşit toplumsal demokrasinin muğlak bir eşanlamı olarak insan hakları, ne tür bir toplumsal demokrasi yaratılması gerektiğine dair gerçekten ivedilikle sorulması gereken soruyu sormuyordu: Refahçı bir kapitalizmin bir versiyonu mu, yoksa tamamen olgunlaşmış bir sosyalizm mi? Daha sonra 1947-48’de ve Soğuk Savaş’ın parlamaya başladığı dönemde Batı, Sovyetler Birliği’ne karşı yürütülen mücadelede insan hakları dilini ele geçirmeyi başardı; sonuçta insan haklarının ana destekçileri Avrupa kıtasındaki muhafazakârlar oldu. İnsan hakları 1940’ların ortalarında yeni bir seçenek biçimlendirmeyi başaramayarak, çok geçmeden Soğuk Savaş mücadelesinde tek bir tarafı savunmanın yalnızca bir diğer yolu olduğunu

ispatladı. Bu haklar hiçbir zaman, esasen, Birleşmiş Milletler'in meydana getirdiği devletler dünyasıyla özünde ayrışan bir konumda görülmedi.

1940'ların Soğuk Savaş sonrası dünyaya dair bir tür provayı temsil ettiğine ve bu yıllarda insan haklarının ilk defa ulus-devletin üzerinde bir hukuk düzenine göz kırpmayı göze alabilmeye başladığına dair yaygın efsaneden varestesiz kalınsaydı 1940'lar neye benzerdi? 1940'lı yıllar geçtikten sonra geriye dönüp bakıldığında bu dönemin tarihi, ileriki olayların hakkı teslim edilerek yazılıysaydı ve bizi insan haklarının güncel olarak yeniden kurulan anlam ve merkeziliğine götüren tamamen bambaşka bir sebepler dizisi olduğu kabul edilseydi ne olurdu? Böyle bir durumda varılacak en önemli sonuç, bir yeniden okuma yaparak bugün bilindiği haliyle insan haklarının esas kökeni olarak II. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeleri ileri sürmenin, çekici de olsa yanıltıcı olacağı olurdu. İnsan haklarının, dünya üzerinde birçok kimsenin arzu ettiği şeyin, kendi kaderini kolektif şekilde belirleme özgürlüğünün ikamesi olduğu anlaşıldı. Zira imparatorluğun tebaası, insan haklarını bir tür teselli ödülü olarak görmekte haksız da sayılmazdı. Fakat İngiliz-Amerikan dünyası, Avrupa devletleri ve bunların az da olsa bir görünürlüğe sahip olduğu ikinci sınıf devletler için bile insan haklarının kökenleri, bu hakların geniş çaplı duyurusunu değil, dönem boyunca devam eden genel marjinalliğini açıklayan bir çerçeve içinde düşünülmeliydi.

Dikkatimizi Birleşmiş Milletler'in kuruluşuna çevirmemiz anlamlı olur, zira 1970'ler boyunca "insan hakları", bölgesel bazı girişimlerin de yanında aslında yalnızca Birleşmiş Milletler mekanizmasının bir projesiydi ve bu haklar tek başına ayrı bir anlam ifade etmiyordu. Yine de, Birleşmiş Milletler'in, yani eskiden kıyıda köşede kalmış olan insan haklarından sorumlu çiçeği burnunda kurumun kuruluşu, aslında, bu örgütün yakın dönem tarihçilerinin resmetmek istediğinden oldukça farklı bir yüzü temsil eder. Müttefiklerin savaş sonrası dönem için müstakbel uluslararası örgütün anahatlarını ortaya koydukları, 1944 yılına ait Dumbarton Oaks diye bilinen şaşırtıcı belgelerde, daha o zamandan, yeni insan hakları kavramını kapsayan savaş dönemi retorığının arkasında başka amaçlar gizlendiği açıkça görülüyordu. Çeşitli birey ve grupların bu sonucu değiştirmek için yürüttüğü ve 1945 ortalarında yapılan çığır açıcı San Francisco konferansında doruk noktasına ulaşan kampanya; burada yer alan insan haklarının Birleşmiş Milletler Tüzüğü'nde yeniden sunulmasıyla verilen tavize rağmen, şaşırtıcı bir başarısızlığa uğradı. Büyük güçlerin savaş dönemi kararlarındaki gerçekçilik düşünüldüğünde, insan haklarının savaş sonrasındaki tarihi daha ilk günlerinden, kavramın tanımlanmasının bir tarihi olduğu kadar, onun yeniden canlandırılmasının da tarihi olmalıydı; sonuncusunun

feci başarısızlığı, ilkinin önemini olduğundan daha büyük göstermek adına göz ardı edilmemelidir.¹

Eğer bunlardan başka bir görüş daha tanıdık geliyorsa, bu durum anlaşılabilen fakat kullanışsız iki stratejiden kaynaklanıyor. Bunların ilki, Dumbarton kararlarına karşı yürütülen kampanyanın etkilerini –genelde şiddetli bir biçimde– abartmak. İkincisi ise Soğuk Savaş, Evrensel Bildirge’ye giden yola geçici bir bariyer dikmiş olsa da bu yolu insanların hâlâ yürüdüğü bir yol olarak sunarak soyutlamak. Fakat bu son derece seçici tarih, bağlamlarından ayrı düşünülmeden bu olayların çok daha geniş, daha karmaşık ve birçok açıdan daha depresif evrelere alçaltıldığı bir anlatıyla yer değiştirmelidir. Bugün Evrensel Bildirge’nin iyice anlaşılan ve her zamanki gibi odaklandığımız tasarlanma süreci, onu kendi döneminde konu dışı olmaya mahkûm eden daha geniş çaplı tarihî etmenlerden ayrı düşünülemez. Gerçekten de, bu dönemde insan haklarına geçmişe dönük bir bakışla odaklanmamız, ana noktayı, yani geleceğe dönük küresel düzenlere dair tartışmaların mayalandığı bir çağda kavramın marjinalliğini ve başarısızlığını gözden kaçırma riskiyle bizi karşı karşıya bırakır. Kavramın savaş döneminde sızmaya başlaması, Evrensel Bildirge ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) gibi ilişkili gelişmeler, bu dönemin ana özelliği değil, birer yan ürünüydü. İnsan hakları savaş sonrası dönemde, Soğuk Savaş siyaseti tarafından tamamen bir kenara atılmadan önce, hâlihazırda zaten sahnenin köşesine itilmişti. İlk STK başkanlarından Moses Moskowitz daha sonra oldukça yerinde bir gözlemlerle insan haklarının “daha doğma sürecinde öldüğü”nü söylemişti.²

İnsan haklarının 1940’lardaki durumuna odaklanmanın ivedilik gerektiren bir sebebi varsa, o da insan haklarının o dönemdeki öneminden ziyade, bu döneme odaklanmanın, insan haklarının onlarca yıl sonrasına kadar neden harekete geçemediğine ve geçemediğine dair değerli bir içgörü sağlıyor olmasıdır. İnsan haklarının o dönemde ne olmadığı önemlidir. Holokost’a verilmiş bir yanıt değildi ve gerçekten de faciaya yol açacak kısımların önlenmesine odaklanmadı. Ancak nadiren modern devletin egemenliğine karşı ilkeli bir fikir ayrılığını ima etti. Her şeyden öte insan hakları özellikle öne çıkan bir fikir bile değildi. Kavramın bu dönemde ne olduğu, bu hakların nihayetinde halk arasında geniş bir tabana ulaşmasını sağlayan gelişmeleri ayrı bir şekilde düşünebilmemizi sağlar. Bu dönemde insan hakları, ileriki yılların aksine, popüler bir ifadeden ziyade uluslararası örgütlenmeye derinden bağlıydı. Hiçbir harekete de ilham vermemişti. İnsan haklarının 1940’lardaki durumunu daha iyi kavramanın yolu, gerçek dönüm noktasını yaşadığı otuz yıl sonraki ideolojik koşullara kıyasla neden bu bahsettiğimiz dönem herhangi bir işlevinin olmadığı sorusuyla yüzleşmekten geçer.

Haklar basitçe, savaşın son dönemlerinde ve hemen sonrasında, genel hatlarıyla bir sosyal-demokrat fikir birliğini ifade etmek için başvurulabilecek yollardan biri kabul edilirse, zaman geçtikçe Batı Avrupalı muhafazakârlara, ayırt edici kimliklerine dikkatleri çekmeleri için yeni araçlar sunmayı başardıkları söylenebilir. Savaş dönemi ümitlerinin küresel ölçekte şişirilmesinde etkisi olan Amerika, oluşmasına yardımcı olduğu dilden vazgeçerek onu geliştirme konusunda Batı Avrupa'yı yalnız bıraktı. Batı Avrupa'da bile –hattâ özellikle orada– iç siyasetteki asıl tartışma devletin içinde toplumsal özgürlüğün nasıl yaratılacağıyla ilgiliydi. Yine de Avrupa muhafazakârlığı, insan hakları dilini yalnızca birkaç başka aktör konuşmayı öğrenbilmişken, bu dili tamamen ele geçirdi. İnsan hakları fikrinin yapıştığı anlamlar çok geçmeden o kadar coğrafyaya özel ve ideolojik açıdan partizan hale geldi ve çoğu zaman da Hıristiyanlıkla ve Soğuk Savaş kimliğiyle ayrılmaz bir bütün oluşturdu ki, bu haklar bir gün artık başka bir kılıkta, çözülmesi zor bir bilmece olarak geri dönebilirdi. Bu yüzden, insan hakları savaş sonrası uzun döneme bakıldığında gerçekleşmeyi bekleyen bir vaat olarak değil, önce önem taşımak için fazla muğlâk, sonraysa fazla muhafazakâr kaçan bir ütopya olarak karşımıza çıkıyordu. Dünyanın hayal gücünü karşılayabilmek için bu hakların yeni bir ideolojik ortamda yeniden doğru düzgün tanımlanması gerekiyordu.

Savaş her zaman yaraların olduğu kadar kelimelerin de kapışmasıdır. Ne var ki ilk kelimeler insan hakları olmadı. İnsan hakları, ilk kelimeler yetersiz geldiğinden, bazı durumlarda yeterince özgül olmadıkları, bazı durumlarda ise fazla özgül oldukları için ortaya çıktı. Olası bir Amerikan müdahalesinin ilkelerinin ortaya konduğu ilk çerçeve olan Dört Özgürlük'ün tarihi, Franklin Delano Roosevelt'in Ocak 1941'deki "Birliğin Durumu" konuşmasına dayanıyordu.³ Roosevelt'in alternatif bir yeni düzeni öngördüğü bu konuşma Britanya'nın çok sayıda savaş demeciyle de örtüşüyordu. Roosevelt'in özgürlükleri din ve ifade özgürlüğü ile yoksulluk ve –silahsız barış olarak da tanımlanan– yoksunluktan ve korkudan azade kalma özgürlüğüydü. Konuşmasındaki "öyle bir dünya ki", özgürlükler güvence altına alınıyor[du] ve bu dünya, "diktatörlerin bir bomba patlamasıyla yaratmaya çalıştığı tiranlığın 'yeni-düzeni'nin tam da antitezi[dydi]. Bu yeni düzenin karşısına daha büyük bir kavramı koyuyoruz: Değerler düzeni. ... Özgürlük, insan haklarının her yerde hükmetmesi demek." Roosevelt o yıl Ağustos ayında, Pearl Harbor'ın yaşanmasına daha aylar varken ve ABD'nin savaşa dahil olması siyasi olarak hâlâ olanaksız görünüyorken Newfoundland dışında bir yerde Winston Churchill ile tanıştığında, üzerindeki enternasyonalist baskıyı Churchill'in Milletler Cemiyeti'nin yeniden diriltilmesi önerisini reddederek püskürttü. Fakat Hitler'e karşı direnen herkesin paylaştığı ilkeler olarak yoksunluktan ve korkudan azade kalma özgür-

lüklerini Atlantik Bildirisi'ne dahil etti. İlgiye en fazla ihtiyacı olan silahlanma ve ekonomi konularına eğilmişlerdi. Gemi güvertesinde yapılan toplantının en çok konuşulan yönü ise toplantının bir dini törenle kapatılmış olmasıydı. Gözlemciler, Hitler'in tiranlığına karşı oluşturulan bu İngiliz-Amerikan antitezinin en dokunaklı sembolünün, insan haklarına atıfta bulunulması değil, Hristiyan askerler için söylenen marş olduğunu düşünüyordu. Fakat Atlantik Bildirisi bir halkla ilişkiler hamlesi olarak düşünüldüğünde, ana amacı olan Amerikalıların katılımını daha da teşvik etme konusunda başarısız oldu. Ülkeyi savaşa sürükleyen, Roosevelt'in, ABD'yi canlandıracağını umduğu sözleri değil, Japon bombalarının maruz bıraktığı yaralar oldu.⁴

Churchill kış tatilini Beyaz Saray'da, Arcadia Konferansı adı verilen görüşmelerde geçirmek üzere yine batıya yelken açtığında, insan hakları dünya tarihi sahnesine siyasi anlamda ilham veren bir kavram olarak can alıcı girişini yaptı. Tıpkı daha öncesinde Roosevelt'in Dört Özgürlük konuşmasında olduğu gibi insan hakları sahneye görkemli iniş yaparak değil, o sıra oradan geçiyormuş da uğramış gibi bir edayla girdi. Kavramın neden ve ne zaman bu şekliyle ortaya çıktığını açıklayacak hiçbir kanıt bulunamayışı hayret vericiydi; fakat yapılan araştırmalar, bugün bu kadar anlam yüklü olan bir kavramın öyle tesadüfen ortaya çıkmış olamayacağı gibi yanlış bir varsayıma dayanır. Birleşmiş Milletler Beyannamesi'nin 1 Ocak 1942'de Beyaz Saray'da birbiri ardına kaleme alınan taslaklarında ifade, Atlantik Bildirisi'ndeki vaatlerin daha ayrıntılı bir yorumuyla yer alıyordu. Yine de fikir, Dört Özgürlük'e öncülük etmek ya da onu bir çerçeveye almak şöyle dursun, daha ziyade bu Dört Özgürlük'e tabi görünüyordu. Beyanname Müttefiklere, "yaşam, özgürlük, bağımsızlık ve dinî hürriyetleri savunmak ve kendi topraklarında olduğu kadar diğer ülkelerde de insan haklarını ve adaleti koruma altına almak için düşmanlara karşı tam bir zafere ihtiyaç bulunduğu inancında olduğunu" duyuruyordu. İnsan hakları, her şeyden önce, Müttefiklerin neden "vahşi ve azgın güçlerin dünyayı zaptetme arayışına karşı hemen ortak bir mücadeleye girişi" gerektiğini meşrulaştıran bir savaş sloganı olarak başladı.⁵ Fakat sloganın neyi ima ettiğini o zamanlar kimse bilemezdi.

Bildirinin son haline insan haklarının geçtiği cümleyi eklediği anlaşılan Roosevelt'in, kavramsal olarak yeni bir ifadeyi piyasa sürmeyi amaçlamış olması çok yüksek bir ihtimal değildir. Peki, o halde insan haklarının, dünya siyasetinin ideolojik ve retorik cephaneliğine sakın denebilecek, davetsiz adım atışını nasıl açıklamalıyız? Her şeyden önce, kavramın tamamıyla yepyeni bir ifade olmadığını bilmek işe yarayacaktır. Daha önceki, özünde rastgele kullanımlar bir yana, elimizdeki bilgiler kavramın İngilizcedeki ilk ciddi dolaşımının 1933'te gerçekleştiğini;

sadece Hitler'in güce ulaşmasına karşı yürütülen protestolarda değil, Yeni Anlaşma reformuna destek verecek şekilde de kullanıldığını göstermektedir. O yıllarda ABD'de her bir amaç için birer tane olmak üzere bir değil, iki "İnsan Hakları Birliği" kurulmuştu. Fakat bu ilk anlamların, fikrin birkaç kez kapsamlıca dillendirilmesine ön ayak olmanın yanında, siyasi tayfin her iki ucunda da rakipleri bulunuyordu. "İnsan hakları"nın yaşadığı dönüşümü, serbest piyasa ekonomisinin anarşisinden korunma anlamına gelecek şekilde güncelleyecek olursak; Herbert Hoover 1934'te insan haklarına olan müdahalesi sebebiyle Yeni Anlaşma'yı kınarken, kapitalizmi savunup yıkılmaktan kurtardığı için Roosevelt'i eleştiren sosyalistler işçilerin insan haklarını çiğnediği için yerden yere vurmuştu. Doğruyu söylemek gerekirse varılan sonuç, kavramın başından beri insanlar için farklı anlamlara geldiğiydi. Tam da bu yüzden, hiçbir özel anlama da gelmiyordu; çünkü birden fazla taraf bu kavrama anlam vermeye çalışıyordu.⁶

Ne var ki 1930'lu yıllara gelindiğinde kavramın içerimlerine dair savaş öncesine ait bu mücadelede baskın bir anlam belirmeye başladı: Roosevelt'ten önce bu kavramı kullanan tek önemli dünya lideri olmasına rağmen kendisine referans verilmesi ihmal edilen XI. Papa Pius tarafından en açık şekilde ifade edildiği gibi (1937), insan hakları anti-totaliter bir anlam taşımaya başladı. Dinin kaderinin, Nazilerin kontrolü altına girmesini kınayan ünlü genelgesi *Mit brennender Sorge*'de [Derin Bir Endişeyle] Papa Pius şöyle diyordu: "Birey olarak insan, topluluğa ilişkin doğrudan Tanrı'dan aldığı ve onları reddetmeye, yok etmeye ya da göz ardı etmeye kalkacak her türlü girişimin ötesinde sürdürülmesi gereken haklara sahiptir." Papanın kendisi de, makul bir bekleme süresi ve ittifak arayışının ardından, bir yolculuğun içerisindeydi; "totaliter" rejimlerin Hıristiyanlığa karşı düşmanca bir tutum takındığını ancak bu yıllarda fark etmişti. Aynı şekilde, 1937'nin sonlarına doğru, "kızılılara ve paganlara" yöneltilmiş bir başka genelgede Pius, "Katolik inancına ve Kilise'den neşet eden özgürlüğe karşı tuzaklar kurup yayanları ve sonunda insanoğlunu yıkım ve azaba sürüklemek için kutsal ve insani haklara karşı akıl almaz çabalarla isyan edenleri" suçluyordu. Bir yıl sonra, ölümüne çok az zaman kala, Amerikan Katolik Üniversitesi'nin kuruluşunun yüzüncü yıldönümünü kutlayan Amerikalılara, "İnsan haklarının ve özgürlüğünün gerektirdiklerine bir tek Hıristiyan öğretisi tamamıyla anlam kazandırabilir; çünkü yalnızca o insan kişiliğinin bir haysiyeti olduğunu kabul edip ona büyük önem verir," diye yazıyordu.⁷

Bu sebeple Notre Dame Üniversitesi'nden Charles Miltner ile birlikte, önde gelen liberal Katolik John A. Ryan 1939'da, radyo rahibi Charles Coughlin'e ve *The Voice for Human Rights* gazetesinde hiç yorulmadan propagandasını yaptıkları azgın Amerikan Katolik ırkçılığına karşı kısa ömürlü de olsa, İnsan Hakları için

Katolikler Birliği'ni kurdu. Bu yayında 1940'ta, Amarillolu piskopos Robert Lucey'in şikâyeti ses getirdi: "Artık dünya üzerindeki milyonlarca vatandaş dokunulmaz olarak kabul edilmiyor: artık yalnızca çete hükümetlerin iradelerinin hokkabazlık yapabileceği unsurlar olarak görülüyorlar... Doğal hukuk tüm insanlara bütün insan haklarının sağlanmasını talep ediyor."⁸ 1941'e gelindiğinde Anne O'Hare McCormick (*New York Times*'in Avrupa haberleri konusunda önde gelen bir Katolik muhabir) sık sık Hitler'i ve Nazileri insan haklarına karşı bir tehdit olarak betimliyordu. Hitler'in yıllık *Winterhilfe* [Kış Yardımı] kampanyasının 1941'de yaptığı açılış konuşmasına dair yazdığı haberde, "yeni siyasi kavramlar oluşmaya başlıyor" diyordu. "Özgürlüklerinden yoksun bırakılma, mağdur olanları sadece özgür olma konusunda savaştan önceki tasasız günlerden çok daha kararlı hale getirmede, aynı zamanda ulusal hakları insan haklarının önünde tutan ve gerçek güvenlikten önce yapay sınırları koruma altına alan liderliğe karşı daha eleştirel hale de getirdi."⁹

Yine de, tüm bunlar bir yana "insan hakları" kavramı, özellikle de eğer devletin sınırını çiğneyemeyeceği arka plan ilkelerinden daha fazlasına işaret edecekse, Ocak 1942'de açıkça tanımlı olmaya devam etti. Roosevelt bu kavramı belli ki devletin, korumak için savaşa girebileceği normlar olarak da kullandı; fakat sıkça slogan üreten haliyle, uluslararası düzenin yeniden kurulmasında insan haklarının rolü probleminde, ne kavramsal ne de siyasi olarak eğildi. Ocak 1942'de fikrin uygulama olanağı bulacağı ortamın, devletler arasındaki olağan ilişkilerde uç noktadaki totaliterliği sonlandırmak adına yaşanan geçici kesintiler değil, dünya yönetimi olacağına dair herhangi bir önerme yoktu. Uzun vadede en az bir o kadar önemli olan husus, modern ekonomik koşullarda özgürlüğün nasıl toplumsallaştırılacağı üzerine eskiden beri süregelen tartışmaya insan haklarının nasıl dahil olabileceğine dair herhangi bir ipucunun bulunmayışydı. İnsan hakları tarihe üzerinde iyice düşünülmüş bir fikir olarak değil, öylesine söylenen bir söz edasıyla adım attı. Bunun aksine, Roosevelt'in kavramı soğukkanlı bir şekilde savaş dönemi kariyerine kadar yükseltmesi, özellikle kavramın daha önceki eğilimleri genişleterek birçok farklı kavramı bünyesinde toplayabilecek boş bir kazan haline gelmiş olmasından dolayı önem taşır.

İnsan haklarının anlamı üzerine yürütülen mücadele, her şeyden önce bu hakların savaş döneminde takip edeceği yolu belirlemişti. Savaş sonrası dönemin tarih öncesini çözmeye çalışan tarihçilerin dikkatini çeken şey de kavramın tanımlarının, ona yapılan muğlak göndermelerle harekete geçirilip olgunlaşmış olmasıydı. Çoğunlukla Roosevelt'in aldirışsız sözcük seçimiyle alevlenen bu gibi savaş dönemi kullanımların izini sürmenin önemini inkâr etmeden; her şeyden önce çatışma döneminde on yıllar boyunca, insan haklarına bir kez bile değinmeden Amerikan

diplomasi tarihi hakkında yazmanın mümkün olduğunun kanıtlandığını hatırlamak son derece önemlidir. İnsan haklarının kavram olarak II. Dünya Savaşı sırasında sızmasını takip etmek insanların geçmişe dönük yaptığı bir şey haline geldi; fakat odak, resmin kendisini kolayca bulanıklaştırabilir. 1942'nin ilk yarısında Başkan Yardımcısı Henry Wallace ile birlikte neredeyse tüm üst düzey memurlar, savaş döneminde verilen sözlerin, hattâ Dört Özgürlük retorığının temel anlamı olarak, ekonomik yeniden yapılanmaya vurgu yaptılar.¹⁰ Uluslararası görüşte, özellikle de William Beveridge'in savaş sonrası dünyada iş güvencesi ve daha yüksek yaşam standartlarından dem vurduğu raporundan sonra, insan hakları genellikle, Müttefik liderlerin savaş döneminde verdiği bir tür sosyal-demokrasi vaadiyle eşanlamlı düşünülüyordu. O zaman bile insan haklarının yönetimdeki ve özel gruplar ile bireylerdeki retorik tanımları, daha önceki rakip ideallerin yeni dilde baştan formüle edildiği anarşik bir kakofoniden fazlasına ulaşamadı.¹¹

İnsan haklarına 1942-43'te hareket alanı veren –ve temelde çakışan– iki ana gruptan ilki, uluslararası arenada çalışanlar da dâhil olmak üzere hukukçular, ikincisi ise özellikle gelecekte yaşanabilecek bir savaşı önleyebilmek adına uluslararası düzeni yeniden ele almak gerektiğine vurgu yapan barış hareketinin üyeleri idi. Bu gruplar içerisinde insan haklarının tanımı yapılıyordu; fakat bu tanımlar devlet egemenliği ile hakların öteden beri var olan bağını koparmaktansa öncelikli olarak, olabilecek farklı hakları sıralamak üzerineydi. Amerikan Hukuk Enstitüsü, planlamanın başladığı 1942 yılının baharı ile yayımlandığı 1944 yılı arasında bir beyanname taslağı hazırladı.¹² ABD içinde süren tartışma dışında başka yerlerde buna benzer bir faaliyet yoktu. Yorulmak nedir bilmeyen, fakat tek başına kalmış olan Britanyalı uluslararası hukukçu Hersch Lauterpacht da 1942'de hakların uluslararası bir bildirgesinin oluşturulması fikrini benimsedi ve bu düşüncesini 1945'te yayınlanacak bir kitap olarak geliştirdi. Ne var ki bu ısrarlı girişimlerin ne hukukçular ne de Barışın Örgütlenmesi için Çalışma Komisyonu gibi özel girişimler arasında çok fazla önem teşkil ettiğini söyleyebilmek zordur.¹³ Clark Eichelberger ve James T. Shotwell'in riyaset ettiği komisyon, eski Milletler Cemiyeti Birliği'nden doğmuştu ve II. Dünya Savaşı sırasında kendini uluslararası kuruluşlara yönelik önerilere, sonra da hükümetin kendi müzakere ettiği planlarından oluşan cömert, yerel desteğine adanmıştı. II. Dünya Savaşı sırasında enternasyonalist bir Amerika için savaşmak, nereden bakılsa, bu mücadelenin itici gücü değil de çok küçük, ikincil bir yan ürünü olan insan haklarının tanımlanması arayışıyla eşdeğer olmaktan çok uzaktı. Gerçekten de, Wendell Willkie'nin çok satan ünlü kitabı *One World [Tek Bir Dünya]* 1943'te ortaya çıktıktan ve senatör Arthur Vandenberg gibi önde gelen cumhuriyetçiler amaç için seferber olduktan sonra, enternasyonalist ruh iki

ana siyasi partinin arasına girdi. Ne var ki uzun zamandan beri var olan barış ve istikrar misyonuyla Amerikan enternasyonalizmi gergin bir zaferi kuşkusuz elinde tutarken, gelecekte hâkim bir ilke olarak işleyecek insan hakları başından beri tam sınırdı durmaya devam ediyordu.

ABD’de başka retoriklerin doğurduğu anarşi içerisinde bu fikrin güçlendirilmesinde herhalde en aktif olan dinî topluluklardı. İsa’nın Amerika’daki Kiliseleri Federal Konseyi (FCC) –daha ziyade Amerikan enternasyonalizmine ezici bir şekilde egemen olan gerici Protestanlar– mezhepler arası Protestanlığı tecritçilik ve benzer şekilde pasifizmden ayırmaya gayret eden Adil ve Kalıcı Barışın Temellerini Araştırma Komisyonu’nu kurdu.¹⁴ Bu savaş dönemi “haçlı seferi”ni o zamanlar dinî bir uyanış yaşadığı için adil yeni düzen adına Hıristiyan ekümenik birliği için çalışan, aynı zamanda hukukçu ve Cumhuriyetçi bir dış siyaset düşünürü olan John Foster Dulles yürüttü. Başında olduğu komisyonun Mart 1942’deki ana ilkeleri içindeki en büyük ikramiye, ABD’nin güvence altına almak için “yüksek bir sorumluluğunun” bulunduğu “ahlaki düzende” yatıyordu. Hakların, özellikle de dini gözlem hakkının burada bir yeri vardı; daha sonra, grup oldukça yaygınlaşan *Six Pillars of Peace*’i [Barışın Altı Direği] çıkardığında, sonuncusu –bu grubun ısrar ettiği gibi– din özgürlüğüne öncelik vermesi gereken bir uluslararası haklar bildirgesine yapılan çağrılardan bahsediyordu.¹⁵ Savaş döneminde geçici olarak Amerika’da kalan Katolik siyaset yazarı Jacques Maritain, insan hakları konusuna geç dahil olsa da, bu hakları Katolikliğe teorik olarak sokup geniş bir uluslararası kitleye açarak, savaş sonrası on yılda insan haklarının felsefi alandaki ilk savunucusu olmak için kolları sıvamış oldu. Maritain, kendi yeni-skolastikçi düşünceleri de dahil olmak üzere modern zamanlarda Katolik siyasi düşünceden ustalıkla ayrılarak, Birleşmiş Milletler Bildirgesi’nden iki hafta sonra Katolik doğal yasalarını insan hakları için uygun olan çerçeve olarak sunmaya başladı ve onları özellikle de gizli Fransız dolaşımı için hiç yorulmadan savaş yoluyla da savundu. İnsan haklarının savaş sonrasında Avrupa’daki kaderi için hayati olacak şekilde, bu hakların taşıyıcısı olarak ahlakçı “insan bireyi”, atomist bireye karşı yücelterek hakları toplulukçu anlamda savundu. 1942’nin Nisan ayında *Fortune* dergisine yazan Maritain, “insan haklarını ve haysiyetini Tanrısız talep etmenin” tehlikeli cazibesine karşı gizemli bir uyarı yapsa da, “kavram olarak insan bireyin haklarını ve ona olan bağlılığı modern zamanların en dikkate değer siyasi gelişmesi” olarak yüceltti. (“İnsan iradesinin sonsuz ve tanrıvârî bağımsızlığı”na dayanan seküler bir “ideoloji”nin, faciaya dönüşeceği uyarısında bulunuyordu.)¹⁶ Savaşın sonuna gelindiğinde, Amerikan Yahudi Komitesi (AJC) de, göz ardı edilen ve aciliyet gerektiren zor vaatler ile Yahudi toplulukların bunlarla özdeşleşmiş gelecekteki

muhtemel problemleri konusunda anlaşılır şekilde daha çok endişe duysa da, bu fikri bünyesinde toplamıştı.¹⁷

Bu Amerikan tartışmaları dışında, insan hakları nerede duruyordu? Cevap: Henüz hiçbir yerde. İnsan haklarının kalıcı anavatanını Amerika’da değil, savaş sonrası Avrupa siyasetinde bulacak olduğu düşünülürse, bulgular oldukça dikkat çekici. Dünyanın geri kalanı; Churchill sahne arkasında Roosevelt’i, bu sözün genel anlamda imparatorluk için değil, yalnızca Hitler’in imparatorluğu için geçerli olduğu konusunda ikna etmeye çabalıyor olsa da, bildirinin kendi geleceğini belirleme sözü galip çıkarsa diye, gözlerini Atlantik Bildirisi’ne dikmişti.¹⁸ Atlantik Bildirisi’nin kabulüyle insan hakları konuşmaları Avrupa dışında bir süreklilik arz etmekten ziyade farklı kulvarlarda ilerler, özellikle de “insan hakları”nın kolektif bir kaderini kendi tayin hakkı anlamına gelmeyeceği gittikçe daha açık hale geldiği ölçüde. Fakat savaş döneminin Avrupa içerisindeki hikâyesi nispeten daha farklı. Nazi ideoloğu Josef Goebbels’in, “1789 yılının böylece tarihten silindiği” şeklindeki sevinç nidası (1933) ışığında, insan hakları retoriğinin savaş zamanında ne kadar ikinci planda olduğu şaşırtıcı gelebilir. Yine de Britanya’da, H.G. Wells’in Nazizme karşı temel bir alternatif olarak yeni bir haklar bildirgesi hazırlanmasını önermesi dışında, Amerika’daki hareketlerin bir benzeri bulunmuyordu. Papanın, halefi XII. Pius tarafından da devam ettirilen söylem de düşünüldüğünde, gerek muhalif çevrelerde, gerekse olağan vaazlarda rahipler tarafından, haklar konuşmasına Katolikler hâkim olmuş gibi görünüyor. 1942 baharında Avrupa’daki bazı Katolikler, ilkeli hale getirilmiş bir Hristiyan direniş dili olarak insan haklarına yaklaşıyordu: 1942 Paskalya’sında din adamlarının ortak kaleme aldığı bir mektupta Alman piskoposlar rejimleri yalnızca –bir önceki konkordatoyu tanımayacak bir şekilde– kilisenin haklarını çiğnediği için değil; “insanların ilahi olarak güvence altına alınmış genel hakları” olarak gördükleri insan haklarını da ayaklar altına aldığı için bu rejime karşı bir protestoyla ayağa kalktılar. Fransız Katoliklerinden oluşan olağanüstü yeraltı direniş grubu *Témoignage chrétien* [Hristiyan Tanıklık], yaz döneminde bastıkları “İnsan ve Hristiyan Hakları” isimli kitapçıklarında mektubu tekrar yayımlayarak bu çağırışı sağlamlaştırdı. Elbette bu tür çağrıların ne anlama geldiği bölgeden bölgeye farklılık gösteriyordu; örneğin Macaristan’da, bazı ruhban üyeleri ve Hristiyan siyasetçiler için söz konusu olan tek şey “(Hristiyan) insanların hakları”, yani dışlayıcı bir vizyon olarak Hristiyanlaştırılmış bir ulus adına, temelde, ırkçı özcülüğe karşı din değiştirme hakkının savunusuydu.¹⁹ Fakat olayların gelişiminde, Roosevelt’in boş ümitler veren açıklamasını tanımlayabilmek için savaş döneminde yapılan girişimler, olayların gümbürtüsü içerisinde kayboldu gitti.

Kavramın tarih sahnesinde yavaş yavaş dolaşması, onu tanımlamanın pahalıya patlamayacağı ve düşük bir risk içerdiği açıkça anlaşılmadan hiçbir yere varamadı. İnsan haklarının savaş döneminde tanımlanması süreci tam da güçten düşürülmesi gerçeğiyle eşzamanlı gidiyordu: Bu aynı anda hem doğum hem de ölümdü. Roosevelt’in kendi savaş dönemi düşünceleri, ayrıntılar sürekli bir değişim halinde olsa da, genellikle savaş sonrası dünyayı, Müttefiklerin “dört polis” olarak koruyacağı tahakküm bölgelerine ayırıp paylaşma fikri etrafında dönüyordu. Roosevelt’e göre –ve benzer şekilde dış siyasetin önde gelen kanaat önderi Sumner Welles için de– Monroe Doktrini’nin kendisi ve güvence altına alınması hâlâ muazzam öneme sahipti. Roosevelt en üst diplomatik seviyede bir uluslararası örgütü planlama önceliği için, ancak devlet sekreteri Cordell Hull tarafından Milletler Cemiyeti’ni başka bir oluşumla değiştirmek konusunda ikna edildikten sonra –ve daha sonra kendisi, 1944 başkanlık seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti’de uluslararası seçmene olan ihtiyacı fark ettiğinde– kolları sıvadı. Fakat tıpkı başka Müttefik liderlerde de yaşandığı gibi onun da hedefi –daha sonra Dört Büyükler olan– Üç Büyükler’i savaş sonrası koşullarda birbirine karşı dengeleyecek bir güvenlik çerçevesinden öteye gidemedi. Bu planlar, kâğıt üzerinde, hem bölgeselcilikten hem de vesayetçilikten uzaklaşmıştı; gerçekteyse hedefleri, bazı eleştirmenlerin ifade ettiği gibi, büyük güç “diktatörlüğü”nün uluslararası yönetişimin çekirdeği olarak yerleştirilmesi olarak kaldı.²⁰

Bir büyük gücün vesayeti fikri, köken olarak Roosevelt’i daha Pearl Harbor’dan önce etkisi altına almıştı. Daha sonra, gerçek otoritenin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde temerküz etmesiyle bu fikir gerçeğe bürünecekti.²¹ Bu önerinin 1943’te Tahran’da Josef Stalin tarafından kabul edilmesinin ardından planın geliştirilmesindeki asıl hareketlilik, 1944’ün ilk altı ayında gerçekleşti; o zamandan beri ise hiçbir zaman tam anlamıyla tekrar gözden geçirilmedi. Üç Büyükler tekliflerini geliştirmeye devam ederken, hiçbir diplomat Ağustos’un sonunda Washington, D.C.’nin Dumbarton Oaks arazisinde gerçekleşen kritik planlama toplantılarına doğru hızlıca ilerlenirken insan haklarından çok da fazla bahsetmedi. Hazırlık niteliğindeki ana belgeler Çinliler tarafından *New York Times*’tan James Reston’a sızdırıldığında (Çinliler görüşmelere sadece ana kararlardan dışlanmak için çağrılmış olmalarından dolayı kızgınlardı) biraz akli olan herkes, oluşmakta olan Birleşmiş Milletler’in gerçek hedefinin, dünyayı ahlaki hale getirmek değil –hele hele yasallaştırmak hiç değil– büyük güçleri dengede tutmak olduğunu hemen o anda anladı.

En sonunda, insan hakları fikri, Ekonomik ve Toplumsal Konsey tekliflerinin gölgesinde göz ardı edilebilir ve ciddi bir manaya sahip olmayan bir çizgi olarak son planların arasına girdi. Aslında Amerika tarafından hazırlanan son taslak, “her

devletin ... insan haklarına ve tüm halkının temel özgürlüklerine saygı duymaları” konusunda çağrı yaparken tamamlanmış metin belgelerin son bölümünde Birleşmiş Milletler’in kendisine, insan haklarına saygıyı teşvik etme görevini veriyordu. Kabulü ise halkın potansiyel bir karşı çıkışı ışığında gerçekleşti: Önde gelen İngiliz temsilci Gladwyn Jebb, “halka delegelerin insan haklarının muhafaza edilmesi gerekliliği konusunda bir anlaşmaya varamadıkları izlenimini vermek oldukça abes olurdu,” diye yorumluyordu. Fakat onaylanması ise aynı zamanda kavramın uluslararası örgütlenmede kalıcı olarak iğdiş edilmesini sağladı.²² Zaten kavramın baştan gerekli olduğu gerçeği bile, uluslararası topluluğun elitler arasında tartışılmaktan çok halka satılmaya ihtiyacının olduğunu gösterirken; insan hakları kavramının görücüye çıkmasının yalnızca sembolik parçalarından biriydi: İnsan hakları savaş zamanında kesin olarak göze çarpar şekilde yükselişe geçtiyse de, henüz uluslararası örgütlenme için genel bir meşruiyet dili sağlamıyordu. Konferansta karşılaşılan ve gerçekten ileride de yaşanan asıl anlaşmazlıkların, Güvenlik Konseyi, onun seçim kuralları ve ilk kez Yalta’da üzerinde anlaşmaya varılan ve San Francisco’da ünlü oybirliği mecburiyetiyle teyit edilen veto konuları etrafında toplandığı, popüler basın için bile apaçık ortadaydı. Bu erken dönemde, BM örgütünün temel yapıtaşları kurulmuştu; İngiliz diplomat Charles Webster’in kaydettiği gibi, “ileriki süslemeler temel noktalara dokunmadı.”²³

Woodrow Wilson’ın, ülkesini büyük yaratisına ikna etme konusundaki mahcup edici başarısızlığı hâlâ akıllardayken, olay yerindeki tüm Amerikalı aktivistler için her şey, ABD hükümeti ve halkının sadık bir katılımcı olarak uluslararası arenaya adım atmaya ikna edilip edilemeyeceğine bağlıydı. Bu grupları BM’nin olabilecek her türlü modelinde, en azılı savunucular olmaları konusunda cesaretlendiren soru da buydu. Daha sonra BM’nin bu yıllarını kaleme almış bir üye olan Dorothy Robins, “ABD’nin Birleşmiş Milletler’e üyeliği, ABD’nin uluslararası topluma katılımının sembolü haline geldi,” diyordu. Kendilerine onunla zıt kutuptaki dönüşümcü idealizmin bir modeli sunulduğu için enternasyonalizme geçen eskinin tecritçilik yanlıları, yani en büyük grup, Amerikan tecritçiliğinin sona erdirilmesi konusunda Yeni Düzen’den çok, Birleşmiş Milletler’in temsil ettiği yeni uluslararası ortaklık yapısını sorumlu tutuyordu. Önemli destekçilerden bir diğeri olan Vera Micheles Dean o zamanlar, “temel ilkeler”in eksikliğinin, Milletler Cemiyeti’nin esnek olmayan ahlakçı modeline kıyasla yeni örgütün ana hatlarını çok daha üstün kıldığını açıklamıştı. “Dumbarton Oaks teklifleri bir milenyum bile çıkaramayacak gibi görünüyor,” diye yazıyordu Dean. Bu, “cerbezeli hatipleri sonsuz barış hakkında dokunaklı konuşmalar yapmaya itebilecek türden bir belge değildi. Ve bu iyi bir şeydi.”²⁴ Daha da önemlisi, ABD tarihinde daha önce bir benzeri olmayan, sarsıcı

Japon istilasının henüz canlı hatırası, ülkenin yalıtılmış bağımsızlık anlayışının içini oyuyor ve I. Dünya Savaşı sonrasında dünyadaki anlaşmazlıklardan kaçınma konusundaki girişimlerin tekrar edilmesini mantıksız kılıyordu.

Wilson'ın sadece tecritçilik yanlılarıyla değil, esaslı enternasyonalistlerle de yüzleşmek zorunda kaldığı 1919 sonrası sahneden tamamen farklı olarak, Oswald Garrison Villard gibi birkaç idealist ve pasifistin muhalefeti Amerika'da süregelen tartışmaya damga vurmayı başaramadı. Dumbarton gerçekçiliğinin benimsenmesi yönünde çok sayıda geri bildirim olmaya devam ettiği ölçüde dikkate alınması gereken ana konu, apaçık ortada olduğu gibi, hâlâ alternatiflerin eksikliği idi. Ya bu uluslararası düzen olacaktı ya da hiç. Harvard felsefe profesörü Ralph Barton Perry 1945 Ocak ayında *New York Times*'ta editöre yazılmış uzun mektubunda, "İdeal bir uluslararası yasal düzende tüm ulusların hukuk önünde eşit olması gerektiği elbette doğru," diyordu.

Dumbarton Oaks teklifleri bu tür ideal bir siyasi ya da hukuki düzen yaratmıyor ve zaten böyle bir amacı da yoktur. Bu teklifleri değerlendirirken bu bağlam içerisinde yargılamak doğru ve yerinde olacaktır; kusurlu addedilmeleri de ancak bu şekilde değerlendirildiğinde yerinde kabul edilebilir. Bu teklifler eski düzenin birçok sakıncalı özelliğini beraberinde getiriyor ve insan ilişkilerinin güncel krizini dışı vuran tuhaf tarihsel kazaları bünyesinde barındırıyor. Fakat buradan bunların reddedilmesi ya da hor görülmesi gerektiği sonucu çıkmaz. Erişemedikleri bir mükemmellik adına taşın tutulmaktansa, sözünü verdikleri iyilikler için coşkuyla alkışlanmaları gerekir... Hedef noktalarına tek seferde ulaşmalarını sağlamıyor diye adım atmayı reddedenlerin, yerinde sayacağı ya da geriye doğru gideceği ise kuvvetle muhtemeldir.

Tecritçiliğin yeniden ortaya çıkabilme ihtimaline karşı oluşan korku, bazı Amerikan baskı gruplarının, Birleşmiş Milletler'in örgütsel özelliklerini, anlaşmanın bozulmasına sebebiyet veren ayrıntılar olarak ele aldığını gösteriyordu; Atlantik Bildirisi'nin Dumbarton taslaklarında yer alan kendi kaderini tayin hakkı sözünün lağvedilmesi, Amerikan enternasyonalistleri arasında herhangi bir tartışma uyandırmıyor, insan haklarıyla ilgili savaş döneminde öne sürülen vaatlerin geliştirilmesi konusunda yaşanan başarısızlık, bu konu bazı lobilerin temel kaygılarından olsa da, halk arasındaki tartışmaları ciddi anlamda etkilemiyordu. Protestan ilahiyatçı Reinhold Niebuhr, *The Nation*'daki yazısında Amerikalı enternasyonalistlerin Dumbarton'ı benimsemesindeki stratejik kararı yüceltıyor, insan haklarının anlamsızlığını azaltmak yerine daha da doğrulayacağı gerekçesiyle bu hakların zerk edilmesi konusundaki her türlü öneriyi eleştirecek kadar ileriye gidiyordu: "Devletlerin ittifakından oluşan bir dünyada, hiçbir geçerliliği olmayan bir haklar bildirisinin uygulamaya

koyulması ne Dumbarton Oaks anlaşmalarını ciddi anlamda geliştirecek ne de bir tesire sahip olacaktır.”²⁵

San g lenin tecritçilik siyaseti olacağına dair haklı bir korkuya kapıldıkları için,  ncelik ABD ve SSCB’nin kendilerine has yapılarına değil, bu iki aktörün dahil olmaları konusuna veriliyordu. Amerikalı enternasyonalistler için elbette, kendi ülkelerine yapısı içerisinde oldukça orantısız kudrette rol takdim eden bir  rg te ABD’nin girebilecek olu u, kararlarında etkili oldu. Savaş ortasında, Milletler Cemiyeti Birliği, ismini Birleşmiş Milletler Birliği olarak değiştirdi fakat takip ettiği gündem aynı kaldı; Dumbarton’da gizlice tasarlanmış olan yapısına çok benzeyen bir bildirgenin enternasyonalistler tarafından daha derin desteğinde San Francisco ile süslenmiş bir bildirgenin savunuculuğu, bir dipnot olmaya devam eder. Bu yapı hâlâ – bugün bile söz konusu olduğu şekilde– aynıydı ve ulusal egemenlik ile büyük güçlerin dengesine dayanıyordu. Bu yolla Amerikan enternasyonalistler yeni insan hakları kavramını merkezlerine almaktan ziyade ondan kaçınan bir gündemin savunuculuğunu yaparak, mahcup bir rol üstlendiler. İnsan hakları ve diğer idealist formüller müzakerelere dahil olduğu kadarıyla, büyük güçlerin dengesi konusunda  rg t  daha önce görülen örneklerinden ayır tırmak için yürütülen retorik güdünün bir parçası olarak, kamunun gözündeki kabul ve me ruiyetine olan ihtiya ı yansıtıyordu. Manevi değerin dünyaya adım atması için sunulan, oldukça dar bir kapıydı ve insan haklarına dayalı ütopyacı bir  okulusluluktan da oldukça uzak bir çağrıydı.

Bu sebeple Amerikan enternasyonalizmin zaferine, aktivist grupların etrafında toplanıp harekete geçebileceği ve geçtiği her türlü idealist ifade biçiminin pratikte marjinalle tirilmesi denk d  t . Gerçekten de, sadece bir kuşak öncesinde İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Amerikan enternasyonalizminin  yk  , tıpkı uzlaşma diplomasisinin  yk  s nde olduğu gibi, insan haklarının ülkeyi katılıma doğru götürme konusunda başarılı bir şekilde kullandığı “ikinci  ansı”na hayran olunsa bile, insan haklarına hiç gönderme yapmadan da anlatılabilirirdi. Etkisiz kalan İnsan Hakları Uluslararası Cemiyeti bir yana, bu dönemde  ağda  anlamda ya da genel hatlarıyla bile hiçbir sivil toplum kurulu u ortaya çıkmadı. BM süreçlerini San Francisco öncesinde ve sonrasında, hafifçe yeni yönlere itme projesi Hristiyanlar, Yahudiler ve kadınların daha iyi tanınan grupları arasında örgütlü aktivizmin herhangi bir modelinin yayıldığı kadar yayıldı. Bu grupların tümü, insan haklarına gönderme yapmaya başladı; fakat Amerikan enternasyonalistleri mutlak önceliği bildirgenin, genel anlamda sıcak kar ıladıkları bir biçimde, onaylanmasına veriyordu. “Uluslararası kuruluşların taraftarları,” diyordu Robins son derece özgün şekilde, “ancak çok fazla emek harcadıktan sonra kamunun aldırılmazlık ejderha-

larını ve Senato direnişini fethetmeyi ve ardından uğruna savaştıkları prensesin elini kurtarmayı başardı... Bu bir modern zaman aşk hikâyesi.” Öte yandan *Time* dergisinde, San Francisco’da ortaya çıkan süreç daha gösterişsiz bir şekilde kabul edilmişti: “Bildirge, az miktarda mantıkla yumuşatılmış bir güç dünyası için yazılmıştı. Güce yüksek miktarda güvensizlikle bir şekilde sınırlandırılmış olup, gücün geniş çapta bir araya gelişi için tasarlanarak, yine bu bir araya gelişler tarafından yaratılan bir belgeydi.”²⁶

Yine de savunma gruplarının Niebuhr’un nasihatini dinlemeyerek, 1944-45 kışında, tıpkı örgütün önceden belirlenmiş temel ilkelerini etkileme gücüne sahip olmayan küçük devletlerin de yaptığı gibi, insan haklarını gündemlerinde tuttukları doğrudur. Her iki tür çalkantıyı da hafife almak yanlış olur; fakat bunlara karşı yapılan itirazların hepsini aynı kefeye koymak ve başardıklarını büyük San Francisco konferansına ve ötesine kadar abartmak da bir o kadar hatalıdır. Büyük Afrikalı-Amerikalı düşünür ve eylemci W.E.B. Du Bois bu dönemi, Siyahi İnsanları Gelişmesi İçin Ulusal Birlik’in (NAACP) başarısızlığa uğrayan kampanyasını, BM’yi Atlantik Bildirisi’nin kendi kaderini tayin (özellikle sömürge bölgelerinde) sözlerini tutmaya zorlamak üzere yönlendirerek geçirdi. Du Bois, kendi grubu, insan haklarını gelecek bildiride yeniden daha belirgin hale getirmek için AJC (Amerikan Yahudi Komitesi) ve FCC gibi Yahudi ve Hristiyan örgütleriyle işbirliği yaptığı halde bunu başarmıştı. Latin Amerika ülkelerinin diplomasisi çok konuşuldu; fakat geçmişten gelen işgal edilme ve müdahale korkuları sebebiyle, 1945’teki Chapultepec Bildirgesi’ndeki ilk gündemleri, egemenliğin geri alınamazlığının yerel ve evrensel bir norm olarak yerleştirilmesi oldu.²⁷ Konu genel anlamda, küçük devletlere gelindiğindeyse, San Francisco’da Dumbarton’ı yeniden elden geçirmeye niyetli olan güçlerin önemli elebaşlarından Avustralyalı katılımcı Herbert Evatt’ın güncel fikirleri, geniş ölçüde “büyük bir güç barışı” olarak devam eden düzene en iyi ihtimalle birkaç yeni ekleme daha yapılabileceğini; fakat listede insan haklarının rolünün genişlemesine dair bir maddenin yer almasının kolay olmadığını gösteriyordu.²⁸

Sonuç olarak, San Francisco konferansının ana etkinlikleri başka bir yerdeydi. Yaşamının sonlarında, toplantılar başlamadan sadece iki hafta önce, Roosevelt Birleşmiş Milletler’i çok öncelikli bir gündem olarak görmeye başlamıştı. Sovyetlerin ayrılabilceğinden korkuluyordu; çünkü özellikle Yalta’dan sonraki uzun süre boyunca, Güvenlik Konseyi vetosunun tam sınırları üzerine tartışmalar yaşandığını görmüşlerdi. Konferansa başladığında denklemin Amerikan yorumuna Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov’un şahsında Sovyetler de dahil olunca tüm dünya rahat bir nefes aldı ve artık tüm diğer konular ikincil hale geldi. Her zaman gerçekçi bir diplomat olan Britanyalı Webster, “Adalet, insan hakları ve temel özgürlükler

hakkındaki konuşmaların hararetinin [...] gücün fiziksel olduğu kadar ahlaki de bir olgu olmasından dolayı, devlet adamlarının hiçbirinin göz ardı edemeyeceği kuvvetleri temsil ettiğini” kabul etti. Ne var ki, 1940’ların bütünü kısa vadeli kaldı. San Francisco’da insan haklarının konu olduğu esas başarı sembolikti: İnsan haklarından ve temel haklardan başlangıç niteliğindeki ilkeler olarak bahsediliyordu. İşin ironik yanı, dünya genelinde imparatorlukların devam ediyor oluşuyla ve kendi ülkesindeki ırka dayalı hiyerarşiyle uyumsuz olarak görmediği, daha moral verici bir bildiri ihtiyacı konusunda ısrar ederek konferansa katılan ve sonra bu süsleme hedefine ulaşan, Güney Afrika Başbakanı Mareşal Jan Christian Smuts oldu. Bunun dışında, grupların ve devletlerin savunuculuğu; insan haklarının, Dumbarton’ın başlangıçta layık gördüğü rütbeye düşerek Ekonomik ve Toplumsal Konsey’in alanı içerisine terk edilmesine yol açtı. Esasen AJC’den Joseph Proskauer’ın ve FCC’den O. Frederick Nolde’in dikkati sayesinde bildirge, bir insan hakları komisyonunun kurulması çağrısı yapıyordu, her ne kadar tanımı yapılmamış ilkeleri korumak gibi açık olmayan görevlere sahip olsa da. Açılış konuşması düşünüldüğünde, San Francisco’daki bir ABD delegesi olan Arthur Vandenberg, bildirgeyi büyük bir kopuş olarak görebiliyordu: “Dumbarton Oaks’a yeniden hayat veriliyor: Bildirge barışın ana kıstası olarak adaleti öne sürüyor.” Fakat Ekonomik ve Toplumsal Konsey konusundaki görüşmeleri idare etmek üzere atanmış Amerikan delegesi ve Barnard College dekanı Virginia Gildersleeve’e göre, Vandenberg, “Ekonomik ve Toplumsal Konsey’e dahil edilmekte olan olağanüstü hedefleri” gizlice iptal etmişti. Birçok milletin yaptığı gibi, ABD örgütün o kısmını “uygun şekilde feminen bir alan” olarak onun gibi kadın delegelere bırakıyordu.²⁹

Bildirgede insan haklarına yapılan göndermelerin yer alması, bir tanım oluşturma problemini öne iterek ve gelecekte hem devletler hem de bireyler tarafından tahmin edilemez gündemler oluşturulmasının yolunu açarak bir değişim yaratacağını baştan belli ediyordu. Fakat gerçek şu ki, San Francisco, Dumbarton’ı bozmak yerine büyük ölçüde tekrar etmişti. İki yaz sonra kendisi gibi Avrupalı uluslararası hukukçuları insan hakları için çalışmaya teşvik etme sürecinde Belçikalı Charles de Visscher, “Ne Bildirge’nin kendisi ne de bu diplomatik kavga herhangi bir şekilde güven veriyor” diyerek şikâyetini kızgın bir şekilde dile getirdi. İngiliz-Amerikan meslektaşları bu görevden uzun süre önce pes etmişlerdi. “Uluslararası kuruluş ne bir istikamete ne de bir ruha sahip olan ve insanlığa gerçek bir uluslararası toplum kapılarını açmayı başaramayan tamamen bürokratik bir oluşuma benziyor.”³⁰ Daha sonra 1946’da BM’nin İnsan Hakları Komisyonu ve 10 Aralık 1948’de Evrensel Bildirge’ye kadar varacak olan ilk toplantılardan beri takip edilen yol üzerine, son yıllarda tekrar tekrar rehberli turlar verilmişti; fakat burada asıl şaşırtıcı olan, bu

diplomatik görüşmelerin, hattâ Evrensel Bildirge'nin son pasajının bile, çağdaşların hayal gücüne yetiştirebildiğine dair ne kadar az kanıt içerdiği. Her ne kadar Evrensel Bildirge'nin kökenleri bir nebze ilgiyi hak etse de, ona dair bir coşku uyandırma konusunda neden bu kadar az insanın başarılı olduğu daha önemli bir noktadır. Bildirgenin bu yeni kavram etrafında bir araya gelinebilecek toplu hareket için açtığı alan ise yalnızca bir varsayım olarak kalmaya devam etti.³¹

Aslında insan haklarının ilkin –daha sonraya saklanan, sözde bir “sözleşme”deki daha da tartışmalı bir problem olarak görülen bir yasal yaptırımla– ilan edileceğine karar verilmiş olsa da, bu hakların, savaş döneminde ve San Francisco’da ertelenmiş olan maddelenmesi konusu, sonunda gerçekleşebildi. Sembolik kampanyayı İnsan Hakları Komisyonu’nun Amerikan temsilcisi Eleanor Roosevelt yürüttü. Eskiden barış hareketinde yer almış ve birçok kimse tarafından takdir edilen Roosevelt, bir yandan ABD temsilcisi olarak görev yapıp genellikle Dışişleri Bakanlığı doğrultusunda hareket ederken, bir yandan da toplantılara başkanlık ettiği ve kavgacı delegeleri hizada tutarak komisyonun “muallime”si rolünü üstlenmişti.³² İnsan haklarının maddelere dökülmesi konusunda varılan genel fikir birliği, ayrıntılarla ilgili birkaç ilginç tartışma dışında, müzakerelerde tehlikeye atılmış çok fazla şeyin olmadığını gösteriyordu. Evrensel Bildirge’de yüceltilen, temel insan haysiyetine dayanan haklar, klasik siyasi özgürlüklerden iş güvencesi, toplumsal güvenlik, dinlenme ve tatil, eğitim ve makul bir yaşam standardı gibi haklara kadar uzanıyordu. (Hukuki “sözleşme”nin metni üzerine yapılan müzakereler, 1976’da uygulamaya giren “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi” ile “Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi” olmak üzere anlaşmanın ikiye ayrılmasıyla ancak yirmi yıl sonrasında son halini alabildi.)

Toplumsal hakların dahil edilmesi bile bazen şaşırtıcı kabul edilir; günümüz bakış açısıyla da sarsıcı olmaya devam eder. Fakat tüm bu hakların var olduğu konusundaki yaygın fikir birliği, tüm bu insan hakları kavramının bahsettiğimiz dönemde neden bu kadar az yükselişe geçtiğini anlama konusunda daha açıklayıcıdır. Toplumsal haklar daha Fransız Devrimi zamanında, Avrupa tarihinin iki savaş arası döneminde ve Roosevelt’in Ocak 1944’te Birliğin Durumu söylevinde işaret ettiği ünlü, “İkinci İnsan Hakları Beyannamesi” teklifinde belirmişti. Özellikle iki savaş arası Avrupa’nın anayasalarındaki belirgin varlıkları düşünüldüğünde (önce 1919’un Weimar Anayasası’nda ve en geniş haliyle ise *droits de l’homme*’a yapılan Fransız merkezietçi göndermelerin de toplumsal haklara yeniden dahil olmasıyla aynı yıl olan 1936’nın yeni Sovyet Anayasası’nda) toplumsal haklar konusunda ortada kavramsal olarak yeni olan pek bir şey yoktu.³³ Beveridge Raporu’ndan sonra artık toplumsal korumalar daha iyi bir dünya için verilen uluslararası sözlerin

çekirdeğine yakındı. Roosevelt'in bu korumaları 1944'te Birliğin Durumu söylevinde potansiyel bir anayasal statüye sahip toplumsal "haklar" olarak tarif etmesi Amerika için elbette bir dönüm noktasıydı. Fakat bu aynı zamanda Yeni Düzen'in dönüşümünün ve radikallik karşıtı bir yöne ilerleyişinin, devlet yönetimi için Yeni Düzen'in zirve noktasında ekonomik istikrarsızlık savaşında çerçeveye alınan kamu yararına değil, bireysel haklara vurgu yaptığı bir andı.³⁴ Amerika ve dünya genelinde savaş zamanında var olan güçlü refah devletçi fikir birliği, her şeyden önce dizginsiz kapitalizmin dünyayı yeniden dibe çekmesine izin verilemeyeceği konusunda kısa ve eşi benzeri görülmemiş bir mutabakatı yansıtıyordu. Tüm tartışmalar, toplumsal haklar fikri etrafında o kadar dönüyordu ki, ister yeni anayasaların kalabalığında ister Birleşmiş Milletler'in erken dönem işleyişlerinde olsun, devam eden özel mülk hakkının ne kadar süre kulağının çekilmesi gerektiği problemiyle ilgileniyordu. Ne var ki, savaştan sonra, bu genel fikir birliği, hükümet eliyle yapılan düzenlemeler ve toplumsal korunma modelleri arasında nihai seçim yapılabilmesine hiç de katkıda bulunmadı. İnsan hakları kendi muğlaklığının mağduru oluyordu.

Toplumsal ve ekonomik haklar da dahil olmak üzere hakların içeriği konusunda varılan genel fikir birliğini düşününce; kurucular arasında, hattâ daha geniş BM tartışmalarında bile Hristiyan toplumsal düşüncesi belirgin şekilde öne çıkmıyor olsaydı Evrensel Bildirge'nin ilk taslağında herhangi bir ideolojinin önceliği konusunda ısrarcı olmak için bir sebep olmayacaktı. Hristiyan kişiselciliğinin ana savunucularından Maritain, bir tür komüniter liberalizmin ilk Katolik geleneklerine dahil edilmesine öncülük etmişti. Şimdi ise hakların felsefi yapı taşları üzerine çalışmayı üstlenmiş ve daha genel anlamda karşılıklı anlayışa katkıda bulunmak amacıyla Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) ile çalışmaya başlamıştı. Hristiyanlık, Evrensel Bildiri'nin üç ana kurucusunun da dünya görüşünü birbirinden farklı yollarla tanımlamıştı: BM'nin İnsan Hakları Dairesi'ni yirmi yıl boyunca yöneten ve ilk haklar listesi taslağını bir araya getiren hukukçu John Humphrey, Charles Malik ve Bayan Roosevelt'in kendisi.³⁵

Yirmi yıl sonra Nobel Barış Ödülü'nü almış olsa da, taslaklara dahil olan ana Avrupalı taraf, Fransız Yahudi hukukçu René Cassin'in katkısının aslında diğerlerinden daha önce geri plana düştüğü artık bilinmektedir.³⁶ Derin bir düşünce adamı olmasa da, varlığı son derece önemli olan Cassin, savaş sonrasında insancıl bir düzene dair müdafaasını, 1941 sonbaharında Londra'da St. James Sarayı'nda müttefikler arasında yapılan toplantıdan başlayarak, ilan edilen haklara dayandırmıştı. Toplantıya, işgal edilmiş ülkesini bir vatansever ve hümanist olarak temsil etmek üzere katılan Cassin, bu noktada, insan bireyin haklarının bir alternatif olarak görüldüğü devasa devletin papalık dilindeki totaliterlik karşıtı suçlamalarına

katılmıştı. Cassin, savaştan sonraki ilk yıllarda ünlü Fransız Yahudi savunuculuk örgütü Alliance Israélite Universelle'e başkanlık etti ve Naziler tarafından yaratılan evrensel mağduriyetin hızla yerleşmiş retoriğini kabul etti. Fransız Cumhuriyetçiliği geleneği içerisinde, taslağın hazırlandığı komitedeki her türlü olayda genel anlamda çalışma arkadaşlarının komüniter vurgusuyla aynı doğrultuda ilerleyebiliyordu.³⁷

Müzakerelerdeki ana sima belki de Malik'ti. Nazi döneminde Martin Heidegger'le çalışmış Lübnanlı bir Hristiyan olan Malik, seçkin bir diplomat olmadan önce tezini Harvard Üniversitesi'nde vermişti. Savaştan sonra, güçlü anti-komünist eğilimlerini kontrol altına alabilen ve Ortadoğu'da ve başka yerlerde bir Hristiyan gelecek için ümitlerini harekete geçiren Hristiyan kişiselciliği ideolojisine iltihak etmişti. Gerçekten de Maritain'ın "insan bireyinin" Evrensel Bildirge metninin ana kahramanı haline gelişinin sayesindeydi. Eşinin ailesi tarafından kuzeni olan Edward Said, bu yıllarda Malik'in dizinin dibinden ayrılmıyordu (akıl hocasının Hristiyan anti-komünistliği onu hoşlanmayacağı bir doğrultuya yönlendirmeye başlamadan önceydi bu). Edward Said'e göre, Malik haysiyet ve birey olmaya bağlılığın, tüm dünya görüşlerini bir arada tutmayı sağlamadığını, "medeniyetler çarpışmasına, Doğu ile Batı, komünizm ile özgürlük, Hristiyanlık ile bütün diğer, daha aşağı dinler arasında bir savaşa" sebep olduğunu düşünüyordu.³⁸

Daha güncel baskılar ve arzular ışığında Evrensel Bildirge'nin global ve çokkültürlü kökenlerini olduğundan büyük göstermek kolaydır. Bildirgedeki başlıkların dünya genelindeki yerli anayasalardan, özellikle Latin Amerika'dan yola çıktığı elbette doğrudur; fakat bu anayasalar da zaten uzun süredir globalleşmiş Avrupa uygulamalarını yansıtıyordu. Yerli anayasacılık anlamındaki hak tartışmaları ve bunların sağladığı vatandaşlık mücadeleleri sadece Latin Amerika'da değil, dünyanın birçok yerinde oldukça tanındıktı; fakat bugüne kadar hiç kimse dünyanın hiçbir yerinde ortalıkta var olan popüler bir uluslararası insan hakları dili daha keşfetmemişti. Benzer şekilde bildirgenin ana taslağını oluşturan küçük grup içerisinde Hristiyan olmayanların katılımı da söz konusuydu (bunlar içerisinde Cassin dışında en göze çarpanlardan biri, Çin, Kuomintang kökenli, felsefe doktorasını Columbia Üniversitesi'nde John Dewey'nin danışmanlığında veren P.C. Chang'dı). Daha sonra ise BM Genel Meclisi'nde, taslakta hafif değişiklikler oluşmasına sebep olan uzun bir tartışma yaşandı. Bu tartışmalarda Latin Amerika devletlerinin, özellikle de Küba'nın amacı, yeni bildirgeyi 1948 baharında Kolombiya'nın Bogotá şehrinde kabul edilen Amerikan İnsan Hakları ve Görevleri Bildirgesi ile uyumlu hale getirmekti; bu kampanya Humphrey'nin "konuşmaların Roma Katolik toplumsal felsefesi tarafından yönetildiği ve zaman zaman toplantı odasındaki ana

kahramanların Romalı Katolikler ve zayıf bir ikinci olarak komünistler olduğu izleniminin oluştuğu” konusunda şikâyet etmesine yol açacaktır.³⁹

Ne var ki bu gerçekler belgenin çokkültürlü kökenlerini öne çıkarmak şöyle dursun, esasen, sembolik bir birlik ânında bildirgenin kurcalanmasına yardım eden ve Batılı yerliler tarafından eğitilen global bir diplomatik elit zümrenin varlığını gösterir. Malikya da BM’ye atanan Filipinli delege Carlos Romulo gibi, ana aktörler “Batı” dışından geldiği sürece, kalplerine en yakın duran ideoloji Hıristiyan bir ideolojidi. Saygın görülen bu unsurlar Batı değerlerini yansıtıyor muydu? Aslında yansıtıyor sayılmazdı; çünkü “insan hakları” olarak adlandırılan bir şeyin herhangi bir kimsenin medeniyetinin mirası ya da özü kabul edilmesi, özellikle de kavramın yakın geçmişin baştan çıkarıcı bağnaz unsurlarını bir kenara bırakma konusunda önemli bir rol üstlendiği Hıristiyan Avrupa’da, ancak bu dönemde mümkün olabildi. Toplumsal hakların, İslam gibi Batılı olmayan geleneklerle ya da hem Hıristiyan toplumsal düşüncesinden hem de iki savaş arası refahçı düşüncelerden, özellikle de Latin Amerika’dakilerden önemli ölçüde etkilenmiş devletler tarafından da doğrulanması mümkündü. Diplomatik görüşmelerde devletlerin uluslararası katılımı, hiçbir durumda, insan kültürünün çeşitliliği için ne şimdi ne de başka herhangi bir anda faydalı bir vekalet sayılır. Gerek liberal bir fikir olarak haklar gerek en eski biçimleriyle (ve bireysel haysiyete vurgu yapan yenileriyle) Hıristiyan doğal hukuku uzun zamandan beri yurtdışındaydı; milliyetin Evrensel Bildirge’yle yeniden doğrulanması da, belge üzerindeki fikir birliğinin ilkeleri devlet temelli ilintiliğinin ötesinde uygulamaya almak anlamına gelip gelmeyeceğinin apaçık ortada olmaktan çok uzak olduğunu ima ediyordu.⁴⁰

Ünlü evrim teorisyeni ve UNESCO’nun ilk başkanı da olan hümanist Julian Huxley, Maritain’le el ele verip insan haklarının meşruiyet kazanmasında aydınları yokladığında; sonuç hayal kırıklığı oldu. Filozoflar arasında, o günün en prestijli düşünce okullarının (en bariz örnek olarak varoluşçuluğun) dışlanması, Maritain’in sebebini sorgulamamak koşuluyla herkesin insan haklarının önemi ve doğruluğu konusunda hemfikir olduğuna dair vardığı sonuca güvenmenin zor olduğu anlamına geliyordu. Maritain şöyle diyordu kurnazca: “Haklar konusunda hemfikiriz; fakat bir tek şartla: Eğer kimse bize neden diye sormuyorsa”; fakat aslında varılan anlaşma, mantık yürütmenin eksikliğinden ziyade, tarafların eksikliği açısından ilginçtir. Yine aynı zaman diliminde, birçok kimsenin bildiği gibi Amerikan Antropoloji Derneği, insan hakları kavramını tüm kültürlerin kesişmesiyle şekillenen çok dilli bir yapı ya da birden fazla insan geleneğinin birleşmesini sağlayan bir üstdil olmaksızın, Batılı ve siyasi kavramlar olarak reddetti. Antropologlar, “Yirminci Yüzyılda İnsan Hakları”nı doğrulamanın imkânsız olduğu ve kültürel çeşitlilik maskesiyle böylesi

bir doğrulama yapmanın yalnızca “hüsrana yol açacağı” konusunda ısrarcıydı. Gerçekten de bu incelemeciler bir tür arta kalan evrenselciliği doğruluyorduydu da, bunu –gayet kurnaz bir biçimde– bireysel insan haklarını da doğuran kolektif kendi kaderini tayin hakkından geri çekilme siyasetini açıkça tescil ederek yaptılar: “Sınırlı uygulanabilirliği duyurulmadan önce, dünya genelinde Atlantik Bildirisi’ne tutulan alkış, özgürlüğün peşinde en farklı kültürlerle sahip kişilerin koştuğunun ve onu bu kimselerin anladığının kanıtıdır,” diye kabul etmişlerdi.⁴¹ İnsan haklarının, Soğuk Savaş krizine dek farklı kültürler arasında bir fikir birliğiyle üzerinde anlaşmaya varılmış bir mevzu olduğuna dair son döneme ait yaygın inanış sürdürülebilir değildir: Antropologların, partizan bir ideolojiye doğru kaymadan ileri sürebileceklerini düşündükleri evrensel ilkeler, insan haklarına doğru giden yolda ilan edilmeyi bırakın, bu yolda ilerlerken vazgeçilen ilkelerdi.

10 Aralık 1948’de Evrensel Bildirge’nin kabul edilmesi, hiç şüphesiz, diplomatik mutabakatın destansı bir başarısıydı, zira Soğuk Savaş’ın kökenlerinin yanında İsrail Devleti’nin kurulması ve Güney Asya’nın bölünmesi gibi dönemin akla gelen diplomatik gerginlikleri bu başarıyı kolayca saf dışı edebilirdi. Fakat her ne kadar Evrensel Bildirge’nin uzun vadede önemli olduğu sonunda anlaşılmış olsa da, onun diplomatik ve ideolojik kökenlerinin hikâyesi, bazı açılardan daha ilgi çekici ve önemli bir mesele olması gereken şu noktayı dikkate almak zorundadır: Dil neden bu dönemde, doğum yeri olan Amerika’da, hattâ sonraki anavatanı Avrupa’da (kaldı ki dünyada) bu kadar tali kaldı? İnsan hakları tarihinde senaryonun bir parçası olarak, 1940’ların gizemi, bu hakların neden ortaya çıkmış olduğu değil, gelecekte gelişmeler de düşünüldüğünde neden bunu başaramamış olmasıdır.

Sebeplerden daha önemsiz olan ilki, insan haklarının yıllar boyunca devletlerin diplomasisi ve özel kuruluşların ilgisi çerçevesinde büyük ölçüde sınırlandırıldıkları, BM süreçlerindeki doğrudan kaderidir. İnsan Hakları Komisyonu nihayet hakları sıralama yoluna girdiğinde bile, daha ilk olayda bu listenin yalnızca beyan edici bir amaç güttüğü açıkça anlaşılmıştı: Yoksa, komisyonun işlevlerine gelince 1947 yazında Ekonomik ve Toplumsal Konsey bir *non possumus* [“yapamayız”] kararında, komisyonun dilekçelere göre hareket etmek şöyle dursun, araştırma yetkisine bile sahip olmadığını zaten duyurmuştu. Humphrey’nin sık sık tekrarlanan yorumunda acı verici şekilde kaydettiği gibi, bu onu “dünyanın en karmaşık çöp sepeti” haline getiriyordu. BM insan haklarının sembolizmle sınırlı tutulması, seçilmeyen yola kıyasla sıkça belirleyici olarak görülür; fakat birçok açıdan bildirgenin (insan haklarını etkinleştirmenin tek yolunu örgütsel temellerin yeniden değerlendirilmesinden geçirecek kadar yücelterek içini boşaltan bildirgenin) kendisinin doğal bir sonucuydu. Bunu en iyi şekilde kavradığı söylenebilecek delege –bildirgenin

dilini cinsiyet ayrımı gözetmeyecek bir doğrultuda yeniden gözden geçirmekle de sorumlu ilginç bir sima olan– Hint Hansa Mehta, “Tüzüğün ve ... temel hukukun ayrılmaz bir parçası olan” insan hakları adına, canlandırılması kavramsal olarak bile on yıllar sürecektir başarısız bir öneriyi savunmuştu.⁴²

Amerika ve Sovyetlerin önceden belirlemesi sebebiyle, yasal haklardan ziyade beyan edici haklara verilen önceliğin, teorik açıdan, sonradan yasalaşmaya doğru bir yönlendirme vaat ettiği doğrudur. Fakat yine de bildirge sonrası sözleşmenin –o zaman son halini alması yirmi yılı bulan– ilk taslağı, ancak Sovyet heyeti 1950’li yılların başlarında İnsan Hakları Komisyonu’na katılmayı bırakınca mümkün olabildi; çünkü BM’nin çoğunluğu, Çin devrimcilerinin tercih edeceği bir şekilde, Kuomintang temsilcisini azletmeyi reddetmişti. Gerçekten de, taslak aynı anda insan haklarını Batılı kavramlarla gittikçe daha fazla özdeşleştiriyor olsa da, bu kadarlık bir kin, onun hızlı bir şekilde tamamlanabilmesini de sağladı. Başlangıçta, siyasal haklarla ve vatandaşlık haklarıyla sınırlandırılmıştı (tıpkı güncel Avrupa İnsan Hakları Kongresi’nde olduğu gibi). Ne var ki, insan hakları o dönemde dünyadaki çarpışan ideolojiler arasındaki derin boşluğun kapatılabilmesinde işe yaramaz olarak gösterildiğinden, bir düzlemdeki bu ilerleme ânu, diğer bir düzlemde ilgisizliği pekiştirdi. Charles Malik’e göre, Sovyetlerin yokluğu bir nimet gibi gözükse de, aslında insan haklarının, “bugün dünyadaki en üstün amaç” haline gelme teklifinin inandırıcılığını baltalıyordu. Onun yerine, insan haklarının ödün vermez şekilde Batılaşması karşı konulamaz bir ilerleme anlamına gelmiyor, ilintilikten “sıkılan bir emekliliğe kayışı” ifade ediyordu.⁴³ İnsan haklarının ülkeden ülkeye yasal olarak uygulamaya koyulmasını öngören; birkaç gözlemcinin 1949’un sonlarına gelene kadar hâlâ gerçek bir ihtimal olarak gördüğü fakat hakların ilan edilmesi konusuna odaklanırken ertelenen umut, 1950’ye gelindiğinde artık ölmüştü.⁴⁴ Bu proje, Soğuk Savaş’ın kökenlerinden ancak Batı Avrupa’da sağ kurtulabildi; çünkü bir ölçüde, coğrafi büyüklüğün getirdiği kısıtlama, yasallaşmanın bir Soğuk Savaş projesi haline gelmesine izin veriyordu.

1945’te, insan hakları kavramının Batılı bir versiyonunun hüküm süreceği kesin değildi. Marksist ideolojiye rağmen, BM sürecinde insan haklarının tanımlanmasına katkıda bulunmaktan memnun olan Sovyetler, bu yeni ideolojik dilde ne bir tehdit ne de bir yalan dolan gördü; öyle ki, kağıt üstünde, dünya tarihinde hakların en dört dörtlük bildirgesi olmaya devam eden, komünizmin bireysel şahsiyet için uygunluğunun önem taşıdığı bir anda, 1936’da tasarlanmış olan “Stalin” Anayasası’nı, hem bireysel farkındalık hem de Batı propagandası anlamında öne sürebilirlerdi. Columbia Üniversitesi profesörü ve Sovyet hukuku uzmanı John N. Hazard, 1947’de SSCB’nin insan haklarından kaçınması için bir sebep görmediğini yazıyordu. İlk

gözlemciler, Sovyetlerin apaçık ortada olan ikiyüzlülüğe rağmen kendini daha da istikrarlı bir şekilde, sömürgecilik karşıtı bir güç olarak göstermeye çalıştığını hissediyordu. Evrensel Bildirge'nin eşitlik ve ayrımcılık karşıtı vurgusu büyük ölçüde SSCB'nin eseri idi. Ayrıca SSCB'nin güya ülke içinde yürüttüğü kendi kaderini tayin politikaları temelinde, Atlantik Bildirgesi'nin terk edilmiş kendi kaderini tayin vaadinin de yeniden dahil edilmesi konusunda baskı yapıyordu. Ne var ki sonuçta, bir zamanlar bu sözü vermiş olan Atlantik güçleri de dahil olmak üzere Batılı uluslar galip çıktı.⁴⁵

Sonunda SSCB, Evrensel Bildirge üzerine oylamada çekimser kalsa da, ülke içinde kendini on yıldan uzun bir süre boyunca belgenin öğretilerine sadık davranıyormuş gibi gösterdi. Çekimser oyunun gerekçesi olarak yapılan açıklamada, hakların listelenmesinde etkili olan Batılılaşma unsuruna işaret edildi. Nitekim bu Batılaşma unsuru Müslüman devletlerin de, Batılı devletlerin gittikçe daha merkezi bir unsur haline getirdiği dinî katılım zorunluluğuna titizlik göstererek, taslağın oluşmasında muhalif durup, çekimser oy kullanmasına sebep oldu.⁴⁶ Dahası, kamudaki tartışmalarda Sovyetler, “insan birey” kavramının barındırdığı bireycilikten uzaklaşılması konusunda, dünyanın basitçe, daha yeterince uzaklaşmadığını öne sürerek sık sık şikâyetini dile getirebiliyordu: 10 Aralık 1948'deki oylamanın hemen öncesinde konuşan Yugoslav delegeye göre Evrensel Bildirge, modern ekonominin bu kadar apaçık şekilde gerektirdiği, insanlığın birbirine olan kolektif bağımlılığını bünyesine etkili bir şekilde dahil edemeden, yalnızca uzun zaman önce güvence altına alınmış olan siyasal ve sivil hakları hukuki alana aktarıyordu.⁴⁷ En nihayetinde teorik düzlemde, Sovyet diplomasisi ve onun uluslararası hukuk mefhumu, resmî sömürgecilik karşıtı siyasetiyle de uyum içerisinde ve Stalin'in büyük güçlerin ittifakının BM'nin temel taşlarından olmaya devam ettiği konusundaki açık ısrarlarıyla dengeli bir biçimde, uluslararası ilişkilerde insan haklarından çok, egemen güçlerin eşitliğine vurgu yapıyordu.⁴⁸

Fakat insan haklarının neredeyse hemen komünizm karşıtlığıyla özdeşleştirildiği de doğrudur. Güney Afrika'da Güney Asyalılara karşı ayrımcılık konusundaki uluslararası ihtilafın yanı sıra, BM'de ve uluslararası forumda insan haklarına gönderme yapılan iki büyük *cause célèbre* (meşhur dava), genel hatlarıyla anti-komünist ruhtaydı. Bunların ilkinde Sovyet vatandaşı kadınların yurtdışına, yabancı uyruklu eşlerinin yanına göç etmelerini yasakladığı için insan hakları temelinde Sovyetler Birliği eleştiriliyordu; ikinci ve en çok görünürlüğe ulaşmış olan dava ise, 1948-1949 yılları arasında Macaristan'ın başpiskoposluğunu yapmış olan Kardinal József Mindszenty'nin gözaltına alınıp yargılanması ve Çekoslovakya'da Kardinal Josef Beran'ın ev hapsinde tutulması gibi Doğu Avrupa'daki Hristiyanlara yönelik benzer

kötü muameleler etrafında dönüyordu. Her iki kampanya da Evrensel Bildirge'nin rotasının belirlenmesine etkide bulunacak şekilde, bildirgeden çok kısa süre sonra gerçekleşmişti.⁴⁹ Davaların sebepleri, BM'nin resmî kararlarını hızlandırıyordu; ayrıca Güney Afrika'nın tekrar tekrar kınanmasıyla birlikte, yıllar boyunca süren Soğuk Savaş çıkmazında insan hakları "yaptırımı"nın BM'de nasıl görünebileceğine dair ipucu veren ana vakalar oldular.⁵⁰ O zamandan beri araştırılmasa ve unutulsa bile Mindszenty vakası nereden bakılsa dönemin uluslararası siyasette en çok öne çıkan ve bu sebeple karakteristik hale gelen insan hakları davasıydı. 1947-48'de Macaristan, Bulgaristan ve Romanya, bu ülkelerde komünistlerin iktidara gelmesinin BM'ye üyeliğin koşulu olan "insan hakları ve temel özgürlüklere" saygı çağrısı yapan Paris Barış Antlaşması'nın hükümleriyle uyuşmadığı gerekçesiyle BM'den uzaklaştırıldı. Bu olaylarla birlikte Mindszenty ve başka rahipler üzerine dönen tartışmalar, komünizmin sekülerizmi cisimleştirdiği iddia edilen bir dünyada, gittikçe daha fazla Hristiyanlık inancıyla özdeşleştirilen din özgürlüğü (ayrıcılık) hakkına özel bir vurguyla, insan haklarına olan yönelimi pekiştirdi.⁵¹ Buna yanıt olarak, başlangıçta BM'nin Güney Afrika'ya eğilmesi gerektiğini savunan Sovyetler, devlet egemenliği savunusuna geri döndü ve ilerisi için artık ok yaydan çıkmış oldu.

Birleşmiş Milletler ilk döneminde, köleliğe, zorla çalıştırmaya, kadın ve çocuk ticaretine karşı Milletler Cemiyeti'nin başlatıp öncülük ettiği uluslararasılaşmış kampanyaları genişleterek önceki insani amaçlarını sürdürdü. Kendinden önce Cemiyet'in de yaptığı gibi, savaş sonrasında patlak veren mülteci değişimlerini de yönetmeyi denedi. Cemiyet, döneminde bazen etkileyici olmayı başarsa da, her zaman tek bir kültüre özgü ya da belirli bir siyasetle sınırlı kalan bu kampanyalar, evrensel haklarla ilgili düşünceler etrafında kavramsallaşmamıştı ve vahşi, medeniyetten nasibini almamış diye görülen yabancı halkların, dinlerin ve imparatorlukların yasadışı uygulamalarını geri püskürtmek için hiyerarşik bir dünyada yayılan yardımsever davalardı.⁵² Savaştan sonra BM'nin ve toplumun uzun bir süre devam eden genel kanısı da, insani faaliyetlerin özünde insan haklarından ayrı durmaya devam ettiğiydi. İnsan hakları düşüncesi zaman zaman bu insani girişimlerin bir parçası olarak akla geliyordu, fakat bu alanın insan haklarına ilave edilmesi ya da hükümetler veya yeni Oxfam gibi ulusal ya da uluslararası STK'ler için insani faaliyetin anlamının yeniden tanımlanması mümkün olamadı. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO), zorla çalıştırmaya karşı yürüttüğü, kökleri iki savaş arasındaki döneme dayanan fakat savaş sonrası dönemde insan haklarını da kapsayan kampanya, bunun en önemli istisnasıydı, fakat o kampanya da bu dilin kamudaki genel anlamını belirlemedi.⁵³

İnsan hakları fikrinin savaş sonrası dönem için ilgisiz kaçmasının bir diğer ve daha önemli bir sebebi ise, bu fikrin hiçbir problemi çözmediği oluyordu. Farklı Batı ülkelerinde farklı sebeplerden de olsa, bu tür haklardan bahsetmenin önem taşıdığı ya da taşıyabileceği bir konuyu saptamak kolay değildi; bu da, o ülkelerin kendi aralarında yürütebilecekleri bir tartışma olmayışından kaynaklanıyordu. İroniktir, refah devleti yanlısı düşüncelerin iki savaş arası dönemde ve savaş sırasında işin içine girmesi, edinilen toplumsal hakların elverişliliği üzerine benzeri görülmemiş bir fikir birliğini ortaya koyuyordu; ama elbette bu genel kanının uygulamada ne anlama geldiğini iç siyaset belirliyordu. En büyük mesele, en çok ümit vaat eden toplumsal model olan insan hakları dilinin, refah devleti yaklaşımı ile komünist yaklaşım arasındaki kararı veremeyecek olmasıydı; bu durum insan haklarının bugün yeni bir ideolojik paradigma olarak marjinalleştirilmesinde diğer tüm koşullardan daha etkiliydi. Daha 1945'te Fransız felsefeci Raymond Aron, rakip toplumsal modeller arasındaki seçim sürecinde hakların ilan edilmesinin, "haklara bağlılık bildiren herkes, her şeye rağmen ya kişisel özgürlükleri ya da refahın eşit bölünmesi ilkesini hiç tereddüt etmeden feda edeceğinden, samimiyetsizliğe" mahkûm olduğunu savunmuştu. Çok geçmeden E.H. Carr da kuşkuyla, hiçbir şeyin toplumsal haklara dayanmadığı tespitinde bulunmuştu; her şey "toplumsal haklar kategorisi altında belirlenen toplumsal sistemin doğasına dayanıyordu."⁵⁴ Mart 1947'de Truman Doktrini'nin "iki yaşam şekli" arasında belirleyici bir seçim yapmaya yönelik bir çağrıyla birlikte ilan edilmesi, Evrensel Bildirge'nin Aralık 1948'de kabul edilışinin bu dönüm noktasında insanlık için gerçekten önem taşımak için birlik olma konusunda çok fazla yapmacık görülmüş olabileceği anlamına geliyordu.

Bununla birlikte yeni insan hakları sloganı yurtiçinde ve bölgesel olarak herhangi bir görünürlük edindiyse, bu Amerikan liberalleri arasında değil, Avrupa muhafazakârları arasında oldu. Amerikan enternasyonalizminin insan haklarıyla birlikte yükselişini anlamlandırma konusunda anlaşılabilir bir tutkuyla geriye dönüp bakıldığında, dönemin tecritçilik taraftarı muhafazakârlarının bu fikri kınadığını vurgulamak kolaydır. Dahası zaman geçtikçe Amerikan Barolar Birliği'nden Frank Holman ve John W. Bricker tarafından yönetilen bir siyasi akımın, kılık değiştirmiş global komünizm olduğu gerekçesiyle enternasyonalizmin tüm biçimlerini kötülediğine şüphe yoktur. Bir karşı kampanya yürütmüş fakat bunda çok ileri gitmemişlerdi; çünkü liberallerin devletlerüstü değerlere yaptığı küçük çaplı çağrılar onlar için gerçekten tehdit ediciydi. Bu kampanyayı yürütmelerinin sebebi, daha ziyade, enternasyonalizmi yeniden paylaşımcı sosyalizmle tanımlayan bu tür bir ajitasyonun, Amerikan yöntemlerine yapılan halkçı göndermelerde etkili bir partizan retoriği sağlamasıydı.⁵⁵ Yine de sonunda, Amerikan muhafazakârlarına

yapılan vurgu, resmi tümüyle çarpıtiyordu. Bu vurgu, her şeyden önce, II. Dünya Savaşı sonunda başlayan insan hakları hikâyesinin aslında temel anlamda yavaş yavaş Avrupa'daki Soğuk Savaş muhafazakârlığıyla ilişkilendirilmelerinin hikâyesi olduğunu gözden kaçırıyor, bunu yaparken potansiyel ortak idealler bütünü olarak ileride oluşabilecek bağlantıları kaybediyordu. Gerçekten de genel olarak ilham verici bir fikir olan insan haklarının ölü doğumunun perde arkasında, anlam yarışından sağ çıkan ana aktör, muhafazakâr Hıristiyan yorumdu. Hıristiyan yorum, başından beri bu hakların tanımlanmasına yardımcı olmuş, fakat Soğuk Savaş başladığında bunları mumyalaştırmıştı. Başka bir ifadeyle, daha geniş anlamda muhafazakârlık insan haklarını yerle bir etmektense, tanımlamıştı.

Hıristiyan yorumlar, insan haklarının savaş dönemindeki ufak dolaşımı boyunca şaşırtıcı şekilde öne çıkarken, bu yorumların en önemlisini belki de II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu hakların giderek Hıristiyanlaştırılması oluşturunuyordu. Bu gerçek, dünya üzerindeki onca yer varken insan haklarının savaş sonrasında tek tutunma noktasının neden Batı Avrupa olduğunu anlamlandırmamıza yardımcı olur. Fakat yine de bu durum, Hıristiyan tanımları ve temellükleri, seküler olanları bastırırken o zamana kadarki en sıkı mücadelelerini verdiği için değil, uzun bir süre alternatif Hıristiyan siyasi emeller tarafından kuşatıldıkları için gerçekleşmiştir. Özetle, savaş sonrasında insan haklarının çerçevesinin oluşturulmasında Hıristiyanlığın oynayabileceği rakipsiz rol için ortam hazırlayan koşul, Hıristiyan karşı çıkışların ve faşizmin sahneden çekilmesi idi; fakat bu rol hem liberal atomizme hem de materyalist komünizme karşı bireyci ve komüniter bir alternatif, bir üçüncü yol olarak bu hakların anlamını da derin bir şekilde etkilemişti. Savaş sırasında ve hemen sonrasında dindar aydınların saf değiştirip insan hakları davasını sahiplenmeye başlamaları ve daha sonra bu hakları süregelen sekülerizm karşısı bir gündemin temel ilkeleri olarak yorumlamış olmaları, işte bu sebeple dikkate değerdir.

Çoğu dini figür –özellikle de savaştan sonra fazlasıyla etkili olan Katolikler– seküler ve tekbenci olarak gördükleri haklar fikrini başından beri tümünden reddetmişti. Katolik Kilisesi'nin bu siyasi dile karşı uzun vadeli kötulemeleri klasik bir vakıadır. Chichester'in oldukça nüfuz sahibi Anglikan piskoposu George Bell 1940'ta, H.G. Wells'in önerilerini şöyle değerlendiriyordu: “Elbette 1789'un fikirlerini yeni giysiler giydirerek 1940'ın koşullarına uydurabilirsin. Fakat şu an var olan durum sekülerizmin sonucudur. Halihazırda bünyesine aldığından daha fazla dozda sekülerliği hastaya zerk etmek, zehre zehir eklemekle eşdeğerdir. ... Manevi yaptırımlar olmadan hiçbir seküler bildirge, hiçbir insan hakları talebi bizi yıkımdan kurtarmayacak.” Yine de savaş sonrası döneme girildiğinde birçok etkin Hıristiyan aydın, dilin bu

yeni versiyonunu –ister ulusal ister uluslararası düzeyde olsun, Hıristiyan ahlaki cemiyetini yansıtmayı koşuluyla– destekliyordu. Bu yıllarda Bell, “insan kişiliğinin kutsallığı düşünülürken insan haklarının, onların devletin değil, doğrudan doğruya Tanrı’nın çocukları olmalarından kaynaklandığı” konusunda ısrar ediyordu. Önde gelen İsviçreli Protestan ilahiyatçı Emil Brunner 1947’de başka bir örnek vermek üzere konuya parmak bastığında, o da “insan haklarının bütünüyle inanca dayanan temelleri üzerinde yaşamaya devam ettiği” konusunda ısrar etmişti. “Bu temel ya *jus divinum*’dur (ilahi hak), ya da hayalettir.” Buna karşın Hıristiyan olmayan az sayıda fakat önemli aydın bu yirmi-otuz yıllık dönemde, insan hakları –belki de genel anlamda haklar– fikrinin teorisyen ya da partizanları oldu.⁵⁶ Belki de insan haklarının doğarken öldüğüne dair en iyi kanıt, bu hakların, onları savunma, hattâ tanımlama konusunda gönüllü düşünürlerin takip edeceği daha fazla genel kampanyayı harekete geçirememiş olmasıdır.

Hıristiyan ve muhafazakâr insan hakları savunusunun ister istemez taşıdığı katıksız sahiplik ve tutku, başkalarının onu derin bir partizan düşünce olarak algılamadan edemediği anlamına geliyordu. Kendini 1948’de insan haklarının ilk tarihçisi olarak addeden Hıristiyan aydın, kıdemli Alman akademisyen Gerhard Ritter; insan haklarının savaş sonrası Avrupa’sında Hıristiyan bağlamının aynı anda, içinde Amerikan Hıristiyanlığı barındıran –hattâ bundan ilham alan– daha geniş bir Batı’yı da kucakladığına dair değerli kanıtlar sunuyordu. Muhafazakâr bir milliyetçi olan ve Hitler’e karşı suikast girişiminde bulunan askeri ve aristokrat çevrelere dahil olduğundan dolayı 1944-45’te alıkonulan Ritter, savaş sonrası dönemde, komünizmi defetmek için Hıristiyan birliğine ulaşılması gerektiği gerçeğiyle aydınlanmıştı. Bu davada insan hakları, “‘totaliter’ devlet köleliğinin aksine Batı medeniyetinin alamet-i farikası” olarak son derece elzem kabul ediliyordu.⁵⁷ Maritain, Batı Hıristiyanlığına, insan haklarının modern seküler liberalizmin tehlikeli bir doğal sonucu olmak şöyle dursun, “insan birey”e yaptığı vurguyla Hıristiyanlığın değerler topluluğunu anımsattığını hatırlamasına yardımcı oluyordu. Daha da önemlisi Hıristiyan devlet adamları –en başta da John Foster Dulles– bu hakların Hıristiyan bir kavram olarak takdim edilmesine yardımcı olmuştu. Gerçekten de Ritter, Dulles’in ahlakçı fakat pasifist olmayan Protestanlık yorumu için savaş döneminde yürüttüğü başarılı kampanyanın, komünizm tehdidine karşı insan haklarının artık en iyi son müdafaa yolu olduğunu gösterdiği konusunda ısrarcıydı. Hiç şüphesiz, insan hakları bir yandan da tehlikeliydi, özellikle de Amerikan tarihinin yalnızca ilahi dinler üzerine değil, mutluluğun peşinde koşma düşüncesinin hedonist materyalizmi üzerine de bir tartışma alanı olduğu düşünülürken tehlike barıydı; bu mutluluk vaadi de Fransız Devrimi’yle başlamış, bugün Hıristiyan

Batı'nın geleneksel kimliğine bu kadar olumsuz etki eden Sovyet totalitarizmine kadar tarihte yol kat etmişti. Fakat bunun tek bir anlamı vardı: İnsan haklarının güncel krizde ruhaniyet namına korunması gerekiyordu.

Dulles 1948'de, barışın teşvik edilmesi bağlamında insan haklarına değer veren Dünya Kiliseler Konseyi çatısı altında uzun zamandır dört gözle beklenen ekümenik Hristiyan birliğinin sonunda gerçekliğe büründüğü çığır açıcı Amsterdam konferansına konuşmacı olarak katıldığında, Ritter kendisiyle tanışma imkânı buldu. Fakat Ritter daha o zaman, Dulles'in Amerika'sıyla Batı birlikteliğinin, güven vermeyen bir tür ekümenik yapılaşma olmadığını, Hristiyanlığın gerçek umudunu temsil ettiğini anlamıştı. Maritain, Ritter ve daha birçoklarına göre insan hakları, kökeni 1789'a dayanmaktan çok öte, onu hâlâ tehdit etmeye devam eden Fransız Devrimi'nin mirasına –hattâ devrimin kendisine– karşı savunulması gereken bir Hristiyan vasiyetiydi. Ritter, “alışılageldiği şekilde Hristiyan-Batı kültürünün mirası olarak gördüğümüz her şeyin geleceğinin, coğrafi ve siyasi olarak, totaliter devlet sistemine karşı bugünün Amerika'sının, genel insan hakları ilkesini savunurken yaslandığı neredeyse dinî coşkuya dayandığına hiç şüphe götürmediği” sonucuna varıyordu.⁵⁸ Birkaç yıl sonra, Dwight Eisenhower'ın dışişleri bakanı olarak, insan hakları şartlarının, ABD'yi yasal yönden bağlamayacağını açıklamak üzere seçilen kişinin yine Dulles olması; bunun öncesinde özellikle de yurtdışında bu dilin Hristiyan yorumunun pekiştirilmesindeki rolünü unutturmamalıdır. Gerçekten de, ABD'nin kavramı hızlı bir şekilde terk edişi, insan haklarının Avrupalı Hristiyan ve anti-komünist bağlamını daha da açık şekilde ortaya çıkardı. Savaş döneminde göze batan bir eksiklikten sonra bu haklar, 1950'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin siyasi ve kültürel kökenleri başta olmak üzere savaştan hemen sonraki Avrupalılaşmayı etkiledi.

Federalist olduğu söylenen hedeflerin, Avrupa'nın iki savaş arasındaki tarihine dayanan derin kökleri vardı ve Churcill “kadim Avrupa”yı “Rus barbarlığı”ndan korumak için, “modern ulusların ve medeniyetin ata kıtası olan Avrupa'nın şanının canlandırılması” gerektiğini öngördüğünde, Sovyetlerle olan ittifaka rağmen savaş döneminde bu kökler yoğun şekilde tartışılmıştı.⁵⁹ Savaş dönemi müzakerelerinde her ikisinin de dışta tutulmasının uyandırdığı kötü ruhların defedilmesinin ardından Birleşmiş Milletler ile bölgesel düzenlemeler birlikte ortaya çıktı. Batı Avrupa bölgesini insan haklarıyla özdeşleştirme fikri savaştan hemen sonraki yıllarda ilişkişel planlamanın neredeyse daha ilk günlerinden itibaren gelişti. Bu durum, Avrupa kıtasının birliği hayali ve kurulumuna dair daha önceki hiçbir gelenekte temel bir siyasi dil olmadıkları halde geçerliydi. Elbette, çoğu Batı Avrupa ülkesinde ikinci planda kalsalar da sivil özgürlük birlikleri, iki savaş arası yıllarda aktifti;

fakat bu aktörlerin, siyasetin hâkim dilini yeniden tanımlama konusunda, yurt genelindeki tartışmalarda bile yardımcı olabildiğini söyleyemeyiz. Fransız *droits de l'homme* (insan hakları) geleneği tarihsel olarak Radikal (sol liberal) Parti'ye o kadar güçlü bir şekilde bağlıydı ki bu dönemde; özellikle de, daha büyük bir parti olan Sosyalist Parti'nin kurucusu Paul Faure'un savunuculuğunu yaptığı yatıştırma politikasına önde gelen üyeler de meyledip, sonrasında 1940'ta cumhuriyetin batırılması tezgahına katıldıklarında, ölçüsüz bir bunalıma girdi.⁶⁰ Bu esnada başka yerlerde ve 1940'tan sonra Fransa'da, polis devletlerinin ifade özgürlüğünü kısıtlayıp kontrol altında tutması, ciddi bir Hristiyan direnişinin yalnızca savaş döneminde ortaya çıktığını ve hak konuşmalarının öncelikli ilkeler olarak ancak bu dönemde dolaşıma girdiğini gösteriyordu. Özellikle vatanseverlik ya da işgalin hâkim olduğu Özgür Fransa, ya da aşırı solun sayı ve otorite anlamında belirgin şekilde öne çıktığı Vichy Fransa'sı olmak üzere hiçbir ülkede bu dil, o zaman bile direnişin baskın çerçevesini oluşturmuyordu.

Bunun yerine Avrupa'yı, en sembolik haliyle Avrupa Sözleşmesi'nde, hakların savaş sonrası anavatanı olarak yeniden icat eden başka güçlerdi. Büyük Britanya, Fransa ve işgal altında olan daha sonraki Batı Almanya gibi güçlü aktörlerin oluşmaya başladığı yerlerde komünist olmayan sosyalist akımların savaştan sonra bu dili ciddi bir yenilikle iyileştirdiğine dair ortada pek bir kanıt yoktu. Bunun bir sebebi, hak kataloglarının içeriğinin, yurtiçinde pek de tartışmalı görülmemesi, eskiden beri ya da yakın geçmişte bir şekilde koruma altına alınmış olmasıdır. Örneğin hakların bildirgesinin yaratılması sürecinde yaşanan anayasal ve parlamenter tartışmalar-daki yenilik, Hristiyan muhafazakârlılıyla sağlanan eşi benzeri görülmemiş bir mutabakattı (burada daimi şekilde tartışılan ana konular özel mülkiyet hakkının ne demek olduğu ve eğitim meseleleriydi). Haklar konusunun, özellikle de yeni uluslararası hakların, savaş sonrası dönemde –aksi halde şaşırtıcı kaçacak şekilde– sosyalistlerden yeniden ilgi görmemiş olmasının sebebi de budur.⁶¹

Tam aksine, Batı Avrupa bölgesinde savaş sonrasında, özellikle de Avrupa Sözleşmesi'nde görülen haklar tartışmalarının temel öyküsü iktidardaki muhafazakârlığın yeniden icadına bir tür dipnottur; özellikle de 1947 yılının Şubat ayı sonrası komünizmin Çekoslovakya'yı ele geçirmesi, başka yerlerdeki tehdidi de oldukça canlı şekilde gözler önüne serdikten sonra. “Burjuva Avrupa'sının yeniden biçimlendirilmesi” yıllarca Hristiyan demokrasisinin siyasi hegemonyasına bağlı kaldığından, bu hegemonyanın, bu dönemde hayatta kaldığı kadarıyla insan haklarının Avrupalılaşmasına herhangi bir etkide bulunmaması şaşırtıcı olurdu. Avrupa projesinin gerek genel anlamda siyasetteki, gerekse daha özgül olarak Avrupa insan hakları geleneğindeki Robert Schuman, Paul-Henri Spaak, Pierre-

Henri Teitgen gibi birçok ana kurucusu, açıkça beyan ettikleri şekilde Hıristiyan kişiselcilerdi.⁶² Harekette başından beri, Avrupa Sözleşmesi'nde insan haklarının Avrupa medeniyetinin özü olarak tanımlanıp savunulması için ihtiyaç duyulan enerji, muhafazakârlardan geliyordu: Churchill ile iktidarı kaybetmiş olan müttefikleri yurt içindeki sosyalizm heyulasından huzursuz olurken, Avrupa'nın diğer tarafındaki kalabalık ise manevi değerler karşısında "materyalizm" in eli kulağında görünen zaferinden tedirgindi.⁶³ Sonunda toplumsal ve ekonomik haklar bir tarafa bırakıldı ve Batı Avrupa kimliğinin özü olarak öncelik verilen siyasal ve medeni haklar tek başına korunmaya başlandı. Sözleşmenin müzakeresinin, Evrensel Bildirge'ninkine kıyasla daha kapsamlı olması, temel değerler hakkındaki ideolojik mutabakat kurmacasının daha fazla sürdürülemeyeceği anlamına geliyordu. Ayrıca 1950'ye gelindiğinde Avrupa insan hakları, Soğuk Savaş siyasetinde Batı tarafının temel değerlerini kutsallaştırıyordu. Birleşik Krallık'ta, Soğuk Savaş'ın gereklilikleri ve Churchill'in güçten düşmüş federalizm konusundaki ateşli ısrarlarının perde arkası sebebiyle müzakerelere gittikçe daha fazla dahil edilen İşçi Partisi; insan haklarının, genellikle iç programlarına karşı Muhafazakâr bir saldırıdan çok fazlası olmadığına dair kaygılarında yanılmamış olmasına rağmen bu haklara razı olmuştu. Daha geniş, bölgesel bir bakış açısıyla, birlik için ortak bir Hıristiyan temel büyük bir önem taşıyordu. Bu durum yalnızca "Hıristiyan kişiselciler" için değil, Batı Avrupa haklarını ilan etmenin sebebi olarak "ruhani birlik"e atıfta bulunan inançsız İşçi Partisi dışişleri bakanı Ernest Bevin için bile böyleydi. Bu sadece şimdi, muhalefetin bölgesel medeniyet (ve din) adına totaliter devletçilikten ilham aldığı anlamına geliyordu. Başlangıçta bir tür toplumsal demokrasi olarak muğlak şekilde tanııtılmalarından bu yana insan haklarının, yalnızca somut bir Soğuk Savaş duruşu olarak bedeli ödenebilmişti.

Bu yerel siyasi etkenler Avrupa Sözleşmesi'nin ve kurduğu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin varlığını açıklayabilirken; insan hakları hukuku bir yana, insan hakları dilinin bile başlangıçta büyük önem taşıdığını varsaymak kocaman bir hata olurdu. Avrupa Sözleşmesi, yasal olarak uygulanabilir garantilerden çok, Batı Avrupa kimliğinin dayandığı değerler hakkında ideolojik sinyaller içeriyordu. Antlaşmanın kökeni, her yerde hız kaybetmiş olsalar da bir yerde insan haklarına güç verme zorunluluğunun bir parçasına dayansa bile, savaş sonrasında dayanılan temeller, Batı Avrupa topraklarını bir anda otoritenin değil ilkelerin cenneti haline getirmedi. Besbelli, korunması gereken imparatorluklar söz konusuydu ve bu durum, çok daha sonra dünya sahnesinde insan hakları savunuculuğuyla ilişkilendirilen Belçika ve Hollanda gibi küçük uluslar için bile geçerliydi. Avrupa'nın insan haklarına bağlılığının içerimlerine gelince, örneğin Martinikli şair Aimé

Césaire, 1950’de sömürgecilik karşılığının, “kendini ispatlamış tek bir yazar, tek bir akademisyen, tek bir hukuk ve din savaşı, tek bir ‘insan birey savunucusu’” tarafından benimsenmediğini söyleyerek hiddetlenebiliyordu. Buradaki “insan birey savunucusu” lafı, hakların baskın Avrupa çerçevesine yapılmış bir telmihti. Gerçekten de, Ligue des Droits de l’Homme’un lideri de dahil olmak üzere Fransız solunu, belgeyi imzalamak konusunda otuz yıl bekletmeye iten unsur, yalnızca Sözleşme’nin muhafazakâr kökenleri değil; aynı zamanda imparatorluğa müdahale ihtimalinin bulunmasıydı. Birkaç hukuk adamı Avrupa içerisinde insan haklarının daha fazla anlam ifade etmesi için yıllarca azimle çalışmasına rağmen, zaferleri için hâlâ Avrupa kimliği ile insan haklarının gelecekte kuracağı birlikteliğe dair küresel bir dönüşüm bekleniyordu.⁶⁴

Özünde ölü bir doğum olan Avrupa insan hakları “rejim”i içerisinde bir yaşam ışığının görünmesi, 1950-60’ları bulacaktı ve o zaman bile netice, çok kısa sürede bir etki uyandırmadı. İngiltere’nin 1950’lerin sonlarında yaşadığı Kıbrıs krizi, sistemin ilk defa devletler arasındaki kullanımını sağladı. Bu, bir ilk kullanım bulmak için bile çarpıcı bir biçimde uzun zamana ihtiyacı olan Avrupa diplomatik ilişkilerinde sisteme dair bir tür standart koyucu olmaya dair başlangıçtaki vizyon sayesinde oldu; ne var ki bu durum hiçbir zaman Avrupa içi ilişkilerin temel etkenlerden biri haline gelmedi. Antlaşmada önu açılan bireysel dilekçe yolu, yalnızca 1961’de *Lawless v. Ireland* davasındaki ilk Strazburg mahkemesi kararında sonuna kadar kullanıldı. Fakat bu dilekçe hakkı bile, hem alınan dilekçelerin sayısının ve daha da şaşırtıcı şekilde mahkeme önünde kabul edilenlerin sayısının aniden arttığı 1980’lerin ortalarına kadar, çoğu zaman teoride kaldı. (1970’lerin ortalarına gelindiğinde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yalnızca on yedi duruşmada karara varmıştı.)⁶⁵ Avrupa Sözleşmesi’nin “yaratılışı”, onun daha sonraki muhtemel kullanımları konusunda çok az fikir verir. Daha sonraki dönemde insan haklarının Avrupa sahasında dahi, hukuki elverişliliğini ve akla yatkınlığını belirleyen şeyler, daha çok kültürel ve ideolojik zaferlerdi. Antlaşmanın muhafazakâr, Soğuk Savaş temelleri unutulmuştu. Avrupa toplumlarına karşı artık merkezî hale gelen Holokost bilinci, Avrupa’nın şiddetten elini çektiğine ve çok yakın bir zamanda çok farklı olaylar yaşadığından değil, en alt noktayı görmesinin ardından yeni bir inanç geliştirdiğine inanmayı güçlü bir olasılık haline getirmiş olsa da, insan hakları radikal şekilde yepyeni koşullarda bambaşka bir anlam taşımaya başladı.

Hiç şüphesiz, muhafazakâr fikirler de ilham verici olabilir; bu örnekte, benzersiz bir tehlike anında Batı’nın savunusu için idealist bir açıklama şeklinde tezahür etti. Öyle ya da böyle, insan haklarının savaş döneminde retorik olarak ilan edilmesi gibi hem acı hem tatlı kabul edilebilecek kaderini aşarak hayatta kalabildiği

tek senaryo buydu. Bu olgu, bir kimsenin, insan haklarının anlamları içerisinde daha sonra tekrar harekete geçirilmek üzere savaş sonrası döneme gelebilecek kadar yaşamayı başaran tek anlamın, yalnızca kendi tercih ettiği anlam olduğunu düşündüğü efkârî anakronizmi de doğruluyordu. Bu fikrin asıl hikâyesi, ilk öne sürülüşünün karanlıkta kalmış belirsizliği ile muğlaklığından ve ona eklemelenen özünde muhafazakâr ve sık sık dinî de olan anlamlarının içinden daha sonra çekip alınması gerektiği idi. Soğuk Savaş'ta insan haklarını etkileyen “buzluk”, bu hakların ölüm haberi olmaktan ziyade, hayata gelişlerinin özünde var olan çileyi büyütüyordu sadece.

Uluslararası alanda kazandığı öneme rağmen “insan hakları”nın 1940’lardaki temel anlamı, modern devletle –yani bu devletlerde bir araya gelen ulusların arka plandaki ilkeleriyle– insanların yurtiçinde sahip olduğu hakların eski geleneği kadar uyumlu olmayı sürdürdü. Bu yıllarda insan haklarının maddelere dökülmesi, gerçekten de, potansiyel küresel rollerine dair özünde yeni bir siyasi anlayışın kurulmasından çok daha öteye geçti. Elbette uluslararası bir kuruluş tarafından duyurulmuş olsa da, Evrensel Bildirge, metninin de açıkça gösterdiği gibi, milliyetin kutsallığının yerini almaktansa sürdürüyordu. Az sayıda başka anlayışta olduğu gibi bu anlayışta da, bildirge yasa yoluyla milletlerüstü bir yönetim ütopyasına işaret etmekten çok, kişi ve yurttaş haklarının anısını yaşıtıyordu. 1940’ların ortalarında toplumsal ve ekonomik hakların konuya dahil oluşu, yurttaşlık mücadelelerinin daha önceki ürünlerinden olup uluslararası düzeni hâlâ oldukça az etkilese bile, çok büyük önem taşıyordu. Ne var ki başka bir açıdan bakıldığında, savaş sonrası dönem, antika olarak görülebilecek hakların ilan edilmesi fikrine yepyeni bir şekil veriyordu: Ne İngiliz-Amerikan geleneğinde olduğu gibi imtiyazların hakiki bir şekilde sınırlandırılması, ne de Fransız geleneğindeki gibi ilk ilkeler olan Evrensel Bildirge, etkilemek için hiçbir şey yapmadığı dünya yönetimi temellerine dair bir sonradan ekleme olarak ortaya çıkıyordu. (Bu gerçeği, 1948’de hâlâ tek başına insan hakları için kampanyalar yürüten ve Evrensel Bildirge’yi, görkemli bir şekilde duyurduğu ideallerin mahcup edici bir yenilgisi olarak kötüleyen İngiliz-Amerikan uluslararası hukukçu Lauterpacht kadar açık bir şekilde ifade eden kimse yoktur.)

Bilahare, savaş sonrası dönem, bazı esaslarının canlandırılmasını sağlasa da, onu kökten yanıltılayan geçmişe dönük bir odağa doğru gidecekti. İnsan haklarının ilanı, doğum sırasında bir ölümün hikâyesi olmaktan ziyade ölümden sonraki, özellikle de Yahudi ölümünden sonraki doğumun bir hikâyesi haline geldi. BM Genel Meclisi’nde Evrensel Bildirge üzerine haftalar süren tartışmalarda, korumanın belli unsurlarını meşrulaştırmak adına ya da insan haysiyetini savunmasız bırakmanın sonuçlarını göstermek adına Nazi barbarlığının farklı yönleri sık sık

zikredilmesine karşın, Yahudi soykırımından hiç bahsedilmedi. Kitlesel zulme cevap verecek ahlaken tanındık bir gelenek kurmaktan ziyade, gerçekte, özel olarak Yahudilerin içinde bulunduğu bu kötü durum hakkındaki cahilliğine katkıda bulunan Nürnberg Duruşmaları hakkında esrarengiz bir anlayış oluşmasını cesaretlendiren de çok daha yakın zamandaki Holokost anılarıydı. Daha da önemlisi, bu dönemde Nürnberg ve soykırım sözleşmesi gibi ilgili yasal yeniliklerin insan haklarının maddelere dökülmesiyle aynı girişimin parçası olarak tasavvur edildiği (hele hele insan hakları başlığının altında değerlendirildiği) hiç de bariz değildir, oysa bunlar bugün sıklıkla, birçok farklı yöne sahip tek bir başarı olarak görülmektedir. Soykırım sözleşmesinin arkasında yatan ana aktör olan Raphael Lemkin, kampanyasının BM'nin insan hakları projesine ters düştüğünü anlamıştı; kampanyası her halükârda halkın tasavvurunda, bir gün sonra kabul edilecek Evrensel Bildirge'den bile daha kıyıda köşede kalmış nitelikteydi.⁶⁶

Ne var ki 1970'lerden, özellikle de Soğuk Savaş'tan sonra, kampların ortaya çıkarılmasının yarattığı şok, uluslararası bir insani düzene eşi benzeri görülmemiş bağlılığı harekete geçirince, İkinci Dünya Savaşı'nı evrensel adalet için bir kampanya addetmek olağan hale geldi. Yüzyılın en büyük suçlarının kök salmasına ve filizlenmesine karşı insan haklarının doğrudan bir yanıt olduğuna dair mitin oluşmasına olanak sağlayan savaştan sonraki bu hatalı ve siyasetle ilişkisi kesilmiş bakış açısı; daha yakın zamanda ortaya çıkan çağdaş ütopyacı tahayyüle odaklanmanın önemini gözler önüne serer. İnsan haklarına bağlılığın, Holokost belleğinin bir sonucu olarak billurlaştığı doğrudur; ama ancak yirmi-otuz yıl sonra haklara yepyeni amaçlara hizmet etmesi için başvurulduğunda bu gerçekleşmiştir. Dürüst olmak gerekirse, 1940'larda insan haklarının hâkim olduğu âna dair en önemli mesele, bu hakların doğması değil, tıpkı daha da derin geçmişte olduğu gibi, asıl olaydan sonra yeniden icat edilmelerinin gerekmiş olmasıdır.

Sömürgecilik Karşıtlığı Neden Bir İnsan Hakları Hareketi Değildi?

Mayıs 1945'te, Vietnamlı sömürgecilik karşıtı Ho Chi Minh, davasının ilk ilkelerinden bazılarını Amerikan tarihinde arıyordu. Japon emperyalizmini devirmeye dair ortak menfaat terk edilmeden önce, Amerikan Stratejik Hizmetler Ofisi'nden gizli danışmanı ile görüşmesinde, Ho "Bağımsızlık Bildirgesi'nin dilini hatırlayıp hatırlamadığımı ... sorup durdu." Danışmanı, "normal bir Amerikalı olarak, hatırlayamamıştım... Hakikaten de üzerine daha fazla konuştukça, onun bildirge hakkında benden daha fazla şey bildiği ortaya çıkıyordu," der.¹ 2 Eylül 1945'te, Japonlar dize getirildikten kısa bir süre sonra ve İngiliz yardımları ve ABD'nin suç ortaklığıyla acı bir şekilde yeniden dayatılan Fransız sömürge hakimiyetinden önce, Ho bugün 1776'nın en ünlü önermesi olan cümleyi ilk tamamlayıcı bağlamından çıkarıp kendi Vietnam Bağımsızlık Bildirgesi'nin açılış cümlesi olarak öne sürdü: "Tüm insanlar eşit yaratılmıştır; insanlara, Yaratıcıları tarafından, Yaşam, Özgürlük ve Mutluluğu Arama haklarının da dahil olduğu belli bazı vazgeçilemez haklar bahşedilmiştir."²

Bu karşılaşma sömürgecilik karşıtlığı ile haklar arasındaki temel tarihî bağlantıyı minyatür ölçekte gözler önüne serer, tabii doğru anlaşıldığı takdirde. Zaman geçtikçe yeniden yorumlandığında çıkan sonuç ne olursa olsun, Amerikan bildirgesi aslında haklarla ilgili değildi; bu bildirgenin her şeyden önce dünyadaki diğer uluslara sömürgecilik sonrası egemenliği duyurması amaçlanıyordu. Uluslararası hukuka gönderme yapılsa da, bireylerin korunmasından ziyade, devletlerin tanınmasının önem taşıdığı bir uluslararası hukuktan bu. Neredeyse diğer tüm sömürgecilik karşıtları gibi Ho Chi Minh de doğrudan bireysel insan haklarını değil, toplu kurtuluşu birinci sırada tutuyordu. Bildirge'nin "ölümsüz açıklamasından" alıntı yaptıktan sonra hızlıca şöyle devam ediyordu: "Daha genel bir anlamda bu artık şu anlama geliyor: Tüm *halklar* yaşama, mutlu ve özgür olma hakkına sahiptir." Gerçekten daha açık olamazdı: Hâlâ önem taşıyan ütopya, uluslararası hukukta yer alan bireysel haklar değil, sömürgecilik sonrasında imparatorluktan kolektif bir kurtuluştu.³

Burada şaşırtıcı olan, savaş sonrası sömürgecilik karşıtlarının “insan hakları” kavramından çok nadiren bahsedilmiş ya da sömürgesizleştirme tam da bu bildirgenin kabul edildiği sırada ve sonrasında patlıyor olsa da, özel olarak 1948’in Evrensel Bildirge’sine çok ender başvurulmuş olmasıydı. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde sömürgecilik karşıtları, insan haklarının ve ulus-devletin çok uzun süredir birbirinin ayrılmaz parçaları olduğunun belli ki farkında olarak, bu ilişkinin Lenin ve Woodrow Wilson tarafından yirminci yüzyılda “halkların kaderlerini kendilerinin tayin hakkı” olarak yeniden formüle edilmesine çok daha fazla ilgi duyduklarını kanıtladılar. Paris’te genç bir adam olarak Ho, Versay Konferansı’nda döne döne Wilson’ı aramıştı, o büyük ilkesinin neden Vietnam halkı için geçerli görülmediğini sormak için. Ne var ki başarıya ulaşması, artık tam da bir “insan hakları devrimi”ni savunmanın çekici hale geldiği II. Dünya Savaşı’nın sonuna kaldı. Bu dönemde dünyada yankılanan, herhangi bir uluslararası hak kavramı değil, savaş dönemi Atlantik Bildirisi’yle özellikle duyurulan ve güçlü bir şekilde yeniden canlandırılan kendi kaderini tayin hakkı vaadiydi. Bildiri sömürgecilik karşıtlarına ilham vermişti fakat aynısı, kendinden sonra gelen “insan hakları” sözleri için geçerli değildi: Kavram tam da Müttefikler kendi kaderini tayin hakkı vaatlerinden geri adım atmaya başladığında kariyerine başladı.

Ne genel anlamda ne de BM’nin değerlendirdiği şekliyle, savaştan sonra sömürgecilik karşıtlığının insan haklarını daha belirgin şekilde öne çıkarmasını sağlayacak bir değişiklik oldu. Ayrıca sömürgesizleştirme, BM’de önem taşıyan yeterli yeni devlet sayısına ulaşılmasını sağlayınca; “insan hakları” kavramının kendisi ana ilke olan kolektif kendi kaderini tayin hakkına dahil edilir oldu. Sömürgecilik karşıtlığı insan haklarını genel olarak hakir görüyorsa bunun sebebi kavramın, modern tarihte devlete sadakate dair tüm önceki çağrışımlarıyla *insanoğlunun hakları* hareketi olmasıydı. Ayrıca sömürgecilik karşıtlığı devletin ötesini gördüğü oranda, günümüz insan haklarından çok daha farklı bir ruhla, alternatif bir enternasyonalizm adına hareket ediyordu. Bu enternasyonalizmler madun ulusal kurtuluşu bünyesine kattı ve klasik özgürlüklere, hattâ “toplumsal haklar”a bile değil, kolektif ekonomik kalkınmaya odaklandı. Fakat mesele, sömürgecilik karşıtlığının insan haklarının ilk vaadini yerle bir ederek onu aldatması ya da “tutsak etmesi” de değildi. 1940’larda insan haklarının anlamının belirsizliği ve bu fikrin kıyıda köşede kalmış niteliği düşünüldüğünde, sömürgecilik karşıtlığının BM’deki nihai gücünü BM’nin kendine özgü geleneği olarak düşünmek daha doğru olur; daha çağdaş anlamıyla insan haklarının yükselişi, bu geleneğin yerini almak zorundaydı.

İnsan hakları tarihinin geniş ana hatları üzerine düşünürken II. Dünya Savaşı’ndan sonraki sömürgecilik karşıtlığı ara faslını önemsemek zorunda olma-

mızın en genel sebebi, bu ara dönemin bizi Batı evrenselciliği ile küresel mücadele arasındaki ilişki üzerine yeni bir bakış açısına zorlamasıdır. Yurtdışındaki madun grupların riyakâr bir retoriki global bir gerçeğe dönüştürmekle meşgul olduğuna vurgu yapmak cazip gelebilir. Bu “tabandan halletme” argümanı, kâğıt üzerinde verilen sözlerin siyasetin içine nasıl dahil olduğuna dair temel bir noktaya parmak basar. Yine de, dünya genelinde başka gruplar evrenselciliklerini sözden öte bir hale sokmak için çabaladığından, hakların Batılı kurucularının maksatlarının dışına taşabilecek bir “mantık”ının olması gibi bir şey zaruri değildir.⁴ Gerçekten de, II. Dünya Savaşı sonrası dönem için bu kadar dikkate değer olan şey, hukuk ve uluslararası kuruluşlarca olanaklar dahilinde korunan bireysel ayrıcalıkların, madun grupların küreselleşmeye karar verip tutamadığı sözler olmamasıdır. Sömürgelerin kaldırılmasının evrenselleştiğine dair budanmış bir ilke bulunuyordu; fakat bu, insan haklarının değil, kolektif kurtuluşun ilkesiydi.

Dolayısıyla ahlaki bir program ve küresel yönelimin yeni bir paradigmasının ana ilkesi olarak insan haklarının ortaya çıkışının, insanlığı daha iyiye götürmek için uğraşan rakip ideolojilerin daha geniş tarihi içerisinde yazılması gerektiğine dair sömürgecilik karşıtı dönemden, daha net çok az örnek olduğu görünüyor. Dünya tarihinde egemenliğin sınırlandırılmasının değil, en geniş yayılımının temsilcisi olarak sömürgecilik karşıtlığının insan hakları tarihinden çıkaracağı ders, kavramın savaş sonrası dönem boyunca giderek güncel ve ilintili hale gelmesiyle alakalı değildir. Çıkarılacak ders, daha öncesinde gayet ikna edici olan kolektif kendi kaderini tayin hakkının, bir kriz içerisine girdiği 1970’lerin ortalarından itibaren insan haklarının, güncel çağrışımları içerisinde makul bir doktrin haline gelmesini sağlayan ideolojik koşullarla alakalıdır.

II. Dünya Savaşı’ndan sonra sömürgecilik karşıtlığı o zamanlar neredeyse inanılması güç bir başarı elde etmiş olsa da, hiç yoktan ortaya çıkmadı. Gerçi haklar diline gönderme yapan kadın hareketi ve –daha nadiren– işçi hareketi gibi bazı birinci-dünya hareketlerinin aksine, sömürgecilik karşıtları 1945’ten önce davalarını çok nadiren hakların dili çerçevesinde biçimlendirdiler. Sömürgeci aktörler, Batı “hümanizminin” bu zamana kadar onlara karşı pek de nazik olmadığını acı bir şekilde farkındaydı.⁵ Fransız medeni özgürlükler birliği Ligue des Droits de l’Homme 1931’de, sömürgeleşmenin insan haklarıyla ilişkisi üzerine bir tartışma sahneye koymuştu. Tabandaki şiddetin şoku, üyelerini mevcut sömürgeciliği ciddi ciddi kınamaya yöneltti; fakat haklar adına sömürgecilikte reformlar yapma görevi her zamankinden daha kesin bir biçimde onlara düşüyordu. Konuşmacılardan biri şöyle diyordu: “Sahip olmayan insanlara Bilim götürmek; yol, kanallar, demiryolları, arabalar, telgraf ve telefon vermek; onlar için kamusal sağlık hizmetleri örgütlemek

ve son olarak, en az diğerleri kadar önemlisi, onlara İnsan Haklarını ulaştırmak bir kardeşlik görevidir.”⁶

Aktivistlerin bağlı oldukları ülkenin hukuk sistemi tarafından kendilerine sağlanan yasal (ve yargısal) çarelere kimi zaman başvurdukları doğrudur; metropolü yöneten yasalar ile sömürgeyi yöneten yasalar arasında hiyerarşik ayrımlar yapan İngiliz ve Fransız hukuku, kendi imparatorluklarının tüm uyruklarına, en azından kâğıt üzerinde, yasal haklar sağlıyordu. Ayrıca yerli medeni özgürlük gelenekleri (başlıca sömürgeci güçlerin ulusal geleneklerinde farklı şekillerde saklı halde duran bir bireysel özgürlükler kültürü), yurtdışındaki varlıklara nakledilme potansiyeli taşıyordu ve sık sık beklenmedik bir kullanım için alınıyordu. Fakat II. Dünya Savaşı’ndan önce uluslararası düzeyde bir insan hakları kavramının varlığından bahsedilemez; bunun yerine, yalnızca bireyin üyelik hakkı ve daha sonra vatan-sever eleştirinin medeni özgürlükleri bulunuyordu. Yine de yurttaşlık ve medeni özgürlüklerle ilgili ilk kampanyaların, uluslararası haklara başvurulmasına ortam hazırlamaktan çok, daha sonra bağımsız devletler olma arayışına giden yoldaki çukurun aşılmasına yardımcı olduğu söylenebilir.⁷

Ne var ki en kilit gerçek, hakların iki savaş arası dönemdeki yapılanmasının, imparatorluk aleyhtarlarını birçok farklı yelpazeden ideolojiyle baş başa bırakmış olmasıydı; bunların ise çok azı insan haklarının 1940’ların ortalarındaki yükselişine kendiliğinden açıktı. 1918’den sonra sadece ya da temel olarak tek bir hak önem kazanmıştı. Henüz bir fikir olarak formüle edilmemiş olan uluslararası insan haklarının hedef olmadığı bir sömürgecilik karşıtlığı için uygun koşulları yaratan, Wilson ve Lenin’i. I. Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında engellenmiş olan “Wilsoncu moment” kendine II. Dünya Savaşı’ndan sonra daha etkili ikinci bir şans edinmişti ve bu da o dönemde “insan hakları moment” ile uzaktan yakından kıyaslanabilir bir durumun bulunmadığı anlamına geliyordu.⁸ Sömürgesizleştirilen dünya örneği, gerçekleşmemiş potansiyellerinden ani saldırılar çıkarmayı her evrenselci vadin başaramadığını açıkça gösteriyordu. Belki de kavramların küresel tarihi, görünüşte içkin olan her türlü mantıktan çok daha fazla, rakip beşeri öznelere bu kavramları iyilik ya da kötülük için nasıl görevlendirmeyi seçtiğine bağlıdır.

Savaş döneminde sömürgeci dünyaya verilen sözlerin ayrıntılı tarihi, hakikaten de, insan haklarının kendi kaderini tayin hakkı ile bir tür hidrolik ilişki içerisinde küresel bir retoriğe giriş yaptığını gösterir: Biri belirlediği ve geliştiği ölçüde, diğeri geriliyor, hattâ yok oluyordu. 1941 Atlantik Bildirisi, Churchill ve Roosevelt anlamı konusunda farklı düşüncelere sahip olsalar da, Müttefiklerin savaş hedefleri arasında insan haklarını değil, kendi kaderini tayin hakkını ilan etmişti. Churchill için kendi kaderini tayin hakkı, genel anlamda imparatorluk ve kesinlikle kendi

imparatorluğundan değil, Hitler'in imparatorluğundan bir kurtuluşa karşılık geliyordu. Roosevelt'inse daha eli açık olmaya yatkın olduğu düşünülüyordu: Roosevelt 1942'de bir akşam yemeğinde Churchill'e, "Elbette çeşit çeşit Amerikalı var," demişti, "fakat halk olarak, ülke olarak emperyalizme karşıyız; onu sindiremiyoruz." Yine de öleceği gün geldiğinde müttefikleriyle çoktan bir anlaşmaya varmıştı.⁹ Evrensel Bildirge'ye kadar ve o da dahil olmak üzere insan haklarının ilk formülasyonları, kendi kaderini tayin hakkının peşini bırakmıştı.

Özellikle Atlantik Bildirisi'nin dünya genelinde büyük bir yankı uyandırdığı ortadaydı. Ayrıca Yalta Konferansı'nın Özgürleştirilen Avrupa Üzerine Bildirisi'nde ve daha sonra komünizminin Doğu Avrupa'yı ele geçişinin eleştirisinde de görüleceği gibi, kendi kaderini tayin hakkı Avrupa'da kabul görmeye devam etti. Başka bir yerlerde, dörtmala bir mücadele devrinde umursandığı kadarıyla insan hakları, kendi kaderini tayin hakkının bir ikamesi olarak görülüyor olmalıydı, özellikle de kendi kaderini tayin hakkının Evrensel Bildirge'nin metnindeki bariz yokluğu düşünüldüğünde. Başlangıçta 1945'te Amerikalı muhataplarına Fransızların dönmesine izin vermek yerine, Atlantik Bildirisi'nin kendi kaderini tayin hakkı sözüne –ve kendisinin göklere çıkardığı Amerikan geleneklerine– bağlı kalmaları için yalvaran Ho, artık talepte bulunmayı bırakmıştı ve bir daha hiçbir zaman beyan edici hakları bile asıl mevzu haline getirmemi.¹⁰

Gelişmiş Batı'da insan haklarının ölü doğumundan da öte, böylesi basit fakat ihmal edilen gerçekleri, hakiki bir evrenselci ruh içerisinde yeni enternasyonalist geleneklerin keşfedildiği ve bir gözlemcinin "dünya için yeni bir düzen" adını verdiği bir dönem olan 1941 sonrasının bakış açısıyla bir çerçeveye oturtmak mümkün değil. Atlantik Bildirisi'ni bir "insan hakları enstrümanı" olarak tanımlayacak kadar ileri gitmek ve şartları, akabinde gelen tüm o âlicenaplığa göre belirlemek, bildiride "insan hakları" ifadesinin geçmediği gerçeğini göz ardı eder; dahası, insan hakları kavramının kutsallaştırılmasıyla birlikte aslında bildirinin içerdiği kendi kaderini tayin hakkı kavramı 1940'larda terk edilmişti. Dünyanın büyük bir kısmına göre, Müttefiklerin kendi kaderini tayin hakkına "takılıp kaldıklarını" hissetmemeleri, insan haklarının doğuşundan çok daha açıklayıcı görünüyordu olabilir.¹¹ Eğer söz ettiğimiz haklar gerçekten kendi kaderini tayin hakkının varisleri ve ikameleri ise, sömürgeleştirilen halkların yeni insan haklarıyla galeyana getirilebilmesi sürpriz olurdu. Küresel kabulün gerçekleri de bu hipotezle uyumluydu. Atlantik Bildirisi'nin tüm dünya genelinde çok büyük bir kitleyi heyecanlandığı ortadadır. Fakat insan hakları kulak arkası ediliyordu. Evrensel Bildirge'nin "devasa bir global ilgi" çektiğini varsaymak oldukça cazip gelir.¹² Fakat durumun gerçekten de öyle olduğuna dair çok az kanıt bulunabildiyse, bunun sebebini anlamak çok da zor değildir.

Global savaş sonrası anda ve ötesinde kendi kaderini tayin hakkının insan haklarından çok daha önemli olduğunu söylemek, sömürgecilik karşıtı tahayyülde tek hakiki ya da olası geleceğin ulus-devlet arayışı olduğu manasına gelmiyordu. Tam aksine, komünizmin yanı sıra, pan-Arapçılık ve pan-Afrikacılık gibi madun enternasyonalizmler geniş yer tutuyordu. Bu adeta, yeni insan haklarının içerdiği milletlerüstü değerlere yapılan özgül atfın, onu etkilemeyi başaramadığı anlamına geliyordu; zira Atlantik Bildirisi'nden sonraki can alıcı kısa vadeli gelişmeler bile uzun zamandır mayalanan sömürgecilik karşıtlığını göz ardı etmemelidir: İnsan haklarının sahneye çıktığı dönemde tren çoktan yola çıkmıştı bile.

Sözgelimi Mohandas Gandhi, ilginç bir şekilde, yeni retorikten çıkarılabilecek hiçbir yenilik bulamamıştı. Çok daha öncelerden başlayarak ara ara, şiddete başvurmeyen direnişin, yani *satyagraha*'nın teorisini ve pratiğini, tüm Britanya uyrukları için İngiliz olma haklarını kazanmak şeklinde yorumlayabilirdi (aynı zamanda bunların ödev ve yükümlülüklerle birlikte düşünülmesi gerektiği konusunda da ısrar etmişti). Yine de Gandhi'nin Atlantik Bildirisi'nden sonraki dönemde yeni insan hakları fikrini göklere çıkarmak şöyle dursun, ondan bahsettiğine dair bile ciddi bir kanıt yoktur; bu fikrin onun ileri sürdüğü versiyonuna dair –böyle bir versiyonunun olması gerektiğini varsayıyoruz– UNESCO'dan gelen bir talebe kafa karışıklığı ve şaşkınlıkla karşılık verdi. Bitimi, Evrensel Bildirge'ye sahne olacak yılın başında uğradığı suikast, bu haklarda ne görmüş olabilirdi, onlarla gelecekte ne yapabilirdi gibi soruları cevapsız bırakmıştır. Benzer şekilde, sağlıklı bir enternasyonalist vizyonu gerçekçi pragmatizmle bozan Jawaharlal Nehru; Güney Afrika'da yaşayan Hintlerin korunması için bir BM dilekçesi imzalanması konusundaki heyecanı dışında, hattâ Evrensel Bildirge'nin kabul edilmesinden bir ay önce Paris'te Genel Meclis'e hitabında bile, uluslararası haklara başvurmadı.¹³

Başkalarının sömürgecilik karşıtlığı da, benzer şekilde, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki insan hakları retorığı bu anlayışı ciddi şekilde etkileme şansına erişmeden önce tamamen şekillenmişti. Endonezya'dan Ahmed Sukarno ve Mısırlı Cemal Abdül Nasır gibi önemli sömürgecilik karşıtları, hiçbir zaman savaş sonrası insan haklarının sınırlarını aşmayan çalışma programlarına sahipti. Bunlardan ilki, iki savaş arası dönemdeki Emperyalizme karşı Cemiyet'ten mezun olmuş, diğeri ise 1952'deki darbesine doğru giden yolda; özellikle Evrensel Bildirge'nin son şeklini aldığı senenin büyük bir bölümünde Filistin'de savaşarak, başka işlerle meşgul olmuştu.¹⁴ Çoğu zaman, sömürgecilik karşıtı ideoloji, karakteristik olarak aşırı solda yer alan ve metropollerdeki öğrenci ya da göçmen çevrelerinden oluşan çok küçük gruplardan doğdu ve milliyetçilik ile enternasyonalizm arasında çeşitli uzlaşmalar doğurdu. Sık rastlanan sonuçlardan biri, sömürgecilik karşıtlığı ile komünizm

arasında bulunan ve yirminci yüzyıla böylesine renk veren kaçınılmaz bağıdı. Ayrıca komünizmin de haklara başvuran kendi kültürü var olduğundan, özellikle 1934–36 arasında ve II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında, imparatorluktan kurtuluş konusundaki en iyi çareyi komünizmde görenler, bu kültür tarafından hiçbir dönemde ciddi bir biçimde damgalanmadı. Çin'in milliyetçi hükümeti bir ölçüde insan haklarının formüle edilmesinin ilk dönemlerinde BM'de yer aldı fakat düşüşü, Çin'in insan haklarıyla olabilecek tüm ideolojik bağlantısına bir son verdi. Konu Güney Asya'ya gelince, Atlantik Bildirisi Wilsoncu ümitlere yeni bir zemin hazırlamıştı; fakat İngilizler, Japon yenilgisinden sonraki kaotik aylar boyunca imparatorluğu yeniden tesis etme konusunda acele edince bu umutlar hızlıca dağıldı. İngilizler nihayetinde birçok yerde başarısız oldu, fakat bu sırada Fransızların Hindîçin imparatorluğunu yeniden inşa etti ve yarım dünya ötede tam da Evrensel Bildirge'ye doğru hareket edilen bir anda vahşi bir karşı ayaklanma yürüterek Malezya üzerinde kontrol iddia etti.¹⁵

Halbuki, özellikle de sömürgecilik karşıtı düşünce içerisinde Marksizmin artan gücü sayesinde, sömürgecilik karşıtı mücadelelerin devam ediyor olması bu eğilimleri doğrulamıştı. 1955'in ünlü Bandung Konferansı'nda ve başka yerlerde, sömürgecilik karşıtları kendi enternasyonalizmlerini ilan ettiler; fakat bunu milliyetçiliği bünyesinde barındıran ve Afrikalı ya da "Afrikalı-Şarklı" tabiiyete ve ırksal kimliğe dayalı sınırlar boyunca idealizm bağları ören tali bir tarzda yaptılar.¹⁶ 1945'te İngiltere'nin Manchester şehrinde düzenlenen beşinci Pan-Afrika Kongresi'ndeki "Dünyanın Sömürge İdaresi Altındaki Halklarına Bildiri" başlıklı göklere çıkarılan konuşmasında insan haklarının sözünü etmeyen Kwame Nkrumah, yalnızca "tüm insanların kendi kaderini tayin hakkı"na dair bir talepte bulunmuştu.¹⁷ Gana'nın erken bağımsızlığının diğer Sahra altı Afrika ülkelerinin siyasi ideallerine etkisi –özellikle de diğer tüm olası hedefler içerisinde kendi kaderini tayin konusuna öncelik tanınmasında– olağanüstüydü: Nkrumah'ın ünlü sloganında olduğu gibi: "Önce siyasi krallığın peşinden koşun, diğer her şey kendiliğinden size gelecektir." Afrika Birliği Örgütü, 1963'te kurulduğunda, tüzüğü insan haklarına gönderme yapmış fakat bu hakları, "devletlerimizin zor kazanılmış bağımsızlığını olduğu kadar sınır bütünlüğünü ve egemenliğini de koruma altına alıp sağlamlaştırma ve tüm şekilleriyle yeni-sömürgecilığe karşı savaşma" ihtiyacına tabi kılmişti.¹⁸ C.L.R. James'in Fransız Devrimi'nin "Siyah Jakobenleri"ni canlandırışı işte bu ortamda bu kadar güçlüydü. James, Toussaint L'Ouverture ile yoldaşlarını insan hakları aktivistleri olarak takdim etmeyi düşünmemişti. Bir Troçkist olan James'in *droits de l'homme* [insan hakları] görüşü, daha ziyade, tarihin gerçek ekonomi motoru tarafından "nutuk çekme"ye itilen ve sonunda isyancıların silahlarının namlusuyla

karşı karşıya kalınca yalnızca ten renginin aristokrasisinden vazgeçmeyi kabul eden “tatlı dilli laf ebeleri”nin “lafı uzatan” vaatlerine benziyordu. İstisnalar da vardı, fakat genellikle sömürgecilik karşıtları, Marksist olsun ya da olmasın, onun bu görüşlerini takip ettiler ve önde gelen ikonların yeni Birleşmiş Milletler insan haklarını temel bir dil olarak ciddiye aldıklarına dair neredeyse hiçbir kanıt yoktur.¹⁹

Fransız siyahiliği, taraftarlarının bir kısmı savaşın hemen ardındaki dönemde, Brazzaville Konferansı’ndan sonra kendilerini sonunda eşit olarak kabul etme ihtimali bulunan bir Fransa için ümitleri yüksek tutmaya istekli olduğundan, belki de birazcık farklı durumdaydı. Bu sebeple, en öfkeli metinlerde bile büyük Fransız *droits de l’homme* geleneği yanlış olmaktan ziyade ara sıra sapkın olarak ileri sürülüyordu. “Bu sahte hümanizmin yüzüne vurduğum en büyük şey,” diyordu Martinikli şair Aimé Césaire 1950’de çıkan klasığı *Sömürgecilik Üzerine Söylev*’de, “çok uzun süredir insan haklarının değerini düşürmüş olması, bu haklar kavramının bir süredir –ve hâlâ– dar ve bölük pörçük, tamamlanmamış ve yanlış; tüm bunlar birlikte düşünüldüğünde ise alçakça ırkçı olmasıdır.” Arka plan önemliydi. Alternatif ve gerçekleştirilmiş bir insan hakları teklifi, iki savaş arası sömürgeci reform projesiyle diyalog içerisinde vücuda gelmiş ve Léopold Sédar Senghor için olduğu kadar Césaire için de başlangıçta mutlaka egemen bir bağımsızlığı ima etmemişti. Siyahiliğin kurucusu, kültürel özgünlüğün canlandırılmasının ve ona geri dönülmesinin ismini hak eden bir evrensel medeniyeti engellemeyeceğini, ona katkıda bulunacağını ilham verici bir şekilde savunmuştu. 1950’ler boyunca Senghor, Fransa’nın bunu sağlayacağı umudunu korudu, fakat ne Césaire ne de Senghor hiçbir zaman uluslararası arenada insan haklarına gönderme yapmıyordu.²⁰ Daha sonra, Senegal’in bağımsızlığının ardından birçok başka düşüncenin olduğu gibi, Senghor’un düşüncesinin de odak noktasında, komünist olmayan bir Afrika sosyalizminin gelişimi vardı.²¹ Marksizmin sömürgecilik karşıtlığına 1960’ların ortalarından itibaren giderek daha fazla nüfuz etmesi, bu ayrımcı denklemi değiştirmede ve şiddete hoşgörü gösteren kerameti kendinden menkul bir “hümanizm” baskın geldi. Frantz Fanon’a göre konu, “Avrupa’nın öne sürdüğü, zaman zaman şaşılacak derecede harika tezi takdir eden yeni bir İnsanlık Tarihi başlatıp başlatmamakla ilgiliydi.” Ne var ki insan hakları bu tarihin –temel ilkesi olmak şöyle dursun– herhangi bir parçası olarak bile anılmamıştı.²²

Savaş döneminde şekillenen insan haklarının ve savaş sonrası dilin sömürgecilik karşıtı tahayyülü yeniden inşa etmede başarısız olmasının aynı derecede önemli bir başka sebebi daha vardı: Birleşmiş Milletler, yeni ve özgürleştirici bir ilkeler bütünü’nün sahası olmaktan çok öte, savaştan sonra sömürgeci düzenin yeniden hükmetmesi için girişilen tezgâha iştirak ediyor gibi görünüyordu. Afrikalı-Amerikalı sömürge-

cilik karşıtı W.E.B. Du Bois 1945 baharında, örgütün ilk planlarının belgeleri olan Dumbarton Oaks'ın, "750 milyon kişiyi, insanlık örgütünün dışında bıraktığını hatırla" şeklinde sert bir yorumda bulunmuştu.²³ Sanki Atlantik Bildirgesi hiç var olmamış gibi, bu belgeler gerçekten de kendi kaderini tayin konusuna değinmiyordu bile. Ayrıca, sömürgecilik karşıtları, deneseler de sömürgeciliğin devamına ilişkin girişimlerde örgütün suç ortaklığını sarsmayı başaramayacaklardı.

Bunun uğruna ajitasyon yapılmadı değil. Fakat yüksek siyaset, özellikle ABD, Yalta zamanında Atlantik Bildirgesi'nin sınırlayıcı İngiliz yorumuna razı olduktan sonra, odak noktasından sömürgeciliği tümden sonlandırıp sonlandırmama konusunu çıkardı. Bunun yerine, uluslararası gözetimin tüm bağımlı alanları kaplayıp kaplamayacağına ve bu gözetimin dışlarını çıkarıp çıkarmayacağına dair soruları temel alarak, Milletler Cemiyeti tipi sistemlerin yeniden icat edilmesinin kesin koşulları üzerine tartışmalara giriştiler.²⁴ Bu girişimler, vesayet sisteminin kapsamını şiddetli bir biçimde sınırlandırarak ve bununla birlikte Milletler Cemiyeti dönemi uluslararası topluluğunun zayıf gözlemci otoritesini tümden olmasa da geniş çapta kısıtlayarak büyük ölçüde başarısız oldu. Savaş sonrası imparatorluğun tepe noktasında sömürge tebaasının yalnızca onda biri, bir vesayet otoritesi altındaydı; ama o zaman bile BM Tüzüğü'nün XII-XIII. bölümlerinde altı çizildiği gibi, örgütün ana amacı olan barışı korumak, gelişmiş ülkelerin kendilerine tabi olan toplumların çıkarlarını gözetmesi gerektiği ama bu toplumları bağımsızlığa götürmek gibi kesin bir görevi barındırmayan "kutsal güveni"ni gölgede bıraktı.²⁵ Dumbarton Oaks tasarılarıyla kıyaslandığında kendi kaderini tayin kavramı BM Tüzüğü'ne iki kez girmiş, fakat bunu yalnızca retorik ve tamamlayıcı bir yolla yapmıştı. (İnsan haklarının da oldukça süslü bir biçimde girişi yine bu zamanda olmuştu.) Paul Robeson'un başı çektiği Afrika İşleri Konseyi'nin aylık bülteni *Yeni Afrika*, BM Tüzüğü'nün kuzu kuzu imzalandığı San Francisco toplantısına dikkat çekiyordu: "Afrika halkının Roosevelt hayattayken Amerika'ya beslediği inanç ve umut şimdi en alçak noktasında."²⁶

Sonuç olarak, Birleşmiş Milletler'in sömürgeleştirilmeye güçlü bir etkisi olduysa bile, bu tasarlayarak olmamıştı. Fakat kuruluşun "yıllar süren Batı egemenliği"nin yerini "sömürgeleştirme çağı" alırken sömürgeleştirmeden güçlü şekilde etkilendi.²⁷ Hiç şüphesiz, olayların geliştiğinin ilk büyük işareti Hindistan'ın, Genel Meclis'e Güney Afrika'da Hint kökenli yurttaşlara karşı ırk ayrımcılığı yapıldığına dair şikâyetle bulunan 1946 yılındaki dilekçesiydi.²⁸ Daha henüz ayrıntısıyla formüle edilmeden, Genel Meclis'te açıkça BM'nin insan hakları ilkelerine bir başvuru olarak şekillendirilen tartışmaların ruhu, nihayetinde daha özgül bir ilke olan ırkçılık ile ayrımcılık karşıtlığı etrafında dönüyordu; böylece egemenliğe yapılan müdahale

ilkesini yalnızca sömürgeci ulusların işleyeceği bir suç olmaya kadar daraltmıştı.²⁹ Her ne kadar daha ileriki bir tarihteki Bandung Konferansı'nda yapılmış olsa da, sömürgecilik karşıtlığının baskın hali, egemenlik konusuna tamamen beyaz adamın emperyalizmine karşı bir müdahale olarak dahil oluyordu.³⁰ Durumu iyileştirmek için Fransa ve Meksika tarafından öne sürülen bir yasa tasarısı, zar zor kabul edilmişti. Bunun sebebi, en son BM Tüzüğü'ne yazdığı önsözde yer verdiği gibi çok uzun zamandır savunduğu liberal enternasyonalizmin kendi ülkesinin aleyhine çevrildiğini görüp son derece şaşırın Güney Afrika başbakanı Jan Smuts'un itirazlarıydı. Güney Afrika'nın, savaş sonrası *apartheid* gerekçesiyle marjinalleştirilmesi ve yalnızlaştırılmasıyla sonuçlanan uzun bir sürecin ilk adımıydı bu.³¹ Tüm bunlar, büyük tufandan önceki ufak fırtınalardı.

Sömürgecilik karşıtlığı bu kadar çabuk galip gelerek bir şok etkisi yarattıysa, bunun sorumlusu BM süreçleri değildi. Tüm bunları 1945'te, hatta dünyada imparatorluğun yeniden zorla hüküm sürmesine kıyasla Evrensel Bildirge çerçevesinin yalnızca küçük bir istisna olduğu savaş sonrasının acımasız yıllarında bile tahmin etmek mümkün olurdu. Gerçekten de İngiltere'nin Malezya'daki ayaklanmayı bastırması, başka ülkeler için de bir model oluşturdu, Vietnam'daki ABD'ye bile; fakat bu başarısı genel bir kaideye dönüşmedi. Bunun yerine, silah gücü ve daha müzakereci ayrılımlarla sömürgecilik karşıtı zafer baskın çıktı. "Yeni devletler" in çağı başlamıştı. Sömürgecilik karşıtlığı ile insan haklarının kesişmesi, BM'de, hem de en çok burada gerçekleşmişti. Modern Batı'nın, temelde, hakların sahası olarak ulus-devlete öncelik verme alışkanlığı henüz sona ermemişti.

Evrensel Bildirge'nin 1948 yılı oylaması gelip çattığında, 58 ülke BM üyesiydi; bu rakam birkaç yıla kalmadan, Genel Meclis'teki Afrika-Asya bloğunun Sovyet yardımıyla gelişmiş ülkelere karşı oy üstünlüğü kurabileceği kadar artacaktı. Birkaç yıl daha geçtikten sonra, özellikle de 16 Afrika ulusunun eklendiği 1960'tan sonra ise artık herhangi bir yardıma ihtiyaç duymadan bunu başarabileceklerdi. Yirmi yıl içinde, bir tür sömürge egemenliğinde yaşayan insanların sayısı, 750 milyondan 40 milyonun altına düşmüştü. Bu dönüşüm 1945'te öngörülemez olsa da on yıl sonra büyük güçlerin gözlemcileri, sömürgecilik karşıtı hareketin kuşku götürmez sonuçları olacağını anlamıştı bile. Dışlanmış bu kadar çok sayıda halkın katıldığı Bandung'dan sonra, muhtemel sonuç apaçık ortadaydı. Karamsarlığa düşmüş İngiliz bir analizci, bağımsızlığına yeni kavuşan ulusların "konferansın başarısını, Arap/Asya bakış açısını ortaya koymak ve Bandung ülkelerinin, (BM tarafından temsil edilen) dünya nüfuzunda Birleşmiş Milletler kurulduğu zaman sahip oldukları paydan çok daha fazlasıyla yetkilendirildiklerini öne sürmek için kullanacağını" öngörüyordu.³²

Bu yetkilendirme insan hakları denen bir olgunun gelişmesi anlamına geliyor-
sa, kendi kaderini tayin hakkının dengi olmasa da, ona bağımlı ikincil bir haktır.
Başlangıçta BM’de bir proje olarak insan hakları ile bir sorun olarak bağımlı böl-
geler arasında doktrin ya da örgüt bazında neredeyse hiçbir bağlantının olmayışı
şaşırtıcı görülebilir. Fakat yeni ulusların oluşturduğu baskı –ve yavaş yavaş devam
eden yükselişleri– bu durumu tamamıyla değiştirdi. BM hayret edilecek kadar
kısa bir sürede, sömürge topraklarının (vesayet altında bulunan ve kendi kendini
yönetmeyen bölgelerin) “İnsan Hakları Sözleşmesi” taslağının kapsamı dışında
tutulmasına dair teklifi ciddi ciddi değerlendirmekten, halkların kendi kaderini
belirleme hakkını bu taslaklarda tüm haklardan önce anmaya doğru yön değiştirdi.
BM insan haklarının anlamını kökten dönüştüren bu tartışmalar, daha ayrıntılı
incelenmeye değer.

1950 Ekim’inde Genel Meclis’in Toplumsal, İnsani ve Kültürel İşler Komitesi
(Üçüncü Komite) BM’nin kendi işlerine müdahale edebileceği zeminleri genişle-
tebileceğinden korkmadan, sömürgeci güçlerin kendilerini ileriye dönük yasal bir
sözleşmeyle insan haklarına bağlayıp bağlayamayacaklarını değerlendirmek üzere
bir araya geldi. Belçika temsilcisi için insan hakları kuralları, “yüksek bir medeni-
yet seviyesinin halihazırda var olduğunu varsayıyordu [ve] genelde, henüz yüksek
bir gelişim seviyesine erişmemiş halkların fikirleriyle uyum içerisinde değildi. Bu
hakları onlara bir çırpıda dayatmakla, toplumlarının biricik temeli mahvedile-
bilirdi. Böylesi bir hareket, bugünün medeni milletlerinin ancak fazlasıyla uzun
bir gelişim sürecinden sonra erişebildiği noktaya bu toplumları ansızın taşımaya
çalışmak olurdu.”³³ René Cassin ve Eleanor Roosevelt (Birleşmiş Milletler’in ilk
dönemindeki insan hakları uğrağının ikonları) Fransız ve Amerikan hükümetleri
adına bunu kabul ettiler. Fakat insan hakları kanununun uygulanabilirliğini im-
paratorlukların dışında tutmayı öngören bu teklif üstün gelemedi.

Bu arada, aynı yıl, İnsan Hakları Komisyonu’nun kendi kaderini tayin hakkının
savaş sonrasında göz ardı edilmesinin ardından nasıl daha ciddiye alınabileceğini
araştırmaya yönelik Afganistan ve Suudi Arabistan tarafından sunulan bir yasa
tasarısı Genel Meclis’te kabul edildi.³⁴ Kendi kaderini tayin hakkına Evrensel
Bildirge’de yer verilmese de bu hakkın sözleşmenin esasına katılması gerektiği
fikri, önce 1951 yılının sonlarında Üçüncü Komite’de, sonra da 1952’nin başla-
rında Genel Meclis’in tam katılımlı oturumunda heyecan uyandırıcı bir tartışma
doğurdu. Belçikalı delege Fernand Dehousse, kendi kaderini tayin hakkını şimdi
“uluslararası dayanışma fikri” tarafından çiğnenen on dokuzuncu yüzyıl ekonomik
liberalizminin yapay bir olgusu olarak gördüğünden, “milletler arasında sınırların
ve bariyerlerin artarak çoğalmasına” dair bir endişe duyduğunu belirterek itirazını

dile getirdi.³⁵ Kendi kaderini tayin etme hakkının, sırf sömürgeci güçlere gol atmak için kullanılamayacağını savunuyordu. Afganistanlı Abdul Rahman Pazhwak bu sözlerle öfkeyle cevap vererek, kendisi de dahil olmak üzere, bir hak olarak kendi kaderini tayini savunanların, “kimseye ders vermek istemediğini; onlara gerekli dersi tarihin verdiğini”, özellikle de “kendilerini başkalarına ders verecek nitelikte gören Egemenlerin hakimiyeti altında dünyanın baskıyı, şiddeti ve kısıımı öğrendiğini” söylüyordu.³⁶ Liberyalı Kolli Tamba’nın ısrar ettiği gibi toplumların kendi kaderini belirlemesi “temel bir haktır ve diğer tüm hakların üzerinde duruyordu.”³⁷ Tam katı-lımlı oturumda, oylamadan hemen önce, Suudi Arabistan temsilcisi Jamil Baroody uzun ve coşkulu bir konuşmayla bunu en önemli hak yapma argümanını savundu:

Sözleşmeye kendi kaderini tayin hakkında bir madde eklenmesinin talep edilmesinden beri, deyim yerindeyse, köprüünün altından çok sular aktı. Yabancı boyunduruğundan kurtulmak ve özgürleşmek için dünyanın birçok bölgesinden duyulan acı verici çığlık, olabildiğince yüksek bir perdeye ulaştı; öyle ki siyasi menfaatin pamuk ve yünden tıkaç ile kulaklarını tıkamaya mecbur bırakılmış olanlar bile bu çığlığı duyabildiklerini artık inkâr edemez hale geldi. Üstelik bu zamana kadar özgürlüğe feryat edip çırpınanlar için doğan yeni günün şafağına gözlerini kapatanlar da gece bitmemiş ve karanlık hâlâ hüküm sürüyormuş gibi yapamayacak... Özgürlüğün kapılarını zorlayan basınç yükseldi ve bu kapıları kırıp geçmeye çalışan milyonlarca ama milyonlarca insan bunca zaman süngülerle, tanklarla, makineli tüfeklerle uzak tutuldu. Baskı o kadar yüksekti ki, ön sıralarda yer alanlar özgürlüğe şehit verilirken binlercesi gözaltına alınarak hapisanelerin derinliklerinde güçsüz bırakıldı ve daha binlercesi hayatını saklanarak sürdürdü... Burada bizim talep ettiğimiz, kendi kendini yönetmeyen topraklarda yaşayan halkların özgürleşmesidir. Özgür olmadıkları sürece hiçbir insan hakkından faydalanamayacaklar ve kendi kendini idarenin ilan edilmesi gereken yer, bu sözleşme gibi bir belgedir.³⁸

Genel Meclis insan hakları sözleşmelerinin formülasyonuna “tüm halkların kendi kaderini tayin hakkına sahip olacağına” dair maddeyi eklemeyi öne süren yönergeyi kabul etti. Bu maddenin bir versiyonu bugün hâlâ duruyor; hem medeni ve siyasi özgürlükleri koruyan en temel uluslararası hukuki belgede, hem de ekonomik ve toplumsal korumalar sunan belgede sözü geçen ilk haktır.³⁹

Bir kimse bu çok önemli günü ister sevinçle ister üzüntüyle ansın, insan haklarının kendi kaderini tayin ilkesine iadesi, bu hakların egemenlik ve kolektiflikteki zorunlu temelini ilk ve en önemli eşik hakları olarak vurgulamıştı. Kendi kaderini tayin hakkına, BM sahasında başka hakları göz önünde bulundurmaktan bir kopuşun önceli gibi davranılmasıysa, teoride değilse de pratikte yaşandı. Her şeyden önce bunları, ileride insan hakları kavramının aşmasının amaçlandığı bariyerin ta

kendisi olarak karşımıza çıkacak kolektif egemenliğe olan bir bağlılığa dahil etti. Bu sebeple, daha sonra insan hakları savunuculuğu yapacak olan Columbia Üniversitesi hukuk profesörü Louis Henkin, 1960'larda, bu hakların savaş sonrasındaki yeniden yorumunu "sömürgeciliğe karşı ek bir silah" olarak kınamıştı.⁴⁰ Ne var ki, başka bir eleştirmenin de ifade ettiği gibi, kendi kaderini tayin hakkı o dönemde, "kendini erdemlilerle özdeşleştirebilmek için herkesin dile getirmesi gereken bir slogan" haline gelmişti.⁴¹ Yeni devletler katıldıkça, daha sonraki gözlemcilerden birinin şikâyet ettiği gibi, BM'nin insan hakları konusuna ilgisi, "sömürgeciliğe ve ilgili ırk ayrımcılığı şekillerine yönelik saldırıları genişletmek için başka bir araçtan" ötesi olamadı.⁴²

Besbelli ki 1960'taki çığır açıcı Sömürge İdaresindeki Ükelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesi Üzerine Bildirge, insan hakları ile kendi kaderini tayinin yakın denklkte kabul edilebileceğini doğrulamıştı. Bu metne göre, "temel insan haklarına duyulan inanç, bağımsızlığı tamamlamanın vazgeçilmez hakkı" anlamına geliyordu. Esas önemi, imparatorluğa karşı savaşta BM'yi yeni heyecanlar uyandıran bir saha haline getirmekti. "*Sömürge sistemi* ... şimdi uluslararası bir suç," diye övünmüştü Portekiz hegemonyasının Gineli baş belası Amilcar Cabral cevaben. "Mücadelemiz katı ulusal niteliğini kaybetti ve uluslararası bir seviyeye taşındı." Çarpıcı bir biçimde, sömürgecilik karşıtlığının uluslararası kuruluşlar seviyesine bu şekilde yükselişi, Güney Afrika'nın yafıtanmasını güçlendiren ve BM'de insan hakları temelinde birçok yasa tasarısının hazırlanmasını sağlayan Sharpeville katliamıyla aynı zamana rastladı.⁴³

Bu yasa tasarıları ve benzer başka olaylar, savaş sonrası dönemde kavram olarak insan haklarının emperyalist çağrışımlarını tamamıyla tersine çevirerek, daha çok ırkçılık karşıtlığı ve sömürgecilik karşıtlığı üzerinden tanımlandığını gösterir. Gerçekten de ilk odak noktası Portekiz Angola'sı olsa da, Hindistan Aralık 1961'de Portekiz Goa'sını işgalinde açık bir şekilde 1960 bildirgesine gönderme yaptı. 1962'de Genel Meclis, Evrensel Bildirge'nin on beşinci yıldönümünün en iyi nasıl onurlandırılacağını açıklarken, insan haklarının gelişmesinin kutlanmasıyla sömürge yönetiminden ayrılıp bağımsızlığın elde edilmesi arasında bağ kuran bir yasa tasarısını onayladı: Tasarı, "tüm halkların kurtuluşu için atılmış bir [diğer] kararlı adım" olarak insan haklarının gelecekte elde edilmesine dair ümidi tanımlıyordu. Bir sonraki yıl Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılmasına İlişkin Bildiri ve iki yıl sonra bir sözleşme aynı ruh içerisinde ilan edilmişti. Bu sözleşme, kendi kaderini tayin hakkını göklere çıkaran Devletlerin İçişlerine Karışılmasının Yasaklanması ile Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunmasına İlişkin Bildiri'yle aynı gün kabul edilmişti.⁴⁴

Bunlara benzer bildiriler kurumsal düzende büyük değişikliklerle, Birleşmiş Milletler'deki insan hakları hareketlerinin odak noktası –ve hayali yönergeleri– haline geldi. Güney Afrika ve İsrail'in ilgi hedeflerini tekrarlamasıyla birlikte sonu gelmeyen benzer tartışmalar doğdu. Genel anlamda örgütün ötesinde bariz bir sonucu olmasa da, bu dönüşüm insan haklarının BM himayesi altında yasal bir proje olarak devam etmesine izin vererek Soğuk Savaş düğümünü çözdü. 1961 ile 1966 yılları arasında Ekonomik ve Toplumsal Konsey, İnsan Hakları Komisyonu'nun büyüklüğünün neredeyse iki katına çıkmayı aklına koymuştu. İnsan hakları sözleşmelerinin sonuçlanması, yeni devletlerin dönüştürücü rolü sayesinde sonunda 1966'da gerçekleşebildi.⁴⁵ Fakat daha hızlı özel etkileri, yine bu dönemde yaşanan “devasa” insan hakları ihlallerinin dikkate alınması için bir düzenek sağlamış olması ve İnsan Hakları Komisyonu'nun dilekçeleri değerlendirilmesini kısıtlayan 1947'deki yasayı feshetmesiydi. Yine de bu yeni sistemin seçici çalışma yöntemlerinin de hızlı bir şekilde göstereceği gibi, BM tartışma sahasında sömürgecilik karşıtlığı hâlâ, madun enternasyonalizmle bağıntılı ve bu sebeple yalnızca ırkçılık karşıtı bir amaç için feshedilebilir olan egemenliğin zaferine, insan haklarının ne demek olabileceğini tanımlayacak kadar öncelik veriyordu.⁴⁶ Ne var ki eğer insan hakları bu dönemde BM'nin ötesine taşınabildiyse, yalnızca bu yeniden tanımlanmış anlamıyla gerçekleşmişti: Bu konuda Afrikalı-Amerikalı aktivist Malcolm X mükemmel bir örnek oluşturur.

* * *

Tahakküme karşı yürütülen Afrikalı-Amerikalıların mücadelesini anlamanın en iyi yolu, bunu enternasyonalist ve sömürgecilik karşıtı bir çerçeve içerisine yerleştirmek olsa da; insan haklarıyla olan bağının nadirliğini ve karmaşıklığını tanımak gerekir. Bugün artık iki savaş arasındaki dönemde Afrikalı-Amerikalıların, Jim Crow'a karşı yürütülen savaşın tüm siyahi halkların dünya çapındaki kurtuluşuna ayrılmaz şekilde bağlı olduğunu anladıkları ve mücadelelerini genellikle yurtdışı bağlantılarıyla ilişki içerisinde genel sömürgecilik karşıtı gündemle ilişkilendirdikleri biliniyor. W.E.B. Du Bois'nın küresel kurtuluşa dair zengin hayal gücü, epey bir geriye, en azından kendisinin ünlü renk duvarını dönemin temel sorunu olarak saptadığı yirminci yüzyıl başlarına kadar uzanmaktadır. *Souls of Black Folk* (1903) [Siyah İnsanların Ruhları] kitabının yayımlanmasından üç yıl sonra “Renk Duvarı Dünyaya Yumruk İndirdi” diyebiliyordu.⁴⁷ Yayılmakta olan bu dayanışma iki savaş arası dönemde yavaşça büyümüş olsa da, II. Dünya Savaşı ona yepyeni bir bağlam ve popülerlik sağladı. Özellikle de Afrikalı-Amerikalılar, Atlantik Bildirisi'nin dünya genelinde etrafa saçtığı göz alıcı coşkuyu paylaşıyordu; çok küçük bir kısmı

Hitler'in tiranlığına karşı yürütülen savaşımın, başka yerlerde kurumsallaşmış ırkçılığın hayatta kalmasına imkân sağladığını görebildi.⁴⁸ On yıllık bir boşluktan sonra, 1944'te NAACP'ye dönüş yapan Du Bois kendini pan-Afrikalılığı diriltmeye adanmış ve ilk Atlantik Bildirisi vaatleri ışığında Dumbarton belgelerinin büyük güç sinizmini (ve bariz yeni-sömürgeciliğini) geri çekmek için bu düşüncüyü Birleşmiş Milletler'in yapısından sorumlu olan Amerikalı yetkilileri tatlı dille ikna etmek için en önemli gündemi haline getirdi. NAACP'nin kendisi de bir bütün halinde bunu asli önceliklerinden biri haline getirdi.

NAACP'nin içerisinde daha ılımlı liderliğiyle (bilhassa daimi düşmanı Walter White ile) durmadan mücadele eden bir başına buyruk olarak Du Bois bu dönemde, yıllar önce kurulmasına yardımcı olduğu bu kuruluşun hedefleri, yeni beliren Soğuk Savaş onları tekrar ayrı yollara sürüklemekten önce kısa bir süre kendi çalışma programıyla kesiştiği için şanslıydı. Du Bois kendine özgü çalışmalarına devam etti: Dumbarton'a o kadar sinirlendi ki sömürge problemleri üzerine bir kitap hazırlamayı planladı ve olağanüstü eseri *Color and Democracy*'nin [Renk ve Demokrasi] taslağını birkaç ayda, 1944'ün sonu ile 1945 yılının başında hazırladı; o baharda bir Harlem Sömürge Konferansı da düzenledi ve hareketin yerleşik kıdemli devlet adamı ve tarihçisi olarak ertesi sonbaharda daha çok bilinen ve Manchester'da düzenlenen Pan-Afrika Kongresi'ne katıldı.⁴⁹

Elbette Du Bois'nın Afrikalı-Amerikalıların davasını sömürgecilik karşıtı kurtuluşa eklememesi –ve bununla birlikte NAACP üstleriyle olan çalkantılı ilişkisi– hiçbir zaman ne kolay ne de apaçık ortada oldu. Gerçekten de, ancak denklemin çözülmez olduğu anlaşılınca insan hakları fikrini gündemine aldı. Önce, San Francisco'ya giden yolda ve toplantının kendisi sırasında Dumbarton belgelerinin yeniden gözden geçirilmesi için propaganda yaparak çok daha büyük sömürgecilik karşıtı hedeflerle oyalandı. 1945 baharında *New York Post*'ta yayımlanan bir makede Du Bois, ırkların eşitliğini ve sömürgeciliğe bir son verilmesini savunan bir açıklamada bulunuyordu. Ne var ki *Color and Democracy*'de argümanını stratejik bir biçimde –kariyerinin bundan önceki uzun dönemi boyunca kullanmadığı bir ifade olan– insan hakları açısından değil, barışın örgütlenmesinde ikincil bir zorunluluk olarak şekillendirmiş ve sömürgelerden kurtuluşa dair çağrısını, “insanlığın geri kalmış ırkları”nı ileride yaşanacak bir bağımsızlığa hazırlamak gibi belirgin bir amaçla tüm sömürge topraklarına gözcülük edecek bir komisyon kurulmasını önerecek kadar ılımlılaştırmıştı.⁵⁰ NAACP insan haklarının BM tüzüğüne dahil edilmesini teşvik etmek için başka bazı gruplarla işbirliği yapmış olsa bile, bu grupların Dumbarton taslaklarında yer almayışının ardından Du Bois'nın kendisinin bu aşamada daha ziyade, dünyanın sömürge halklarının nihai egemenliği ilkesini

yeni dünya örgütünün kurucu belgesine yerleştirmekle meşgul olduğu açıkça belli olur (fakat bu kabul edilmemiştir).⁵¹

Du Bois'nın bundan sonra attığı *ikinci* adım, on sekiz ay sonra örgütlemeye başladığı ve büyük bir hünerle hazırladığı, Afrikalı-Amerikalı tahakkümünü bir insan hakları ihlali olarak sunan “Dünyaya Çağrı”ydı. Bu adımı atma fikri, 1946’da Güney Afrika’daki Hintlere odaklanan BM yasa tasarısı örneğinin sağladığı olanaklar karşısında kendinden geçen Ulusal Siyahi Kongresi’nin (NNC) komünist başkanı Max Yergan ile doğmuştu. NNC parçalanınca, Roy Wilkins’in tereddütlerine rağmen Walter White NAACP için benzer bir dilekçe ortaya çıkarmanın bir “tanıtım malzemesi”nden fazlası olabileceğini hissediyordu.⁵² Bundan sonra (imparatorluk hakimiyeti altındaki halkların kurtuluşuna BM desteği için yapılan daha önceki mücadeleyi kaybettikten sonra) artık insan hakları retorığının, devletlerde yer alan siyahi azınlıklar için sahip olduğu potansiyel kullanımları anlamaya başlayan Du Bois kendini birden, çok yazarlı bu çağrının hazırlanmasına dahil etti. Belge hiçbir zaman yayımlanmadı ve sonunda Ekim 1947’de özel bir toplantıda BM yetkilisi John Humphrey’e teslim edildi.

O zamana gelindiğinde –ilk ve hâlâ tamamlanmamış görevi nihayetinde Evrensel Bildirge’yi hazırlayarak, sözleşmedeki insan haklarına ilişkin muğlak ifadeleri anlamlandırmak olan– İnsan Hakları Komisyonu’nun şikâyetler üzerine hareket edemeyeceği açıkça anlaşılmıştı. Çağrı, NAACP yönetim kurulu üyesi Eleanor Roosevelt’e destekleyeceği konusunda güvenen White’ı acı bir şekilde hayal kırıklığına uğratarak BM’de bir kenara atıldıktan sonra, Du Bois çağrısı o zamanlar edindiği oldukça ufak çaplı bilinirliğe ön ayak olacak şekilde bazı gazetelere gönderdi. İnsan Hakları Komisyonu’nun Sovyet heyeti Cenevre’de, yine gizli düzenlenen bir komisyon toplantısında, bu potansiyeli kendi lehine çevirdi. Sonraki yaz, Du Bois BM toplantılarındaki çağrıya dikkat çekmeyi ikinci kez denedi; fakat Roosevelt, Amerikalı siyahilerin Sovyetlere daha fazla Soğuk Savaş malzemesi vermek yerine başarısız olmuş bir kampanyanın peşini bırakmanın “uzun vadede daha büyük bir fayda sağlayacağını” söyleyerek cevap verdi. Bu sırada NAACP’nin yurtiçinde kapalı kalmış ve çok daha fazla öne çıkan Medeni Haklar Başkanlık Komitesi, “Dünyaya Çağrı”yı örgütün kendi içinde bile suya düşürdü; komisyonun hazırladığı ve büyük ilgi gören “Bu Hakların Korunması İçin” kitapçığı yüzünden Du Bois’nın kampanyası dışarıda da çok hızlı bir şekilde “acayip bir şekilde köhne” diye görülmeye başlandı. White ve diğerleri, Afrikalı-Amerikalıların çıkarlarını iyileştirmenin en iyi yönteminin onları ABD’nin Soğuk Savaş çıkarlarıyla aynı düzleme taşımaktan geçeceği sonucuna vardılar ve Du Bois’nın bu NAACP tavizlerine karşı öfkesi, bu

örgütten ayrılmasına yol açtı. NAACP'den tasfiye edilip kendi yoluna gittikten bir yıl sonra kabul edilen Evrensel Bildirge üzerine hiçbir yorumda bulunmadı.⁵³

Bu bölüm zaman zaman hem Afrikalı-Amerikalılar için, hem de ABD için kaçırılmış bir fırsat olarak görülür, fakat bu görüşü sürdürmek zordur. Du Bois insan hakları diline, henüz hâlâ tanımlanmamış haldeyken ve çok kısa süreliğine dönmüştü: Nasıl daha önce hiç kullanmadıysa, bundan sonra da bir daha hiç kullanmadı bu dili. Daha da önemlisi, insan haklarına atıfta bulunurken bile bu haklar onun için düşüncesinin ve aktivizminin özünü değil, yalnızca bir aracı temsil ediyordu. BM tüzüğünde kolektif kendi kaderini tayin siyasetine biraz daha fazla yer açmak için yürütülen çabaların başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Du Bois'nın insan haklarına, daha geniş siyasi yapılar içerisinde “azınlıkların insan haklarını” korumak için en iyi ikinci strateji olarak başvurduğu açıktır. Kavrama atıfta bulunduğu ana makalesi “Tüm Azınlıklar için İnsan Hakları”nın başlığı, bu stratejiye örnek teşkil eder; aynı şekilde başvurunun alt başlığı, “ABD’de Siyahi Kökenli Yurttaşlar Vakasında Azınlıkların İnsan Haklarının İnkârı Üzerine Beyan ve Çözüm İçin Birleşmiş Milletler’e Çağrı” da aynı etkiye sahiptir. Du Bois bakir bölgelere adım atınca, en uzun süreli bağlılıklarına geri dönmüştü: Ulusların kaderlerini kendilerinin tayin hakkı, pan-Afrikacılık ve komünist gelenek içinde ekonomik demokrasi. Dilekçe kamudan yalnızca çok kısa ve gelip geçici bir ilgi gördü veyeni insan hakları kavramı, Afrikalı-Amerikalılar üzerindeki tahakküme yönelik baskın yaklaşımları ne o zaman ne de başka herhangi bir zaman ciddi anlamda etkiledi.⁵⁴

NAACP ve başkaları Soğuk Savaş stratejisini kabul ettiğinde, Afrikalı-Amerikalı aktivizminin savaş dönemi ve hemen sonrasındaki sömürgecilik karşıtı ruhu kayboldu, bunların her ikisi de bir sivil haklar zaferini mümkün kıldı ve sınırlı koşullarını tanımladı.⁵⁵ Geriye kalan enternasyonalist stratejiler arasında daha ılımlı olan Ralph Bunche, Afrikalıların uluslararası vesayetini, özellikle makul bir yol olarak gördüğü kendi kaderini tayin hakkına doğru –belli ki biraz da şansın yardımıyla– yavaş ve sistemli bir dönüşümle ilişkilendirmeyi ümit ederek, bir süre BM’nin vesayet silahını kullandı.⁵⁶ Du Bois tarafından kısaca savunulan “insan hakları”nı tarihsel olarak bu sonuçların yerine geçebilecek gerçek bir alternatif olarak ileri sürmek ya da kendisinin tanımladığı insan haklarını bugün çok farklı olan anlamıyla eş tutmak bile, hatalı ve anakronist bir yaklaşım olur. Daha sonrasında, ifadenin Amerikan medeni haklar hareketinin klasik evresinde kullanıldığı ender durumlarda (örneğin din adamı Fred Shuttlesworth’un İnsan Hakları için Alabama Hristiyan Hareketi’nde) bu haklar yerli anlamlarla sınırlıydı. Bu yıllar ne de olsa, Jomo Kenyatta ile Nkrumah’nın o dönemde Du Bois’ya gizlice ifade

ettiği kampanyasına olan desteğe rağmen, insan haklarının sömürgecilik karşıtı tahayyülü şekillendirmede ziyadesiyle küçük bir rol oynadığı yıllardı.⁵⁷ Nihayet daha da sonra, Afrikalı-Amerikalıları sömürgeciliğe karşı tüm biçimleriyle küresel bir mücadeleye sokmanın yaftalanmış ve tali geleneği 1960'ların ortalarında olağanüstü bir geri dönüşe sahne olunca, insan hakları yalnızca kısa süreliğine ve onları kendi görkemli yılları olan 1970'lerde tanımlamaya el vermeyecek şekilde geri döndü.

Bu gerçeklerin güzel bir örneği Malcolm X'in kariyerinde görülür; kendisi İslam Milleti ile yollarını ayırdıktan sonra ve özellikle de 1964'teki uzun yurtdışı yolculuğu sırasında birkaç ay insan haklarıyla flört etmiş, fakat bunu emperyalist tahakkümden kolektif kurtuluş şeklinde kavramıştı. Daha 1964'ün Nisan ayında Cleveland'da yaptığı "Oy Pusulası ya da Mermi" başlıklı dönüm noktası oluşturan konuşmasında bile medeni hakları açıkça insan haklarının karşısına koymuştu; çünkü ilkinin eli, yerinden bile kıpırdamaya istekli olmadığını ispat eden devletin cömertliğine ve yerel mücadeleye mahkûmdu. "Mevzu medeni haklar olduğu sürece," diyordu, "bu Sam Amca'nın yetki alanına girer. Fakat Birleşmiş Milletler, insan hakları tüzüğü olarak bilinen şeye sahip... Medeni haklar demek, Sam Amca'dan size düzgün davranmasını rica ediyorsunuz demektir. İnsan hakları ise doğuştan sahip olduğunuz bir şeydir."⁵⁸ Mekke'deki simgesel hacdan sonra Mayıs'ta yazdığı bir mektupta, "Müslüman dünyanın kendi dinî kavramları içerisinde ahlaki açıdan, içinde bulunduğumuz zor durumun açıkça *insan haklarımızın* ihlalinin içerdigi gerçeğiyle ilgilenmek zorunda olduğuna" parmak basıyor, "Kur'an, Müslüman dünyasını insan hakları ihlal edilenlerin yanında saf tutmaya zorluyor," diyordu.⁵⁹ Yine de insan haklarının stratejik kullanımlarının kendisinde bu kadar güçlü etki bırakması, Nkrumah'la ve başka Afrikalı liderlerle buluşması ve Afrika Birliği Örgütü'nün ikinci toplantısında yeni grubu, Afrikalı Amerikalılar Birliği Örgütü adına konuşması sayesinde oldu.⁶⁰ Malcolm X açıkça, sömürgeciliğe karşı yeni BM bildirgesiyle birlikte Sharpeville sonrası hareketin heyecanından etkilenmişti. Hattâ Du Bois'nın 1965 yılının Şubat ayında suikasta uğramasından önce, bir zamanlar yaptığı gibi Afrikalı Amerikalılar adına bir BM dilekçesi hazırlayacak kadar ileri gitmişti. Dilekçe Afrikalı Amerikalıların tahakküm altına alınmasıyla emperyalizm arasında hayali ve retorik bir ilişki kuruyordu ve pan-Afrikacı, devrimci bir felsefenin bir parçasıydı. Benzer şekilde Martin Luther King, Jr. ömrünün son yıllarında ağır bir yaftalanma pahasına medeni hakları global bir çerçeveye oturtmaya karar verdiğinde zaman zaman insan haklarına da atıfta bulunmuştu.⁶¹

Bu adımlar ardında yankı uyandırmadı değil. 1967 yılında Şiddet Karşıtı Öğrenci Koordinasyon Komitesi (SNCC) daha saldırgan hale geldikten ve siyah güçle ilişkilendirildikten sonra, bir insan hakları kuruluşu olduğunu ilan etti. Bir sonraki

yıl bazı Afrikalı-Amerikalı koşucular, Mexico City oyunlarında etkisini en uzun süre koruyan sahnelerden biri olan, Tommie Smith'in madalya törenindeki siyah güç selamı vermesine ortam hazırlayan İnsan Hakları için Olimpiyat Projesi'ni oluşturdular. "İnsan hakları"nın Tahran Konferansı ile aynı yıl gerçekleşen bu sıradışı ve tartışmalı ifade şekli, yalnızca on yıl sonra yayılacak havadan bambaşka bir siyasi bağlamda, tamamen başka bir ruha olanak sağladı. 1940'larda Du Bois'nin savunduğu insan hakları yerini 1950'ler ve 1960'larda savunulan medeni haklara bırakarak –sadece uluslararası kapsamıyla değil, içeriğiyle de– radikalliğini yitirdiyse; daha sonraki bir başka değişiklik insan haklarının 1970'lerin sonunda manevi bilince geri dönmesiyle yaşandı. Haklar işte o zaman eşi benzeri görülmemiş bir enternasyonalist ilgi görmeyi başardı. Yine de o dönemdeki sıçrayışı, yaşamlarının sonunda Malcolm X ve hattâ King'in bile ümit ettiği gibi, önceden bastırılmış yaratıcı bir siyah enternasyonalizminin yeniden doğuşuna işaret etmiyordu. Bunun yerine, uluslararası hakların önemi ancak daha dönüştürücü bir olası yörüngeden sonra hızla artabildi; çünkü Amerikan medeni haklar hareketi, 1970'lerin başında (özellikle de Richard Nixon'ın seçilmesi ve ardından gelen Yüksek Mahkeme toplantılarından ötürü) ve sonra da son derece önemli birkaç yıllık boşluğun ardından durmuştu.

İnsan hakları gerçek şöhretine eriştiği dönemde 1970'lerin ortalarından sonlarına kadar dünya sahnesinde parıldayınca, bunu Du Bois'nin ve mirasçılarının çok zor fark edebileceği anti-totaliter, kırılmış bir biçimde yaptılar. İnsan haklarının 1970'lerde yükselişi sırasında bu haklar ırk eşitsizliği ve yurtiçi ya da yurtdışında sömürge miraslarına karşı bir kolektif kurtuluş kampanyası anlamına gelmiyordu (ne var ki özellikle 1976'daki Soweto isyanından sonra Güney Afrika ile artan irtibatı bundan ayrı tutmalıyız). Bu yüzden savaş sonrası Afrikalı-Amerikalı hareketinin insan haklarıyla irtibatındaki büyük ironi, insan haklarının daha genel anlamda nüfuz kazanabilmesi için üstesinden gelmesi gereken daha geniş bir sömürgecilik karşıtlığının küçük bir parçası olmalarıydı. Du Bois en iyi ikinci strateji olarak da olsa insan haklarını kısa bir süreliğine daha geniş bir sömürgecilik karşıtlığı ile bir araya getirmişti; fakat insan haklarını düzene sokan bir idealizm olarak belirginleşmesi yalnızca sömürgecilik karşıtlığının inişe geçmesi ve ilgilendiği konuların genel anlamda ihmal edilmesi sayesinde belirginleşecekti. Kendi kaderini tayin hakkı sahneyi insan haklarına bırakmak zorunda kalacaktı.

Bu sebeple sömürgecilik karşıtlığını insan hakları tarihi içerisine yerleştirmek için yapılan her türlü girişimin, insan hakları fikrinin hiçbir hareketinin bulunmadığı ve güçlü bir hareket olan sömürgecilik karşıtlığının yeni "insan hakları"nı haklar söyleminin özgün, kolektivist istikametine öylece taşıdığı bir dönemle yüzleşmesi gerekiyor. Sömürgeleştirme kadar büyük ve karmaşık bir hadise içerisinde insan

haklarının hiç bulunmadığının söylenemeyeceği doğrudur. Birleşmiş Milletler'in kuruluşu savaş dönemi slogancılığıyla uyandırılan beklentilerin düpedüz sönmesi anlamına gelse bile, ilk savaş dönemi hayallerinden arta kalan süsler, herkesin okuyabileceği ve gerektiğinde çağırabileceği şekilde orada duruyordu. Birleşmiş Milletler de dahil olmak üzere uluslararası arenanın daha genel anlamda sömürgecilik karşıtı zaferin bir platformu olarak taşıdığı önemden de dolayı bu tür çağrılarının ciddiye alınması gerekir.

Fakat erken bir dönemde, yeni insan hakları düşüncesinin uygunluğu, esasen, yeni yeni ortaya çıkan Soğuk Savaş'ta Amerika tarafını tutan ve sömürgecilik karşıtlığının daha liberal birçok başkalarının aksine, komünizmle tüm ilişkileri ve iki kutuplu çatışmada imkânsız olarak gördüğü tarafsızlığı apaçık reddeden bir versiyonunu yaratmayı bekleyen birkaç sömürgecilik karşıtını etkilemişti.⁶² Buradaki öncelikli iki örnek, Birleşmiş Milletler'de insan haklarına derin şekilde katılmış, potansiyel bir Üçüncü Dünya siyasi dili olarak insan haklarının daimi taraftarları olmuş Lübnanlı Charles Malik ile Filipinli Carlos Romulo idi. Onların durumu, kuralı doğrulayan küçük ayrıntılar gibi, kavramın kaybolmaya yüz tutan cılız etkisini gösteriyordu.

Malik ve Romulo'nun her ikisi de Bandung Konferansı'na katılmış olsalar da, Nasır, Nehru, Sukarno ve Zhou Enlai'ye kıyasla daha silik simalardı; ister ilham verici bir şekilde olsun, ister hayalperest, birlikte Afrikalı-Asyalı ve sömürgecilik karşıtı bir birlik için ideolojik koşulları kovaladılar. Bu iki ikonun Bandung'daki önemli konuşmalarında insan hakları belirgin şekilde göze çarpmıyordu. Yine de Malik'in önerisine binaen, Afrikalı-Asyalı milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni resmi olarak "nazar-ı dikkate aldılar." Ne var ki Bandung'daki bu kâğıt üstündeki etki bile gereğinden fazla büyütülmemelidir ve Malik ile Romulo'nun bu noktaya gelmesini sağlayan sebepler, onları sömürgecilik karşıtlığından olduğu gibi konferansın genel gidişatından da uzaklaştırdı. Daha 1955'te bile BM ilkelerine yapılan atıf; kendi kaderini tayinin en temel ve eşikteki hak, Bandung Nihai Tebliği'nin belirttiği gibi, "tüm temel İnsan Hakları'ndan tam anlamıyla istifade etmenin bir ön koşulu" olmasıyla kavramsal bir devrim yaşamış insan hakları mefhumuna bir başvuru anlamına geliyordu.⁶³ Bu yüzden Bandung'dakilerin sömürgecilik karşıtı egemenliğe öncelik verseler de, ulusların içişleriyle yalnızca ırkçılık karşıtı bir amaç söz konusu olduğunda –aynı dönemde BM'nin Güney Afrika'ya ilgi göstermeye başlaması gibi– müdahale edilmesini uygun gören konferans üyeleriyle insan haklarından söz etmesi bariz şekilde tutarsız değildi.

Malik ve Romulo bu yüzden son derece sıradışıydı. Malik, Soğuk Savaş patlak verdiğinden beri uzun süredir eski sömürgelerde ayrılıkçılık ve komünizmden en-

dişe duyuyordu. John Foster Dulles, onun Bandung'a katılması ve Çin'i dışarıda tutması ya da en azından Ortadoğu ve Asya'nın çift kutuplu mücadelede hayati bölgeler haline geldiği bir dönemde Batılı görüşlerin temsilinin sağlanması konusunda ısrar etmişti. Daha genel ifadeyle, Malik o dönemde kendini, çağa uygun bir ahitte net bir biçimde ortaya koyduğu gibi, insan haklarında ete kemiğe bürünen Batı'nın manevi ilkelerinin bir savunucusu olarak görüyordu. Bu tür uluslararası toplantıların, "Komünizm ve Doğu gibi aktörlerden karşılaştığı engellerle yüzleşen Batı dünyasını ... çare olarak sürekli kendi manevi kaynaklarına başvurmaya" zorladığını yazıyordu.⁶⁴ Romulo'ya gelince, Filipinliler Güneydoğu Asya Antlaşma Örgütü'nde (SEATO) Batı bloğunun Asya versiyonuna resmi olarak daha yeni dahil olmuştu; bu sebeple ABD'yi, sömürge ve sömürge sonrası halklara daha iyi görünmek için politikalarını değiştirmeye ya da komünistlerin bu halkların kalplerini ve zihinlerini kazanmak için yürüttüğü rekabeti bir tehdit olarak göstermeye ikna etmek arasındaki ince çizgide yürümeye çalışıyordu. (Bu aynı zamanda Nehru'nun tarafsızlığına karşı şiddetli bir eleştiri de içeriyordu.) Bu sebeple Romulo'nun temel duruşu, liberal, Batı yanlısı milliyetçilikle birlikte ABD'nin yurtiçi ve diplomatik faaliyetlerinde ırkçılık karşıtı ilkelerine daha uygun yaşayabileceğine dair bir parça ümit içeriyordu.⁶⁵ Tıpkı Malik gibi, Romulo için de önem taşıyan manevi altyapı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra "insan birey" in merkezî konumuna yapılan yeni vurgunun ışığında gereğince modernleştirilmiş bir Hıristiyanlıktı.⁶⁶

Bu simalar da dahil Bandung'daki hiç kimse insan haklarını, bireyler için uluslararası yasal koruma sağlamak için potansiyel olarak Afrikalı-Asyalı milletler tarafından teşvik edilen bir dürtü olarak görmemişti. Ayrıca Bandung'un ardından Bağlantısızlar Hareketi, özellikle 1960'tan sonra, BM Genel Meclisi insan haklarının sömürgecilik ve ırkçılığa karşı mücadelede bir rol oynayabileceğine açıklık getirdiğinde kavramı daha da hafife almıştı. Bu haklar, dile getirildiği kadarıyla, kendi kaderini tayin hakkı kampanyalarının retorik silah deposundaki silahlardan sadece biri ve genel anlamda egemenlik güdüsünü ifade etmenin bir başka yolu olarak muamele görüyordu. Çok yakında Zambiya'nın ilk cumhurbaşkanı olacak olan Kenneth Kaunda 1963'te BM denkleminin nasıl canlandırılabilceği üzerine bir yorumunda "Temel insan hakları –kendi kendini yönetim ve onunla gelen ulusal bağımsızlık ve kendi kaderini tayin– için verdiğimiz mücadelenin hikâyesi, başka mücadelelerden o kadar da farklı değildi," diyordu.⁶⁷ İnsan haklarının yalnızca kolektif kendi kendini yönetimin mücadelesi olduğu doğrudu.

İnsan hakları üzerine konuşmaya başlandığında, tartışmalar belli bir dereceye kadar, özellikle de Kaunda'nın Afrika kıtasında eşitliğin var olduğunu varsayıyordu. 1955'teki Güney Afrika Özgürlük Sözleşmesi, "insan hakları" kavramından

Afrikalıların hak ettiği manevi ilke olarak söz eder; yani ifadenin kendi başına bir çekim oluşturduğuna kuşku yoktur. İnsan haklarının başka hiçbir yerde olmadığı kadar Afrika’da stratejik bir dil olarak sivrilmesi (gözetim altındaki ilk 11 bölgeden 7’si burada yer alıyordu), BM vesayet sisteminin Afrika üzerine yoğunlaşmasından kaynaklanıyor olabilir. BM’de kurumsal olarak ayrı tutulsa da, vesayet konseyine antlaşmada açıkça, “ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesini teşvik etme” sorumluluğu verilmişti. (Madde 76). Bu sorumluluk, BM’nin 1950’lerde ve 1960’lardaki vesayet faaliyetleri içerisinde insan haklarına dayanarak hem şikâyetle bulunmanın hem de soruşturmada bulunmanın mümkün olduğu ve uluslararası sistemin sağladığından çok daha somut ve yapılaşmış bir siyasi alanda sömürgecilik karşıtlığının takip edilebilmesi için mükemmel bir araç olduğu anlamına geliyordu. Vesayet sisteminin gerçek işleyişiyle ilgili çok fazla şey bilinmiyor; fakat dilekçe hakkının on binlerce başvuruya yol açtığı ortada. İngiltere tarafından denetlenen Tanganika’nın durumu, bu dilekçelerin birçoğunun acil bağımsızlık talepleri olduğunu, az bir kısmınınsa açıkça insan hakları bağlamında şekillendiğini gösteriyor. Fakat ironik bir şekilde BM mimarisi içinde insan haklarının on yıllardır bulmuş olduğu en kurumsallaşmış ve en iyi biçimlendirilmiş alan olan vesayet, insan hakları fikrinin yurtdışına yayılmasına imkân vermiş olabilir.⁶⁸

Bu arka plan göz önünde bulundurulduğunda, sömürgecilik karşıtlarının tümü içerisinde BM insan hakları kavramına üstü kapalı olarak en sık gönderme yapan ve ona konuşmalarının bir kısmında ve dönemin yazılarında hemen yer veren kişinin, daha sonra Tanganika’nın ve Tanzanya’nın devlet başkanlığını yapacak olan Julius Nyerere olması çok da tesadüf olmayabilir.⁶⁹ Nyerere, Nkrumah ile uyumlu bir şekilde kendi kaderini tayini ilk hak olarak en önde tutmuş olsa da, 1959’da egemenliği ve insan haklarını aynı anda güvence altına alma güçleri konusunda Afrikalıları hafife almamaları için gazetecileri uyarayabilmişti:

İşte buradayız, dış dünyanın İnsan Hakları izleğine sempatisini artırıyoruz. İnsan olarak haklarımız için mücadele ettiğimizi dünyaya anlatıyoruz. Tüm dünyada, Asya’da, Avrupa’da, Amerika’da, insan hakları talebimizdeki adaleti fark eden dostlarımızın sempatisini kazanıyoruz. Gerçekten insan haklarını bizim çiğneyeceğimizi düşünen var mı? Amerika’da bir Little Rock’tan bahsedildiğini işittiğimizde neden bu kadar rahatsız oluyoruz? Çünkü Amerikan Zencisinin insan olduğunu kabul ediyoruz. Siyah olmasının hiçbir önemi yok, gerçek ve eşit bir Amerikan vatandaşı olarak muamele görmediğine şahit olduğumuzda öfkeleniyoruz. O halde bağımsızlığa eriştiğimizde geri mi döneceğiz, “Tüm bu insan hakları saçmalığının canı cehenneme, zaten onu sadece safdillerin sempatisini toplamak için bir taktik olarak kulla-

niyorduk,” mu diyeceğiz? İnsan doğası gereği bazen ahlakı bozuk oluyor, biliyorum; fakat o ahlakın, bir halkın liderlerini hedeflerine ulaşmak için ikiyüzlü davranacak kadar ve sonra dönüp o zamana dek karşısında savaştıkları şeylerin aynısını yapmaya itecek kadar bozuk olduğuna inanmıyorum.⁷⁰

Daha sonra, belli ki yabancı izleyici kitlesi için, ülkesinin BM’ye girişini kutlamak için yaptığı hitapta olduğu gibi benzer açıklamalar yaptı.⁷¹ Ve gerçekten de, 1967’deki çığır açan Arusha Bildirgesi’nde ülkesinin hızla sosyalizme doğru yol almaya ihtiyacı olduğunu duyurduğunda, her ne kadar ilk ana madde olan kendi kaderini tayin ile sosyalist modernleşmenin programa ait asıl hedefi arasında sıkışmış ikinci bir kilit ilke olarak da olsa, bunu Evrensel Bildirge’nin verdiği sözleri yerine getiren bir proje olarak gerekçelendirdi.⁷² Bu örnekler kavramın kulaklarda neden çok az çınladığını açıklıyorken, Nyerere’nin insan haklarını devletlerin ertelemesi gereken yüksek kurallar değil, bünyesinde barındırması gereken manevi ilkeler olarak ifade ettiği açıktır.

Yeni devletlerin anayasalarında yer alan –ve zaman zaman doğrudan Evrensel Bildirge’nin listesinden etkilenmiş olan– haklar dalgasının bu sonuçlara varacak yeterince sebep sunup sunmadığı, üzerine düşünülebilecek bir konudur. Yeni devletlerin sık sık, hiç değilse kuruluş belgelerinde hakların retorik gücünü ve gerçek güvencelerini koruma altında tutmak istemesi kesinlikle anayasal bir moda trendin örneğidir. Yine de savaş sonrası dönemde, anayasalar tarihiyle uluslararası insan hakları tarihinin iyice iç içe geçtiği ve birbirine otorite bahsettiği hiçbir hak devrimi gerçekleşmedi.

Toplumsal güvenceleri de sık sık içeren hak bildirgeleri, iki savaş arası Avrupa sahnesinin ilk yeni anayasacılığında halihazırda revaçtaydı; dünya genelinde savaş sonrası yıllarda revaçta kalmaya devam etmeleri ise gerçekten daha önceki, devlet merkezli trendin bir devamıdır.⁷³ Hindistan örneğinde Kongre Partisi, 1935’teki Hindistan Hükümeti Yasası’nda bu talebin bir karşılığı olmasa da, temel hakları 1933’e kadar dayandırmıştı. II. Dünya Savaşı’nın ortaya çıkmasıyla oluşan kargaşa ve baskıdan sonra Hindistan’da koşulların yeterince farklı olduğu ve İngiliz anayasa geleneğinin dehası buna hiç gerek bırakmasa bile, hakların sıralanmış haline ihtiyaç duyulduğu yönündeki argüman ağır basıyordu. Sonuç, insanlık tarihindeki en dört başı mamur bildirgelerden birinin ortaya çıkması oldu. Onun Evrensel Bildirge ile kronolojik olmanın ötesinde örtüşüğünü söylemek mümkündü; yine de devlet yurttaşlığı geleneklerine göre, hakların yurtiçinde korunmasına odaklanmak daha tipik bir durumdu Dalit’in davasını ya da “dokunulmaz” eşitlik davasını savunan önemli simalardan B.R. Ambedkar için de öyle.⁷⁴

İngiliz hükümeti, anayasanın hazırlanması sürecini kontrol etme ya da etkileme fırsatına sahipken, hak bildirgelerinin fuzuli, lüzumsuz ya da tehlikeli olduğunu savundu, ta ki 1962'deki bir politika değişikliği uygulamayı onaylamasına yol açana kadar. Gerçekten de A.V. Dicey'den sonraki İngiliz hukukçuları on yıllarca neredeyse evrensel bir biçimde, usulüne uygun medenileştirilebilmiş bir idare şeklinde hakların ilan edilmesine ihtiyaç duymayacağını farz ediyordu. Önde gelen bir hukuk uzmanı ve eski sömürgelerin anayasalarının hazırlanmasına da yardımcı olan Ivor Jennings, hak bildirgelerinin sadece üzerine düşünülmesine izin vermişti; çünkü "sömürgelerin mutlaka temel hak ihlallerine karşı neredeyse içgüdüyle tepki göstermemize imkân verebilecek bir sezgiyi kazanabileceğinin ... garantisi olmadığını" düşünüyordu. Öyle olsa bile popüler duyarlılık kesinlikle başka bir seçeneği gerektirmediği sürece bu bildirgelerden kaçınılmalıydı. Farklı olarak hak bildirgelerine İngiliz sahasında olan dönüş, başlangıçta yerli siyasi faktörler sebebiyle yaşandı: Örneğin Nkrumah'nın Gana'sında, bir bildiri hazırlamayı önerip başarısız kalan bir teklif, yeni düzenlemeler altında temsil edilmeyeceğinden korkan bir Ashanti azınlığının ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkmıştı.⁷⁵

Aslında kural olarak, yeni anayasalarda açık bildirgelere doğru yaşanan yavaş geçişte etkili olan temel faktörler, etnik iktidar paylaşımı ve o topraklara yerleşenlerin özel mülk hakları konusundaki endişelerdi. Yine de bu noktaya düz bir yoldan gelinmedi. Nyerere sürpriz bir şekilde 1961'de İngilizlerin bir hak bildirgesi hazırlanmasına yönelik önerisini reddetti (o zamanlar Sömürge Ofisi apaçık siyaset değişimine hazırlanıyordu) ve bildirgenin Tanganika'nın yeni anayasasında ancak başlangıç ilkeleri olarak yer almasına izin verdi. Hak bildirgeleri başka yerlerde çoğalır ve bir kısım Afrika ülkesi ilham kaynağı olarak kısmen ya da genel anlamda Evrensel Bildirge'ye (özünde en güncel metin olarak) atıfta bulunurken, çoğu ülkenin modeli Fransız, Amerikan ve zaman zaman Sovyet anayasaları olmaya devam etti (Çad, Dahomey, Gabon, Fildişi Sahilleri, Moritanya, Nijer, Senegal ve Yukarı Volta, Evrensel Bildirge'yle birlikte Fransız bildirgesini de baz alırken, Cezayir, Kamerun, Kongo-Brazzaville, Madagaskar, Mali, Somali ve Togo tamamen Evrensel Bildirge'yi takip ediyordu). Yüksek Amerikan Mahkemesi hâkimi Thurgood Marshall, 1960 Şubat'ında arkadaşı Tom Mboya'nın Kenya'ya taslak bir hak bildirgesi sunma talebine uyduğunda, başka kaynakların yanında elbette büyük ölçüde Evrensel Bildirge'yi kullandı, ne var ki önerisi uygulamaya alınmadı.⁷⁶

Sonrasında yaşanan uluslararası insan hakları atılımı, resmî anayasal hakların yaygınlaşmasından yararlanmış gibi görünüyordu olabilir; fakat bu durum, yerli listeler için Evrensel Bildirge faydalı bir katalog olarak kullanılsa bile bildirgeye giden yolun bu listeler tarafından hazırlandığı anlamına gelmez. Ne de olsa bu anayasaların

ana hedefi bir egemenlik anayasası oluşturmaktır. Bu dönem içerisinde “belirli yerlerde birçok yerli taraftarının uluslararası sistem üzerine kafa yorup bu uluslararası normları yerel anayasa hukukuna katmaya çalıştığı bir uluslararası insan hakları hareketi” yaşandığını düşünmek –hukukçular arasında bile– özellikle hatalı olur. Daha önceki hakları ilan etme geleneğiyle sömürgecilik sonrası anayasa yapımı arasındaki kesişim noktası, hak kavramının modern tarihini tanımlayan ve uluslararası sahnede bu hakların yasallaşmasına ortam hazırladığı kadar bu yasallaşmayı engelleyen ulusal çerçevelerinin devam ettiğini daha da ısrarla ortaya koyar. Daha özelde, sömürgecilik sonrası bu anayasal hakların, zor kazanılan egemenliğe dış bir müdahalede bulunduğu doğru değildir. Modern tarihte haklarla egemenliğin ilişkilendirilmesi geleneğine uyarak bu haklar en iyi senaryoda ulus-devlet içerisinde demokratik bir tartışmaya ortam hazırladı; en kötü senaryoda ise bu ulus-devlet inşası adına ayaklar altına aldı.⁷⁷

İnsan haklarının 1970’lerde doğduğu –önceliğin devlet ve millet inşasına verildiği– birinci dünya coğrafyasına bakıldığında, doğrudan mücadelenin dışarısından gelen bağlantıların değişen örüntüsü insan haklarına doğru gidilmesini sağlayan gerçek anahtar olmuş olabilir. İlk yıllarda uluslararası sahada yer alan ve uluslararası değerlere yapılan başvurular bir öneme sahipse de, bunlar daha sonra idealizmini insan hakları açısından tanımlayacak olanlar da dahil olmak üzere, sömürgecilik karşıtlığını sempatizanlar için tanımlamada kesinlikle başarısız oldular. Ne de olsa imparatorluğa karşı kışkırtmaların savaş sonrası dönemdeki tipik sistematik ve bütüncül doğası, insan haklarının, yeni bir devletin parçası olacağına söz verilmiş olsa bile, “hedef gösterip karalama” gibi örgütsel uygulamaların, daha aşırılıkçı ajitasyonların çok yönlü stratejilerindeki yerini aldığı anlamına geliyordu. Gandhi örneği, pasif fakat bütünlükçü bir direnişi temsil ederken, benzer bütünlükçü anlayışta olup şiddete başvuran isyan ve devrimler –bugünün insan haklarıyla bağdaştırılacak uygulamalardan çok uzak bir şekilde– dünyanın ilgisini çekiyordu. Sömürgecilik karşıtı ikonların insan haklarına tesadüfi ve küçük çaplı göndermelerinin ister kendiliğinden ister etki altında kalarak olsun, birinci dünya sempatisi ve partizanlığıyla eşleştiği sonucuna varmak zor olurdu. Asıl çarpıcı olan, bunun ne kadar az meydana geldiğidir – belli ki insan hakları burada sömürgecilik karşıtlarının kendisi için olduğu kadar bile önem taşımıyordu.

Örneğin Amerikan devlet adamları sömürgecilik karşıtı siyasette çıkarlarını korumak için Malik ve Romulo gibi simalar yetiştiriyorsa, Amerikan kamuoyu bunu “insan hakları” adıyla yaptıklarını gözden kaçırdı. Söylenebileceği kadarıyla İngiltere’de imparatorluğu eleştirmeye yeni başlayan sol hareketler, ister Troçkizm de dahil olmak üzere komünizmle ister Bağımsız İşçi Partisi’yle ilişkili olsun,

faaliyetlerinde insan haklarından dem vurmuyorlardı ve Sömürgelere Özgürlük Hareketi 1954'te billurlaştığında da durum değişmedi. Fransız kontrgerilla hareketine karşı, özellikle de Cezayir'de haklar diline gönderme yapan bir eleştiri söz konusuydu: Matematikçi Maurice Audin adına yürüttüğü cesur ajitasyon Uluslararası Af Örgütü'nün erken dönemlerindeki kampanyalarında öne çıkan, devlet eliyle yapılan işkencenin yorulmaz muhalifi Pierre Vidal-Naquet buna mükemmel bir örnek oluşturur. Fakat bu durumda bile neredeyse sadece yerli Fransız geleneklerine ve cumhuriyetçilik ruhuna gönderme yapılıyordu ve sömürgecilik karşıtlığının baskın türü de değildi.⁷⁸

Bu sırada, üçüncü dünya devriminin ve gerekli olduğu yerlerde gerilla savaşının romantizmi, özellikle de 1970'lerdeki insan hakları devrimi onu sadece yerinden etmeyip en ateşli eleştirilerin de hedefi haline getirdiğinden, ileriki insan hakları aktivizmine karşı en güçlü karşı argümanı oluşturur. Geç sömürgecilik döneminde üçüncü dünyada, imparatorlukla savaşmak için silahlı mücadelenin tek yol olduğunu savunan teorisyenler konusunda bir eksiklik yoktu; dahası görece daha ılımlı olan figürlerin bazıları bile taviz vermeye karşı şiddet kullanmakla tehdit etmekten öteye gidememişti (Fransa'nın ilk anayasa önerisinde sömürge topluluğu içerisinde daha yaygın eşitlik vaatleri kabul edilmediğinde Senghor'un patlak veren öfkesi buna bir örnek oluşturur). Jean-Paul Sartre şiddeti "temizleyici güç" olarak gören Fanon'a yazdığı önsözde, "bu karşı konulamaz şiddetin, ne gürültü patırtı ne yabani içgüdülerin dirilişi, ne de içerlemenin dışavurumu olduğunu; bunun yerine insanın kendini yeniden yaratması" olduğunu açıklamıştı. Haklardan bahsediyordu, ama sürekli ötelemenin yerli halka kan dökmek dışında bir seçenek bırakmadığını savunmak için yapıyordu: "Liberaller sersemlemiş durumda," diye yazıyordu Sartre, "zamanında yerlilere yeterince nazik davranmadığımızı, onlara mümkün olduğunca belli haklar vermenin daha akıllıca ve adil olmuş olacağını kabul ediyorlar; onları o çok seçkin kulübe, bizim türümüze, yığınlar halinde ve kefil gerektirmeden kabul etmekten iyisini yapamıyorlar; şimdi bu barbar, çılgın infilak onlara kötü yerli halktan fazlasını bırakmıyor."⁷⁹ Bunun aksine, bugüne kadar hiçbir STK, devrimci bir ayaklanma örgütlenmedi.

Nereden bakılsa, devrimci mücadeleyi teşvik eden üçüncü dünya risaleleri, ya Ho Chi Minh ya da Mao Zedung'un durumunda olduğu gibi yurtdışından geliyor ya da ülkeden ülkeye dolaşarak şiddete başvuran bir kurtuluşu meşrulaştıran ve asimetrik kontrgerilla hareketine karşı direnişi kuramsallaştıran İkbâl Ahmed gibi aydınlar tarafından geliştiriliyordu. Bu isimler, Sovyet komünizminin karşısında ilk dünya devrimi girişiminde verilen tavizleri ve yapılan hataları aşabilecek genç bir alternatif sunmalarıyla biliniyordu. Fidel Castro'nun parlak zaferinden ve Che

Guevara'nın ikonik yükselişinin bölgede Küba ateşini yaymasından sonra silahlı mücadelenin merkezi Latin Amerika oldu; en ünlü birinci dünya sempatizanı ise, askerlik eğitimi almaya ve ormanlarda Che'nin yanında savaşmaya giden ünlü Régis Debray'di. Hem ayaklanma hem de ayaklanmaya karşı koyma hareketlerinin kuramcıları için en önemli husus, silahlı mücadelenin popüler ve istek uyandıran nitelikte olmasıydı, Mao'nun ünlü deyişindeki gibi, gerillalarla destek veren kitle sudaki balık gibi olmalıydı. Dikkate değer hiçbir insan hakları hareketinin görülmediği bir dönemde birinci dünya gençleri, Debray'ın aktivizmini soluk soluğa takip ettiler, kuramsal el kitaplarını sindirdiler ve onun tutuklanıp “karşıdevrimci” düşmanlar tarafından neredeyse ölüme götürüldüğü zaman büyük endişe duydular. Bu dönemde birçok Batılı genç insanın hayal gücünü cezbeden şey, genel anlamda insan hakları değil, “radikal moda” idi. Hakların burjuva ikiyüzlülüğü olduğunu savunan Marksist eleştiriden çokça etkilenmiş olan silahlı solcu mücadele romantizminin, başta Gérard Chaliand gibi sempatizan eleştirmenler, sonra Pascal Bruckner gibi (elbette Debray'ın kendisi de dahil olmak üzere) Batı güveninin kerameti kendinden menkul uyanışçıları tarafından geniş çaplı bir yeniden değerlendirilmeye tabi tutulması 1970'lerin ortalarını buldu.⁸⁰ Tam da bu sebeple insan hakları önceki sömürge bölgelerine dair bir tür umudun ve alternatif arayışının harabeleri üzerinde yükselmiştir.

İdealizm ve aktivizmin sömürge karşıtı biçimleriyle, daha sonraki ve çok daha farklı olan idealizm ve aktivizm –yani bugünün insan hakları– arasındaki farklar konusunda berraklığı korumak son derece önemlidir. Sahip oldukları ilişki, birinin diğerinden sonra gelmesi ve onu tamamlamasından ziyade, birinin diğerinin yerini alması şeklindedir. Sömürgecilik karşıtlığının haklar konusundaki vizyonu hem ilkesel olarak hem de uygulamada, kendi kaderini tayin hakkına (yalnızca madun ırkçılık karşıtlığıyla sınırlanmıştı) o kadar saplanıp kaldı ki, tamamen farklı bir anlayış olarak görüldü. Sömürgecilik karşıtlığı hakların erken dönemdeki Avrupalı-Amerikalı anlayışlarına sadık kalarak, hakların kazanılması gereken alan olarak yeni ulusun bağımsızlık ve özerkliğine öncelik veriyordu. Baskın uluslararası eğilim bireysel imtiyazlara değil, kolektif egemenliğe vurgu yapıyor; ulus-devletin küresel bir yasaya boyun eğmesini değil, onun üstünlüğünü savunuyordu.

Bu sebepten, sömürsüzleştirme insan haklarının gelişmesini sağladıysa bunu kavramın ve uygulamalarının tarihsel olarak benzersiz bir zaferi döneminde, kendine özgü ve kimisi için gerilemeye yönelik anlayış içinde dünya genelinde egemenliğin kurulmasıyla yaptı. Savaş sonrası dönem ezici bir üstünlükle “imparatorluktan ulusa” doğru bir yönelimin sahnesi olarak görülüyordu. Asgari hak olan kendi kaderini tayin “hak”kı, sömürgecilik karşıtlığıyla insan haklarının kesiştiği temel

forum olan BM’de bile; adil kalkınma hayallerini ve –örgüt içerisinde üçüncü dünyanın gücünün tepe noktasında– “yeni bir uluslararası ekonomik düzen” için yapılan çağrılara bağlı bir şekilde göz önündeydi. Bu gündem BM İnsan Hakları Komisyonu’nun faaliyetlerini, gerek öncelik verilen hakların, gerekse takip edilen amaçların bakış açısından olsun, ciddi anlamda etkiledi.⁸¹ Fakat 1970’lerdeki BM sömürgecilik karşıtlığının doruk noktası bile şu anki anlamıyla insan haklarının Batı’da ve BM yapısının dışındaki yükselişinin, bu hakların sömürgecilik karşıtlığından *geri kazanılmasına* atfedilmesi gerektiğini gösterir. İleride anlaşılacağı gibi, insan hakları iki kesişen olay yaşandığında yalnızca birinci-dünya bilincinde bile zirve yaptı ve yapması belki de isabet oldu.

Öncelikle, sömürge yönetiminin aşağılık niteliğinin herkesin görebileceği şekilde ortaya serilmesi ve sonunda tümünden ve kesin olarak bitirilmesi gerekiyordu. Üzerine kafa yorulması gereken zor olgu, insan haklarının zaferini sömürgesizleştirme sırasında değil, ondan sonra yaygın bir ahlaki ortak dil olarak deneyimlemiş olmasıdır –bu sebeple belki de sadece imparatorlukların yenilgisinin, baskı ve yurtdışında şiddetle olan, daha önceki depresif iç içe geçmişliklerinden koparılmış liberalizmin (haklar müzakereleri de dahil) yeniden canlanmasına imkân vermiş olması anlamında. Resmi sömürgeciliğin son örnekleri olan Portekiz sömürgelerinden 1970’lerin ortasında nihayet el çekilmişti. Aynı dönemde, güney Vietnam’ı komünizmden uzak tutmak için ABD’nin kurduğu son kanlı tuzağın başarısızlığa uğraması –Jimmy Carter’ın ileri süreceği üzere, bu başarısızlığın sadece milli geleneklerden sapışı ya da ahlaki alçaklığından değil– ülkenin söz verdiği gibi insan haklarını bir dış siyaset idealine dönüştürmesi için uygun ortamı hazırlamıştı. Ancak imparatorluklar ve doğrudan Soğuk Savaş müdahalesinin gözden düşmesinden sonra, haklara dayalı bir enternasyonalizmin gündeme gelebilmesi mümkün oldu.

İkincisi, klasik yapısı içerisindeki sömürgecilik karşıtlığının ahlaki ve siyasi bir proje olarak alabora olduğuna dair yaygın inanışın da büyük payı vardı. Bunun sebeplerinin başında, üçüncü dünya liderleri güçlerini pekiştirirken ve eğer sözlerini gerçekleştirmeye yanaşmayan plütokratik yeni elitler değillerse, önem taşıyabilecek radikal toplumsal ve ekonomik yeniden yapılanmalara girişirken, bir zamanlar meşru şekilde düşünülen dertlerin rafa kaldırılmasıydı. Yerel özgürlüklerin dünya genelinde yaygınlaşmasını savunan biri bile 1960’ların ortasında “bir istibdat rejiminin, titizlikle uygulandığında, insan haklarının idamesi için lazım olan toplumsal gereçleri yaratmak adına gerekli olabileceği” konusunda hemfikir olabilirdi. Bir on yıl kadar sonra bu iddia, yapmaya değer görünmüyordu. 1973’te bir uluslararası hukukçu, “Kendi kaderini tayinin modası geçti mi?” diye sorabiliyordu.⁸²

Sorunun yanıtı, en azından gelişmiş Batı’da olumlu olmaya başladı. Kendi kaderini tayinin uzun süredir en görünür akademisyen savunucusu olan Harvardlı siyaset bilimci Rupert Emerson 1975’te, “Üçüncü Dünya ülkelerinin manevi itibarını küçük düşürmek üzere çalışan ve savundukları amaçların cazibesini azaltan bir çifte standardın...” ortaya çıkışını eleştirmişti. “Sömürgeciliğe ve ırkçılığa karşı tamamen meşru olan dürtü, yeni ülkeler kendi bölgelerinde her türlü endişeyi insan hakları ve haysiyetine karşı muazzam ihlallerle yabana atmayı alışkanlık haline getirdiğinde bir derece sorgulanmaya başlamıştı.” İnsan hakları için bir dönüm noktası olan yılda, 1977’de Arthur Schlesinger, Jr.’ın ifade ettiği gibi, “devletler ulusların kaderlerinin kendilerinin tayin hakkının tüm kriterlerini karşılayıp yine de evren üzerinde birer kara leke olmaya devam edebilir[di]. İnsan hakları, daha derin bir ilke olan bireylerin kaderlerini kendilerinin tayin hakkına ulaşılmasının yoludur.” Uluslararası hukukçu Louis Henkin klasikleşmiş kitabı *Rights of Man Today*’de, Thomas Paine’in “tüm yeni devletleri –devrimin ve kendi kendini iradenin mahsullerini– sıcak bir şekilde karşılayacağını [fakat] refah ve eşitliğe ancak istibdat rejiminde, özgürlük pahasına, belirsiz bir gelecek adına şimdinin kurban edilmesiyle erişebileceği önerisine köpüreceğini” tahmin ediyordu. New York senatörü Daniel Patrick Moynihan, savaş sonrası dönemde, insan hakları kendi kaderini tayinin acımasız mezbahasında kurban edilirken Batı siyasetinin bu haklar için ayağa kalkmakta başarısızlığa uğradığını açıklıyordu. “Çeşit çeşit meşe ağacımızın küçük filizleri gibi gördüğümüz şeylere bağladığımız büyük umut,” diyordu Moynihan, “karşılığında onlar hakkında kötü konuşmak şöyle dursun, kötü düşünmeye bile çekinilmesine” yol açmıştı. “Sonra, yağmaladığımız millet ve başka uluslar tarafından onaylanmamızı belki daha da gerekli kılan Vietnam travması vardı.” Fakat şimdi üçüncü dünya suiistimallerini eleştirmeye karşı çekimser kalmayı mümkün kılamayacak kadar çok zaman geçmişti ve Vietnam bitmişti.⁸³ Sömürgecilik sonrası kurtuluşun cefakâr rüyasından çok daha yeni bir ütopyaya, bireysel insan haklarından oluşan bir dünyaya doğru bir gidiş, en azından Batılı gözlemciler için, ancak kendi kaderini tayin bir kriz içerisinde girdiğinde mümkün olabildi.

Bu Mücadelenin Safılığı

Eski Polonyalı muhalif Bronislaw Baczko, 1970'lerin sonlarında “İnsan bizi 1960'lardan ayıran şeyin yalnızca on yıl değil de yüzyıllar olduğunu düşünebilir,” demişti. Baczko 1968'de, radikaller alışılmışın dışında değişim talepleriyle dünyayı sarsarken Varşova'dan Batı'ya göç etti. Bu, özellikle de genç kuşak için yepyeni bir soluk gibiydi: Eski ve başarısızlığa uğramış toplum yapısını kurtarmaya çalışmaktansa yeni bir yapı inşa etmenin görevleri olduğuna inandılar. Baczko, “Paris duvarlarındaki grafitilerin hepsi ‘hayal gücüne özgürlük’ çağrısında bulunuyor ve ‘imkânsız isteyen gerçekçiliği’ yere göğe sığdıramıyor,” diyordu. Yine de sonraki yıllarda özgürlük ve adaletin hükümrancılığını geri getirme umudu solmaya yüz tutunca, bu değişimci ütopyacılık Batı'da çökmeye başladı. Bununla da kalmadı, aynı değişimci ütopyacılık acımasızca aşağılandı, üstelik çoğunlukla da eski taraftarları tarafından. “Ütopya, çağımıza dadanan yanlış tanımlanmış, yanlış adlandırılmış şeytanlara karşı yapılan toplu ayinlerde bir günah keçisi olmuş gibiydi,” sonucunu çıkardı Baczko. Gerçekten de 1970'lerin sonuna doğru, önceki ütopya dalgası için bir çeşit kefaret ödenmesi ufukta görünmeye başlamıştı. Yine de Baczko, uyanık bir şekilde işlerin görüldüğü gibi olmadığını düşünüyordu. Başkalarının düşündüğü gibi bir “etkisini yitirme” ya da “dağılmadan” ziyade ütopyanın, yeni bir yapıyla varlığını sürdürebileceği “bir yöne doğru sınırlarının kaydığı” görüşünü daha inandırıcı buluyordu. “Ütopyacı ‘sistem’lerin yol açtığı hayal kırıklığının, günümüzdeki iki çelişkili tavrın varlığına işaret edebilecek olan düşünce tarzlarının ve yaygın ütopyacı umutların kalıcılığıyla kol kola gitmesi mümkün değil mi: *ütopyaya karşı güvensizlik ve buna rağmen bir ütopyaya sahip olma arzusu*?”¹

Baczko'nun bu derin iddiası, insan haklarının idealizmin çöküşü ve dönüşümü bağlamında nasıl ortaya çıktığına dair bir odak noktası sunuyor. İnsan hakları, sert bir iklimde var olabilecek minimalist, güçlü bir ütopya olarak ortaya çıktı. Bunlar petrol krizinin ve 1973'teki küresel ekonomik krizin hemen sonrasındaki “kâbus” ve “sinir krizi” yıllarıydı. Fakat Batı'yı yıkıp geçen bu sıkıntılı kış, kapsamlı dönüşüm planlarına, özellikle de devrimlere, hattâ her çeşit planlı çabaya

karşı bir güvensizlikle de sonuçlandı. Sorulması gereken asıl soru şu: 1940'lara kadar küresel idealizmin odak noktası olmayı başaramayan ve bunu takiben 1950 ve 1960'larda gençlik hareketine ya da sömürge karşıtı harekete müdahil olamayan insan hakları, nasıl olmuştu da bunu 1970'te başarmıştı? İnsanlar tarihte ilk kez, daha iyi bir dünya için kurdukları hayalleri, geniş kitleler halinde insan hakları dilini kullanarak ifade etmeye başlamıştı. Fakat bunu bir boşlukta yapmıyorlardı. İnsan hakları, farklı tasarımlarla rekabet halinde ve bu tasarımlarla karşılaştırılarak keşfedildi. İnsan hakları, mümkün olanı talep eden bir gerçekçilikti. Bu durumda insan hakları yalnızca daha önce denenmiş ve başarılı olamayan daha büyük başka hayallerin bir sonucu olduğu sürece mantıklıydı.

Hepsinden de önemlisi, toplumsal hareketler ilk kez insan haklarını bir slogan olarak kabul etmeye başladı. 1970'ler devam ederken bu tarz hedeflerin insan hakları mücadelesiyle özdeşleşmesi büyüdü ve tüm dönem boyunca dünya çapında (hiç şüphesiz günümüze kadar) büyümeye devam etti. Bu seri büyüme, 1957'de imzalanan ve Kuzey Atlantik'teki insan hakları aktivistlerine beklenmedik bir saha sağlayan Helsinki Nihai Senedi sürecinde bile etkisini gösterdi. Sonra insan haklarına şaşırtıcı ve öngörülemez bir şöret kazandıran 1977 yılı geldi. Bu dönemin öğrettiği en önemli şey, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve uluslararası insan hakları projeleri hakkında ne kadar az şey bilindiği ve bu erken dönem "kaynak"larının nasıl da onları başlatma iddiasında olan hareketleri takiben keşfedildiği idi. Fakat insan hakları, diğer seçenekler uygulanamaz görünürken farklı aktörlerin ortak bir amaç oluşturmaya olanak tanıdı; bu yakınlaşma, büyük ölçüde kendinden önceki daha görkemli ütopya anlayışlarından stratejik bir kaçış olarak başladı.

1977'ye kadar ve bu yılın sonrasında insan hakları aktivizmindeki yükselişin genel bir çerçevesi, önceki ütopyaların çöküşü ve kaçacak yeni alanların aranmasındaki dinamiklere dayanır. Yurttaşlık hakları tarihinin izini uluslararası kapsamda sürmek başka, bunu insan haklarının uluslararası katmandaki başarısı olarak, 1970'lerin zorlu ideolojik ikliminde bir öne çıkış ve varlığını sürdürme olarak görmek başka bir şeydir. Milletlerüstü (sözgelimi Birleşmiş Milletler'deki ya da Avrupa bölgesindeki) insan hakları mekanizmasının evriminin kaydını tutmak başka bir şey, bu hakların seneler süren bir ilgisizlikten sonra kavuştukları kültürel itibarı açıklamaya çalışmak başka bir şeydir. Son olarak, 1970'lerin ortalarında insan hakları mücadelesini eşi benzeri olmayan yeni bir moda olarak ilerlettiğini iddia eden ülkeleri, özellikle de Jimmy Carter'ın Amerika'sını incelemek başka bir şey, damgalanmış yönetim biçimlerinin rahatsız edici ama pek de engelleyici olmayan yeni bir tutumla propagandasını yapmak başka bir şeydir. Fakat tam da bu noktada insan haklarının, idealizmin sınırları içinde sıradan insanlar ve toplumsal yaşam

için nasıl olup da bu derece önemli hale geldiğini açıklamaya çalışmak da başka bir şeydir. Diğer ütopyacı hayallerin ölümü ve insan hakları gündemine dönüşmesi ise bunu gerçekleştirmenin en güçlü yolunu sağlamaktadır.

İnsan haklarının inatçı eski tarz STK savunuculuğunun az sayıdaki temsilcisinden biri olan Moses Moskowitz tam bir başarısızlık abidesiydi. 1910 yılında Ukrayna'nın Stryi şehrinde doğmuş, henüz genç bir çocukken ailesiyle birlikte ABD'ye göç ederek City College'a ve Columbia Üniversitesi'ne gitmişti. İkinci Dünya Savaşı patlak vermeden önce Amerika Yahudi Komitesi'nde (AJC) araştırmacı olarak çalıştı, Amerikan ordusunda Avrupa harekât alanında görev olarak savaş sonrasında işgal altındaki Almanya'da Württemberg-Baden şehrinde siyasi istihbarat şefi olarak önemli bir rol oynadı. 1946'da geri döndüğünde, Moskowitz'in aklında Birleşmiş Milletler yeni kurulurken dünya örgütü barosunda Yahudiliği temsil etme fikri vardı. René Cassin gibi figürlerin desteğiyle; AJC, İngiliz-Yahudi Birliği ve Alliance Israélite Universelle'in katıldığı Yahudi Örgütleri Danışma Kurulu'nu (CCJO) kurdu. Savaş sonrası dönemin yası içinde bile, insan hakları için neden bu kadar büyük bir adanmışlık ve kendini öne çıkarmadan çalıştığı sorulduğunda Moskowitz'in verdiği cevap oldukça dokunaklıydı: "Kalıcı bir şey için çalışmak istiyordum, evrensel bir öneme sahip olan ve yok edilemeyecek bir şey için. Bunun bir kefareti olacağına inanmıyordum, ama bu ilke uluslararası bir anlaşmayla sağlam bir şekilde yerleşmediği sürece ilerlememizin mümkün olamayacağına inanıyordum."²

Moskowitz bu amaca ulaşmak için izlenebilecek en iyi yolun yalnız ve diplomat tarzda çalışmak olduğunu düşünüyordu. Gerçekten de sonrasında AJC ile yollarını ayırdı –ki Moskowitz, savaş sonrası dönemde AJC'nin savaş öncesindeki görüşlerinin değiştiğini ve giderek "kitapçıklar ve broşürler üreten bir baskı makinesine ... sözde bir kitle örgütüne" dönüştüğünü düşünüyordu. "Ütopya falan da yoktu," diye ekliyordu. "Demek istediğim şu ki benim için durumu kurtaran da bu oldu." Uluslararası Af Örgütü'nü bile eleştirdi; onların "binbir çeşit prosedür ve binbir çeşit yaklaşım icat ettiğini" ve "nihayetinde tüm programı yok edecek bir Babil Kulesi inşa ettiklerini" söyledi. Moses Moskowitz 1950 ve 1960'larda New York'taki Yahudi ve BM çevrelerinde "Bay İnsan Hakları" olarak biliniyor olsa da, kendisi ve örgütü ilke gereği gözlerden uzak kaldı. Moskowitz CCJO çalışmaları döneminde, Birleşmiş Milletler sürecinde insan haklarının gidişatına ilişkin en iyi araştırmaları yapmış olsa da (tabii bu araştırmalar özünde bu konudaki tek örneklerdi) bu sonuç değişmedi. Yıllar geçtikçe insan haklarının yasal hale gelmesi ve bir "insan hakları başsavcısı" konumunun yaratılması için yorulmaksızın çalıştı. (BM yüksek komiserliğindeki bu mevki Moskowitz'in döneminden çok daha sonra, 1993'te yaratıldı.)³

Tek kişilik bir gösteri olan ve BM süreçlerine odaklanan CCJO, ilk dönem insan hakları savunuculuğunun durumunun özeti gibiydi. BM Sözleşmesi'nin 71. maddesindeki istişare statüsüyle ilgilenen ilk örgütlerin neredeyse tamamı grup kimliğine dayanıyordu. Savaş sonrası dönemde BM bürokrasisi ve dili ortaya çıkmaya başladığı sırada sayısız STK, daha evvelki amaçlarının şartlarını tekrar gözden geçirdi, tıpkı Moskowitz'in Yahudi taraftarlığında yaptığı gibi. on dokuzuncu yüzyıl kökenlerinden ve iki savaş arası dört nala ilerleyen genişlemeden sonra İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından STK'lerin sayısı bin civarına ulaştı; bunların yüz kadarı da kısa sürede BM danışman statüsü kazandı (bunların arasında insan haklarıyla ilgilenen birkaç STK de vardı). Yine de ister ticarete, standartlaşmaya, işgücüne ister tarıma, toplumsal refaha ya da barışa adanmış olsun, o zamanlar hiçbiri, STK fikrini ciddi biçimde öne çıkarma konusunda başarılı olmadı. Lyman Cromwell White, CCJO'nun ilk ve en uzun süre öne çıkan öğrencisi, 1951 yılında kendilerinin "uluslararası ilişkiler dünyasında en uzun süre keşfedilmeden kalan kıta" olduklarından şikâyet etmişti. Üstelik Moskowitz'inki gibi bir şekilde yeni insan haklarıyla uğraşan örgütler, hattâ genel programları bu olmayanlar bile, bu kıtanın yalnızca çok küçük bir kısmını oluştuyordu. Geçmişten gelen hedeflerini (yani temel olarak barış mücadelesi ve belirli grupların savunulması) yeni insan haklarının dilini stratejik açıdan geliştirmeyele denge içinde tuttular. White'ın BM'nin kuruluşundan beş yıl sonra yaptığı güvenilir araştırmasında, insan hakları örgütlerini içeren genel bir kategori bulunmuyordu.⁴

Bu yüzden Birleşmiş Milletler'de kendini insan haklarına adayan alt gruplar arasında bile Moskowitz'in grubu oldukça kendine özgüydü. Amaçları, lobisini oluşturdukları din, etnisite ya da cinsiyetin sınırlarına göre belirlenmişti. Ayrıca barış gibi genel bir gündem izlediklerinde bile liderlikleri ve üyelikleri grup kimliğine göre tanımlanıyordu. Örneğin kadınların enternasyonalizmi kendi hedefleri doğrultusunda ilerliyordu: Oy kullanma hakkı, insan kaçakçılığının ve fahişeliğin engellenmesi, daha yüksek maaşlar ve zaman zaman da eril jeopolitikaya feminist bir barış götürmek gibi daha büyük planlar.⁵ Nihayetinde savaş sonrası dönemde, bir zamanlar kendilerini din, etnisite ve cinsiyetin tanımladığı belirli müşterilere adayan ve üyeliklerinin temelini değiştirmeden retoriklerini evrensel hale getiren gruplar da vardı. AJC için savaş sonrası sahnenin ortaya koyduğu şey, Yahudi hakları için verilen mücadelenin en iyi, daha geniş kapsamlı insan hakları hedefi aracılığıyla sürdürülebileceği gerçeğiydi.⁶ O zaman bile gruplar (Yahudi gruplar da dahil) kendi belirli kitlelerine yönelik hedeflerine odaklandılar. "STK'ler yalnızca prosedürle ilgili meselelerinde BM ile olan ilişkilerine göre örgütlendi," diyordu Roger Baldwin; kendisi Amerikan İnsan Hakları Birliği'nin ve İkinci Dünya Savaşı

sırasında oluşturulan Uluslararası İnsan Hakları Cemiyeti'nin kurucularından biriydi. "Asli meselelerde ise her bir STK bireysel olarak çalışıyordu."⁷ İnsancıl hedefler, oldukça çeşitli temeller üzerinden geliştirilmeye devam etti. Yerel, ulusal ve uluslararası gruplar mevcuttu ve bunlar devletler yoluyla, uluslararası örgütler aracılığıyla ve kendi başlarına faaliyet gösterdiler. Buna karşın insan hakları savunusu, Birleşmiş Milletler'i çıkar, eylem ve reformun ayrıcalıklı, hattâ yegâne merkezi yaptı.

Bazıları insan hakları düşüncesini daha geniş bir kesime ulaştırmak için profilini yükseltmeye çalıştı. Bu erken dönem STK'lerin birçoğu yasallaşma ve "yaptırım" arayışında ortak bir noktada buluşsa da tanıtım konusunda da girişimlerde bulunuldu; özellikle de 1953 sonrasında, John Foster Dulles ABD hükümetinin insan hakları hukukundan ziyade eğitimi tercih ettiğini duyurduğunda... Meşhur çocuk kitapları yazarı Dorothy Canfield Fisher, *A Fair World for All: The Meaning of the Universal Declaration* [Herkes için Adil Bir Dünya: Evrensel Bildirge'nin Anlamı] adında, 1950'lerin başlarında farklı gruplar tarafından dağıtılan bir eğitim kitapçığı yayımlamıştı. Keza kilise ve kadın grupları arasındaki koalisyonun başını çeken Birleşmiş Milletler için Amerikan Birliği, Evrensel Bildirge'nin onuncu yılı şerefine Marian Anderson ve Danny Kaye'nin eşlik ettiği ve tüm ülkede yayınlanan radyo spotlarına sponsor olmuştu; benzer bir şekilde 7 Aralık 1958'de öğleden sonra insan hakları konusunda farkındalık yaratmayı amaçlayan *In Your Hands* [Senin Ellerinde] başlıklı bir televizyon oyunu Amerikalı izleyicilerin beğenisine sunulmuştu. Buna karşın bu iyimser ama olgunlaşmamış çabalar, kavramın genele yayılımı konusunda başarısız oldu.

Tüm bunlar içinde yalnızca Baldwin'ın Uluslararası İnsan Hakları Cemiyeti (International League of the Rights of Man) bu tarz bir insan hakları idealeine adanmış bir STK olarak ortaya çıktı. İlk olarak 1941 yılında, Fransa'daki Ligue des Droits de l'Homme'u nakletmeyi ümit eden Avrupalı muhacirler tarafından kurulan Uluslararası İnsan Hakları Cemiyeti, 1942'den itibaren Baldwin tarafından yönetildi ve 1950 Ocak'ında ACLU'dan emekli olmasıyla birlikte de onun çalışmalarının odak noktası haline geldi. Cemiyetin uluslararası düzeydeki sivil liberter bağlılıkları güçlü, ama benzersizdi. Bunun nedeni de büyük ihtimalle Baldwin'ın sömürgecilik karşıtı düşünceleriydi. Gençliğin getirdiği tereddütlerin ardından Baldwin, komünizmle savaşmanın nasıl da öncelikli olduğuna çoktan şahit olmuştu. Fakat alışılmadık bir şekilde, Baldwin'ın cemiyeti insan hakları mücadelesini, sömürsüzleştirmeye bir bağlılık olarak algılamıştı. Ne var ki mücadele tarzı, sanki faaliyetleri zamanından erken gerçekleşmişçesine bu fikrin profilini yükseltmek konusunda başarısız oldu. Yeni toplumsal hareketler çağından önce

küçücük bir üyelikle kısıtlanan ve harekete liderlik edebilecek profesyonel elitler yetiştirmede başarısız olan Uluslararası İnsan Hakları Cemiyeti, diğerlerinin de takip edebileceği genel anlamıyla başarılı bir model oluşturamadı. BM temelli bir müdafaaya bağlı kalmakla yetindi. BM İnsan Hakları Komisyonu, 1947'den sonra dilekçeleri değerlendiremeyeceğine karar vererek kendi kendini kısırlaştırdığında, Baldwin ve John Humphrey, BM İnsan Hakları Bölümü'nün ilk yöneticileri sık sık iletişim halindeydi.⁸

Ancak 1960'ın sonlarına doğru, özellikle de Uluslararası Af Örgütü'nün kuruluşundan sonra, insan haklarıyla şöyle ya da böyle ilgili bu STK'lerin (hattâ Uluslararası İnsan Hakları Cemiyeti'nin) ilk planları meyvelerini verdi. Herhalde hiçbir şey bu kanıyı Evrensel Bildirge'nin yirminci yılında düzenlenen Tahran Konferansı'ndan daha iyi ispatlayamaz. Örgütün belgeleri, takip edilecek temel ilkeleri her ne kadar yüceltse de, halihazırda var olan STK'lerin liderleri bile BM'nin insan hakları hareketinin ana sahnesi olma konusunda başarısızlığa uğradığının farkındaydı. Felaket geçen Nisan-Mayıs buluşmalarından ve sömürge karşıtı nidalardan (ve İsrail'in işgaline dair eleştirilerden) sonra Uluslararası Hukukçular Komisyonu genel sekreteri Seán MacBride, bu etkinliğin zamanının “büyük bir bölümünün mevcut siyasi tavırların duygusal bir biçimde tekrarlanmasına”⁹ ayrılmasından dolayı duyduğu üzüntüyü dile getirdi. İnsan Hakları Yılı'na uygun olarak özel gruplar sesini yeniden duyurmaya çalıştı, hattâ Amerikan hükümeti, başkanlığını Averell Harriman'ın yaptığı bir başkanlık komisyonu bile oluşturdu.¹⁰ Fakat ortaya çıkan sonuç, Tahran'ın utanç verici “huysuzluk”u göz önünde bulundurulduğunda tam bir hayal kırıklığıydı. Moskowitz de, “hiçbir etkinliğin” BM'nin insan hakları programının “taşıması amaçlanan yüke destek çıkabileceği” konusunda Tahran'dan daha “kesin şüphe uyandırmadığını”, etkinliğin “kendisinden gerçekleştirmesi beklenenlerin ne biçim ne de içerik olarak yakınından bile geçebildiğini” belirtti. Moskowitz, Tahran'ın Nihai Senedi'nin “hiçbir görev, arayış ya da keşif hissi” uyandırmadığından yakındı. “Ümit ve şevk uyandıran ve geleceğe dair olumlu işaretler veren büyük bir toplumsal ve siyasal temanın merkezini oluşturacak ilerleyiş ve kararların eksikliğini hissediyoruz... İnsan Hakları Konferansı, insan hakları konusundaki uluslararası endişenin önündeki engelleri aşabilecek hiçbir ciddi güç oluşturmadı.”¹¹

Fakat insan hakları stratejileri konusunda Tahran'da yaşanan felaketinden belki de en önemli ve ufuk açıcı dersler, yine STK'lerin kendisi tarafından 1968 Eylül'ündeki kolektif bir toplantıda çıkarıldı. Paris'te UNESCO'da düzenlenen STK Konferansı, Tahran'a kıyasla oldukça radikal bir vakaydı. Tahran'dan farklı olarak burada STK'ler yalnızca birinci dünya ülkelerinin sakinlerini bir araya

getirdi. Ana konuşmacılardan bazıları –özellikle de Zambiya başkanı Kenneth Kaunda– toplantıya yeni bir kan getirmiş olsa da katılımcıların birçoğu çeşitli dini örgütlerdendi. 1940’lardaki kurucu üyelerden bazıları da konferansta yerini almıştı. Birkaç hafta sonra Nobel Barış Ödülü’ne layık görülecek olan René Cassin, STK “militan”larının BM reformları ve özellikle de insan hakları konusundaki bağlayıcı vaatler elde etme mücadelesinden vazgeçmemesi gerektiğini savundu. Tahran’dan dolayı Charles Malik’in, insan haklarının 1940’larda epey mühim olan Hristiyan çerçevesiyle ilgili ısrarları, o zamanlarda olmasa bile günümüzde yankı buldu: “Çağımızda, örneğin Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’nde insan haklarıyla alakalı ilan edilen ve temelleri yüce Hristiyanlığın dini tabanına kadar izi sürülemeyecek hiçbir şey yok,” diyordu. “Günümüzde insan haklarının yükünü dinden bağımsız ya da din karşıtı temellerle, gözle görülür bir tutku ve samimiyetle benimseyenler bile ... bilinçli ya da bilinçsiz olarak güdülerini, bu geleneğin getirdiği o özgün ilhama borçludur.” Bunun tam tersine İslam, “siyasetin geçiciliğinden bağımsız olarak aslında günümüzde tekrar diriltilmesi gereken takdire şayan insancıl geleneğinden” saparak insan haklarına yapabileceği potansiyel katkılardan uzaklaştı. Fakat Tahran’ın ardından ve küresel düzlemde yaşanan köklü değişikliklerden dolayı, Malik en çok gençlik hareketinden yakındı; bu aktivizm, insan haklarına herhangi bir fayda sağlamıyordu, çünkü medeniyetin azımsanmayacak başarılarının ışığında adaletsizlik eleştirisini dengeli bir şekilde ayarlamaktansa var olan toplumsal yapıya karşı abartılı ve aşırı bir muhalefete girişmişlerdi. “Keşke biri, hattâ mümkünse yine genç biri, tüm bu gençlerin önünde durmaya cesaret edip yanlışların yanında birçok doğrunun da olduğunu ve bu doğruları sevmenin onların görevi olduğunu söyleyebilse,” diyordu Malik. “Sivil kuruluşlar, gençliğin nihilizm kuyusuna çekilmesini göze alamaz”dı. Bununla birlikte başka bir kesim, tüm bu arzuların aksine insan haklarının gençler için yeterince ikna edici bir program olmayı başaramadığını düşünüyordu. Aynı zamanda bu yapının başkanlarından olan Frederick Nolde, kendi ekümenik Protestan grubu gibi STK’lerin uzun süreli faaliyetlerini itham etmeksizin, etrafına şöyle bir bakınıp ironik bir yorumda bulunuyordu: “İnsan buradaki çoğu katılımcıyı genç kategorisine almak için hayal gücünü ve hafızasını epey bir zorlayıp yaymak zorunda kalıyor. Bu durum değişebilir ve değişmeli de.”¹²

İnsan haklarının o zamana kadar neden başarısız olduğunu düşünenler için Paris’teki etkinlik, her şeyden önce alışılmış BM temelli yaklaşımın varlığını sürdürmeyeceğini ve insan haklarının, tüm dünyayı yerinden oynatan muhalif toplumsal ve siyasal hedeflerle kıyaslanamayacağını gösterdi. Aralarında 1963’te Birleşmiş Milletler’in Jamaika elçisi olarak insan hakları yılı fikrini ilk öneren Egerton Richardson oldukça netti: “Tahran bizim gerçeklerle yüzleştiğimiz andı,”

diye haykırdı, “Tahran kendi doğamızda yatan şeytanlarla yüz yüze geldiğimiz ve İnsan Hakları mücadelesini temel olarak sadece hükümetler aracılığıyla sürdürmenin ne anlama geldiğini anladığımız yerdi.” Tahran’da “eksik çok fazlaydı, kazanımlar ise azdı; bu yüzden de şu anda bu amaç için hükümetler yerine yüreğinde insan hakları ve insanlık onuruna dair en ufak bir şevk taşıyan tüm insanlara güvenmek zorundayız.”¹³ İnsan haklarına hiçbir gönderme yapmayan birbirine rakip ütopyalara rağmen insan hakları mücadelesi, direnmenin bir yolunu bulmalıydı.

BM’nin bir yandan dünyaya tanıttığı diğer yandan yoluna taş koyduğu insan hakları fikrinin zaferini açıklarken, kurumun bu yıllarda geçirdiği süreçleri tamamen görmezden gelmek yanlış olur. BM de kendi yavaş evrimini yaşıyordu. Fakat yaptığı önemli bir araştırmada Britanyalı siyaset bilimci H.G. Nicholas, 1970’lerin ortalarında BM’nin alandaki başarısına karşı iğneleyici bir tavır takınabiliyordu:

Başka hiçbir şey genel anlamda örgüte ve özelde BM Ekonomik ve Toplumsal Konseyi’ne insan haklarının peşinde ortaya konan bu beyhude çabadan daha büyük zarar vermemiştir. Bu konuda hiçbir devlet masum değildir; ne Sözleşme’de insan hakları hükümleri için San Francisco’da baskı yapan ABD, ne bu hükümleri kendi keyifleri için şaşılacak bir ilgisizlikle sömüren Sovyet bloku, ne insan hakları mücadelesinde kendi retorik iştahları için ideal bir alan bulan Latin Amerikalılar, ne de Kral’ın yeni giysileri için sürdürülen kolektif hayranlığa katılan ve liberal ve insancıl konulardaki gerçekçi geleneklerine ters düşen Anglo-Saksonlar. Yani kendini insan haklarını korumaya adanmış bu hükümetler örgütünün barındırdığı saçmalığı örtbas etmek için korkakça bir kumpas kuruldu; oysa her çağda ve diyarda bu hakları ihlal eden başlıca aktörler, bu hükümetlerin kendisiydi.¹⁴

Küçük grupların ve az sayıdaki bürokratin 1950 ve 1960’lardaki çalışmalarına rağmen insan hakları ancak 1970’lerde, BM’nin normların ana sahası ve tek temsilî koruyucusu olarak nefes kesici bir değişime uğramasıyla bağlantılı olarak yükselişe geçti. İkinci Dünya Savaşı’ndaki Amerikan milliyetçiliği ve onun savaş sonrası kalıntıları, BM’nin bu yükselişi için hiçbir örnek oluşturmamıştı.¹⁵ Bu hareketi bu derece kararlı bir hale getiren, hepsinden öte Uluslararası Af Örgütü’ydü. Tahran yeni tarz bir seferberliğe ihtiyaç olduğunu çoktan kanıtlamıştı ve Uluslararası Af Örgütü, bu yeni biçimi sağlama konusunda giderek daha başarılı oldu.

Uluslararası Af Örgütü, hiç şüphesiz neredeyse tamamen tek başına insan hakları mücadelesi için bir taban örgütlenmesi oluşturdu ve bu örgütlenme aracılığıyla genel anlamda insan hakları konusunda farkındalık yarattı. Çalışmalarına başlaması daha yıllar öncesine uzansa da Uluslararası Af Örgütü’nün katkılarının geniş kitlelere ulaşması, insan hakları için genel olarak büyük atılımların yaşandığı bir yıl olan 1977’de Nobel Barış Ödülü’ne layık görülmesiyle oldu. İnsan haklarına arada bir

ya da sık sık başvuran erken dönem STK'lerin aksine Uluslararası Af Örgütü, her biri belirli kişisel bir zulmün kurbanlarına odaklanan yerel çalışmaları aracılığıyla geniş kitlelerin katılımını sağladı. Ayrıca ilk insan hakları gruplarının aksine Uluslararası Af Örgütü, BM'yi insan hakları mücadelesi için merkez olarak görmedi. Uluslararası yönetimde reform arayışlarından uzak durarak, kâh bir dayanışma gösterisi olarak toplu halde mum yakmak kâh hükümetlerden af ve tahliye talep eden mektuplar yazmak suretiyle, yaşanan eziyetler konusunda halkla doğrudan bir bağ kurmaya çalıştı. Bu pratik yeniliklerin temelinde hem savaş sonrası dünyanın idealizm anlayışlarının iyi bir şekilde analiz edilmesi hem de sembolik jestlerin öneminin derinden kavranabilmiş olması yatıyordu.

Tüm bunlara rağmen Uluslararası Af Örgütü'nün kökenlerinin, Hristiyanların Soğuk Savaş'a verdiği tepkilere dayanması pek de ümit vermiyordu ve ünlü bir insan hakları örgütü olma yolundaki dönüşümünün ağırlığı, bu grupların yarattığı, dönüşümü ve algıları arasında bir ayrım yapmayı zorunlu hale getiriyordu. Kurucusu Peter Benenson sayesinde Uluslararası Af Örgütü kendinden önceki Hristiyan barış hareketlerinin ilginç ve üretken bir doğaçlaması olarak ortaya çıktı. Bir Protestan olan Eric Baker ile birlikte Benenson, Soğuk Savaş çıkmazından, özellikle sosyalizmin başarısız bir deney olduğu ortaya çıkınca hayal kırıklığına uğrayan idealistler için yeni bir çıkış yolu sundu. Uluslararası Af Örgütü'nün 28 Mayıs 1961'deki kuruluşundan sonra *Observer*'da yayımlanan "Unutulmuş Tutsaklar" adlı yazıda Benenson, "Sıkı sıkıya bağlı olanların hatırlayacağını ama asla yayımlamayacağını umut ettiğim bu mücadelenin altında yatan temel amaç, dünyanın tüm idealistlerinin bir arada çalışabileceği ortak bir zemin oluşturabilmek. Bu örgüt temel olarak, sayıları oldukça fazla olan ve sosyalizmin düşüşünden beri gittikçe daha fazla hayal kırıklığına uğrayan bu gibi çok sayıdaki idealistin gizli kalan heyecanlarını karşılamak için ve benzer şekilde bir ideal arayan gençlere seslenebilmek için tasarlandı," şeklinde bir yorum yaptı. Benenson dikkat çekici biçimde, yaptığı özel konuşmalarda Uluslararası Af Örgütü'nün idealistlere sunacağı sonuçların, mağdurlar üzerindeki etkilerini önemsiz kıldığı sonucunu çıkaracak kadar da ileri gitti: "Bize yardımcı olanları şevklendirmek daha önemli... Gerçek şehitler acı çekmeyi tercih eder ve ekleyebileceğim gibi, gerçek azizler de hapiste dünyanın herhangi bir yerinde olduklarından daha kötü durumda değildirler."¹⁶

Eğer durum buysa asıl önemli olan şey aktivistin öylece gözüne çarpan mağdur değil, aktivizm hakkındaki kendi kişisel anlayışı olur. İdealizm için yeni bir alan arayışı, Soğuk Savaş gündeminin yıkılabileceğini varsayıyordu. Uluslararası Af Örgütü'nün kökenleri, birçok kimsenin yeni bir alternatif ütopya aramaya giriştiği 1970 ortalarından sonra yaşanan insan hakları patlamasını anlamak için değerli

ipuçları sunuyor. Benenson'un girişiminin yapısal bağlamı, Katoliklerden Pax Christi gibi (Yahudi bir ailede dünyaya gelen ve 1958'de din değiştiren Benenson da bu harekete katılmıştır) dini barış hareketleri ya da Protestan ekümenikleri için Dünya Kiliseler Konseyi'nden çok daha geniş bir kümelenmeye sahip olabilir. Frederick Nolde'ye rağmen iki grubun da düşüncelerinin merkezine insan haklarını yerleştirmemesi çok önemlidir.¹⁷ Aynı şekilde Uluslararası Af Örgütü'nün de insan hakları mücadelesiyle bağlantısı ilk başta ne merkezî ne de zaruriydi; bunun sebebi Benenson değil, onun hukukçu meslektaşısı Peter Archer'dı; Archer insan hakları mücadelesi kavramının "siyasi suçlular adına" yürütülmesi fikrini üstü kapalı bir biçimde dile getiren ilk kişiydi.¹⁸ Tesadüfi de olsa örgütün tarihinde oldukça merkezî bir konumda yer alacak olan bu anıştırma, Uluslararası Af Örgütü'ne insan hakları mücadelesindeki öncü rolünü kazandırdı.

Benenson da komünizmde çektikleri cefalarla Aralık 1948'den itibaren uluslararası insan haklarının anlamını belirleyen Josef Beran ve József Mindszenty gibi Katolik rahipleri *Observer*'daki ilk yazısının merkezine yerleştirdi. Bu durum, insan haklarına şekil veren savaş sonrası dönemle doğrudan bağlantılıydı. Benenson da benzer şekilde dinî inanç özgürlüğünün, genel anlamda vicdan hürriyetiyle birlikte her şeyden önce geldiği konusunda ısrarcı oldu; meşhur *Persecution 1961*'inde yazdığı şekilde Uluslararası Af Örgütü, "siyasi olmayan, hiçbir mezhebe bağlı olmayan, fikir alışverişlerinin ve dinî vecibelerin özgürce gerçekleştirilebilmesini garanti altına alan uluslararası bir hareketti." Yine Uluslararası Af Örgütü'nün ilk dönem simalarından biri olan Seán MacBride'in ilk görevlerinden biri, Beran'ın gözaltına alınmasını araştırmak üzere Çekoslovakya'ya gitmekti.¹⁹ Fakat hemen akabinde Uluslararası Af Örgütü, hemen savaş sonrası dönemin bariz çerçevesiyle tüm bağlantılarını keserek eski hedeflerinin ötesine geçti. Siyasi sebeplerden hüküm giyenlerin (iki savaş arası dönemde anlaşmalar da doğuran neredeyse yüz yıllık bir mesele) üzerindeki geçmiş ve güncel kışkırtmalara kıyasla Uluslararası Af Örgütü "siyasi olmayan" bir biçimde ilerledi. Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'yla olan kültürel kökenleri örtüşüyordu; fakat Uluslararası Af Örgütü, ilk başta sağcı rejimlerdeki ve liberal demokrasilerdeki mağdurlara odaklansa da, kendini çok daha açık bir şekilde sol karşıtı olarak tanımlamıştı. Bununla ve ilk dönemlerinde uyguladığı ünlü bölgesel çalışmalarla, başka bir deyişle (birinci, ikinci ve üçüncü dünya ülkelerinden seçilmiş birer) hükümlüyü üçerli gruplar halinde "evlat edinmesiyle" siyaset üstü ve ötesinde olduğu yönünde iddiasına daha da güç kazandırdı. Bu aşkınlık iddiası hiç şüphesiz Benenson'ın gerçekleştirdiği en temel yenilikti.

Columbia Üniversitesi profesörü Ivan Morris, birkaç yıl sonra ABD Uluslararası Af Örgütü'nü kurduğunda ve Columbia'da felsefeci olan Arthur Danto'nun Upper

West Side'daki evinin oturma odasındaki Riverside buluşmaları başladığında da aynı saikle hareket ediliyordu: "Her seferinde tek bir bireyi kurtarmak."²⁰ Bunun muazzam bir gücün formülü olduğu anlaşılacaktı: Siyasetteki bozulmuş ütopyalara karşı, onların üzerinde ve dışında tarafsız bir ahlaklılık var oluyordu. Yine de bir süre için ve Uluslararası Af Örgütü'nün İngiltere'deki tüm o etkileyici baskısına rağmen, bu iddia ancak sınırlı bir kesimin dikkatini çekti. Yalnızca ama yalnızca 1968'e önyak olan ve onun ötesine geçen olaylar, Uluslararası Af Örgütü'nün öncülük ettiği mücadeleyi gittikçe daha güncel hale getirdi: Sadece STK'lerin mücadelesini yeniden tanımlamakla kalmadı, insan haklarının daha önce olmadığı kadar uygulanabilir bir ütopya olarak zafer kazanmasının da yolunu açtı.

Kısaca hepsinden de önemlisi, 1968'e uzanan yıllar boyunca insan haklarının ihtiyaç duyduğu rekabetçi sahaydı; zira insan hakları, toplumsal modellerin Soğuk Savaş döneminde yaşanan çekişmeye tabi kılınması, 1960'larda gerileyince yükselişe geçebilecek ve aslında geçmiş olan ideolojilerden sadece biriydi. 1940'larda insan hakları seçeneğini ortadan kaldıran ideolojik koşulların dağılışı, bu hakların yeni bir heyecan yüzünden sivrildiği anlamına gelmiyordu. Benenson ve onun ilk takipçilerinden birkaçı oldukça küçük bir azınlıktı. Bu on yılın büyük çoğunluğu çeşit çeşit Soğuk Savaş muhalefetiyle geçti. Soğuk Savaş'ın koşullarının, Benenson'ın da dikkatli bir şekilde öngördüğü eli kulağındaki çöküşü, kısa vadede başka tasarılarla katkıda bulundu. Partizan Soğuk Savaş siyasetçilerinin nükleer silahlanmayla ve onun ilham verdiği korku ve bağılılıkla garanti altına almaya çalıştığı istikrar koşullarını baltalayan, öncelikle nükleer açmazdı. Her biri ne pahasına olursa olsun kazanması gerektiğini iddia eden bu rakip vizyonların yarattığı soğukluk, Batı'da da tıpkı Doğu'da olduğu gibi artık mücadelede gittikçe daha az insanın kendine yatırım yaptığı anlamına da geliyordu; bu da içerideki hayal kırıklığından ve dışarıdaki ahlaksızlıktan yakınmayı daha kolay hale getiriyordu.²¹

1960'larda, dünyanın dört bir yanında Soğuk Savaş'ın getirdiği ihtilaf havasından bir çıkış yolu arayan yeni toplumsal değişim tasavvurları ortaya çıkmaya başladı. Uluslararası Af Örgütü de dahil insan hakları hareketleri bu tasavvurlar içinde son derece önemsizdi. İnsan hakları kökenleri bakımından "yeni toplumsal hareketler"e dayanıyor olmakla birlikte, uzun bir süre boyunca çok daha öne çıkan hareketlerden yalnızca biri olarak kaldı. Bu bakımdan, insan hakları hareketi idealist davalar olarak "karşı kültür" patlamasının bir parçası olduğu kadar, onun çöküşünden de yararlanmıştı. Bu sebeple incelemeler, insan haklarının, enerjisinin büyük çoğunluğunu toplumsal hareketliliğe dayandıran farklı ütopyalar arasından nasıl olup da sıyrılıp öne çıktığına odaklanmalıdır. Paris'teki konferansta bulunan STK katılımcıları, 1968 Mayıs'ından sonraki yazın şehri kızıştırtmasının ardından,

çağın ruhunun artık gençlere geçtiğini ve o zamana kadar yarışmayı insan haklarının dışındaki ideolojilerin kazandığı gibi bariz bir sonuca yeni yeni varıyordu.

Diğer davalar on sene içinde patır patır dökülürken, insan hakları bir grup somut hareket için yeni bir çerçeve oluşturdu. Komünist bloktaki “görüş ayrılığı” yılan hikâyesine dönmüştü. Kökenleri ne kadar derin olursa olsun bu görüş ayrılığı Nikita Hruşçov’un, rejimin birçok muhalifini aynı isimle harekete geçiren ve 1956’daki meşhur “gizli” konuşmasıyla belirginleşen Stalinsizleştirme siyasetiyle birlikte ortaya çıktı. (İnsan hakları savunucusu Valeri Çalidze bir seferinde, “İnsan haklarını temel alan bu komünist hareketin Nikita Hruşçov’la başladığı söylenebilir,” demişti.)²² Muğlak şebekeler içerisinde ya da *samizdat* edebiyatı vasıtasıyla (ve de en önemlisi 1968 baharında başlayan meşhur *Chronicle of Current Events* ile) uzak kamplardaki ya da baskıcı psikiyatri kurumlarındaki arkadaşlar ve eşler hakkında bilgi toplandı. Anatoli Marçenko’nun ve sonrasında da Vladimir Bukovski’nin yürek burkan ifadeleri oldukça tesirliydi. Bu raporlarda öncelikle yerel Sovyet bağlantıları için en korkulan şey, yumuşama yıllarından sonra “Stalinizm”in tekrar güçlenmesiydi. Fakat Sovyetler Birliği’ndeki bu rüşeym muhalefet Yuli Daniel ve Andrey Siniavski’nin 1966’da yargılanmasının ardından yazar ve bilimciler arasında güçlendi ve 1969’da İnsan Hakları Savunusu için Eylem Grubu’nun kurulmasıyla birlikte insan hakları davası olarak yeni bir çerçeve kazandı. (Bundan bir sene sonra daha da önemli olan İnsan Hakları Komitesi ortaya çıktı.)

Bu nasıl oldu? İnsan hakları stratejisi, bir açıdan, muhaliflerin ilkesel olarak sosyalist hukuk üzerinden hareket edip rejimin kendi koyduğu kurallara uymadığını teşhir ediyordu. Bu “yasalcı” yaklaşım (Aleksandr Esenin-Volpin’in özgün yaratımı), uluslararası sistemin “insan hakları”yla değil, anayasal olarak garanti altına alınması gereken yerel haklara atıfta bulunarak ortaya çıktı. Gerçekten de anlaşmazlıkların kökeni geleneksel olarak 5 Aralık 1965 tarihli *glasnost* [şeffaflık] gösterisine (1936 “Stalin” Anayasası’nın kutlandığı resmî tatile denk getirilmişti) dayandırılır, bundan beş gün sonraki uluslararası İnsan Hakları Günü’ne değil. 1969’da kurulan Eylem Grubu, adını “Stalin” Anayasası’nın sosyalizmi inşa etmek için kurulan gönüllü yurttaş örgütlerini tanımlamak için kullandığı terimden alıyor. Volpin’in yasalıcılığı, muhalif hareketleri insan hakları konseptinden bile önce fark etmişti.²³ Başlangıçtan beri bu görüş ayrılığı, Sovyet rejiminde gerçek bir reformun imkânsızlığından ötürü Benenson’ın Batı siyasetini terk etmesine benziyordu.

Buna karşın Eylem Grubu’nun kurucularının 1969’da neden ilk dönem muhalifler gibi temelde yerel korumalar yerine insan haklarına atıfta bulunduğu sorusuna kafa karıştırıcı bir şekilde kesin bir cevap bulunmuyor. 1968’in Uluslararası İnsan Hakları Yılı olması ve Sovyetler Birliği’nin bu yılı, insan hakları sözleşmelerini

imzalayarak bir dizi kutlamayla geçirmesi bir katalizör görevi görmüş olabilir. *Chronicle of Current Events* (1 Mayıs Bayramı yerine) 30 Nisan 1968’de başladığında, insan hakları yılı olarak kutlanması amaçlanan bu yılda Sovyetler Birliği’nin kendi halkına karşı işlediği suçlara gönderme yapmıştı.²⁴ Asıl takdire şayan durum –özellikle de muhalefetin stratejilerinin yurtiçi ve yerel kaynakları göz önünde bulundurulduğunda– aslında bu muhalefetin hiçbir insan hakları hareketine dönüşmeme ihtimalinin de bulunmasıydı. Sabık general Piotr Grigorenko’nun tutuklanmasının ardından Eylem Grubu Mayıs 1969’da kurulduğunda ve Sovyet liderlerden ziyade Birleşmiş Milletler’e çağrıda bulunduğu, farkında olunmasa da dünya tarihi için hayati bir adım atılmıştı.²⁵

Yine de Sovyet rejimine karşı düzenlenen insan hakları gösterilerinin yükselişini, sosyalizmin kurtuluşu ve kefaretinin ödemesine dair beslenen umutların yarattığı geniş çaplı dönüşümden soyutlamanın hiçbir yolu yoktur. Başlangıçtan beri çok küçük muhalif gruplar kendi içlerinde keskin bir bölünme halindeydi. Rejimin farklı sebeplerden dolayı feci bir şekilde başarısızlığa uğradığı sonucuna varmışlardı. Bu grup, rejimin en basit tabirle çarpıklaştığına ve temellerine dönmesi gerektiğine inanan “Eski Tüfek Bolşevikler”in mirasçılarını da içeriyordu (en göze çarpan isimler Roy ve Jores Medvedev kardeşlerdi). Dünya çapında açık ara en meşhur hale gelen iki muhalif (fizikçi Andrey Saharov ve yazar Aleksandr Soljenitsin) etrafında şekillenen laik-liberal ve dinci-milliyetçi gruplar arasındaki ihtilaf korkunç boyuttaydı, fakat bu ilk başta birlikte çalışmalarına engel olmadı. Muhalefetin ileride Doğu Bloku boyunca da yeniden su yüzüne çıkacak bu koalisyon niteliği, farklı öğelerin birlikte yaşamasına olanak tanıdı. Açıkça görülebileceği gibi ulusal direnişin çeşitli biçimleri, sunacak pek az şeyi olan revizyonist komünizm bağlılığına kıyasla, insan haklarının minimalizmi sayesinde birbiriyle çok daha kolay bir şekilde özdeşleşebildi.²⁶ Fakat hareketin yerel birliğinin kaynakları ne olursa olsun, içeride yükselişinin, dışarıda yüceltilişinin koşulları kuşkusuz 1968 sonrasında sosyalist romantizmin çökmesinde saklıydı: Hangi türde olursa olsun muhalefet, yalnızca komünist dünyada önemli mevziler elde etti ve 1968 yazında gerçekleşen olayların açıkça ortaya koyduğu üzere, reform komünizminin inandırıcılığının kalmamasının bir sonucu olarak tüm Batı’da görünür hale geldi.

Mayıs 1968 Paris’i, dünya çapında bir gençlik ütopyasının yükselişini simgelese bile Sovyetler’in aynı yılın yazında Çekoslovakya’yı işgal etmesi, popüler lider Aleksander Dubček önderliğinde reform komünizmi dönemi olan Prag Baharı’na bir son verdi. Bu çarpıcı gelişme, hiçbir muhalefete olanak tanımayan totaliter rejimde, bayatlamış komünizmin çok daha ötesinde bir ütopya arayışı için parametreleri belirledi. Sovyet tankları Prag’a girdiğinde, bir zamanlar “demokratikleşme”yi sa-

vunan muhalif hareketlerin ikisi de sessizliğe gömülüp alternatif stratejiler üzerine düşünmeye başladılar. “Marksist hümanizm” umutlarının tüm bölgedeki çarpıcı çöküşü, 1970’lerin başlarında Sovyetler Birliği’nde ve bilahare birçok başka yerde muhalefetin merkez haline gelebilecek yeni insan hakları stratejisi için yeni bir ideolojik alan bıraktı. Volpin’in güçlü yasalci yaklaşımı bundan hemen kısa bir süre önce billurlaşmış olsa da, ancak Prag’dan sonra bazı muhalifler kendilerini yalnızca Moskova gruplarından biri olarak değil, bir “insan hakları hareketi” olarak görmeye başladılar. Reform komünizminin kendini bitirmesiyle boşalan koltuğu doldurmak için muhalifler ahlaki eleştiri adına siyasi alternatifleri geride bırakarak iş tuttular.

Durumu en belirgin şekilde formüle edecek olan kişi Çek oyun yazarı ve muhalif Václav Havel olsa da, Sovyet muhalefeti başarısız olmuş bir siyasetin karşısına ahlaki çıkarmaya daha 1972’de başlamıştı. Bir muhalif olan Anatoli Yakobson’a göre muhalefet “siyasi bir mücadele” ortaya koyamazdı (ki bu mücadele için gerekli koşulların zaten var olmadığı da söylenebilirdi). Bunun yerine, muhalefet ancak bir çeşit “*ahlaki* mücadele şeklini alabilirdi... İnsan, doğrunun, başka hiçbir sebep için de değil, asıl kendi varlığı için gerekli olduğunu varsayarak başlamalı”ydı. Bir başka tanınmış sözcü olan fizikçi Yuri Orlov, 1973’te hareketin temellerinden “tüm insanlık için ortak olan bir ahlaki sistem” olarak bahsetti. Ertesi sene ise Pavel Litvinov, asıl önemli olan şeyin, hareketin “siyasi olmayan” niteliği olduğunu açıkladı. Ama elbette gerçekte bu hareket “Sovyet iktidarının temellerini tehdit etmesi bakımından siyasiydi.”²⁷ Fakat hareketin temelinde, Benenson’un daha önce ileri sürdüğüne benzer şekilde, tam da siyaseti aşma iddiasıyla işleyen bir siyaset vardı.

Saharov’un bireysel yol haritası, 1968’in merkezietçi yapısını ve takip eden yılların göze çarpan olumsuzluklarını canlı bir şekilde ortaya koyuyor. Saharov bu tarihten önce, demokratikleşmeyi tetiklemek için 1966’da katıldığı küçük bir Anayasa Günü toplantısında harekete geçmişti. Fakat edebi muhaliflerin duruşmalarına bulaşmadı. Stalinizmin Leninist tarihini yazan ve kendisi üzerinde güçlü bir etki bırakan Roy Medvedev’le kısa süren ama hayati rol oynayan arkadaşlığı bu noktada en önemli etkendi, her halükarda az sayıdaki diğer muhalif bağlantılarından daha önemliydi. Sonrasında yaptığı cesur bir hareket onu bir gecede dünya çapında üne kavuşturdu. Sovyet hükümetinin en üst kademelerine ulaşmayı başaran bir nükleer bilimci olarak Saharov, bir arada yaşama için bir bildiri kaleme aldı ve 22 Temmuz 1968’de el altından *New York Times*’ta yayımlanmasını sağladı.

Yazının özgün içeriği (Batı’nın göstereceği karşılık için de dahil olmak üzere) Soğuk Savaş güçleri arasında barışın sağlanması amacı taşıyordu. Saharov birbirine benzer şekilde komünizmin ve kapitalizmin yeniden düzenleneceği, aralarındaki nükleer çekişmeyi arkalarında bırakacağı, hattâ belki de birleşebilecekleri umut

dolu bir model öne sürüyordu. Zamanlama da göz önünde bulundurulduğunda Saharov'un "İlerleme, Bir Arada Yaşam ve Barış Üzerine Düşünceler" başlığını taşıyan yazısını, Çekoslovakya deneyinden bağımsız bir şekilde yorumlamak mümkün değildi. (*The Times* yazıyı ülkedeki Varşova Paktı kafilesine ait fotoğrafın hemen altında yayımlamıştı.) Saharov komünist demokratikleşmeye yapabileceği katkılardan ötürü Prag Baharı'nı coşkuyla desteklemişti.

Bu noktada, muhalif bir dil olarak insan hakları, Saharov'un gündeminde yer tutmuyordu. Evrensel Bildirge dikkate değer biçimde Saharov'un 1968 bildirisinde kendine yer bulmuştu, ama bu durumun sebebi, başka her şey kadar Bildirge'nin biraz da Batı emperyalizmini ve "karşıdevrim"i bertaraf edebilme konusundaki değeri idi: Saharov ifade ve inanç özgürlüğü gibi bireysel haklardan ziyade uluslararası düzeyde koruma altına alınmış kolektif kendi kaderini tayin hakkına atıfta bulunarak, "Uluslararası politika, nüfuz alanını genişletmek için yerel, özgül koşulları sömürmeyi ve başka ülkeler için zorluklar yaratmayı amaçlamaz," diye yazıyordu. "Uluslararası politikanın amacı, 'İnsan Hakları Bildirgesi'nin evrensel olarak uygulanmasını garanti altına almak ve uluslararası gerginliklerin artmasını, militarizmin ve milliyetçi eğilimlerin güçlenmesini önlemektir. Bu tip bir ilkeler topluluğu, devrimci mücadeleye, ulusal kurtuluş mücadelelerine, karşıdevrime ve gericiliğe karşı yürütülen mücadeleye hiçbir şekilde ihanet anlamına gelmez."²⁸ Fakat Prag Baharı'nın çöküşü, değişimin önünü açtı.

Buna karşın Saharov, 1970 sonrasında esas muhalefet grubu haline gelen İnsan Hakları Komitesi'ne katılmayı teklif eden Çalidze ile ancak iki yıl sonra tanıştı. Saharov o zaman bile ilk başta biraz ayrı durdu. Fakat nihayetinde katılmaya karar verdiğinde ilk iş olarak insan haklarına büyük bir önem atfetti; bunun ilk örneği, sahip olduğu yüksek statüyü rejimin uluslararası yasal taahhütlerini rejimin kendisine karşı kullanan, 1970 yılındaki "Leonid Brejnev'e Bir Muhtıra" yazısıydı. Komitenin dikkatini ilk olarak Sovyet psikiyatrisi, sonrasında ise daha tartışmalı bir şekilde dinî özgürlükler çekmişti. Saharov ilgisini hemen hemen aynı anda, Yahudilerin yanı sıra etnik Almanların da talep ettiği dolaşım özgürlüğüne çevirdi. Ancak bu değişikliğin ardından Saharov'un dikkatinin Rusya'nın kurtuluşundan ziyade Yahudilerin amaçlarına kayabileceği konusunda endişelenen Soljenitsin ona rüzgâr nereden eserse oraya yönelen bir alık muamelesi yapmaya başladı. Saharov da bu iyiliğe karşılık Soljenitsin'in insan haklarının kendisinden çok, bu haklardan faydalanılabilecek, restorasyon yanlısı başka hedefleri önemsedğine parmak bastı. Öte yandan Batı'da Soljenitsin'in halk arasındaki imajı, tıpkı Saharov'ununki gibi, uluslararası olarak tanımlanan bir ahlak anlayışının en çok devrimci tasarılar suya düştüğünde önemli hale geldiği düşüncesi çerçevesinde belirginleşiyordu. 1960'larda

çoktan dünya genelinde şöhrete kavuşmuş olan Soljenitsin de, kaçak yollarla soktuğu 1970'teki Nobel Ödülü konuşmasındaki "Kalabalık dünyamızda İÇİŞLERİ diye bir şey olamaz!"²⁹ iddiası temelinde insan hakları hareketine katıldı.²⁹

Saharov'un yurtdışında bir insan hakları ikonu olarak ünlenmesi, özünde Çekoslovak deneyiminin yıkımı ve kariyerinin 1970'lerin başlarında hızlı bir dönüşüm geçirmesi sayesinde oldu. Hattâ Hedrick Smith'in Kasım 1973'te öne çıkan *New York Times Dergisi* dosyasında bile Saharov'u, Amerikan hareketini model alan bir sivil haklar aktivisti olarak sunmak mümkündü.³⁰ Fakat Saharov gerek komitesiyle olan gerekse kendi icra ettiği işlerinde insan hakları hırcasını gittikçe daha fazla giymeye başladı. Aralık 1975'te karısı Elena Bonner'ın Stockholm'de kendisi adına okuduğu Nobel Ödülü konuşmasının başlığı, "Barış, İlerleme ve İnsan Hakları" idi. Konuşma, barış ve ilerlemenin demokrasiyi ve yakınlaşmadan ayrı düşünülemeyeceği 1968 yılından beri öğrendiklerini belgeliyordu. Bu kavramlar artık yeni bir anlama geliyordu.³¹ Bu kavramlarda ilerlemek, barışın insancillaşmış bir versiyonuna dair umuttan, daha az dönüşümcü fakat en azından bozulmamış bir kişisel etkileşime doğru yaşanan yavaş bir değişimi ifade ediyordu. Saharov siyasetten ahlaka doğru olan bu kaymayı fevkalade zekice dile getiriyordu:

Ülkemiz koşullarında, toplumun gerekliliklerini ve olanaklarını karşılayabileceğinden, ahlaka ve hukuka dayalı bir tutumun en doğrusu olduğuna ikna olmuş durumdayım. İhtiyacımız olan şey insanları kaçınılmaz olarak şiddete, bölünmeye ve aşırılığa teşvik edecek olan siyasi bir mücadele değil, insan hakları ve ideallerinin daimi savunusudur. Batı'nın ancak bu şekilde –mümkün mertebe en geniş kamuoyu aydınlanmasının sağlanması koşuluyla– toplumumuzun doğasının farkına varabileceğine ve ancak o zaman bu mücadelenin, tüm insanlığın kurtuluşu için dünya çapında yürütülen bir hareketin parçası olabileceğine inanıyorum. Bu, dünya çapındaki problemlerdense neden (doğal olarak) bireylerin savunusuna yöneldiğim sorusuna da kısmen cevap veriyor.³²

İnsan hakları Saharov için de, başarısız olmuş bir siyasi ütopyanın, yerini tek başına ahlaklılığa bırakması sonucu, bir ikame olarak doğmuştu.

Başlangıçta, kendine verdiği isimle dünya tarihindeki ilk "insan hakları hareketi", uluslararası sahada çok az yankı buldu. İnsan hakları etrafında muhalefetin yayılması, küçük ve dağınık grupların tekelinde kaldı: Münih'teki Özgürlük Radyosu'yla çalışan birkaç Sovyet gözlemci, Güncel Olaylar Kaydı'nın İngilizce versiyonunu (*Chronicle of Current Events*) çıkaran İngiliz Uluslararası Af Örgütü üyeleri ya da Brüksel çıkışlı *Comité pour la defense des droits de l'homme en URSS* (SSCB'de İnsan Hakları Savunma Komitesi).³³ Hedrick Smith'in makalesinden bir ay sonra İnsan Hakları İçin Uluslararası Birlik, New York'ta yıllık ödülünü

Saharov'a verdi. Hukukçu Edward Kline kendini konu üzerine çalışan tek kişilik bir enformasyon merkezi haline getirirken, Birlik muhalif metinlerin ilk çevirileri için AJC'nin yeni Jacob Blaustein Enstitüsü'yle bir araya geldi.³⁴ Doğu Bloku ve başka yerlerde ifade özgürlüğüne verilen değer, 1972'de *Index of Censorship*'i yayımlamaya başlayan Uluslararası Yazar ve Akademisyenler gibi başka girişimlere de önyak oldu. Endeksin editörü Michael Scammell'in başyazısının girişinde belirttiği gibi, ifade özgürlüğü davası siyasetin ötesindeydi: "Öyle ya da böyle tüm ideolojilerin sahip olduğu ortak nokta, ... muhalif bir görüşe ya da itiraza karşı olan tahammülsüzlükleriydi." Fakat devrimci komünizm Doğu'da ölmeye başlamış ve birkaç başka bölge buradaki yeni muhalefetin farkına varmış olsa da, Marksizm, 1968'i takip eden beş yılda, Batı'daki katılımcı sayısında büyük bir artış yaşadı, oysa insan haklarında böyle bir artış görülmedi. (Saharov'un belirttiği gibi 1968-69'da Mao'nun *Küçük Kırmızı Kitap*'ı dünya genelinde, barış ve bir arada yaşam üzerine yazdığı denemeden çok daha fazla dolaşım gördü.)³⁵ Yine de Sovyet insan hakları hareketi birleştğinde, insan hakları çağına yol açacak tesadüfi bir sinerji geliştirerek, birbirinden bağımsız başka olaylar meydana geldi.

İnsani yüze sahip sosyalizm 1968'de Doğu Avrupa'da öldüyse de, öldürücü son darbesini başka bir yerde, Eylül 1973'te cumhurbaşkanı Salvador Allende'nin suikasta kurban gittiği Şili'de aldı. Şili'de bir aktivist, darbe gününe gönderme yaparak, "İnsan hakları tabiri söz dağarına 11 Eylül 1973'te girdi," diyordu. O yazın başlarında Uruguay'da ordunun iktidarı ele geçirmesinin hemen ardından yaşanan Şili'deki çarpıcı olaylar—1976'dan sonra Arjantin'in kendi cunta rejimi ve kirli savaşıyla birlikte—insan haklarının örgütleyici bir çerçeve olarak billurlaşmasını teşvik etti. Fakat neden başka bir şey değil de insan hakları? Ayrıca eğer bu haklar daha önce ortada değilse nereden gelip de söz dağarına giriyordu? 1954 sonrası Alfredo Stroessner'in Paraguay'ında ve 1964 sonrası Brezilya askerî yönetiminde olduğu gibi şiddetle ilgili liberal bir kullanıma başvuranlar da dahil olmak üzere, benzer baskı dönemleri daha önce de yaşanmıştı. Ayrıca Amerikan hükümeti, Şili diktatörü Augusto Pinochet için ülkesindeki darbenin öncesinde ve sonrasında yaptığı gibi, daha önce de üstü kapalı ve mali destek sağlamıştı.³⁶

Bu noktada Latin Amerika'da diktatörlüğün, özellikle de daha önce daha istikrarlı olduğu düşünülen güney konisindeki domino etkisinin nefes kesici görüldüğü doğrudur. Fakat 1975'te devrimci solu ezmek için uluslararası bir sağ ittifak şekillenirken bile (meşum Operación Cóndor, yani Kondor Operasyonu), dünyadaki suçlar tek başına insan haklarına duyulan ilgiyi artırmamıştı. İnsan haklarının buradaki yeni albenisi de yine siyasi dönüşüme dair daha maksimalist hayallerin başarısız olmasına ve bir siyasi kapanış anında ahlaki eleştiri yolunun açılmasına

bağlıydı. Önceki darbeler bu tür maksimalist hayalleri yıkmada başarısız olmakla kalmamış, onları canlandırmaya yardımcı bile olmuştu. Dolayısıyla terör rejimleri etkileyici tesadüfleri kadar solun umutlarına olan etkisiyle de önemliydi. 1968’de Prag, revizyonist sosyalizmin Sovyet dünyasında asla hoş görülmeceğini ortaya koyarken, 1973’te Santiago, Amerikan dünyasında da hiçbir revizyonist sosyalizmin hoş görülmeceği dersini belletti. Tıpkı Sovyet muhalefетinin tırmanışında olduğu gibi Latin Amerika’da da insan haklarının öneminin artmasına dair en iyi açıklama, soldaki birçok kimsenin, makul hayallerde bir değişime gidilmesi gerektiğine dair –önce stratejik olarak– bir ders çıkarmış olmasıydı. Bu durum, insan hakları burada kök salmış olsa da Latin Amerika’nın devrimci ve gerillacı ütopycacılığa ısrarla ev sahipliği yapmayı sürdürmesine rağmen geçerliydi. İnsan hakları daha uzun süreli olduğunu ispatlarken, ütopya Soğuk Savaş’ın sonuna kadar, hattâ sonrasında da, bölgede “silahlı” kalmaya devam etti.³⁷

Bir yanıt çerçevesi olarak insan haklarına dönülmesi, üzerinde en fazla araştırma yapılan Uruguay vakasının gösterdiği gibi hızlı değil, yavaşça gerçekleşti. Başlangıçta, 1976 darbesinden önce genellikle Arjantin sürgününde faaliyet gösteren solcular, burada rejimin baskıcı askerî kontrolünü ifşa etmek için benzer görüşte ideolojik kanallar aradılar. Bu yıllarda burjuva karşıdevrimi olarak gördüğü ve gözüktündeki Şilili komünist lider Luis Corvalán’a odaklanan fakat her yerde askerî diktatörlüğü hedef alan mücadeleye karşı Sovyet eliyle yürütölen uluslararası kampanya bir forum sağlamıştı. Önde gelen Uruguaylı solcu lider Zelmar Michelini, Brezilyalılar ve Şilililerle birlikte, Bertrand Russell’ın –1960’ların sonunda Vietnam’daki Amerikan idaresini dava etmek üzere kurulan– eski solcu mahkemesinin güney konisinde yeni suçları ele almak üzere yeniden ortaya çıktığı Roma’ya seyahat etti.³⁸ Enternasyonalizmin bu versiyonları yakında şekillenecek insan hakları hareketinden bir dünya uzaktaydı. Gerçekten de rejimlerinin siyasi tutukluluğuna karşı olan Uruguaylı eleştirmenler, önce “insani ağıt” yakmayı ya da “salt öğretici faaliyetleri” peşinde koşmayı reddederek, “esaret altında olanların, devrimci savaşım ... burjuvaziyi ve onun silahlı araçlarını tüm o sömürücü sistemleriyle birlikte süpürdüğünde sömürölenler hapis hanelerin kapılarını açınca ya da burjuvaziyi buna mecbur bırakınca özgür kalacağı” konusunda ısrar ediyorlardı.³⁹

Ne var ki çok geçmeden bu figürler, tam bu zamanlarda tek tek Latin Amerika ölkelerinde işkenceyi halka duyuran ve soruşturmalar örgütlemeye başlayan Uluslararası Af Örgütü’yle ittifak yapıyordu. Bu tip incelemeler ABD’nin sağcı diktatörlüklerle olan ilişkisine dair Amerikan kongre soruşturmalarına katkıda bulundu. Bu uğraşlarda yerel aktörler, “suçlamalarının başarıya ulaşmasının, toplumsal değişimle ilgili radikal taleplerini insan hakları mücadelelerinden ayrı

tutmaya bağlı olduğunu biliyordu... Bölgede radikal aktivizmin var olabileceği alanın eşi benzeri görülmemiş bir baskının tam ortasında kapanmaya yüz tuttuğunu kabul ederek, siyasi katılımlarını sürdürmenin yeni yollarını aradılar. Yurtiçinde etkili bir biçimde var olmalarının neredeyse hiçbir yolu olmadığından, Uruguay hükümetinin yoldaşları olan solcu aktivistlere uyguladığı baskıyı durdurabilecek muhataplar aradılar.” Başta bir strateji olan durum, zaman geçtikçe “birçok kimse- nin haklara dair sosyalist bir bakış açısının ancak devrim yaşamış sosyo-ekonomik bir ufukta ulaşılabilir olduğunu desteklemekten, evrensel olarak kabul edilen bir hak anlayışına yöneldiği” bir felsefe haline geldi.⁴⁰ Daha önce ve başka yerlerde de olduğu gibi siyasi alternatiflerin hayatta kalamayışı, insan haklarına dönüş için temel gerekçeyi sağladı.

Bu girişimler, hedefledikleri kaygılar o mekanizmaya zaman geçtikçe yepyeni bir geçerlilik vermiş olsa da, Amerika çapında insan hakları “sistemi”ni önceden varsaymıyordu. Bu dönemde çevrede kalan Amerika çapında çerçeve, 1940’larda Bogotá’da hakları ilan eden fakat bunu kâğıt üzerinde bırakan Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) vasıtasıyla meydana gelmişti. Fakat nihayet 1959’da Amerika çapında bir İnsan Hakları Komisyonu yaratmış ve 1969’da Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi taslağı hazırlamıştı. (Sözleşme on yıl sonra yürürlüğe girecekti.) Savaşın sonra dış müdahaleye karşı kesin bir normun –ister insan hakları temeline, ister başka bir temele dayansın– yerleşmesini sağladıktan sonra, Latin Amerika devletleri Küba Devrimi’nin ardından iç istikrarsızlığın da “kamu düzeni”ni en az dış müdahale kadar etkileyebildiği görüşüne yavaş yavaş ikna olmaya başladılar. Bu içgörüyü birlikte, “insan hakları” var olan hükümetler için çok daha cazip hale geldi. OAS 1962’de Küba’yı üyelikten çıkardıktan sonra, komünist rejimin bölgede yaptığı istismarları hedef almak üzere yeni insan hakları komisyonunu kurdu. Fakat tek başına bu gelişmeler insan haklarının kamuoyunda öne çıkmasına yol açmadı. Brezilya’da işkence etrafında gelişen karşılaştırmalı eylemsizlik –uluslararası alanda ve OAS’nin kendi içerisinde– bu özelliği açıkça ortaya koyar.⁴¹

Bu açıdan bakıldığında, Amerika çapındaki sistemin insan haklarına doğru giden dönüşümün sebebi değil, ondan fayda sağlayan unsur olduğu belli oldu. Kuruluşu esnasında Fidel Castro’nun genç sosyalizmi, hayal gücüne seslenerek, büyük bir kitleyi insan haklarını desteklemeye değil, devrimci amaca katılmaya ikna etti. Ne var ki 1970’lerdeki bölgesel baskı dalgasından sonra, solcu rejimlere dava açmaktan sağcı rejimleri mahkemeye vermeye dönen OAS sistemi ikinci bir bakışa tabi tutuldu. OAS’nin bir Amerikan aracı olmasına artık son veren ve kendi kaderini tayin adı altında Küba’nın denetime tabi olmaktan kurtarılmasını gayretle savunan Micheline; şimdi kendi kaderini tayinin, “sınırlar içerisinde insan varlığının

en temel standartlarına karşı vahşi ve kasti saldırıları mümkün kılan özgür bir el” anlamına gelemeyeceği konusunda ısrar ediyordu.⁴²

Latin Amerika solunun bir kesiminin insan hakları hükümleriyle bölgesel baskıya karşı direnme kararı sayesinde bölgede ve ötesinde kavramın talihi döndü diyebiliriz. Daha önce Sovyetler Birliği’nde olduğu gibi farklı sesler için bir ortak dil tutturulmasında, bu dilin oldukça birleştirici ve evrensel olduğunun görülmesi de önem taşıyordu. Sovyet bölgesinde nihayetinde insan hakları koalisyonu haline gelecek ilk unsur, bir Baptist hareketti; fakat Demir Perde’nin arkasında dinî özgürlükler için yıllardır dinmeyen Hıristiyan kaygılarına rağmen, yerli Hıristiyan hareketler ya da onların uluslararası partizanları yüzünden, uluslararası bir insan hakları hareketinin belirginleşmesine benzer hiçbir şey yaşanmadı. Latin Amerika’da insan haklarına doğru yönelimdeki kritik paydaşlar Katoliklerdi. Katolik Kilisesi’nin XXIII. John’un papalığı döneminde yaşanan ünlü *aggiornamento*’su [güncelleştirilme] özellikle de *Pacem in Terris* [Dünyada Barış] (1963) genelgesinde Katoliklik ile insan hakları arasındaki, Jacques Maritain gibi erken dönem yenilikçilerinin ancak hayalini kurabileceği açıklıkta bir bağlantı kurulmasına yol açtı. Katolikliğin “insan hakları” denen bir şeyin yerini tuttuğu anlayışı, özellikle de gerici kilise yasalarının hüküm sürdüğü İspanya ve Portekiz’de dinin siyaseti temelde muğlak kalsa da 1960’larda dünyada hızla yayıldı. Fakat farklı kurumsal reformlara ve bireysel eylemlere eşlik etmede ne kadar çok önem taşısa da, siyasi Katolikliğin insan hakları etrafında yeniden icat edilmesi, 1960’larda Latin Amerika da dahil olmak üzere hiçbir bir yerde bir insan hakları hareketini tetiklemeyi başaramadı. Siyasi Katolikliğin insan hakları etrafında yeniden icadı, yalnızca ileride yaşanacak bir olaylar dizisi için bir koşul oluşturuyordu, özellikle de ın işkence mağdurları için her bir vakayla tek tek ilgilenen duygudaşıktan 1975’te Brezilya’da gerçek anlamda örgütlenmiş bir insan hakları hareketine geçişi buna bir örnekti.⁴³ Bu sebeple Katolik insan haklarının yaratılması, esasen, zamanı gelince insan hakları kavramının etrafında oluşmasına imkân vereceği koalisyonlar açısından önemliydi.

Siyasi Hıristiyanlık Latin Amerika’da genel anlamda 1960’ların demokratik hükümetlerinden yana olmuş; fakat alışılğıgeldik şekilde devrimci solun yükselişi mecbur bırakınca otoriter rejimlerin yanında saf tutmuştu. Aynı zamanda, Katolik Kilisesi’nin insan haklarına doğru yönelmesinden önce olanaksız olan bazı önemli muhalefet dillerinin doğmasına da önyak olmuştu. 1960’ların Katolik reformları yeni tür “kurtuluş” ilahiyatları icat edilmesine imkân sağlamış olsa bile, otoriter darbelerden hemen sonra, özellikle de 1973’ten sonra Şili’de ahlaki sınırlar olarak insan haklarına gönderme yapan daha ılımlı gruplar da şekillendi. Burada, yeni rejimin düzeni yeniden kurmasına karşı oluşan genel Katolik (piskoposluk da da-

hil) destek havası içerisinde, Dünya Kiliseler Konseyi'nin desteğiyle çoğunlukla sol görüşlü Hristiyanların yürüttüğü bir Elbirliğiyle Barış Ekümenik Komitesi hızlı bir şekilde ortaya çıktı. Cuntanın, Hristiyan muhalefetine üstesinden geldiği ilk dönem –bunu bir dereceye kadar birçok rahibin ihraç edilmesiyle başarmıştı– Şili Kardinali Silva Henríquez komiteyi kapatıp, yerine Ocak 1976'da insan haklarına dayalı bir kuruluş olan Dayanışma Papaz Evi'ni kurma taleplerini kabul edince sona erdi. Uygulamadaki farklılıkları ne olursa olsun insan haklarına yapılan Hristiyan göndermeler, askerî diktatörlüğün Hristiyanlıkla olan retorik ilişkisine bağlı olduğu ve rejimin bu eleştirisinin manevi çerçevesinin onu tehlikeli bir siyasi tehdit olarak öylece tasfiye etmeyi zorlaştırdığı bir zamanda ideolojik açıdan önem taşıyordu. 1978'e gelindiğinde, diktatörlüğe karşı genel anlamda var olan güçlü Katolik desteğe rağmen Kardinal Silva bile, “her insan birey olma hakkına sahiptir” düsturuyla bu yılı “insan hakları yılı” ilan ediyordu.⁴⁴

Siyaset üzerinde ahlaki kısıtlamalar olması konusundaki ısrarlar, insan hakları aktivizmine yönelik apaçık çerçeve, Şili rejimini eleştirenlerin tam da özellikle sağcı gruplarda olmak üzere, Katolik destekten fazlaca yararlandığında ondan yabancılaşmaktan kaçınmasına izin verdi. Fakat bu ısrarlar, aynı anda muhalefet için stratejik bir ortak ahlaki dile doğru yürüyen yenilikçi solcularla eş benzeri görülmemiş bir işbirliğine de izin verdi. Bir eleştirmen Katolik ahlaki iddialar hakkında, “Bunu siyasetten ayrı, bir tür ‘katıksız’ güçmüş gibi görmek zor ve beyhudedir,” gözleminde bulunuyordu.⁴⁵ Fakat tıpkı daha önce Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, siyasetten bağımsız bir ahlak kurgusu, siyasi güncelliğin bir koşuluymuş. Bu kurgu Katolik direnişi devlet baskısından bir nebze ayrı tutuyor ve içerisinde radikal şekilde ayırt edici kabul edilecek gündemlerin eritilebileceği asgari bir dil de sağlıyordu. Koalisyonu ait ahlaki normlar adı altında siyasetin bu aşkınlığı sayesinde Hristiyanlık kendi dinî yeniliklerinin bir on yıl kadar önce teşvik etmeyeceği bir hareketin parçası haline gelmişti.

Bu esnada, bu tip yerli amaçlara uluslararası sempati ve dâhiliyet, özellikle de 1973'ten sonra ani şekilde yükseldi. 1970'lerin başından sonrasına uluslararası insan hakları hareketinin yaratılmasıyla geçen son derece önemli beş yıl içerisinde, Uluslararası Af Örgütü, Sovyet ve Latin Amerika yerel hareketleri tarafından insan haklarının yeni bir şekilde dile getirilmesine yabancı gözlemcilerin yöneldiği odak noktası olarak, diğer tüm kuruluşların arasında bir kule gibi yükseldi. Uluslararası Af Örgütü 1960'ların sonunda Benenson'ın İngiliz istihbaratıyla olan ilişkisi hakkında ahmakça bir aldırmaçlık içinde olması yüzünden kuruluştaki liderliğine son verilmesiyle tasfiyenin sınırından dönmüştü. Af Örgütü'nün Avrupa seksiyonları bu olaydan kısa süre sonra kuruldu. Daha sonra kurulan Amerikan seksiyonunun

ufacık bir temelden büyümesi için, 1970'lerin başındaki olayları beklemesi gerekti. Fakat sonrasında olaylar hızlı gelişti. 1972'de yedi yerel gruptan 1976'da seksen altı gruba yükseldi. ABD'de 1970'lerin başında üyelik birkaç bine gerilese de on yılın sonunda otuz kat artarak 90 bine ulaşacaktı. 1960'ların başında Avrupa kıtasında seksiyonlar çoğalmasına rağmen, örgüt bir bütün olarak büyük sıçrayışını yaklaşık 300 bin üyeye kadar genişlediği 1970'lerde yaşadı. Af Örgütü rakip yeni toplumsal hareketlere kıyasla –çoğu tam da bu dönemde düşüştü– dötrnala bir büyüme yaşadı. Başarısı, sağladığı ikame ütopya saklıydı.

Bu durum 1960'ların hakim siyasal aktivizminden apaçık bir ayrılmayı temsil ediyordu. Af Örgütü'nün projesi temel unsurlarının birçoğundan (devrimci emelleri, toplumsal problemlere kapsamlı ideolojik ya da teknokratik çözümler bulma arayışı, "sistem"i değiştirmeye yönelik ulvi ihtirasları ve bezdirici iç kutuplaşmasından) bilinçli bir kopuştu. Af Örgütü aktivistleri bunun yerine daha minimalist ve gerçekten faydacı yaklaşıma yöneldi: "Dünyayı biraz olsun daha az kötücül bir yer haline getirmek için çalışıyorlardı." Bu açıdan bakıldığında 1970'lerin insan hakları aktivizmi, önceki on yılın siyasal değişim getirmek için yaptığı girişimlerin ardındaki gerçeklerin görülmesinden doğan ve bu gerçeklerin altında yatan en iyimser tonları ve en yüksek umutlardan bazılarını yükü azaltmak için gemiden atan bir devrim sonrası idealizmin ürünüdür. Siyasi marifetten olduğu kadar ütopya hayallerden de uzak olan bir grup üyesi ... Af Örgütü'nün çabalarını tamamıyla gerçekçi şekilde şöyle tarif eder: "Bir kart göndermek ... dünyayı çok da değiştirmeyecek. Fakat başka iki bireyin adaleti güvence altına almasına ya da en azından cesaret bulmasına yardımcı olmaya çalışmak için, biraz zaman harcamaya ve biraz da posta ücretine kesinlikle değer."⁴⁶

Tarafarları için Af Örgütü'nün belirleyici yıllarındaki çekiciliği, siyasal ütopya-ları geride bırakmış ve daha küçük, daha idare edilebilir ahlaki edimlere dönmüş olmasına dayanır.

Uluslararası Af Örgütü'nün yenilikçi bilgi toplama yöntemleri 1970'lerde bi-reysel salıverilme için müdafaalar yazan kanunlaştırma grupları oluşturulması için uygulanan ilk yöntemlerin çok ötesine geçti. Bu yöntemler ayrıca nasıl oluştuğuna da eleştirel yaklaşıyordu (çok geçmeden, başka örgütler tarafından taklit edildi). Af Örgütü'nün Londra merkezli araştırma bürosunca sağlanan muhalif metinle-rin çok erken dönemde çevrilmesinden önce örgüt 1960'ların sonunda işkenceye yoğunlaşmaya başlamıştı. 1967-1974 arasında Yunan askerî düzeni altında verilen tahribatla ilgili bilgi toplanmasına öncülük etmişti. 1972'de örgüt, İşkenceye Karşı Kampanya'yı başlattı, bu sorun hakkında global bir analiz yayımladı ve bir dilekçe dürtüsüne önyak oldu (imzalayan ilk kişi, 1973'ün Nisan ayında bir konserinde konuyu açan Joan Baez'di).⁴⁷ Seán MacBride 1974'te kampanyaya katkısı sebebiyle

Nobel Barış Ödülü'nü kazandı ve bu sayede insan haklarının profilini yükseltti ve aynı zamanda toplumsal hareketlerin onların etrafında bir bütün olabileceği fikrini yaygınlaştırdı. Şili ve Uruguay'daki siyasi darbelerin ardından Uluslararası Af Örgütü ve başka STK'ler bilgi toplama ve bu iki ülkenin ihlalleri hakkında bir bilinç oluşturma konusunda aktifti. Topladıkları bilgiler özellikle Birleşmiş Milletler'de ve Af Örgütü'nün 1976'da bir ofis açtığı Washington'da yayılmıştı. Bu tür faaliyetler Af Örgütü'nün hem akademide hem de ötesinde, daha geniş kitlelere yönelik kampanyalarının ilk analizlerinden bazılarına vesile oldu.⁴⁸

Bu tür bir aktivizm tabanda ya da daha geniş bir süreç olan uluslararası normlar oluşturma sürecinde bir fark oluştursun ya da oluşturmazın, her şeyden önce bağlı hayatlara bir anlam verilebilmesinde (bir zamanlar Benenson'ın umduğu gibi) başarılı oldu. Bu tür bir bağlılık, 1968 sonrası başka alternatifler ölmeye yüz tutarken, minimalizminin onun mümkün kılıcı koşulu ve güç kaynağı olduğu türden bir bağlantıydı. 1960'lar sonlanırken ileride Helsinki (daha sonra İnsan Hakları) İzleme Örgütü'nün kurulmasına yardımcı olmuş olsa da Jeri Laber, 1970'lerin başlarında “insan hakları” kavramını daha önce hiç duymadığını hatırlıyordu. Rus araştırmaları konusunda eğitim görmüş olduğundan takıldığı kısım Sovyet aktivizmi değil, Af Örgütü aktivisti Rose Styron tarafından dünya üzerindeki işkencenin yeniden doğuşu üzerine 1973 yılının Aralık ayında yazılan iç dağlayıcı *New Republic* makalesiydi. Makale Laber'ı, “bir şeyler yapmaya” itmişti. Kısa bir süre önce *New York Times* için yarı zamanlı olarak yemek yazıları yazan Laber, “Riverside Amnesty” bölümüne katıldığı ilk yıl içerisinde aynı gazetenin serbest kürsüsüne, Af Örgütü bilgilerine dayanan bir yazı –yayımlanan ilk yazısını– yazdı. Bir hatıratında, “Başarılı bir formül bulmuştum,” diyordu. “Dehşetengiz bir işkence şeklinin detaylı bir tarifiyle başlıyor, sonra onun nerede ve hangi siyasi bağlamda gerçekleştiğini açıklıyor; son olarak da karşı koyan hükümete, dünyanın izlediğini gösterecek bir müdafaa ile yazıyı bitiriyordum.”⁴⁹

Sovyet ve Latin Amerikalı seslere bir duruşma fırsatı sunan Amerika ve Batı Avrupa'daki Af Örgütü aktivistlerinin “global endişesi”, diplomatik seviyede takip edecek beklenmedik olaylar için gerekli çerçeveyi hazırladı, özellikle de 1975'in Helsinki Nihai Senedi'ne olan beklenmedik yanıtlar için. Bu tür halk tabanlı hareketlerin önceliği ve 1970'lerin ortalarında artan uluslararası görünürlükleri düşünüldüğünde, 1970'lerin insan hakları devrimini öncelikli olarak ya yerel yönetimler ya da uluslararası diplomasinin bakış açısıyla araştırmanın hiçbir yolu yoktur. Ne de olsa insan hakları kavramını anlamlı kılan, Soğuk Savaş çerçevelerinin sahip olduğu otoritenin, rakiplerinin resmî ideolojilerindeki birçok yurttaşın kendine katılmasına son verecek ve bazı sıradan kimseleri iktidarın resmî

meşruiyetlerinden koparacak şekilde yıkılışıydı. Ne var ki Avrupa’da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’nın (CSCE) Helsinki sürecinde ve sonrasında Jimmy Carter’ın Ocak 1977’de bu dille olan patlamalı ilişkisinde insan hakları daha fazla yüceltilmeseydi, insan haklarının genişleyen ama hâlâ küçük olan müdafaa grupları ve onların uluslararası üye ve savunucularının tekeline kalacağını reddetmek herhalde mümkün değildir. (Gerçekten de, Carter olmasaydı ifadenin kendisi hiçbir zaman bu kadar nefes kesici bir biçimde patlamayabilirdi: 1974’te gazetenin serbest kürsüsünde yayımladığı, ıstırap çeken mahkûmların sesinin daha fazla duyulması için Uluslararası Af Örgütü’ne yardım ettiği parçalardan sonra bile Laber, “İnsan hakları’ kelimelerini amacımızı tarif etmek için kullanmadım” diye hatırlatıyor, “günlük hayatta sözlüğümde yer alan bir ifade değildi ve o dönemde de birçok kimse için çok az anlam ifade ediyordu.”)⁵⁰

CSCE, insan haklarının neticede sarsacağı büyük güçler arasındaki Soğuk Savaş yumuşamasının meyvesiydi. Delegeler 1972’de temel olarak Avrupa içi zorunluluklar için bir Fin girişimi olarak başlayan şeyin, insan hakları için bir uyarıcı olması niyetinde değildi. Sovyetler için sürecin amacı, barışı Doğu Avrupa’nın otuz yıldır devam eden işgali hakkında uluslararası farkındalığı güvence altına alarak şekillendirmekti. İnsan hakları savunucuları bile, Sovyetler için Helsinki belgesinin “eski bir rüyanın gerçekleşmesi” olduğunu düşünüyordu.⁵¹ Dahası, egemenliğe müdahale edilemezliği ilkesi antlaşmada açıkça doğrulanıyordu. Doğu Avrupalılar ve çoğu Batı Almanyalı için Willy Brandt’ın öncü nitelikteki *Ostpolitik*’inden sonra amaç Soğuk Savaş gerginliklerinin rahatlamasıyla edinilen zor kazanımların kurumsallaştırılmasıydı. Bunun, Batı Avrupalıların II. Dünya Savaşı’ndan beri kâğıt üzerinde doğruladığı insan haklarının retorik olarak sürekli biçimde dillendirilmesini içerdiği doğrudu. Genel bir Batı Avrupa güvenlik stratejisi ortaya koyan ve Davignon raporu olarak bilinen 1970’teki raporda olduğu gibi, bunlar bazen diplomatik süreçlerde törensel bir edayla dile getirildi. Ayrıca belki de Hollandalılar gibi, 1975’te Helsinki belgesinin imza görüşmeleri sürecinde, birçok şüpheli gazeteciden birinin belirttiği gibi, “kimsenin okumayacağı diplomatik zimbirtı”yı üretmektense, yumuşamayı aşmak gibi gizli bir niyeti olanlar da vardı. Avrupa içi süreci destekleyen Henry Kissinger ünlü sözünde, aslında küçük fakat önemli bir iş olan, Demir Perde boyunca birleşmeye ve aile iletişimine izin veren, “Üçüncü Sepet” insan hakları da denen koşulların “keyifleri isterse Svahili dilinde de yazabileceği”ni belirtmişti. Fakat kimse, hattâ Avrupalılar bile anlaşmanın, ihtiyatlı bir biçimde yükselen insan hakları hareketiyle kaynaşacağını tahmin etmemişti.⁵²

Gerçekten de insan hakları etrafında, öncesinde var olan hareketler göz önünde bulundurulduğunda, Helsinki belgelerinin müzakerelerine muhalifler için işin yal-

nızca yeni bir atıf olasılığı da eklenmişti: Uluslararası normlara atıflar başlamıştı bile ve Helsinki de bir dizi yeni başvuru sağlıyordu. Helsinki belgeleri, egemenliğin zaptedilememe ilkeleri ve insan haklarıyla olan dengelerinde belirleyici yeni bir yola kaymaktansa, BM Sözleşmesi'nin ilk çelişkisini yeniden üretti. Dahası Sovyetler Birliği insan hakları üzerine olan BM sözleşmelerini 1973'te onaylamıştı. Helsinki belgeleri daha anlamlı, gözetleyici bir düzen kurmuştu; fakat bu dönemde, "1235 Prosedürü" olarak bilinen ve çok büyük insan hakları ihlalleri etrafında kamusal tartışmaya ev sahipliği yapan prosedürlerin yaratılmasıyla başlayarak, tarihsel olarak steril olan BM süreçleri de güncelleniyordu. Ne var ki Helsinki izleme sürecinin ilk defa, harap olmuş BM mekanizmalarına ve devletten-devlete insan hakları taleplerine kıyasla, aktivizm için heyecan verici yeni bir forum sağladığını düşünenlerin sayısı gittikçe artıyordu.⁵³ Helsinki belgeleri, 1976 yılının Mayıs ayında Saharov'un oturma odasında Yuri Orlov tarafından ilan edilen bir Moskova Helsinki Grubu'nun yaratılmasından başlayarak, 1976-77 yıllarında uluslararası insan hakları bilincinin belirginleşmesinde vazgeçilmez bir olguydu.⁵⁴

Tarih yazan bu sıradışı yakınsamaların birinde, 1970'lerin başında insan hakları da ABD'de Demokrat Parti'nin dış siyaseti için potansiyel bir dil haline geldi ve ardından 1977'de zafere ulaşan başkan adayı Jimmy Carter tarafından takdis edildi. 1974'ün sonlarına gelindiğinde en bilgili gözlemcilerden biri hâlâ "insan hakları ihtimallerinin gelecekteki birkaç yıl içerisinde AB dış ilişkilerinde muhtemelen yalnızca görece kısıtlı rol oynayacağını" belirtebiliyordu.⁵⁵ Üç yıl sonra, kökenleri tesadüfî olacak kadar şok edici bir dönüşümün ardından, insan haklarının talihi daha farklı görünmezdi.

ABD'de insan hakları, kendisiyle savaş içerisinde bulunan Demokrat Parti'nin rakip taraflarına daha önceki konumlarını tekrardan ortaya koymak için bir yol olarak başladı. En güçlü dürtü elbette, Watergate skandalının tam ortasında, Vietnam Savaşı'nın son yılları sırasındaki bir kongre isyanının parçası olarak, partinin sol kanadından gelmişti. Savaş Güçleri Bildirgesi'nin gölgesinde ve daha sonra, Idaho senatörü Frank Church'ün Soğuk Savaş suiistimallerine yönelik yaptığı soruşturmalarda, bazı liberal Demokratlar uluslararası insan haklarını keşfetti. Bunun neden olduğuna dair çok fazla bilgi bulunmuyor, fakat 1973 yılının Ağustos'unda Minnesota kongre üyesi Donald Fraser insan hakları normlarına ve mekanizmalarına dikkat çekmek için kendi Uluslararası Kuruluşlar ve Hareketler Üzerine Alt Komite Meclisi'ni kullandı. Duruşmalar devam ederken Şili'de darbe oldu ve sonrasında Fraser kendi Amerikan Ülkeleri Arası İşler Alt Komitesi'ni insan haklarının sonuçları üzerine bir tartışma sahası olarak kullandı. Fraser'ın en önemli çıkarımlarından biri, insan hakları etrafında dönen BM süreçlerinde reform

yapılmasının mümkün görünmediği, bu sebeple de hükümetlerin, özellikle de ABD hükümetinin insan hakları değerlerine doğru zorla yönelmesi gerektiği idi. Esasen bu oturumlar sayesinde, analistler “Dışişleri Bakanlığı kendini bu konuda eğrinin ötesinde konumlandırmazsa Kongre’nin konuyu bakanlığın elinden alacağı” sonucuna vardıktan sonra, Fraser ve kongredeki müttefikleri Henry Kissinger’ı 1975’te bakanlığa bağlı bir insan hakları bürosu kurmaya teşvik etmişti. Tüm bunlar bir yana, yeni büro, Kissinger bunların malzemelerinden hiçbir şekilde faydalanmamış olsa da, hükümet düzeyinde insan hakları izleme işine başladı. İnsan hakları pratiklerine yönelik dış yardım ilişkisinin ortaya çıkmaya başlamasının sebebi de bu akımdı.⁵⁶ Fraser insan haklarının dönüşümüne, ABD hükümetinin politikalarının olası bir unsuru olabilecek şekilde öncülük etmiş bile olsa, çabaları genel bir slogan ve ideolojik seçenek olarak insan haklarının ortaya çıkmasını sağlamadı. İnsan hakları yine kıyıda köşede kalmıştı.

Aynı şey Jimmy Carter’ın başkanlığının ilk birkaç ayında bu dili kullanımı konusunda söylenemezdi. Elbette, bu kopuşta Fraser’in alt komitesi dışında başka önceller de söz konusuydu, özellikle de Demokrat Parti’nin sağ kanadında ve Washington Senatörü Henry Martin Jackson’ın evrensel insan hakları üzerinden Sovyet Yahudiliği ajitasyonunda görüldüğü gibi. Jackson, Ohio kongre üyesi Charles Vanik ile birlikte savunduğu ve Sovyetler Birliği göç haklarını reddettiği takdirde, ticari amaçlar adına ona en ayrıcalıklı millet statüsü verilmesini rafa kaldıracak olan yasa değişikliğinde kendi “bağlantı” versiyonunu öne sürdü. Jackson 1972’nin sonlarından itibaren, Soljenitsin’in dünyada artık içişleri diye bir şey olmadığını iddiasına gönderme yaparak, Sovyet Yahudilerinin müşkülâtını inadına evrenselleştirdi ve yumuşama dinamiklerine karşı olan nefreti evrensel ilkeler hakkındaki söylevlerine ilham verdi. Ekim 1973’te Washington’da yapılan konferansta [Dünyada Barış], “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ne inanıyorum” diyordu “ve şimdi, Birleşmiş Milletler tarafından benimsendikten yirmi beş yıl sonra bunu uygulamaya başlamak için ne çok erken ne de çok geç olduğuna inanıyorum,”⁵⁷ Bu dönem, asıl derdi uluslararası ilişkilerdeki yumuşamayı paramparça etmek olan Jackson’ın, hem özelde Sovyet Yahudilerinin davasını keşfettiği hem de bunu evrenselci terimler üzerinden savunmak için harekete geçtiği bir andı.

Bunu yapmakla, Sovyet Yahudiliğinin köklü davasını, genel bir ilke olan hareket ve göç özgürlüğü temelinde dönüştüren çok sayıda güçten biri oldu. Bu anlamda insan haklarının büyük çaplı yükselişini salt kendi dinamiklerine dayandırmak şöyle dursun, “refusenik” [reddedilenler] davası (SSCB’nin çıkış vizelerini reddetmesi yüzünden bu isimle anılıyorlardı) bu büyük dönüşümün içerisinde bir parça olmuştu. 1970’lerin başında Sovyetler Birliği’nde göç etme hakkı için baskı yapan Yahudiler,

muhallifler koalisyonunda yer alan yalnızca tek bir unsurdur. Altı Gün Savaşı'yla Prag Baharı'nın birleşmesi, birçok Yahudinin mensubiyetlerinde ve vize başvurularında belirgin bir artışa yol açtı. En ünlü sima, Antatoli Şaranski Saharov'un mesai arkadaşı oldu ve kendisi muhalefete yönelmeden önce merkezî önemde görmediği bir insan hakkı konusunda gözünü açmasını sağladı. Bu dönemden önce hem uluslararası siyasette hem de Amerikan siyasetinde Yahudilerin Sovyetler Birliği'nden göç edebilmesi için çalışmak, genç aktivistler davayı medeni haklar ve bu dönemdeki başka hak savunuları temelinde bir taban hareketine dönüştürdükten sonra bile, bir insan hakkı mücadelesinden etnik, hattâ Siyonist bir dava olarak görülmüştü. Ayrıca, yeni AJC Blaustein Enstitüsü 1972'de İsveç'in Uppsala şehrinde, genel bir insan hakkı olarak göç etme özgürlüğünü yeniden keşfeden büyük bir forum örgütlemiş ve Jackson, Evrensel Bildirge'ye de gönderme yaparak onu yasamasının merkezi haline getirmiş olsa da, hareket yine de insan haklarını hemen bünyesine dahil etmedi. Bunun yerine Sovyet Yahudilerinin ıstırabı, bu daha geniş çerçevede belirginleşmeye başladığında 1970'lerin gidişatında yavaş yavaş bir insan hakları meselesi haline geldi. Sovyet Yahudi hareketi bu genel dönüşüme sebep olmaktan çok, bu dönüşümden nasiplenene bir hareket oldu.⁵⁸

1976'nın sonuna gelindiğinde Fraser'ın kararlı çabalarına ve Jackson'ın ateşli retorikine rağmen insan haklarının Demokratik dış siyaset sözlüğünde herhangi bir merkeziyet edineceğine dair hiçbir işaret görünmüyordu. O yılın Haziran ayında, Demokratların Platform Komitesi Jimmy Carter'ın beklenmedik ortaya çıkışından sonra partinin çarpışan hizipleri arasındaki farklılıkları gidermeyi başardığında bile, insan hakları aslında gerçekten keşfedilmemişti. Savaş karşıtı aktivist Sam Brown, Jr. platformdaki sağcı otokrasiye karşı insan haklarıyla bağlantılı olma ilkesini önerdi; New York senatörü (ve Jackson'ın müttefik) Daniel Patrick Moynihan bu öneriyi, ilkenin solcu totalitarizme doğru da eşit derecede genişlemesi koşuluyla kabul etti. "Eğer siz de bizim en sevmediğimiz diktatörlerin karşısında durursanız" diyordu Moynihan Brown'a masanın diğer ucundan, "Biz de sizin en sevmediğiniz diktatörlerin karşısında duracağız." Moynihan'ın aktardığına göre, bir sonraki yıl, platformun sonucu "tarihimizde insan haklarına en güçlü platform bağlılığı" olmuştu. Fakat bu durum Carter'ı etkilemedi ve ulusal basın bu harekete hiç önem vermedi, hattâ platformun uluslararası ilişkilerdeki yumuşamayla uyumlu olduğunu ve komünizme karşı harekete geçmeye değil komünizmle "dostluk" kurmaya hazırlandığını zannetti.⁵⁹

Jimmy Carter, parti Watergate sonrasında sola karşı başarısız çalımından kurtulurken, popüler radikalizmin gerileyişi ve ekonomik çöküşle aynı zamana denk gelen bir anda başkanlık için koalisyon adayıydı. *New Yorker*'ın saygın gazetecilerinden

Elizabeth Drew 1976 yazındaki Demokrat Parti kongresini ele alırken, dört yıl önce George McGovern’ın arkasındaki ideolojik birliğe kıyasla, “Demokrat Parti’nin içinde olduğu kadar ülkenin kendisinde de değişimler yaşandığını...” yazıyordu: “Savaş bitti, tutkular öldü ve kongrenin çoğu delegesi, bir arkadaşımın da gözlemlediği gibi, ‘değişikliğe uğramış Cumhuriyetçiler’ gibi görünüyordu.” 1976’da Carter beklenmedik şekilde ortaya çıktı ve tıpkı Morris Udall’ın McGovern’ı adayının olduğu gibi, Jackson’ın (ve George Wallace’ın da) adaylığı başarısız oldu. Carter partinin farklı hiziplerinin en az nefret ettiği kişi olarak öne çıktı.⁶⁰

Carter’ın kampanyasında onu o noktaya kadar güncel insan hakları hareketine bağlayacak bir şey varsa, o da sadece genel anlamda ahlaklılık konusundaki duruşuydu. Carter’ın ahlakçılığı 1960 ortalarında “yeniden doğmasından” sonra ortaya çıkan derin dinî inançlarını yansıtıyordu. Gelişen süreçte, 1976 seçimi yumuşama üzerine bir referandum haline geldi. Rakibi Gerald Ford o kadar ileri gitti ki, kampanyasında bu kelimenin kullanılmasını yasakladı; fakat sonra, 6 Ekim’de televizyonda yayınlanan tartışmada, Sovyetlerin Doğu Avrupa’ya hükmetmediğini öne sürerek büyük bir gaf yaptı. Carter, 1976 yaz ve güzünde Ford’un dil sürçmesinden en iyi şekilde istifade ederek, *Realpolitik*’e karşı ve ahlaklılık yönünde adımlar attı. Carter’ın kişisel ahlakçılığıyla Amerikan seçmenin içinde bulunduğu ruh hali birbirine uymuştu.

Bu geniş anlamda, Carter’ın siyasetten ahlaki bir aşkınlığa dair vaatlerle dolu bir kampanyayla seçilmesi, “insan hakları”nın Amerikan siyasi manzarasında şaşkınlık uyandıracak şekilde yükselişe geçmesine yol açtı. Buna rağmen Carter göreve başlama töreninde dış siyaset ilkelerinin vazgeçilmezleri olarak temelde etiğe ve adalete gönderme yaptı.⁶¹ Sinikliğiyle dillere destan olan Kissinger’ın (Carter’dan bile sık bir biçimde!) halka açık birkaç etkinlikte “insan hakları”ndan dem vurması büyük bir kopuşun değil, daha ziyade 1976’nın son altı ayında ahlakçılığın önceliğinin bir yansımasıydı.⁶² Yine de bu geç tarihte bile ahlakçılığın, görevinin ilk aylarında insan haklarına dönmek gibi can alıcı bir seçim yapmadan önce Carter’ın dış siyasetinin merkezi parçası olarak bahsedebileceği birçok versiyonu vardı. Ayrıca Carter’ın başkan olabilmesi için yeterince uzun süre belirginleşen koşullar, o insan haklarını alışılmadık bir önceliğe doğru götürürken bile çatırdıyordu: “Sökün eden Amerikan habisliğinin ... haddini aşıyor” gibi görünmesinden neredeyse hemen sonra, ülke “normal hale dönmüş[tü].”⁶³ Carter doğru zamanda ve doğru yerde “insan hakları”nı halk tabanlı bir seferberlikten global retorik’in merkezine taşımıştı.

İnsan hakları yılı olan 1977, Carter’ın 20 Ocak’taki göreve başlama töreninde “insan haklarını” Amerikan tarihinde ilk kez görücüye çıkarmasıyla başladı. Dönüm noktası niteliğindeki bu yıl, Uluslararası Af Örgütü’nün 10 Aralık’ta Nobel Barış

Ödülü'nü almasıyla zirveye ulaştı. Carter'ın 20 Ocak'taki açılış konuşması "insan hakları"nı halk arasında dilden dile dolaşan bir kelime haline getirdi. "Özgür olduğumuz için, hiçbir zaman özgürlüğün başka yerlerdeki kaderine kayıtsız kalamayız" diyordu Carter hükümet binasının basamaklarında. "İnsan haklarına olan bağlılığımız mutlak olmalıdır." En çok önem taşıyan şey, Carter'ın siyasetinde kavramın taşıdığı sembolik yenilik ve yankıydı; çünkü Carter onun ilk defa sıradan dile ve popüler bilince yerleşmesini sağlamıştı. Bir keresinde Arthur Schlesinger, Jr. "geleceğin tarihçisini ... açılış konuşmasındaki çarpıcı kelimelerde tepe noktasına ulaşan ... iç tartışmaların izini sürmeye" davet etmişti. Ne var ki henüz hiç kimse bu çarpıcı kelimelerin oraya nasıl geldiğini bilmiyor. Fakat çok geçmeden terim, "Carter için neredeyse ilahiyatçı bir husus" olarak yorumlanmaya başlamıştı. Arthur Schlesinger, Jr., "Günahın kökünü kurutamıyor, fakat dua etmeye devam ediyor," diyordu.⁶⁴

Soljenitsin'in, 1975'te Beyaz Saray'da toplantı talebini reddeden Ford'un aksine, Carter çok geçmeden muhalifleri onurlandırmak üzere harekete geçti. Medeni özgürlükler için mücadele eden New Yorklu bir hukukçu olan Martin Garbus, Moskova'da Saharov'la buluşup ondan bir mektubu Carter'a elden verince, başkan bunu cevap vermek için bir fırsat olarak değerlendirdi (Garbus'un eşi Ruth ülkeye mektubu KGB'ye yakalanmamak için sutyeninin içine koyarak gizlice sokmuştu). Sovyetler "insan hakları"nın zor kazanılmış yumuşamayacağı tehlikeye sokabileceğine dair ilk işaretlere, hem ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Saharov'la olan yakın ilişkisini diplomatik olarak protesto ederek ve -1940'larda yaptıkları gibi- ırkçı Amerika'yla ikiye bölünmüşlüğü yüzünden alay ederek cevap verdiler. Fakat tam bu noktada, akıl almaz bir tesadüfle on milyonlarca Amerikalı, Alex Haley'nin tüm dikkati köle ticareti ve sömürge hayatına yönlendiren, ünlü bir Afrikalı-Amerikalı ailenin tarihini anlattığı "Kökler" dizisini izlemek üzere televizyonlarına kilitlendi. (*New York Times* köşe yazarı William Safire şakacı bir şekilde, "Sovyet televizyonunda Gulag'daki hayat hakkında haftalık bir televizyon dizisi hayal edebiliyor musunuz?" diye soruyordu.) Büyük kıyamet koparan ve Carter'ın gerçekte ne kastettiğini gösteren şey, Şubat ortasında dikkatli şekilde ve ustaca hazırladığı Saharov'a cevabıydı. Haberciler Saharov'un odasındaki nüshadan şunları kaydetmişti: "İnsan hakları, idareciliğimin en önemli mevzularından biri. Amerikalıların ve hükümetimizin insan haklarına saygıyı teşvik etmeye olan kesin bağlılığını sadece kendi ülkemizde değil, yurtdışında da devam ettireceğine emin olabilirsiniz." Sonraki ay Carter, Sovyetler'in bunu yapmamasını talep etmesine rağmen, muhalifi Vladimir Bukovski'yle tanıştı ve Birleşmiş Milletler'de insan haklarının önemi üzerine konuştu. Hiç kimse, özellikle de Amerikan başkanları arasında Roosevelt, Amerikan hattâ global retorikte

insan haklarını bu şekilde merkezine almamıştı.⁶⁵ Onun davranışını takip eden tek kıdemli Batılı siyasetçi, 1977-78’de göreve başladıktan sonra konuyu test eden, İngiltere’nin yeni atılan dışişleri bakanı David Owen’dı. (Owen 1978’de konu üzerine görüşlerini ortaya koyan bir kitap bile yayımlamıştı.)⁶⁶

Bir dış politika görevlisi *New Yorker*’a yazdığı uzun bir makalede Elizabeth Drew’e şöyle diyordu: “Biliyorum ki, belirli bir insan hakları kampanyası ya da programına dair özgül bir planlama söz konusu değildi. Sanırım sonra, konuyu beklenmedik şekilde ısıtıp gündeme taşıyan kader –tesadüfi şeyler, mektuplar– devreye girdi.” Bir başkası ise, “Tüm bunlar, bir nevi, kendine ait bir dinamik elde etti,” diyordu. Fakat bahar geldiğinde Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, Georgia Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde bazı detayların ipucunu verirken, Carter, Notre Dame’ın diploma törenindeki program konuşmasında insan haklarına dayalı tam teşekküllü bir dış politika felsefesi ortaya koyuyordu. Carter’in asları dış politikayı tanımlamak için “karanlıkta yolunu bulmaya uğraşırken” bile, Amerikalı elitler, tarihsel kökenlerinden güncel anlamına ve vakadan vakaya uygulamalarına kadar, insan hakları üzerine geniş çaplı bir tartışmaya girişmişti. Uluslararası Cemiyet’in yöneticisi ve kısa bir süre sonra Carter’in insan hakları bürosuna katılacak olan Roberta Cohen *New York Times*’a mevzunun yerinde, hattâ “modaya uygun” hale geldiğini söylüyordu. “Yıllardır ya vaiz ya budala idealist ya da işgüzarlardık, oysa şimdi saygıdeğeriz... Herkes insan hakları işine bir ucundan bulaşmak istiyor. Bu iyi bir şey, fakat bundan sıkıldıklarında ne olacak?” İlgideki bu artış, en yüksek devlet görevlilerinin bile insan hakları dilini kullanmadığı (görev başında değilken Winston Churchill’in bir kez ifade etmesi dışında) ve enternasyonalistlerin yalnızca BM konusuyla ilgilendiği 1940’larla kıyaslanamazdı. Halbuki 1970’lerde halk hareketleri ve sonra Carter’in ilgisi, bugüne dek devam eden çok daha geniş ve halka yayılan bir tartışmayı başlattı.⁶⁷

Carter kısa vadede, dikkat çekmek istediği global suiistimallerde seçici olduğu suçlamalarıyla karşı karşıya kaldı. İlk başta Carter’in en büyük odak noktası, bazı eleştirmenlerin bakış açısını genişletmesi gerektiği konusunda ısrar etmesine sebep olacak şekilde, Sovyet alanıydı. Carter, “Sovyetler Birliği’ni insan haklarında kısın-tıya gidilen tek ülke olduğunu iddia etmek gibi bir niyetim hiçbir zaman olmadı,” diyerek itiraz ediyordu.⁶⁸ Aşırı sol cenahtan Noam Chomsky ise daha 1977’nin Haziran ayında, “insan hakları kampanyasının, karşı devrimci müdahaleye halk desteği sağlamak için propagandacılar tarafından manipüle edilen bir araç” olduğunu söyleyerek şikâyet ederken; insan haklarını komünizm karşıtlığının bir diğer adı olarak gören çiçeği burnunda yeni-muhafazakâr kesim, siyasette “yanlış bir simetriye” bağlılık konusunda uyarılarda bulunuyordu.⁶⁹ Carter dünya genelinde

insan hakları ihlalcilerine yapılan yardımı kesecek dış destek önerilerini halka açıklamış olmasına rağmen, her köşeden kendisine kuşkuyla yaklaşan kimselerle karşı karşıya kalıyordu. Diplomasisi ters teptiğinde (ilk örneği, Mart başında, Carter'ın herkesin önünde azarladığı Uganda diktatörü İdi Amin'in buna kendi ülkesindeki Amerikalıları tehdit ederek cevap vermesiydi) bazıları neredeyse sinsice sevindi. Sovyetlerle yaşanan, Carter'ın gündemindeki konuların kızıştırıp sebep olduğu diplomatik problemler, Carter'ın kendisini de şaşırtıyordu (Sovyet büyükelçisi Anatoli Dobrinin, memnuniyetsizliğini daha başından ortaya koydu ve Leonid Brejnev o baharda Vance'ı Moskova'da son derece soğuk bir şekilde karşıladı). Sonrasında dikkatini Latin Amerika diktatörlüğüne verdi; bir yıl önce askerin kontrolü ele geçirdiği Arjantin'deki "kirli savaş" hakkında duyulmaya başlayan haberler, bu değişikliğin haklılığını ortaya koymuştu.⁷⁰

Daha 1977'nin sonunda Carter'ın politikasının vadesi dolmuştu. Özellikle de bu politika, üzerine çok fazla düşünmeden ortaya çıktığı için tutarlı bir gidişatın çizilemiyor oluşu, bazılarının Carter'ın mücadelesini öylece "iptal ettiğini" öne sürmesine yol açtı. Buna cevaben kendi politikacıları (özellikle de Kissinger'ın kurduğu dışişlerine bağlı insan hakları bürosuna liderlik etmek üzere görevlendirilmiş olan Patricia Derian), kampanyanın daha en başından itibaren, başka konularla bütünleştirilmesinin ve başka kaygılarla sınırlandırılmasının amaçlandığını söylüyordu.⁷¹ Dış politika uzmanları "insan hakları gündemi"nin gerçekte ne anlama geldiğini soruyordu; hâlâ da soruyorlar, fakat çoğu insan dış politika uzmanı da değil. Uzun vadede Amerikan dış politikası üzerine dönen tartışmalar, bugün artık açık şekilde bireysel insan haklarına karşılık gelen "ahlaki" bir opsiyona uygun olarak kalıcı olarak değişti. Daha da önemlisi, Carter fikri tüm muğlaklığıyla –başta Amerikalılar olmak üzere– kavramın daha önce hiç ulaşmadığı kocaman bir global kitleye tanıtmıştı.

İnsan hakları Amerikan tarihine ne kadar düzgün oturmuştu ve sonuçta bu insan hakları tarihi çağında Carter Amerika'sının sahip olduğu yeri nasıl anlamlandırmak gerekir? Birçok Amerikalı için insan hakları fikrinin eskiden beri süregelen liberal bağlılıklar ima ettiğine şüphe yok. Ne var ki bu kavramı Amerikan geleneğine dayandırmaya dair anında geliştirilen girişimlere rağmen, Carter insan haklarına göndermeler yapınca insanların şoke olması, işin içinde gerçekten ne kadar büyük bir yenilik olduğunu ortaya koyuyordu. Dış politikada liberalizm, savaş sonrası dönemin büyük bir bölümünde, hakların yurtdışında yayılmasından çok daha farklı anlamlara bürünmüştü. Ülkenin iç işleri söz konusu olduğunda Amerikan ırk ilişkilerini şekillendiren medeni haklar hareketinin insan haklarının yeni kullanımlarını harekete geçirdiğine inanmak cezbedicidir, fakat buna dair kanıtlar

çok cılızdır. Medeni haklar hareketine katılan bazı kimseler daha sonra Amerikan insan hakları hareketine katılmış olsa bile, ikincisinin zamanlaması gerçek anlamda güçlü bir bağlantı kurabilmek için fazla geç bir döneme denk gelir. Medeni haklar hareketi doruk noktasını “halef”inin dönüm noktasından on yıl önce yaşadı. Ayrıca medeni haklar aktivizminin 1970’lerin başında başlayan serbest düşüşü insan haklarının, daha önceki güzergâh tıkandıktan sonra patladığı anlamına gelir. İnsan haklarının aniden yükselmesinden önce yaşanan ve yıllarca süren boşluk, bu hakların çok daha farklı ve daha yakın kökenlerinin olduğunu gösterir. En az onun kadar önemlisi, ilk insan hakları hareketi, daha sonraki medeni haklar hareketini muhafazakâr bir ters tepki uyandıracak kadar tehlikeli yapan daha kapsamlı bir sosyo-ekonomik eşitsizliğe dair endişeleri dışarıda tutmuştur.⁷²

Amerika’nın insan haklarına dönmesinin, bu hakların daha önceki ve başka yerlerdeki yükselişiyle bazı benzerlikleri bulunuyordu. Hepsi ortaklığa dayalıydı ve politikayı ahlakla değiştirmeye dair vaadi güçlü bir şekilde ön plana çıkarıyordu. Carter yönetiminin inişli çıkışlı tarihi “siyaset karşıtı yapının ıstırapları” diye özetleniyordu.⁷³ Fakat Carter’ın kendisinin dindarlığına rağmen 1970’ler Amerika’sında insan hakları savunucularının oluşturduğu koalisyonlar daha önce Latin Amerika’da olduğu gibi dini ve seküler ahlakçılar arasında değil, Demokrat Parti’nin hizipleri arasında kurulmuştu. Bir süper gücün lideri tarafından kudretinin uygulanmasına yönelik ana ilkeler topluluğu olarak öne sürülen insan hakları, ahlakçılığın bu öne sürülüşünü halk tabanlı hareketlerden ortaya çıkan ilkelerden açık şekilde farklılaştırmıştı. Carter’ın insan haklarındaki liderliği çoğu liberal için sahneyi devralan bir ütopyayı değil, bir tür kolektif ulusal toparlanma anlayışını ifade ediyordu. Haklara dayalı enternasyonalizmin Amerika’daki anlamını belirleyen şey, ülkenin dünyadaki ahlak ve misyon sahibi ehliyetinin, “bu kadar uzun süre ahlak bataklığında sürünmesinden sonra” yeniden tesis edilmesi idi.⁷⁴

Carter Notre Dame’da, tüm Soğuk Savaş dönemi hatalarından sonra bir insan hakları çerçevesinin, davanın genel anlamda iyileştiği hissi vereceği konusunda ısrarcıydı. Aşılması gereken geçmiş, sadece son zamanlardaki Makyavelcilik değildi; çünkü on yıl önce Vietnam Savaşı’nı başlatan ve tırmandıran da Demokrat Parti’nin kendisiydi. “Artık çok uzun yıllardır, bazen onların değerleri için kendi değerlerimizi terk ederek, düşmanlarımızın hatalı ve yanlış ilkelerini ve taktiklerini uygulamaya razı olduk,” diyordu Carter Notre Dame kürsüsünde. “Artık hatalarımızdan yola çıkarak kendi ilkelerimize ve değerlerimize geri döndük ve kaybolmuş özgüvenimizi geri kazandık.” Bu alaycı bir dalavere değildi: Carter yönetimindeki birçok Demokrat dış politika düşünürü Vietnam’da sonuna kadar yer almış ve o zamandan beri yaşanan trajik sonuçlar üzerine acı bir biçimde kafa yormuştu. Uzun

vadeli hatalardan geriye dönülmesi, çoğu gözlemciyi de olayın içine çeken şeydi. Elizabeth Drew'un haber kaynaklarından biri, Amerika'nın "uzun zamandır tekrar kendi ayakları üstünde durduğunu" söylüyordu. "Ülke genelinde yaptığımız iki yıllık yolculuğumuzda, bıkkınlıktan daha kötü bir duygunun, zamanın aleyhimize işlediği duygusunun kokusunu aldık. Bu, her türlü ilişki için uğraşması zor ve zayıflatıcı bir durum. Yaptıklarımız bazıları tarafından Soğuk Savaş partizanlığı olarak değerlendirildi; fakat hiç de öyle değil."⁷⁵ Soğuk Savaş çerçevelerinin cazibesini yitirdiği bir durum içinde insan hakları, unutulmuş ulusal gelenekler kılıfıyla sunulmak mecburiyetinde kalsa bile, yeni bir şey sunuyordu.

Yine de Amerika'nın insan haklarına dönüşü, yalnızca eski ütopyaların yerini bir yenisine bıraktığı uluslararası bağlam dikkate alındığında gerçek anlamını edinir. Liberaller ulusal iyileşme sözü karşısında etkilenmiş ve Carter'ın yukarıdan gelen yurtiçi çağrısına cevap vermişlerdi. Fakat Amerikalılar, dıştan ve alttan bir çağrı olmasaydı başkandan topluma bir çağrıyla bunu yapamazdı; zira insan haklarının ilk defa nüfuz etmesini ve birer mağdur olarak Amerika'da kabul görmesini sağlayan uzak diyarlardaki global aktörlerdi. Biri devleti ahlaklılaştırmaya, diğeri "güçsüzlerin gücüne" dayanan bu iki çağrı birbirinden tamamen farklı olup bambaşka doğrultulara yönelmiş olsa da, o dönemde bu henüz apaçık ortada değildi. Önemli olan, her ikisinin de aynı insan hakları zorunluluğunda birleşiyor gibi görünmesiydi.

Zira Václav Havel'in güçsüzlerin gücü adını verdiği ünlü muhalefet felsefesi ancak o zaman görünmeye başlıyordu. SSCB'de insan haklarının hızlı bir şekilde yükselmesiyle kıyaslandığında 1968'den sonra uydu devletlerdeki benzer hareketler ertelenmişti ve Marksist revizyonizme bağlanan ümitler çok daha uzun süre hayatta kaldı. Buna rağmen muhalif grupların 1976-77 yıllarında Çekoslovakya, Polonya ve başka yerlerde yaşanan ve Helsinki anlaşmasıyla tamamlanan yapılanması, benzer şekilde işlemişti. Daha önce olduğu gibi Polonya'daki İşçi Savunma Komitesi (kısaca KOR) ve Moskova'daki Helsinki grubuyla birlikte Çekoslovakya'daki 77 Bildirgesi, doğrudan uluslararası insan hakları araçlarına sesleniyordu. Fakat tüm bu kuruluşlar 1968 sonrasındaki ideolojik karışıklık döneminin tam tersi anda ortaya çıktı ve insan haklarını uluslararası alandaki zirvesine ulaştırdı.

77 Bildirgesi, bir Çekoslovak saykodelik rock grubunun uğradığı baskı sonucunda kendiliğinden doğdu. Muhalefetin başka evrelerinde olduğu gibi –Prag Baharı'nın çöküşünden hareketteki başka yoldaşlarıyla aynı dersi çıkarmayan reformcu komünistler de dahil olmak üzere– farklı yelpazeden birçok insanı bir araya getirdi. Rejimin yurttaşlarına çektiği eziyete karşı kullanılan birbirinden farklı protesto yöntemiyle uluslararası bir üne kavuştu. Polonyalı işçi komitesiyle birlikte 77 Bildirgesi, ilk Sovyet muhalefetinin Doğu Bloku'nda alevlendirdiği geniş çaplı

bağılıklardan çok daha iyisini başardı. 1978'in sonlarında Havel muhalefet üzerine derin düşüncelerinin ürünü olan ilk klasliğini kaleme aldığı, Karl Marx'ın tersi şekilde ifade verebiliyordu: "Doğu Avrupa'da bir heyula kol geziyor: Batı'da muhalif düşünce adıyla anılan bir heyula."⁷⁶ Bu bir kırılma ânı oldu.

Havel ahlak yoğunluğunun kendisine ikonik bir statü verdiği, karşıkültüre ait dünya görüşlerine sahip düzensiz bir kahramandı. Hiçbir zaman revizyonist bir komünist olmasa da Prag Baharı'nı coşkuyla karşılamış ve demokratik sosyalizmi kurmak için ortak hedefte birleşen partilerin çoğulculuğuna yönelik önemli bir çağrı yapmıştı.⁷⁷ Sovyet baskısından sonra 1970'li yılları Prag dışında, ertelenmiş bir canlandırma olarak tarif ettiği bir ruh hali içerisinde geçirdi. Havel 1970'lerin ortalarına gelindiğinde, "bir çağın sonuna kadar yaşayan" kuşağın deneyimini, "manevi ve toplumsal bir iklimin parçalanması, tam bir zihinsel çözülme" olarak yorumladı. Çekoslovak "normalleşme" dönemi Alexander Dubček'in yerine gelen Gustav Husák'ın yönetiminde devam ederken, Havel 1975'te Husák'a yazdığı açık bir mektupta duyurduğu gibi, rejime karşı ahlaki bakış açısıyla yönelttiği eleştirisine biçim vermek için temel olarak varoluşçu kaynaklardan yararlandı.⁷⁸ Havel'in en ünlü bildirisi olan "Güçsüzlerin Gücü"nde ideolojik açıdan yeni olan çok az şey vardı; fakat bu açıklama insan haklarının kökenleri için gerekli koşulları ve gerekçeleri mükemmel şekilde ele alıyordu. Hal böyle olunca da dikkatli bir şekilde okunmayı hak ediyor.

Ahlaki muhalefetin ilk öncülü, alelade siyasetin uygulanabilir olmadığına kabul edilmesi idi. Havel artık 1968'den edinilen derslerin apaçık ortada olduğunu varsayıyordu. Hâlâ siyaset hayali kuranlara seslenerek en kötü hatanın, "geleneksel anlamda doğrudan siyasal çalışmanın önemini abartmak" olacağı konusunda uyarıda bulunuyordu. İlk kuralın, "alternatif bir siyasal program sunma niyeti"nden vazgeçmek olmasının sebebi buydu. Havel bu kuralın 1968'de de var olduğunu öne sürüyordu; fakat her türlü siyasal girişimin, "kendi niyetlerini uygulamaya çevirme şansı bulamadan tasfiye edileceğini" kavrayamama hatasına düşmenin artık hiçbir mazereti yoktu. Devrim ve şiddet, büyüsünü yitirmiş bir şimdiki zamanda artık hiçbir anlamı olmayan geçmişe ait sihirli kelimelerdi.⁷⁹

Havel'in en gözde önermeleri modern çağa karşı ölçsüzce büyük bir eleştiri içeriyordu: Dönemin krizlerinin totaliterliğin ardından değil, "ileri" toplumun ruhsuz tüketimciliğiyle fazla gelişmiş teknolojiyi takip ederek geldiği konusunda ısrar ediyordu. Ona göre totaliterliğin kaçınılmaz çöküşü çok daha büyük, global bir problemin emaresi olarak görülmeliydi. Havel bu tür karamsar tefekkürlerde, belli felsefi metinlere (en önemlisi de tüm bunlar başladığında, revizyonist olmayan muhalefetin ilkelerini tanımlamaya yardımcı olan Çek fenomenolojist Jan

Patočka'nın metinlerine) dair kendi özgül yorumlarını ele vermekle kalmıyor, aynı zamanda 1960'larda dünyada yaygın bir endişe olan, modernliğin çarpıklaştığına dair cezbedici görüşü de yansıtıyordu; fakat bu tür bir rahatsızlığı beklenmedik ve taşınabilir yeni bir foruma dönüştürmenin bir yolunu da bulmuştu. Havel'in insan haklarını savunmasının kökenleri bu hakların global düzeyde yayılmasıyla kol kola gitmiyordu. Yine de Havel'in, muhalefetin Batı'dan alınan ilhamla önemli hale gelmediğini; aksine, totaliter düzenin kontrolü görünür kıldığı Doğu'ya kıyasla ahlaki kâbusun çok daha beter görüldüğü Batı'ya bir uyarı olarak önem taşıdığını söyleyecek kadar ileri gittiğini hatırlamak önemli. Havel, "Totaliter sistemdeki hayatın boşluğu ve griliği yalnızca, genel anlamda modern hayatın şişirilmiş bir karikatürü değil midir?" diye retorik bir soru soruyordu. "Geleneksel parlamenter demokrasilerin, teknolojik medeniyetin otomatizmine karşı hiçbir esaslı karşı duruş sunamamasının" sebebinin bu olduğunu açıklıyordu. "Bir kimsenin politik ideali olarak geleneksel parlamenter demokrasi fikrine sadık kalmak ve yalnızca onun denediği yanlışına yenik düşmek, doğru formun insanlara kalıcı bir haysiyeti garantilediğini düşünmek ... bana göre en hafif ifadeyle basiretsizlik olur."⁸⁰ Havel'in bu dönemdeki en derin arzusu, hayatın kendisine daha sahici şekilde bağlı olduğunu düşündüğü bağımsız ve küçük çaplı komün yaşamıymış gibi görünüyordu.

Havel'in insan hakları göndermesi, stratejik koşullara dair derin bir kavrayıştan geliyordu ve varoluşçu ahlaklılığa dayalıydı. Bu, "yasalcılık"ın savunusunu, muhalifler için hukukun değerli görülmesini de kapsıyordu. Havel'e göre komünist rejimin "insan haklarına saygı duyuyormuş gibi yapması" ve muhaliflerin "yasalara ısrarla ve hiç bitmeyen başvurularla" cevap verebilmesi önemliydi. İlk Sovyet muhalefetleri düşünüldüğünde, bu noktada uluslararası hukuka başvuru konusunda stratejik olarak özgün olan hiçbir şey yoktu. Fakat çok güçlüydü. 77 Bildirgesi, düzenli olarak Helsinki Belgeleri'nden ve 1975'te Çekoslovak onayının büyük ironisinden sonra dünya genelinde yasal olarak bağlayıcı hale gelen insan hakları üzerine uluslararası BM sözleşmelerinden alıntı yapıyordu. Havel hukuki biçimlere başvurunun burjuva ideolojisi koktuğunu kabul ediyordu; genel anlamda haklı bulduğu bir eleştiriydi bu. Yine de artık ideolojinin Marksist eleştirisi Marksist rejimi hedef almak için kullanılmak zorundaydı ve yasal hakları reddetmektense bünyesine alabilirdi. Havel'in ifade ettiği gibi, bu tür bir rejimin "kendi yurttaşlarının önünde, okullu çocukların önünde, uluslararası toplumun önünde ve tarihin önünde ... meşruiyet" inşa etmesi, "kelimeler, kelimeler, kelimelerle" mümkündü. Havel samimi fakat çarpıcı bir biçimde, "yasanın hiçbir zaman daha iyi bir şey yaratamayacağını" kabul etti. Yine de şimdilik genel anlamda yasallığa ve insan hakları hukukuna başvuru, en fazla ümit vaat eden şeydi."⁸¹

Argümanını, insanlık dışı bir rejimin otomatı olabilecek fakat aynı zamanda bu rejimin yaşama gücünü çökertebilecek iç kaynaklara sahip mütevazı bir manavî hayal ederek sürdüren Havel'in makalesi, insan haklarının gerçekte içine doğduğu ikilemin yansımasıydı. Havel, siyasallaşmış mücadelenin yerine yasallaşmış ahlaki koymasının stratejik niteliği konusunda çoğu zaman açıksözlüydü. Ayrıca siyaseti reddetmenin siyasetten kaçamayacağı ve bunu yapmayı da amaçlamadığı konusunda ısrar ediyordu. Havel bazen ahlak göndermelerinin –Polonyalı muhalif Adam Michnik'in daha 1976'da belirttiği gibi, “doğruluk içinde yaşama”nın– aslında doğrudan doğruya ve kendiliğinden politik olduğunu iddia ediyordu. Havel karşı çıkarak “apaçık siyasal bir boyut”un bulunduğunu yazdı. “Sistemin ana direkleri bir yalanı yaşıyorsa, o halde doğruyu, ona yönelen asli tehdidin yaşadığına şaşırmamak gerekir.” Bu anlamda ahlaklılık, 77 Bildirgesi eylemcisi Václav Benda'nın aynı yıl “paralel polis” olarak isimlendirdiği, “çok özel politik bir anlam” taşıyordu. Başka zamanlarda Havel, politikanın yerini ahlakın almasının, onu erteleyerek bile olsa siyasi değişim için gerekli koşulları getirdiğine dikkat çekmekte ısrarcıydı. “[Ahlaki muhalefetin] sonunda özel siyasi değişiklikler şeklinde kâr getirip getirmeyeceği, getirecekse bunun ne zaman ve nasıl olacağı daha da tahmin edilemez durumda. Fakat bu elbette tamamen, doğrularla yaşamanın bir parçası.” Havel bu yolla, “beklenmedik sosyal rahatsızlıkların ve huzursuzluk patlamalarının”, ancak doğrudan hedefler olarak kendilerinden vazgeçildiklerinde ortaya çıkabilecek nihai sonuçlar olduğunu temin ediyordu. Siyasi dönüşüm sözü, Havel hâlâ 77 Bildirgesi'nde ağırlığa sahip olan reformcu komünistlere seslendiği için özellikle önem taşıyordu; bu isimlerin başında, Marksist hümanist umutlarını sürdüren ve “ülkemizdeki çağdaş sosyalist düzenin bu tür [insan hakları] anlaşmaların[ın] gerçekleşmesini sağlayacak tartışma götürmez altyapı ve sistem” olduğu konusunda ısrar eden eski hükümet bakanı Jiří Hájek vardı.⁸²

Ne var ki Havel, daha derin kademede insan haklarının sadece daha ileri bir tarihte ya da başka araçlarla yürütülecek bir siyaset anlamına gelemeyeceğini öne sürüyordu. Ahlakın kalıcı olarak siyasetin yerine geçebileceğini savunuyordu. Havel aynı şekilde siyaset mevzusunun, ahlakın doğrudan “bireysel olarak insan”larla bağlantı kurduğu “soyut bir imge” olduğu inancına göz yumuyordu. Buradaki ima, politikanın berbat fırsatçılığa açık olmasının da politikanın yeterince elle tutulur olmayı başaramamasından kaynaklandığıydı. Bu esnada ahlak, “geçici”, “negatif”, “minimal” ve “basit” olmaya devam ediyordu. (Bu duruşun Uluslararası Af Örgütü'nün felsefesiyle olan uyumu ortadadır.) Faydacı ihtiyaçlara değil “gizli bir alan”a dayalı ahlak; ödün verme, şiddet ve başarısızlık değil, saflık ve sahiçilik getiriyordu. Havel için bir tür akıl hocası olan Patočka, grubun kurulmasından kısa

bir süre sonra gelen ölümüne iki ay kala, 77 Bildirgesi için yaptığı savunmada bu durumu belki de olabilecek en açık şekliyle ifade etmişti: “*İnsan hakları* kavramı, devletlerin ve toplumların da topluca ve güçlü bir şekilde, kendilerinden yüksek, sınırsız fakat yetersiz bir şey olarak gördükleri ve onlar için bile bağlayıcı şekilde kutsal ve dokunulmaz olan ve bu amaçla *hukuki* değerler yaratıp, bu değerleri koruma altına almalarını sağlayacak kudretle katkıda bulunmayı hedefledikleri ahlak duygusunun egemenliğine tabi olduklarına inanmalarından fazlası değildi.”⁸³

Bu ruh içerisinde Havel nihayetinde ahlakı –Macar muhalif György Konrád’ın “anti-siyaset” olarak adlandırdığı– hakiki ve sistematik bir alternatifi çağrıştıran, stratejik olmaktan daha fazlasını ifade eden bir şey olarak görüyordu. Havel hukukta öylece bir kalıntı bırakmak bir yana, kökleri iç yaşama uzanan ahlakın “politikayla hiçbir alakası olmadığı” konusunda ısrar ediyordu. Ahlak geçici bir önlemi değil, kalıcı bir başarıyı temsil ederek insanların “dünyadaki konumlarını, birbirleriyle, kendileriyle ve evrenle olan ilişkilerini” gözüpek bir şekilde “yeniden yapılandırıyor” ve politikayı aşmalarını sağlıyordu. En nihayetinde Havel’in kararsızlığında kişisel ya da kendine has hiçbir şey yoktu: Ahlak en iyi ve tek siyaset miydi, yoksa temelli olarak siyasetin ötesinde bir yol sağlayabilir miydi? Bu ikilem insan haklarına yapılan yaygın başvuruların kökenlerini tanımlıyordu. Havel’in “bu mücadelenin saflığı” dediği, siyaseti hem yürürlüğe koymanın hem de aşmanın parlak fakat muğlak bir yolunu sunuyordu, en azından bir süreliğine; çünkü yaşayacağı dönüm noktası aynı zamanda onun külfetiydi de. Orta Avrupa’nın doğusundaki muhalefetin başlıca analizcilerinden Tony Judt’un halden anlayan bir şekilde açıkladığı gibi, “tam da işlevsel olduğundan, bir sonu da vardı.”⁸⁴

Daha önce Sovyetler Birliği’nde ve Latin Amerika’da olduğu gibi Doğu Avrupa’da da muhalefetin patlak vermesi, revizyonist önderlerle olduğu kadar dinî güçlerle de bir ortaklığa bağlıydı. Özellikle Polonya’da olmakla birlikte Çekoslovakya’da da, siyasi Katoliklik, Karol Wojtyła’nın (Ekim 1978’de beklenmedik şekilde papa seçilmesinin ardından II. John Paul adıyla bilinir oldu) uluslararası siyasetteki rolünün göstereceği gibi yüksek öneme sahipti. İnsan hakları taleplerinin Polonya’da ortaya çıkışı, önceki revizyonist aydınların Katolik Kilisesi’yle ve “siyasetin ahlakileşmesi [ve] etiğinin önemi konusunda” durmadan devam eden ısrarlarla kurdukları eşsiz ittifaka bağlıydı. İnsan hakları bu bağlamda Polonya’nın Sovyet sahasında bağımsızlığına zarar veren yeni anayasal değişiklikler yapılmasına karşı 1975-76’da oluşan direnişte şekillendi. 1977’den sonra muhalefetin ahlakileşmesi her an her yerdeydi.⁸⁵

Hıristiyan güçlerin 1970’lerde bile geçerliliğinin inkâr edilmesi bir kenara bırakıldığında, uzun vadede önemli olan, insan haklarının hem tanımlanması hem de ötekileştirilmesinde Hıristiyanlığın çok fazla rolünün olduğu 1940’lara

kıyasla, bu güçlerin fikir üzerinde iyi kötü bir uygunluk iddia ediyor olmasıydı. O zamandan beri dünya değişmişti. İnsan haklarıyla açık herhangi bir bağlantısı olmadan dünyada hem Katolik, hem de Protestan yenilikçi Hıristiyanlık patlak vermişti. Carter'ın dış politika ve insan hakları üzerine klasikleşen konuşmasını, Brezilya Kardinali Arns'la birlikte onurlandırıldığı, Katolik bir kuruluş olan Notre Dame Üniversitesi'nde vermiş olması elbette tesadüf değildi.⁸⁶ Fakat Katolikler ve ortayolcu Protestanlar için, Amerika'da insan hakları partizanlığı, daha erken dönemde var olan dinî çağrışımlarını yitirmişti.⁸⁷ Durumu en iyi açıklayan vaka, milletlerüstü Hıristiyanlığın (daha dar bir ifadeyle Katolikliğin) bir zamanlar insan haklarına anlamını verebilmek için çok fazla şey yaptığı Batı Avrupa vakasıydı. Fakat Hıristiyanlık 1960'larda tam da bu topraklarda serbest düşüşünü yaşadı.⁸⁸ Bazı gözlemciler hem Doğu Bloku'nda hem de Latin Amerika'da insan haklarında var olan dinî unsurları anlayabilme kabiliyetine sahip olsa da, bu dönemde insan haklarının bahtının açılmasını sağlayan şey, Amerikalı liberaller ve Avrupa solu da dahil olmak üzere, seküler solun dili birleştirmeye yönelik hareketleriydi.

Avrupa'da hâlâ başka ütopyacı yollar mevcuttu, hattâ aynı dönemde daha fazla öne çıkanlar bile vardı. Fakat bunlar birer çıkmaz sokak olduklarını kanıtladılar. Batı Avrupalı komünist partilerin bu fikre dayanarak yumuşama evresinin ardından yeniden katılıp donan Doğu Avrupa'ya karşı kendi "ılık" alternatiflerini kurma fikrini sundukları yeni "Euro-komünist" teklifler akımı bunların en az akılda kalanı olmaya devam eder. 1970'lerin başında Avrupa komünizmi bir süreliğine oldukça ümit vaat etmişti: Öyle ki, Çek muhalif figürler 1975 sonrasında insan haklarına dönmeden önce, bu akımla bağlantı kurmanın yollarını aramıştı. Fakat Avrupa komünizmi Soğuk Savaş mantığını aşma girişimlerinde bulundukça, bunu yapabilmesinin açıkça siyasi olan yolu çöktü. 1968 sonrasında solda yükselen, savaş sonrası dönemde eşi benzeri görülmemiş entelektüel heyecanın ortasında, Batı Marksizmi olarak bilinen akıma da kayda değer bir ilgi vardı. Tarihin ihanetine uğramış sosyalizmin muhalif versiyonlarını bulma arayışı bir kuşağın sadece ilham anlarının geçip gitmesiyle yüzleşebilmek için verdiği entelektüel toparlanma çabasını doğurdu. Bazı seyyahlar, özellikle de Leszek Kołakowski, yeni solun ikonları haline gelmelerini sağlayan revizyonist planlardan vazgeçiyordu. Kołakowski, Polonya'dan ayrıldığı yıl olan 1968'de, bugün artık çarpıklaşması apaçık şekilde kolay olmasına rağmen, ütopyacılığın hayati olmaya devam ettiği konusunda hâlâ ısrarcıydı; fakat iktidardaki hiçbir sosyalizmin hiçbir zaman bu haklara saygı duymayacağını söyleyerek insan haklarının olgunlaşmasına çok geçmeden keskin bir argümanla karşılık verdi.⁸⁹ Hiç şüphesiz, bazılarının insan haklarında yeni bir ütopya yerine başarısız olmuş bir tanrıya yanıt bulması, fikrin baştan beri kulak kabartacak

kimse bulmasına elvermeyecek kadar derin biçimde muhafazakâr yorumlara ortam hazırlar ve zaten bizatihi öyle bir yorumdur.

Yine de insan haklarının Fransa tarafındaki yükselişinin gösterdiği gibi, burada insan hakları rakipleriyle mücadeledense solla mücadele sayesinde galip geldiğinden ve ütopyaların ortaya çıkmasıyla belirginleştiğinden, değişimin en can alıcı faktörü solun yaşadığı dönüşümdü. 1960'larda Latin Amerika'da olduğu gibi Paris'te de Sovyet komünizminin inandırıcılığının çökmesi, devrim arzularının terk edilmesine yol açmadı; tersine, daha iyi, daha pirüpak bir komünizm arayışını ateşledi.⁹⁰ 1968'den sonra bazı öncü kimseler Prag'dan ders çıkarmaya başlayınca, bir öğrenci kuşağı, büyük bir goşizm dalgasını alevlendiren Paris ayaklanmalarından daha çok etkilenmişti. Troçkizm bir canlanma yaşamıştı fakat yüzlerce sol fraksiyon arasında devrimsel saflık arayışından en çarpıcı şekilde fayda sağlayan ve Kültür Devrimi'nin ölümcül anlamının güncel olarak ortaya çıkardıklarından neredeyse hiçbir şekilde etkilenmeyen görüş Maoculuktu.

Muhaliflik ilk goşizmin karşısında değil, onun içerisinde yer alarak gündeme geldi. Marksist bağlılığı sebebiyle en çok Fransız solunun ilk günlerinde önem taşıyan Matematikçi Leonid Plyuşç, Çek "normalleşmesi"nden sıkıntı çeken ve aynı zamanda 1970'lerin başında solcu havanın meşhur hadisesi ilan edilen revizyonist komünistlerle ortak noktada bulundu. Aydınlar, Prag Baharı ve onun çöküşünden hareketle ve 1968 öncesinin örgütlenme geleneğine dayanarak, muhalifler için "sosyalist yasallık" adı altında çok sayıda gösteri düzenleyerek birçok dilekçe dağıttılar. Sovyet Hareket Grubu'nun kurucu üyesi olan ve sonrasında psikiyatri hastası olarak enstitüye yatırılan Plyuşç'un salıverilmesi için 23 Ekim 1975'te Salle de Mutualité'de düzenlenen yürüyüş, o yıllarda hiçbir ülkenin toplayamadığı kadar yüksek bir sayıya ulaşarak 5 bin katılımcıyı çekti. Fransız Komünist Partisi kınamalara katılınca ve SSCB matematikçiyi Paris'e gitmesi için serbest bırakınca, muhalefetin yola getirilemez gibi görünen komünizmi yerinden oynatabilecek sol bir hareketi tetikleyebileceği ortaya çıkınca bayram havası yaşandı.⁹¹

Fakat muhalefete yönelik, çok geçmeden Sovyet rejimini ve arkaik Fransız Komünist Partisi'ni suçlayan bu gibi sol talepler artık kontrol edilemeyecek düzeye geldi. Bu talepler, belirleyici bir yıl olan 1977'de politikayı bu denli suçlayarak "yeni felsefe" adı altında kendi kendini yok eden bir tür doruğa ulaştı ve bu sebeple Fransız solcularını, daha önce başka yerlerde de insan haklarının onaylandığı benzer ortamlara taşıdı. Gidişatı, Bernard-Henri Lévy ile birlikte en büyük yeni filozof olan André Glucksmann belirledi. Aşırı solun ilk zamanlarında Glucksmann 1974-75'te anarşist popülizm için bir kaynak noktası olarak Soljenitsin'i hedef almıştı. Fakat Glucksmann'ın Sovyet devletine duyduğu nefret çok geçmeden ahlakın

arılık arzusunu ona bir zamanlar ilham veren solcu politik bağlantılarından koparak, tek başına politikayı suçlamasına yol açtı. Glucksmann şaheseri *The Master Thinkers*'da [Usta Düşünürler] tüm modern felsefe akımlarını “güçte” birleşen bir suç ortaklığı yapmakla suçladı. İnsan hakları bilincinin dönüm noktası için gerekli koşulları örneklerle göstermede en ileri giden, hiç şüphesiz, Lévy'nin dikkat çeken kitabı *Barbarism with a Human Face* [İnsan Yüzlü Barbarlık] idi (yeni felsefenin diğer temel eseri). Lévy, Glucksmann'ın geriye kalan popülizminden ümidi keserek politikayı belirli bir başarısızlığın sahası olarak toptan biçimde suçladı. 1968 sonrasında bir goşist olarak Lévy, “Batı solunun kaderi”nin anlamını ilk olarak 1975 yılında Soljenitsin’de buldu. Ne var ki çok geçmeden onun okumalarından çıkardığı ders, basit bir yorumdu: Ütopyalar her zaman felaketle sonuçlanır. Lévy'nin televizyondaki cesur görünürlüğüyle birlikte öne çıkan ünlü kitabı bunun yerine ahlaki öne sürüyordu. “Etik hakkında tetkikler” yazmayı öneriyordu ve insan haklarının ahlak ilkelerine olan bağlılığından dolayı, bugün birçok ülkede bulunan insancıl bir grubun, Action Contre la Faim’in kurucularından biri oldu. Politikadaki kolektif ütopya dalavereleriyle gereğinden uzun süre oyalanmış olan Lévy, artık görevin tek tek bireyleri kurtarmak olduğunu açıklıyordu.⁹²

Bu dönüşümlerde halkın ve aydınların seferber olması Carter'ın okyanus ötesindeki rolünün hiçbir muadili olmadan devam etti. Dönemin Fransız başbakanı Valéry Giscard d'Estaing'ın açıkladığı gibi, Amerikan başkanlarının muhaliflere karşı tutumu, uluslararası ilişkilerdeki yumuşama dönemine yönelik sorunlu ve saygısız bir müdahaleydi. Sosyalist rakibi François Mitterrand da –kendisini sonunda iktidara getiren, komünizmle ortaklık kurma stratejisine de sadık bir biçimde– aynı fikirdeydi.⁹³ Ne var ki olayların yaşandığı bölgede ve akıllarda muhalefet ve muhalifler bir tür totem statüsüne ulaşmıştı; bir Bulgar göçmeni ve eski Maocu olan Julia Kristeva, devrimin muhaliflikle ikame edilmesini kınayan soldaki diğer kimselere rağmen 1977 yılında “muhalif”i, “yeni tür bir entelektüel” ilan etmişti. İnsan haklarının hattı kırıp doğması, eski ve yeni ütopyalardan oluşan bir kriz atmosferinde gerçekleşti. Anarşist Marcel Gauchet 1980’de, “Çok da uzun sayılmayacak bir süre önce kullanımdan en kalıcı şekilde elenenler arasında olduğu düşünülen insan hakları izleğinin ve sloganının aniden dönen talihine hayret etmemek mümkün mü?” diye soruyordu. “Daha dün ... şüphe tekniklerinde en çaylak olanların bile en ufak çabasıyla saf dışı ediliyorlardı ve baskın ideolojinin bayağı araçlarıydılar,” diye gözlemde bulunuyordu. “Yine de bir şekilde eski, yeniye dönüştü; eskiden en şüpheli olanı bugün şüphe götürmüyor ve eskiden modası geçmiş, boş laf ve ikiyüzlü olan insan hakları bugün avangardın en usta ve müşkülpesent üyelerinin gözünde yeniden zarafet, bekaret ve hayat dolu bir yüreklilik kazandı.”⁹⁴ Bu etkileyici

dönüşüm esasen, siyasi kefaretin bariz iflasının yaşandığı olay yerinde baskınlar düzenleyen insan haklarının, ahlaki bir şekilde yorumlanmasına dayanıyordu.

Yine de bu tür ahlakçı tenkitler devrimci düşlerden kopuşu sağlaması bakımından gerçekten çığır açıcı olmakla birlikte, ne Fransa’da ne de –aslında ulusal çeşitliliğe izin verdiğinden- başka bir yerde, bu hayallerden tamamen koptu. Kritik yıllar olan 1970’lerde insan hakları bilincinin ayırt edici özelliklerinden biri, politikanın kirli ve imkânsız bir saha olarak kendini gösterdiği yerlerde bile ahlak talep etmenin katıksız bir hareket olarak görünebileceğini göstermesiydi. Fakat Fransız sahnesi, kopuşun nasıl gerçekleştiğini özellikle canlı bir biçimde, siyasetle geçmiş arzulara yönelik açık ya da örtülü bir vefa içerisinde gösterir. Bu kopuş bir zamanlar devrimci ateşle ilişkilendirilen saflık tutkusunu bütüncül bir insan hakları programına taşıdı. İnsan hakları stratejik olarak gerekli, pratikte uygulanabilir; fakat aynı zamanda ahlaken temiz olduğu için de tercih edilir durumdaydı. Önceki ütopyaların kabullenilmemesinin nedenlerinden biri, bir zamanlar politikanın kendisi tarafından aranan saf bir dava hissiyatına politikaya yönelik ahlaki bir eleştiri yoluyla ulaşabilme arzusuuydu.

Fakat bu, sadece birkaç yıllık bir zaman aralığında gösterişli bir ütopyacıliktan, kendi ismini anmaya korkan bir ütopyacılığa doğru gidişin teşhisini koyn Bronislaw Baczko’nun argümanıydı. İnsan hakları 1968’de bir krizdeydi; çünkü partizanları, hızla yayılan halk hareketleri dalgasıyla ittifak kurmanın bir yolunu bulamamıştı. Fakat dönemin ütopyacı enerjilerinin tükenişinin ortasında, siyasetten ahlaka doğru bir yönelim sırasında tesadüfen bunu başarmanın bir yolunu buldular. Önemli olan can alıcı hayali dönüşümdü. Ahlakın politikanın yerini almasının uzun vadedeki anlamı, insan haklarının, savunucuları bir zamanlar ütopyalara –özellikle de büyük bir dönüşüm gerektiren, ya da bazen devrim ve şiddet bile gerektiren ütopyalara– çekicilik veren maksimalizmi inkâr ederken doğduuydu.

Batılı aktörler insan hakları bilincinin kökenlerinin tarihî matrisini çabucak geride bırakmış olsalar da, muhalifler arasında sosyalizme bir şekilde sadık kalıp kalmama konusunda açıkyan bir tartışma dönmeye devam etti. Slovak muhalif Milan Simecka 1980’lerin ortasında, “Başarısız ve ölmek üzere olan ütopyalara sinirlenmek için fazlasıyla hakkım olsa da, şimdi, yıllar sonra, onlarla barıştım. Ütopyaların insanlığı kurtarma gücü olduğuna inandığımdan değil; onlar olmadan da dünyanın bir o kadar kötü olacağına inandığımdan... Ütopyasız bir dünya hiçbir toplumsal umudun olmadığı, statükoya ve gündelik siyasal hayatın değersizleşmiş sloganlarına teslim olunan bir dünya olurdu,” diyordu.⁹⁵ Buna karşılık olarak Havel, “gizemli bir şekilde değişen ve ulaşılabilir olmaktan çok, somut şekilde avuçta tutulamaz olan doğruluk ve ahlak gibi ideallere karşı açık olma halini” ko-

rumak için elzem olmaya devam etseler de “ütopyalar olmadan devam etme” gibi şablonlardan kaçınmanın son derece önemli olduğuna vurgu yapıyor, bu konuda endişelerini dile getiriyordu.⁹⁶

İnsan hakları bilincinin minimalizmi, bu dönemde, bu haklara dair “dert”in nasıl işlediğini ciddi şekilde etkiliyordu. Şüphesiz insan hakları kampanyası kısa vadede, gelişmekte olan dünyanın en yoksul milletlerindense, Latin Amerika’yla birlikte ağırlıklı olarak Doğu Bloku’na odaklandı. Helsinki süreci, anlaşmanın gerektirdiği takip toplantıları da göz önünde bulundurulduğunda milletler ötesi insan hakları faaliyetlerinin belirginleşmesi için hayata geçirilen en ünlü kurumsal odaktı. İmzalandığında kimse Doğu Bloku muhaliflerinin bu kadar büyük sayılarla harekete geçebileceğini ya da bir Amerikan başkanının davaya atılacağını tahmin etmemişti. Daha 1975’te, New Jersey kadın kongre üyesi olan ve resmi bir turda Sovyetler Birliğine seyahat ederek Yuri Orlov ve başka muhaliflerle tanışan Millicent Fenwick, ABD Helsinki Komisyonu’nu doğuran yasayı sunmuştu. Fakat 1977’nin bahar ve yazında, Yugoslavya’nın Belgrad şehrindeki ilk Ekim toplantısının gerçekleşebileceği düşüncesiyle Helsinki süreci çok fazla yeni ilgi uyandırdı. Ford Vakfı ve başka hayırsever kuruluşlar, hem örgütsel hem de akademik türdeki Amerikan girişimlerine para akıtmaya başladılar. Bu paralar STK savunuculuğunun ve akademik ilginin en etkin örneklerini kapsamak için –ileride İnsan Hakları İzleme Örgütü olacak olan– Helsinki İzleme Örgütü’nü ve öncü sayılan Columbia Üniversitesi İnsan Hakları Çalışmaları Merkezi finanse etti.⁹⁷

Fakat insan hakları görüşünün bütün dünya sahnesinde geçerli hale gelmesi gerekiyordu ve bu görüş bunu seçici şekilde de olsa hızlıca başardı. Bazı global suçlar ve tek bir gayesi olan diğerleri hakkındaki cehalet, Kamboçya soykırımında olduğu gibi bilgi kıtlığından kaynaklanıyordu. Fakat ideolojik etmenler de önem taşıyordu. Birçok Fransız solcusunun Kızıl Kmerler’e duyduğu ve yalnızca cehalete dayanmayan ilk heyecan bir o kadar fazla şeyi açıklar. Devrimcilerin –bunlar bazen reformcu devrimcilerdi– Latin Amerika’daki hasar için duyduğu endişe, Af Örgütü’nün kendini şiddete adayanların endişeye konu olamayacağı kuralından vazgeçmesine yol açmadı. Kendileri şiddete başvuran gruplara yönelik şiddet, ahlak radarının alanına girmiyordu. Carter’ın iyi niyetine rağmen uyguladığı kendi Soğuk Savaş seçiciliği, baştan beri apaçık ortadaydı. 1978’e gelindiğinde ise Irving Kristol, Carter’ın sağcılara karşı takındığı sert davranışların, sol diktatörlere gösterdiği iddia edilen hoşgörüyle yer değiştirmesi gerektiği konusunda şikâyet etmeye hazırlanıyordu bile; bahsettiği bu durum Ronald Reagan iktidara gelir gelmez gerçekleşecekti.⁹⁸

İdealizmin ikamesi, Endonezya vakasında olduğu gibi özellikle şiddete başvuran “üçüncü dünya” ütopyalarının seçilip şekillenmesini etkiledi. Af Örgütü ve başka

Batılı gruplar Cakarta'daki baskıcı rejimin siyasi sebeplerle hapsettiği muhaliflerin tutukluluklarına odaklansa da, tahribatlarda Doğu Timor'da kendi kaderini belirlemek için yürütülen yerli bir harekete karşı patlak veren şiddetin çok daha fazla söz konusu olduğu Endonezya'da ölçüyü aşan bir şey göremedi. Burada bilginin ulaşılabilirliği kadar ideoloji de önem taşıyordu: Doğu Timorlu "direniş" silahlı şiddete dayalı stratejiler benimserken, kendi davasını sömürge sonrası kendi kaderini tayin açısından ele almaya devam etti ve bu sebeple empati skalasının dışında kaldı. Bu yüzden insan hakları aktivizminin zaferi, bir zamanların romantik sömürgecilik karşısı milliyetçiliğine yönelik devam eden elit sempatinin azalmasına bağlıydı. 1970'lerin sonlarına gelindiğinde başka dönüşümcü siyasi ütopyalarda olduğu gibi kendi kaderini tayin konusu da, özellikle sıklıkla şiddeti kullanan neticeleri sebebiyle Batılı gözlemcilerin gözündeki cazibesini yitirdi. Alternatif olarak insan haklarına dayanan bir idealizm vardı. Uluslararası sahada –özellikle şiddeti seçtiği zamanlarda– daha önce sömürgecilik karşısı bir mercekten ele alınan Güney Afrika'daki *apartheid* karşısı direnişin değişen koşulları üzerine çok fazla bilgi bulunmuyor. Fakat bir dava olarak amacının dönüşümü benzer görünüyor. 1976'nın ortalarındaki Soweto ayaklanmalarının her iki tarafındaki şiddeti de görmek kolay olmasına karşın, Güney Afrika devleti ayaklanmayı acımasızca bastırırken dahi, *apartheid*'a karşı yürütülen uluslararası *hareket*, başka yerlerde olduğu gibi, bir insan hakları mücadelesine dönüşüyordu.⁹⁹

İnsan haklarının 1970'lerde yeniden tanımlanmasının ve kamusal alandaki itibarının hızla yükselmesinin pratik anlamında bir fark oluşturup oluşturmadığını söyleyebilmek zor. Brezilyalı eylemcilerin işkenceyi kınamak için Jimmy Carter'ın Mart 1978 ziyaretiyle denk gelecek bir zamanı seçerek verdikleri riskli kararın da gösterdiği gibi, sembolik retorik çoğu zaman siyaseten güçlü olabilir. Carter'ın hükümeti Asya ilişkilerine insan haklarını uygulamamış olsa da, başkanın Çin'e ziyareti, Çinli yurttaşların da insan haklarından faydalanması gerektiğini öne süren bir poster kampanyasını duyurarak kendinden menkul bir "İnsan Hakları Grubu"nu harekete geçirdi. Bu sırada Carter'ın yaptığı göndermeler sadece yurtdışında değil, yurtiçinde de beklenmedik sonuçlara yol açtı. Eşcinsel hakları eylemcileri –bu dönemde artık halkın bilincinde de sivrilen– davalarını bir insan hakları kampanyası olarak ifade etmeye başladı. Ülkede resmi göreve seçilen ilk aleni eşcinsel olan San Franciscolu eylemci Harvey Milk ifadeyi konuşmalarına dahil etti ve ülke genelinde oluşturulan gruplar, insan haklarının yeni geçerliliğini yansıtacak şekilde isimlerini bile değiştirdi.¹⁰⁰

1970'lerin insan hakları devrimi, dünya genelinde ve yurtiçinde olaylara olan etkisinin karmaşıklığı empati ve katılım için özel olarak seçildiğinden, en nihaye-

tinde her yerde tüm halklara yönelik ümitlerin dönüşümünden geliyordu. Dilin dikkat çekici yükselişine tanık olan Saharov'un 1978 sonunda belirttiği gibi, "İnsan hakları ideolojisi [...] giriftlikler ve dogmalarla beraber ilerlemeyi arzulamayanlara ve insanlığa hiçbirisi basit bir insani mutluluk vermemiş olan ideoloji bolluğundan bıkmışlara bir tutunma noktası sunuyor." Asıl iş, etkin oldukları dönemden sonra, basit mutluluğun kurumsallaştırılması çağında yol gösterme rolünü üstlenince başladı. Uluslararası Cemiyet'in ve AJC'nin üyesi (ve daha sonra BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Amerikan delegesi) olan Jerome Shestack Temmuz 1977'de, STK'lerin "zor zamanı"nın aynı zamanda "hoşnutsuzluk yaşadıkları mevsim" olduğunu itiraf eden bir konuşma yaptı; bu konuşma insan hakları için bir zirve ânıydı. "Şimdi popülerliğinin doruk noktasında olan insan hakları kötüye kullanma dalgasını ancak çok çok az yavaşlatabilir. O zamanın aynasına baktıklarında, umdukları gibi uyuyan bir Herkül değil, bir Sisifos görüyorlar."¹⁰¹ Sisifos'un o zamanlar başlayan yorucu ve bitmek bilmez emeği takdir görüyordu ama aynı zamanda saçma da bulunuyordu. Milletler ötesi insan hakları hareketlerinin doğurduğu asıl farklılıklara odaklanmak kesinlikle önem taşır. Fakat bu sırada temel önceliğe sahip soruyu atlamamak gerekir: Neden birçok kimsenin yakın hissettiği kavram ve hareket bunlar olmuştur ve neden o zamandan beri de bu kavramlara yakın durmuşlardır? Eğer insan hakları herhangi bir tarihsel farklılık oluşturduysa bu farklılık her şeyden önce, 1970'lerin toplumsal hareketlerinin akıl karıştırıcı arbedesinde rekabet ederek motive edici bir ideoloji olarak hayatta kalmasında yatar; çünkü ütopyadan vazgeçmeye dair yaygın arzuya takılarak yine de bir ütopya öne sürmüştür. Ayrıca başarısız olmuş siyasetin yerine akla yatkın bir ahlak koymasının, sonradan bir bedeli olabilir.

Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları

Bugün uluslararası hukukun en büyük amaçlarından birinin –ve belki de esas noktasının– bireysel insan haklarını korumak olduğu aşikârdır. Bir gözlemci, “Yüzyılın başlangıcında uluslararası hukuk, en azından birçok teorisyen ve uygulayıcı tarafından yeniden değerlendirildi,” diye yazar, “bu hukuk artık ulusların hukuku değil, insan haklarının hukuku haline geldi.”¹ Eğer bu, modern hukuktaki ve hukuk düşüncesindeki en çarpıcı dönüşümlerden biriye, aslında daha dün başlamış olması daha da büyük bir sürprizdir. Uluslararası hukukun tarih öncesinin, II. Dünya Savaşı süresince bu gelişmelere hiçbir şekilde zemin hazırlamaması şöyle dursun, yıllar sonra da insan haklarının, bugün oldukları mihenk taşları haline gelebileceğine inanmanın, hattâ böyle bir tahminde bile bulunmanın hiçbir yolu olmayacaktı. Bunu ne kurucularının insancıl ruhundan, ne de II. Dünya Savaşı’nın vahşetine geri dönülmesinden yüzyıllar önce çıkarmak mümkündü; insan hakları uluslararası hukukçular için de şaşırtıcı ve çok taze bir yeniliğe dayanıyordu.

Yine de, hızlı geçen yirmi-otuz yılda, tıpkı uluslararası hukukun kendisinin çağdaş ahlak bilinci içerisinde üst düzey bir bilinirliğe ulaşması gibi, insan hakları da uluslararası hukukçuların faaliyetlerinin merkezine yerleşti. Daha önce gelişimin geniş bir çerçevesi olarak çeperlerde kalsa da, uluslararası hukuk yakın zamandaki krizler ve ütopyacı arzuların yeniden biçimlenmesinde belki de asıl hak sahibiydi. Uluslararası suç yargılamaları konusunda, II. Dünya Savaşı’ndan sonra denenip terk edilen bir model, 1990’lardan sonra eski Yugoslavya ve Ruanda’daki etnik temizlik ve soykırıma karşı bir yanıt olarak yeniden canlandı. Daha sonra, Ceza Mahkemesi’nin yaratılmasıyla, uluslararası genel bir rejim olarak kuruldu. Bugün geçmiş zulümlere cevap niteliğinde bir “geçiş dönemi adaleti” olarak adlandırılan ajanda, 1940’larda insan haklarının şekillenmesiyle aynı girişimin parçası olarak tasarlanmamıştı; güncel hallerinde bu ikisi birleşti. Her ne kadar insan haklarından bahsetmeseler de, savaş idaresine ilişkin 1949 Cenevre Sözleşmeleri’nin şöhreti 2001’den bu yana tavan yaptı, özellikle de terörist faaliyetlerde yer aldıkları için ABD hükümetinin Guantanamo Körfezi’ndeki üslerde tutuklananlar için yürütülen kampanyalarda.

1970'lerde manşet altı niteliğinde sayısız uluslararası insan hakları antlaşması hazırlanmaya başlandı ve işkenceyi ve kadınlara karşı ayrımcılığı yasaklayarak ve çocukların ve yerli halkların haklarını duyurarak o zamandan beri hızla çoğaldı.

Tartışmalar, uluslararası ilişkilere dahil etmenin insan haklarını gerçekten geliştirip geliştirmeyeceği etrafında dönüyordu.² Ne var ki dikkatleri daha az toplayan durum, bizzat uluslararası hukukçuların bugün son derece aşikâr olan insan hakları konusundaki endişelerinin ne kadar yakın zamanda başladığıdır. Uluslararası hukukçular on dokuzuncu yüzyılın ortalarında kendilerini yeni bir meslek olarak örgütlerken, kurallar aracılığıyla gücün ustası haline gelme amacını uyguladılar. Devletler arasında gerçek ilişkileri resmîyete dökmek önemliydi ve bunlar için ümit besleniyordu, çünkü bu resmîyetin kendisi (aydın jüri üyelerinden oluşan iyiliksever ve yenilikçi bir zümre tarafından idare edilen kuralların inşası) dünya meselelerine daha fazla insanlık getirecekti. Devletlerin, gerçekten de dünya düzeninin temel taşı kabul edilmesi gereken egemenliği feda etmesi gerekmecekti. Fakat antlaşmalar ve örf yoluyla edinilen uluslararası kurallar, ister istemez, farklı egemenleri işe yaramaz ihtilaftan uyumlu bir birlikteliğe doğru taşıyacaktı. Tıpkı savaş durumunu uzaklaştıran kuralların kendisi gibi, ki bunlar gittikçe daha entelektüel şekilde yorumlanıyordu, uluslararası hukukçular da sabırlı çalışmalarıyla medeniyeti geliştirecekti. Kendi kendilerine dayatmış olsalar da misyonları elbette her zaman zordu. Devlet ilişkilerindeki aşırılıkların kayıtsız tanımlarıyla büyük bir barışçıl dünya algısı arasında II. Dünya Savaşı boyunca süren, entelektüel olarak akla yatkın, ahlaki olarak makul ve siyaseten kabul edilebilir bir orta nokta arayışı, çarpışan iki suçlamaya karşı uluslararası hukukçuları korumasız bırakmıştı. Bunlardan ilki, dünyayı olduğu haliyle geliştirmek için hiçbir yetkilerinin bulunmuyor oluşu, ikincisiyse devlet iktidarına, başka ve daha iyi ahlaki hayallere imkân vermeyecek kadar fazla saplanıp kalmış olmalarıydı. Uluslararası düzenin temel birimi olarak devlet egemenliğine tapınıyor olmaları, bu son suçlama için kayda değer bir inanılırlık kazandırdı.³

Ne var ki tam da bu sebepten, uluslararası hukukçuların kalıtsal programı, uluslararası hukukun neden “insan hakları”yla arasında bugün olduğunu düşündüğü ilişkiyi varsaydığını çok iyi açıklamıyordu. Bugün bu ilişki doğal ve gerekli kabul ediliyor olsa da –yirminci yüzyılda genellikle öğretim üyeleri, bazen de uluslararası kuruluşlara ya da devlete bağlı görevliler olan– uluslararası hukukçuların, dünya meselelerine yerleştirmeyi umduğu yapıların birbirinden farklı içerikleri vardı. Bu ahlak projesinin uluslararası hukukun başlıca amaçlarını insan haklarının gelişimiyle gittikçe daha fazla özdeşleştirmeye başlaması bir yana, kapsama alanına bireysel hakları almalarının ne kadar uzun sürdüğü hâlâ tam bilinmemektedir. “İnsan

hakları” anlamında idealizmin yaygın bir şekilde yeniden formüle edilmesiyle harekete geçirilen bu bağlantı, 1970’lerin ortalarından önce belirginleşmedi. Burada uluslararası bağlam içerisinde çizilen ve 70’lerde keskin bir duraksamayla gelen ara niteliğindeki sömürgeleştirme sürecine ait çatışmadan hemen sonra, II. Dünya Savaşı sonrası bütün dönemi tek sıçramayla tamamlayan Amerika örneği, uluslararası hukukçuların alevi canlı tutmaktansa modaya uymayı tercih ettiklerini gösteriyor.

İnsan hakları için her zaman bir kırılma noktası olarak görülen II. Dünya Savaşı sonrası, bu hakların uluslararası hukuk disiplini içerisinde neredeyse hiçbir yer bulamadığı bir dönemdi. Gerçekten de kökenlere geri dönüş, uluslararası kamu hukuku barosu üyelerinin çoğunun, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi bu durumu doğrulamadan daha yıllar önce, insan haklarının savaş döneminden sonra kâğıt üstünde verilen sözlerden fazlası olmayabileceği korkusuna ikna olduklarını gösterir. Özellikle de savaş sonrası düzenin tüm güç temellerini herkesin görebileceği şekilde açık eden 1944’teki Dumbarton Oaks anlaşmalarının insan haklarının başlangıcı değil, sonu anlamına geldiğinin farkındaydılar. Soğuk Savaş bölünmesinin uluslararası hukuk tarafından hazin ya da coşkulu kabulü, bu çıkarımı sadece pekiştiriyordu. Daha savaşın bitiminde bile ölü harflerle kazanmış bir pankartın altında harekete geçemeyeceklerini biliyorlardı. En az bunun kadar ilginç olan durum, uluslararası hukukçuların, insan haklarının halkların kaderlerini kendilerinin tayin hakkı kisvesi altındaki sömürgecilik karşıtı yorumunun, bu hakları tehlikeli oldukları gerekçesiyle reddedecek kadar acı verici şekilde bilincinde olmalarıdır; o kadar tehlikeli ki, beklenmedik gelişmeler bunların temellük edilmesine izin verene dek bu haklardan kaçınmışlardır. Uluslararası hukukçuların, bu anlamda çok uzun zaman önce tasdik edilmiş konumlarını yeniden gözden geçirmeleri, ancak insan hakları tarihindeki sömürgecilik karşıtı havanın geçmesi ve 1970’lerde insan haklarının totalitarizm karşıtlığı kisvesi altında sürpriz bir şekilde yeniden öne sürülmesiyle oldu.

İnsan haklarının güncel yapısı mercek altına alındığında, bu alanın uzun vadeli gidişatı daha farklı görünür. Soğuk Savaş döneminin başlarında uluslararası hukuk her ne kadar görelî bir ötekileştirmeye maruz kaldıysa da, Soğuk Savaş’tan sonraki ve günümüzdeki gelişmeler, Victoria çağı kurucularının bile hayal edemeyeceği bir altın çağa ortam hazırladı. İnsanlar onu sosyal değişim için daha çekici bir ahlak mekanizması olarak benimsediğinden, uluslararası hukukun en nihai ya da en azından güncel yörüngesi, onun düşüşü değil, yükselişi”dir. Ayrıca insan haklarının öğretisi bazındaki dolambaçlı yolunun, onun tepetaklak giden talihinin ayrılmaz bir parçası olduğu açıktır.

İnsan haklarının –özellikle de Amerika örneğinde olduğu gibi– on yıllar boyunca baypas edildikten sonra kabul görmesi, ikinci bir sebepten dolayı daha önem taşır. Bu kabul, toplumsal hareketlerin hukuki önceliklerle ilintililiğini çarpıcı bir şekilde ortaya koyar. Özellikle Earl Warren’ın Yüksek Mahkemesi olmak üzere elit hâkimlere karşı uzun süredir devam eden aşırı hayranlığının aşılmaya başlamasıyla, Amerikan anayasal siyasetinin gözlemcileri, toplumsal hareketlerin ulusal hukukun gündem maddelerini yeniden şekillendirmesindeki vazgeçilemez rolünü takdir etmeyi öğrendiler.⁴ Şimdi ise, onların işlerini yapabilmek için tabandan yükselen toplumsal eylemliliğin gücüne bağımlı olduklarını kabul etmeden tek başına yüksek yargının kahramanlarını yüceltmek o kadar cezbedici değildir. Benzer şekilde, 1940’larda insan hakları toplumsal hareketlerden gerçek anlamda bir yardım almadığından, uluslararası hukukçular savaş döneminde onlarla flört ettikten sonra, kavramı adeta boş verdiler. İnsan haklarının nihayet uluslararası hukukçuların da önceliklerinden biri haline gelmesi, ancak bu haklar daha sonraki toplumsal hareketlerin enerjisi sayesinde halk arasında bir bilinç kazanınca gerçek olabildi.

II. Dünya Savaşı’nda Müttefiklerin zaferi yaklaşıncı, savaş sonrası barış düzenlemelerine yönelik çok sayıda öneriden birkaçı uluslararası hukuk için merkezî bir görev öngörüyordu (yine yalnızca birkaçı insan hakları kavramından bahsetmişti). Örneğin “Alman problemi”nin siyasi araçlarla nasıl çözülebileceğini tartışmak çok daha yaygındı. Savaş sırasında uluslararası hukukçular için her türlü olayda en büyük tehdit, insan haklarının yok olması değil, kendi disiplinlerinin sunacağı idealist bir teklifin alakasızlığıydı. Milletler Cemiyeti’nin kendisi ve yasalıcı şöhreti yıkıldıktan sonra II. Dünya Savaşı sırasında uluslararası hukuk, sıkı bir güçlkle karşı karşıya kaldı. Meslek erbabının müdahale etme ihtiyacı duymasının sebebi, bu hayatta kalma mücadelesiydi: İki savaş arası dönemin felaketinden sonra kendilerinin ve disiplinlerinin kurallar bütününe sahip olduğu her türlü rolün varlığını kanıtlamak. Hukukçular insan haklarını olumlamak bir tarafa, çok daha temel bir görevle karşı karşıya kaldılar: Yeni düzenin, dengeli bir ittifak ve güvenli mimarileri gibi çıplak güç düzenlemeleri yerine, resmiyet kazanmış kurallara dayanması gerektiğini anlatmaya çalışmak. Ünlü siyasi göçmen Hans Kelsen’in deyişiyle “hukuk aracılığıyla barış” durumunun ilk ilkelerle yeniden değerlendirilmesi gerekiyordu. I. Dünya Savaşı’nın sonucunda ortaya çıkan durumla kıyaslandığında oluşan argüman, ikinci kez yeniden başarısız olunacağı yönündeydi.⁵

1941 civarında, uluslararası hukukun gelecekteki şeklini ve önemini ortaya koyan; fakat barış geldiğinde herhangi bir role sahip olabilmesi için yeniden ele alınması gereken İngiliz ve Amerikan projeleri söz konusuydu.⁶ Bir Amerikalı, hakların uluslararası beyannamesine dair iki savaş arası dönemde yapılmış ve

unutulmuş bir teklifi yeniden canlandırdı; ne var ki Amerikalılar 1942'den beri daha ziyade, konunun her türlü geçerliliğinin korunmasıyla meşguldü.⁷ Belli başlı İngiliz hukukçular, istikrarlı ve ilerleyen bir uluslararası düzene ulaşmak için bu alanı önemli bir araç olarak etkili hale getirebilecek güç arayışına girmişti. Buna rağmen kendilerine miras kalan öğretinin yetersizlikleri konusunda daha az ısrarcı ve reformist hedeflerinde daha az hayalperest davranmaya meyilliydiler. İki savaş arası dönemin önde gelen uluslararası hukukçularından Sir Cecil Hurst 1947'de, "Uluslararası Hukuk ne savaş faciasının kötü ruhlarını kovacak; ne de güç siyasetinden vazgeçecek. Yine de hepimiz Uluslararası Hukuk'un gelecekte oynayacağı çok önemli bir rolü olduğunu biliyoruz," diyordu.⁸

Devlet egemenliği on dokuzuncu yüzyılda bu alanın temel önermelerinden biri olsa bile, II. Dünya Savaşı sırasında fikrin iki savaş arası gerçekçi ve kurumsal eleştirilerinin etkisi altındaki genel kanı, bu yasal gövdenin bazı ek, alternatif temeller bulması gerektiği idi. En bilineni Hersch Lauterpacht olmak üzere bazı İngiliz-Amerikalı simalar yalnızca uluslararası hukukun öznesi olarak değil, yeni bir muhatap ve taraf olarak da bireye dönüşü öne sürüyordu. New York Üniversitesi hukuk profesörü Clyde Eagleton 1946'da, "Tüm yasalar ve tüm hükümetler, bireysel insanın menfaati için vardır," diyordu. "Bu birey uluslararası hukukun kendisine yardımcı olabileceğini bilse, gerekli desteği verirdi; o destek olmadan uluslararası hukukun kendisine hakkıyla hizmet etmesi mümkün değildir. Uluslararası hukukçular, *Clausula rebus sic stantibus* ya da *ius postliminii** üzerine tezler yazarak ve başka hiçbir şey yapmayarak, insanları bu yönde eğitmeyecektir." Fakat içinde bireyin sivrildiği ileri düşünceli bir yükseliş dönemi varsa da, bu, yerini uluslararası hukukçuların kendilerini tüm sesler için daha temel bir mücadele içinde bulduğu bir barış dürtüsüne hızlıca bırakmıştır.⁹

Barışın sağlanması, özellikle de Birleşmiş Milletler'in kuruluşu, tüm uluslararası hukukçulara, devlet egemenliği hükümlerinin son günlerinin daha gelmediğini gösteriyordu ve onlar da genel anlamda bu duruma saygı duyarak şartlara uydular. İnsan hakları, BM Sözleşmesi'nde bir tür dekorasyona indirgenmişken, Dumbarton anlaşmalarına hemen hemen hiç dahil edilmemişti; uluslararası hukukçular bu somut olguyu gayet iyi anlayacak durumdaydı. Sadece insan haklarının değil, bizzat uluslararası hukukun da dönemin amansız gerçekliği karşısında abes kaçıyor görünmesi daha da kaygı verici bir durumdu. Daha temel nitelikteki bu engel göz önünde bulundurulduğunda, akabindeki kampanya, her türden hukuk

* *Clausula rebus sic stantibus*: Sözleşme maddesinin değişen şartlara göre değiştirilmesi; *ius postliminii*: Vatandaşlığı geri alma hakkı –en.

için var olan rolün korunmasına yönelik son çırpınılar olmaya dönüşmüştü. BM Sözleşmesi, baronun, Birleşmiş Milletler sözleşmesinin kritik hükmü olarak gördüğü şeyi yeniden ele alarak, Genel Meclis'in "uluslararası hukukun ileriye dönük gelişiminden ve kanunlaştırılmasının teşvik edildiğinden" emin olması gerektiğini söylüyordu. Fakat bunun küçük bir zafer olduğu ortadaydı. Bir Amerikalı, sözleşmenin açıklanmasından hemen sonra, "Uluslararası hukukun Sözleşmede ikincil bir rolü bulunuyor," yorumunda bulunmuştu. "Siyasal düşüncenin sarkacı, Woodrow Wilson zamanındaki 'idealizm'den, diğer, aşırı uçtaki ... San Francisco 'gerçekçilik'ine doğru savrulmuştu."¹⁰

Bu geçerlilik krizi içinde, kargaşa hüküm sürüyordu. Uluslararası hukukun yeni türden bir yöntemle göğüslenmesi gereken barış teşvikinin, insan hakları şöyle dursun, aslında bireye yönelik bir dönüşü ima ettiği bile açık değildi. Birçok kimse-nin "doğa yasaları"na artçı göndermeler olarak gördüklerine kuşkuculuk da (çoşku değil) denk düşüyordu. Yirminci yüzyılda yaşanan facianın suçunu, tüm geçerli normların devletten doğduğunu savunan "pozitivizme" yüklemenin çekiciliğinden yola çıkıldığında, kuşkuculuk kavramının kesinlikle bir rolü vardı. Fakat çok az kimse eski doğa yasalarının uygulanabilir bir alternatif sunduğuna inanıyordu. Aynı kararsızlık, uluslararası hukukun potansiyel bir öznesi olarak bireye dönüşün de etrafını sarmıştı. Özellikle Fransa'da Léon Duguit ve bireyselliği modern ulusal egemenliğin alternatifi değil, temeli olarak gören başkalarının iki savaş arası dönemde yaptığı eleştiriler, güçlü kalmaya devam etti. Öyleyse, bireysellik ile egemenlik teoride ve pratikte her zaman bağlı olduğunda, bireyi uluslararası hukukta yeni bir unsur olarak yüceltmek kolay olmayacaktı. İngiltere'de bile yurtiçi arenada bireyci *laissez-faire'e* yapılan saldırının anısı hep tazeyken, 1944'ün sonlarında sosyolog Morris Ginsberg'in yaptığı gibi, bazılarının, "uluslararası ilişkilerde bireyciliğin radikal bir şekilde terk edilmesi" gerektiğini beyan etmesine yol açtı.¹¹

Uluslararası hukukçuların gözünde bireysel hakların yasallaşmasına yönelik bir ümit varsa, bu savaş dönemi zamanındaydı, sonrasında değil. Ondan sonrasında büyük ilkelerin BM Sözleşmesi tarafından geliştirilmek yerine ötekileştirildiği apaçık ortadaydı. BM Sözleşmesi'nin 2. maddesinde egemenliğe yazılan çarpıcı zafer şarkısı düşünüldüğünde, önde gelen İngiliz uluslararası hukukçular, daha 1946'da bile "iyi niyetli reformcuların savaş narası ve daha az yenilikçi olan çağdaşların zararsız bir meşgalesi"nden azıcık daha fazlası haline geldiğinde, insan hakları kavramını reddedebilmişti. Fakat insan haklarını daha geniş kitleler için güzelleştirmek gerekiyor olsa da, BM'nin yapısının gerçekleriyle de yüzleşilmeliydi. Bir uluslararası hukukçu 1947'de, "Eğer kendilerini ifade etmek konusunda özgür olan vatandaşlar kırk beş önemli devletin hilekârlıklarına karşı tekrar tekrar ayaklanmıyor ... ve

güce eriştiklerinde oy kapan politikacılar gibi davranıyorlarsa, dünyada mutlu bir gelecek mümkün değil,” şeklinde acı bir yorumda bulunuyordu. Fakat vatandaşlar ayaklanmadı. Öyle ki dönemin enternasyonalistleri yatışmayı en iyi çözüm olarak görüyordu. Böylece uluslararası hukukçular, büyük ve küçük devletlerin uluslararası ortaklığı için bir incir yaprağı olan insan haklarını, genel itibarıyla terk ettiler.¹²

BM Sözleşmesi’nin süslemeli donanımına dair küçücük bir parça ümit bile beslemeye devam eden bazı uluslararası hukukçular bu ümidi besledikleri için azarlanıyorlardı. Uluslararası Daimi Adalet Divanı’nda hâkim olan Harvard hukuk profesörü Manley Hudson, 1948’de bu tür okumaları yalnızca hayalperest olarak değil, tehlikeli olarak da görüyor ve yerebiliyordu; bu eleştiriyi de ancak onun yapması yakışık alırdı. “Uluslararası araçların bütünlüğüne karşı titiz bir saygı duyulmadığı sürece, uluslararası hukukta kayda değer bir gelişme ihtimalini tasavvur edebilmek zor” diyerek, BM dili sanki ciddi bir hukuki anlam taşıyormuş gibi davranan meslektaşlarını uyarıyordu. Özellikle de belgenin önsözünde geçen insan haklarına yasal bir güç vermeden, BM’nin Ekonomik ve Sosyal Konsey’ini bu hakların adeta kâhyası haline getiren 56. maddeden hiçbir anlam çıkarılamayacağı konusunda ısrar ediyordu. Yeni uluslararası düzen devlet egemenliğinin en geleneksel temellerine dayanırken, birçok hukukçu sözleşme müzakerelerinin insan hakları konusunu garanti altına almaktansa geciktirdiği konusunda Hudson’la aynı fikirdeydi. San Francisco’da insan hakları yerine barış, adalet ve hukuka yapılan göndermeler mesleğin işlevi için potansiyel kapılar açmak konusunda yeterli olmak zorundaydı.¹³

Esasen, savaş sonrasında İngiliz-Amerikalı uluslararası hukuk çevrelerinde insan hakları fikirlerini savunmasıyla bilinen Lauterpacht, bu gerçekçi çıkarıma cesurca itiraz etti. Savaş döneminde taslak olarak sunulmuş bildirgesiyle başlayarak, nihayetinde *International Law and Human Rights* (1950) kitabını yazdı. Bunu kendi takip ettiği davaya karşı hem uluslararası kuruluşlar düzleminde hem de kendi mesleğinin sınırları içerisinde, dikkate değer bir tarafsızlıkla yapmıştı. Açıksözlü bir şekilde, Atlantik Bildirisi’nin Dört Özgürlük için yalnızca “bütünüyle sözlü” bir düzenleme sunduğunu kabul etti. Ayrıca Dumbarton Oaks’tan sonra muhalefeti sürdürürken (bu belgeleri duvar yazıları olarak gören birçok İngiliz-Amerikalı uluslararası hukukçunun aksine) BM Sözleşmesi’nin, egemenliğin geleneksel ilkelerinin çok fazla göz ardı edildiğine inanmayı güçleştirdiğinin farkındaydı.¹⁴

Lauterpacht’ın Evrensel Bildirge’yi, insan haklarına yasal olarak anlamlı bir dönüşün talep edilmesi anlamında işe yaramaz olduğu gerekçesiyle tehlikeli olmakla suçlaması meşhurdur. Ne var ki hem Lauterpacht’ın egemenlik için alternatifleri disiplinin dışındaki gelişmelere ayak uyduramıyordu, hem de uluslararası hukuk-

çular bizzat 1940'larda bu önerileri hor görmekle meşguldü. 1949'da bir radyo programında Lauterpacht, bildirgeyi bağlayıcı olmayan tabiatı yüzünden eleştirdi ve sözleşmenin, egemenliğe verdiği tüm imtiyazlar sebebiyle, gelecekte yaşanabilecek her türlü gelişmeye müsaade edebilecek tek dayanak olmaya devam ettiğini vurguladı. Fakat yine de bunun cılız bir dayanak olduğu söylenebilirdi ve meslektaşları olan tüm uluslararası hukukçuları, Evrensel Bildirge'de "hukuki canlılık kıvılcımlarını ateşlendirmeyi" denememeleri konusunda uyardı. Bunun yerine, umutlu bir şekilde, BM Sözleşmesi'nin egemenliğin geleneksel zaptedilememe anlayışını yeniden beyan eden 2. maddesinin, BM'nin gelecekte insan haklarını icra edebilme potansiyelini "asgari bir noktaya çekmediği ya da büsbütün faydasız kılmadığı" sonucuna vardı. Bu dönemde insan haklarının ölmesinin gerçekçi değerlendirmesinin, bu hakların oldukça belirsiz bir gelecekte yeniden canlanacağına dair tüm ümitlerin temeli olması gerekirdi.¹⁵

Ne var ki Lauterpacht'ın insan haklarının daha sonra tekrar dönmesine açık kapı bırakmak üzere yürüttüğü ılımlı müdafaa için gösterdiği metinsel dikkat ne olursa olsun, dönemin uluslararası hukuk mutabakatının bunu reddettiği söylenebilir. Lauterpacht'ın öğretisi temelli argümanının karşı karşıya kaldığı inkâr, aynı zamanda onun, jeopolitik durumun ümit verici muhakemesine de uygulanmıştı. Tıpkı Fransız mevkidaşı René Brunet gibi Lauterpacht da, 1936'daki "Stalin" Anayasası'nın ileri sürdüğü öncü haklar üzerine uygulanan Sovyet kolektivist baskısının "geçici" olacağını umduğunu dile getirmişti. 1947'ye gelindiğinde bu, yalnızca uluslararası ilişkilerin yeni yeni ortaya çıkan siyaset bilimi disiplininin gerçekçi çevreleri tarafından değil, başka uluslararası hukukçular tarafından bile yuhalanan bir varsayım haline geldi. Dünya sırf Sovyetler de onları bu kadar erken maddelere döktüler diye insan haklarında birleşmeyecekti. Dolayısıyla Lauterpacht'ın kendi algısı insan haklarının uluslararası hukukta o kadar da büyük bir tebliğinin söz konusu olmadığını gösterir; aslında bu alanın uzmanları da insan haklarının bağlılığı teşvik edebilecek kadar inandırıcı bir proje olmadığını, birçok kimseden çok daha önce farkına varmıştır. İleride disiplinin gidişatını değerlendirirken önem taşıyacak olan konu, savaş sonrasında uluslararası hukukçuların insan haklarının niteliklerinde yer aldığını ifade ettikleri güven değil, şüphedir.¹⁶

Bu kriz ve belirsizlik ânında, yol göstermesi için geriye dönüp temellere bir göz atmak cazip görünüyordu. Fakat Lauterpacht, erken dönem Hollandalı doğal hukuk düşünürü Hugo Grotius olsaydı onun insan haklarını içtenlikle karşılayacağını iddia etse de, başkaları kurucularının otoritesini kaybettiği çıkarımını yapıyordu. "Grotiusçu gelenek" fikri hiçbir zaman geriye yönelik açık bir yüceltme eyleminden fazlası olamamıştı ve insan haklarının korunmasında uluslararası bir otorite olmayı

başaramazdı. Lauterpacht, Grotius üzerine yazdığı ünlü makalesinde, Grotius'tan önceki metinlerin “bireyin temel hak ve özgürlükleri” fikrine herhangi bir destek sağlamadığını belirtiyordu. Fakat Lauterpacht şu soruyu soruyordu: Ya Grotius'un bu konudaki başarısızlığını, düşüncesinin “diğer açılardan sorunsuz ilerici meylinin” bir “istisnası”, yani gayri ihtiyari bir hata olarak görürsek? Fakat Lauterpacht, tıpkı alanında insan haklarının savunusunda neredeyse tamamen yalnız olması gibi, Grotius'un biraz daha kafa yormuş olsaydı bu hakları savunmuş olacağı iddiasında da tek başınaydı. Londra Üniversitesi uluslararası hukuk profesörü H.A. Smith gibi başka isimler, bir tek Grotius'ın uzak tarihinin ve ortaklığının değil, artık iki savaş arası otoritelerin yakın geçmişinin de sürüncemede olduğunun farkındaydı – bunlar oluşmakta olan ve daha önce hiç görülmemiş süper güçler çıkmazına uygulanamazdı. “Bugün içinde yaşadığımız dünyanın babalarımızinkine olan uzaklığı, babalarımızın dünyasının Grotius'un zamanına olan uzaklığından daha fazla.”¹⁷

Bu tür sebeplerden dolayı uluslararası hukuk barosunun İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ni sevinçle karşıladığına dair bir kanıt yoktur; çünkü bu başarının yasal olarak yürürlüğe konulabilirlik gibi bir bedeli olduğunu biliyorlardı.¹⁸ Fransız René Cassin ve Kanadalı John Humphrey dışında, 1946-48'deki düzenlemesinde hukukçular öne çıkmıyordu. Institut de Droit International (disiplinin temel tarihî kuruluşu) Ağustos 1947'de tekrar toplanmaya başladı ve gündemdeki ilk konu, hakların ileriye yönelik bağlayıcı bir anlaşmaya yaklaşan taslak bildirgesinin hazırlanmasıydı. İki savaş arası dönemde oldukça takdir edilen hukukçu Charles de Visscher, Lozan'da tartışmayı açarken BM Sözleşmesi'nin, savaş sonrası düzenin dayanması gereken temeller olan ahlak ilkelerini terk etmesini kınıyordu. Yine de 1947'den sonra insan hakları, enstitü için bir mevzu olmaktan çıktı. Ayrıca Amerikan Uluslararası Hukuk Topluluğu 1949'a gelindiğinde bile, uluslararası hak sözleşmelerinin özelliklerine hâlâ bir nebze önem verirken yasallaşmanın bariz biçimde hızının kesilmesi, artık insan haklarını çekici olmayan bir konuma düşürüyordu.¹⁹

Sonuç olarak, 1950'lerin, hattâ 1960'ların hiçbir büyük anlaşma metni, uluslararası insan haklarına pek de önem vermedi ve bu haklar bugün içinde oldukları disiplinin öne çıkan bir alt dalı olarak belirginleşmedi. Siyasi göçmen olan ve Toledo Üniversitesi'nde ders veren uluslararası hukukçu Josef Kunz 1951'de, “Sizlere insan hakları konusunda ne kadar derin duygular beslediğimi söylemek istiyorum,” sözleriyle seyircisine güvence vermiştir. “Öte yandan bu göreve akademisyen rolümüzle, yani objektif ve eleştirel yaklaşmalıyız. Tek başına güzel sözler zor problemleri çözmek için yeterli olamaz.” Bu sebeple, kısıtlı bir zaman önce ilan edilmiş olan bu büyük gündem, saman alevi olmuştur. Kunz, Lauterpacht'a gönderme yaparak, “Bazılarının, bireyleri uluslararası hukukun doğrudan öznesi haline

getirme teklifinin ve onlara özel bir uluslararası mahkemede, kendi devletlerinin karşısında hareket etme hakkı bahşetmenin hem teorik hem de pratik sebeplerle gerçekleştirilebilme gibi bir şansı yoktur. Teorik yönden, uluslararası hukukumuzun ve Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin devletlerin egemenliği ilkesine dayandığı anlaşılmalıdır... Pratikteki sebep ise devletlerin bu tür önerileri kabul etmeye ne istekli ne de hazır olduğu şeklindeki basit gerçektir," der. Çarpıcı şekilde, durum ateşi korumaya bile değecek halde değildir.²⁰

Soğuk Savaş, naif ümitleri yıkmaktan öte, gücün süregelen gerçeklerine ve aşırıya kaçan ütopyacılığa karşı tepkilere dair bir avukattan çıkabilecek kavrayışı doğruladı. Uluslararası hukukçular elbette gerçekçiliğin ağır bir dozunu olaya dahil etmiş olsa da kendilerini aynı zamanda kuralların yenilikçi kullanımlarını bulmaya adanmışlardı. Hukuk aracılığıyla güce hükmetmeye yönelik uzun vadeli projeye bağlı kaldılar, fakat insan hakları hukukuna bağlı kalmadılar; kaldırsa da bu dolaylı olarak ya da başka araçlarla oldu. Columbia hukuk profesörü Philip Jessup, stratejik genel geri çekilme tercihinin mükemmel bir örnek oluşturur. Jessup 1940'larda, insan haklarının yararına olacak şekilde egemenlik ilkesinin daha esaslı bir erozyona uğramasına dair kısa süren ümitleri paylaşıyordu. Fakat 1950 yılında yayımlanan eseri *A Modern Law of Nations* [Modern Bir Milletler Hukuku] bu ümitlerin gerçekliğinin olmadığını açıkça kabul etmişti. BM'nin insan hakları sistemleri geliştirmesinin çok olası olmadığı uluslararası sistemde bireysel hakları korumak için artık en iyi strateji, vatandaşlık hakkıydı. Jessup 1953'te, Theodore Roosevelt'in herhangi bir ütopyanın cehennem karşısında en iyi alternatif olduğu esprisine atıfla, "bir kimsenin bilimsel dergilerde 'Ütopyacı'ların ülkelerinin milli çıkarlarını göz ardı eden kimseler olduğuna dair imalar bulması durumunda kararın pek de kolay olmadığı" şeklinde karamsar bir yorumda bulundu. "Cehenneme inanmak mı daha gerçekçi, yoksa gerçekçiliğe inanmak mı cehennem gibi, bunun yanıtını vermeye henüz hazır değilim." Böyle bir atmosferde, uluslararası hukukçulardan oluşan kendi saygın topluluğunun adının bile "Amerika Uluslararası Gerçekçilik Topluluğu" olarak değişmesi gerekebileceğinden endişeliydi.²¹

"Uluslararası ilişkiler" in Makyavelciliğinin uluslararası hukuku marjinalleştirme, küresel boyutların Soğuk Savaş'ında her durumda bir paradigma değişimini yansıttığından, Amerika ile sınırlı değildi. Bu değişimi en gayretli şekilde savunan kişi, uluslararası ilişkilerin kurucusu, ilk fikirlerinden vazgeçmiş bir uluslararası hukukçu olan Hans Morgenthau'ydu. Fakat uluslararası hukuk içerisinde gücün gerçeklerinden oluşan bir tabloyla kuralların faziletlerinden bir anlam çıkaran başkaları da bulunuyordu; bu çıkarımlar insan haklarına yönelik her türlü potansiyel vurgunun özellikle yıkıcı sonuçlarıyla birlikte geliyordu. Almanya'da doğan ve

yetişen, Londra'daki University College'ta savaştan sonra kırk yıl boyunca ders veren Georg Schwarzenberger, daha savaş sırasında, eğer siyasetle bağlantılı hale gelecekte, uluslararası hukukun bilimsel sahtekârlıklarını ve tarafsız pozlarını terk etmesi; sağ ve sol totaliterliğe karşı mücadelede adım adım ilerlemesi gerekeceğini savunmuştu. Schwarzenberger, Morgenthau'nun Amerika'da yaptığı gibi, uluslararası hukukun içinden konuşarak, devletlerarası gücü tarihin gerçek itici gücü olarak tanımlayan ve olaydan sonra uluslararası hukukun onun "kılıf"ı olacağını öne süren gerçekçi bir düşüncenin öncülüğünü yapıyordu. Bu algıların genel mahiyette olduğuna şüphe yoktu. Örneğin Lauterpacht bile 1950'de bir İbrani Üniversitesi'nde verdiği bir derste, Mihver güçleri tarafında "İkinci Dünya Savaşı'nın hukuksuz idaresinin", en çok da "gücün, hukuksuzluğu fethetmede oynadığı rolün kendisinin, kendi içinde bir amaç olarak gücü göklere çıkarmaya meyilli" olduğunu kabul edebiliyordu.²²

Schwarzenberger savaş sonrası dönemde şaşırtıcı olmayan bir şekilde, en önemli şeyin totaliterliğe karşı yürütülen mücadelenin sonuna gelinebilmesinde yattığı dünyada, uluslararası hukuk söylemi içerisine güç siyaseti hakkında kavrayışlar dahil etmenin önemi konusunda daha da gayretli bir tartışmaya girmişti. Bir insan hakları yasası beklentisinin, uluslararası hukukçuları, II. Dünya Savaşı ittifakının dağılmasına sebep olan siyasete dair gerçekçi bir değerlendirme yapmasının üzerinde, düşüncesiz bir kampanya öne sürmeye yönlendirebileceğini söyleyerek bir uyarıda bulunuyordu. Soğuk Savaş belirginleştikten çok kısa bir süre sonra, "Savaş sonrası dünya, insan haklarına yönelik eşi benzeri görülmemiş bir umursamazlık hakikatine uyandı," diye yazıyordu. Schwarzenberger neredeyse neşeli bir şekilde, "BM'yi insan haklarının ve temel özgürlüklerin teşvikinden sorumlu hale getirmeye yönelik, San Francisco Konferansı'nda son dakikada yaşanan girişim, bu davanın kahramanları için yalnızca göstermelik bir başarıydı," diye kayıt düşüyordu. "Batı ile Doğu arasında ortak bir payda bulunabileceğini varsaymak, halkların 'demokrasileri'nin gerçek yapılarını görmezden gelmek anlamına geliyordu."²³

Schwarzenberger bir yıl sonra –ilk olarak savaş sırasında yayımlanan– *Power Politics* [İktidar Siyaseti] kitabını, yakın zamanda insan haklarıyla yaşanan flört konusunda son derece yıkıcı bir bölüm eklemek için yeniden gözden geçirdi. "Uluslararası alanda günümüz insan haklarını tasarlayanların" başarılarının bir hiç uğruna olduğu konusunda ısrar etmesi şaşırtıcı değildi. "Bireyi, egemen devlete ve özellikle de dünya güçlerine karşı koruma görevi, keyfi güçleri azaltılması gereken bu güçlerin kendi temsilcilerine güven içinde teslim edilmiştir." Anlamsızlık hükmü ve bir fayda getirmediklerine dair hükümlerin her ikisi de, genel anlamda ideoloji düzlemine, özel olarak ise BM bürokrasisine uygulanabiliyordu. Schwarzenberger, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun yoluna çıkan tüm dilekçeleri basitçe bir kenara

atmak zorunda olduğunu söyleyen 1947 *non possumus* [yapamayız] kararından sonra iğneleyici bir yanıtı başvurdu: “İnsan Hakları Komisyonu’nun faaliyetlerinin lafını bile etmeye değmez.”²⁴

Yine de uluslararası hukukçuların küçük camiası dışındaki hukuki ilişkilerde insan hakları kavramı, sadece Amerikan Soğuk Savaş zorunlulukları sebebiyle değil, hukuki gerçekçiliğin birçok profesörde bıraktığı etki sebebiyle de daha arka planda kalmaya devam etti. 1959’daki Amerikan Uluslararası Hukuk Topluluğu toplantısında, partideki baş belasını oynayan uluslararası ilişkiler uzmanı Stanley Hoffmann, görüşlerini dobra dobra söylüyordu: “Hükümetlerin uzak durmaya alışık olduğu ulusal ve uluslararası ilişkiler alanlarını saf dışı bırakan toplu siyasallaştırmanın yaşandığı bir dünyada, siyasetten kaçınmanın mümkün olduğunu ümit etmek bana tamamen beyhude geliyor... İnsan haklarının *evrensel* tanımları sahasında hızla ilerlemek, siyasi gerilimi tırmandırıyor ve ikiyüzlülüğe davetiye çıkarıyor.” Fakat mevzunun aslı, Hoffmann’ın çoktan din değiştirmiş olanlara vaaz veriyor olmasıydı. Uluslararası hukukun formel projesi bu koşullarda kış uykusuna yatıyorsa, bu insan haklarını korumak değil, boş vermek anlamına geliyordu. Entelektüel ve özellikle de yeni siyasi güçler aksini yapmak için fazla güçlüydü.²⁵

Soğuk Savaş belirginleştikçe Jessup’ın kendi disipliniyle uygunluk için yürüttüğü, fazlasıyla tepki gören müdafaa; her iki tarafın da yasal olmaktansa siyasi olarak ilerlediği çift kutuplu dünyada hiçbir alıcısı olmayan, “medeniyetin vicdanı adına konuşma” hakkını talep eden bir uluslararası hukuk barosunun verdiği ödünleri başarıyla yansıtıyordu. H.A. Smith daha 1947’de, “Son otuz yılda yaşananlar,” diyordu, “hukukun aslen üzerine kurulduğu ortak kültür birliğinin kaybolmasının, kendi asıl vatanı tarafından Avrupa’da yıkıma uğratılmasıdır. Süreç 1917’de Rusya’daki Bolşevik devrimiyle başladı, fakat ne yazık ki onunla sonlanmadı.” 1950’de Güney Asya bölünmesindeki rolüyle ünlenen hukukçu Lord Cyril Radcliffe için insan hakları, “insanların giyimi için fazla kaliteli dikilmiş giysiler” di; çünkü uluslararası hukukun anlam ifade edebilmesi için gerekli olan kültürel birlik buhar olup uçmuştu. Cambridge Üniversitesi’nden Clive Parry, Avrupa uluslararası hukukunun içinde bulunduğu durumu tespit etmek üzere 1953’te yapılan bir araştırmada, “Yüzyıl önce James Lorimer’ın, İslam devletlerinin, İslamın özünde hoşgörüsüz bir din olması sebebiyle milletler ailesine kabul edilmemesi gerektiğini savunabilmiş olduğunu okuduğumuzda bugün ancak gülümsüyoruz,” yorumunda bulunuyordu. “Fakat Müslümanlığın yerine komünizmi koyduğumuzda, belki de problemin daha büyük olmasa bile, en az eskisi kadar büyük olduğunu itiraf edebiliriz.” Benzer şekilde Princetonlu uluslararası hukukçu Percy Corbett 1953’te, insan hakları değerleriyle ilgilenen herkesin onları en azından yasal yaptırımla gö-

zetmek isteyeceği çıkarımını yapmıştı. Zamanın, “aydınlar tarafından onca emek ve maharetle ekilmiş bahçeye, dondurucu bir siyasi gerçeklik” getirdiğine şüphe yoktu. “Öyle görünüyor ki, iklim inatla elverişsiz olmaya devam ediyordu; fakat tohum kataloglarındaki resimler pek sevimliydi ve havanın ne zaman değişeceğini kim bilebilirdi ki?”²⁶

Tüm bu sebeplerle insan hakları 1945’ten itibaren, Soğuk Savaş’ın da bu hakların kaderini berbat etmektense genişletmesiyle, bu hakları savaş zamanında odak noktası haline getiren az sayıdaki uluslararası hukukçu tarafından modası geçmiş diye görülmeye başladı. Bunun önemli sebeplerinden biri, savaş sonrası öğretilerde devlet egemenliğinin ısrarla sürdürülmesiydi. Avrupalı uluslararası hukukçuların uluslararası hukukta, Amerikalı meslektaşlarının aksine devlet merkezîyetçiliğinde hafif bir gevşemeyi çok daha erken bir dönemde tercih etmiş gibi görüldüğü doğrudur. Cassin insan haklarının, beraberinde müthiş bir gelecekle birlikte bir dönüm noktası yarattığını savunabiliyordu. Başka Avrupalılar da bu kadar coşkuyla olmasa da, bu konuda hemfikirdi. İki savaş arası dönemde sosyolojik çalışmalarıyla ünlenmiş İsviçreli uluslararası hukukçu Max Huber, Lauterpacht’ın çalışmalarından övgüyle bahsediyor ve 1940’ların insan hakları gelişmelerini takip eden Soğuk Savaş’a değinmeden, onları iyimserlikle ele alıyordu. Karşılaştırmalı anayasacılığın iki savaş arası dönemdeki kurucusu Boris Mirkine-Guetzévitch son makalelerinden birinde, benzer ifadeler kullanıyordu. Batı Almanya ve Avusturya’da, hukukta pozitivizmden doğalcılığa doğru yaşanan değişim, zaman geçtikçe etkisini yitirmişti; fakat bazıları, özellikle de bir zamanlar Kelsen’in öğrencisi olan Alfred Verdross insan haklarının, insan haysiyetinden yıllardır çıkarılan zorunlu netice olduğunu savunuyordu.²⁷

Ne var ki Avrupalılar insan haklarını koruduysa da, savaş sonrası dönem başladığında kavramın muhafazakâr bir anlam takınmasını sağlayan şey, sıklıkla Hıristiyan, “kişiselci” unsurdur. Ünlü Institut de Droit International bir kez daha bir araya gelince, önde gelen isimlerden Charles de Visscher’in da tanıklık ettiği gibi, kişiselcilik Batı Avrupa’nın insan haklarını sahiplenmesine güçlü bir ifade sağlamıştı. İnsan hakları, “şahit olduğumuz isimsiz suiistimallere karşı yükselen güçlü güncel fikirlere” dayanabilir diyordu: “Bunlar toplumun ve iktidarın kişiselci kavranışıdır.” Zaman geçtikçe bu tür bir kişiselcilik, evrensel bir dostluk felsefesi sunmaktansa, yalnızca gittikçe daha çok komünizm karşıtlığını ve Batı birliğini başka kelimelerle yeniden ifade ediyordu. İlk yıllarında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (1950) çevresinde skolastik bir literatür gelişse de, Avrupa Sözleşmesi ciddi bir hukuki rejimi hayata geçirmeden bu değerlerin sinyalini verdiği için, Avrupalı uluslararası hukukçuların da insan haklarını daha geniş bir proje

olarak ciddi anlamda desteklediği söylenemezdi. İnsan haklarının coğrafi olarak yerleştirilmesi tüm dünyada evrenselleşmelerine doğru bir adım olmaktan ziyade, ona karşı bir alternatif olduğunu kanıtlıyordu. Avrupalı uluslararası hukukçuların, bölgelerinin öğretisel ve kurumsal detayları doğrultusunda insan haklarına ilgi duymalarını sağladığından, bu yerleştirmenin sonuçları bilim için önemliydi. Fakat aynı durum, Amerikan senaryosunda ve kendi bölgesel “Amerika içi” sistemlerinde yaşanmadı. Hâlâ tersine kürek çeken Avrupalı kuzeniyle karşılaştırıldığında bile, bu çok az önem taşıyordu.²⁸

Bu sebeple Amerikan disiplinde düzenleyici bir kavram olarak insan hakları 1950 ve 60’larda ciddi anlamda eksikti. Ayrıca savaş sonrası tarihin gözler önüne serilmesi, son çare olan kurallar ütopyasının ve onun güce dair gerçekçi kavrayışlarla stratejik bileşiminin, gelecekteki daha elverişli koşullara hazır olmak adına insan haklarını idareli kullanmaya itmektense, bu hakların çoğu kez daha da ötekileştirebileceğini gösteriyordu. Louis Sohn’un Amerika’daki yelpazenin en idealist ucu olan Harvard Hukuk Fakültesi’ndeki çalışmaları oldukça aydınlatıcı bir örnek oluşturur. Sohn, savaş sonrasındaki dönem boyunca Birleşmiş Milletler Amerikan Birliği’yle birlikte çalıştı ve insan haklarının müzakerelerdeki tekliflerinin durumu üzerine zaman zaman değerlendirmeler ortaya koydu. Yine de, Grenville Clark ile birlikte 1958’de BM Sözleşmesi için idealist bir revizyon önerisini yayınladığında, kutuplu dünyada barışa bir ikramiye olarak önce üyeliği ve temsil konusunu demokratikleştirmeye, sonra da “bireyi kendi hükümetinin icraatlarına karşı korumayı” kapsamayan planıyla, ekonomik kalkınmayı modernleştirmeye öncelik verdi. Gerçekten de Clark ile Sohn’un tekliflerine eklediği “Haklar Yasası”nın ilk başta, belli ki Amerikan anayasacılığı modeline dayanarak, *Birleşmiş Milletler’in kendisine karşı* negatif hakları sağlaması düşünülmüyordu (bunun sebebi büyük olasılıkla, ABD Anayasası’nın çerçevesi oluşturulduğunda zamanla gerekli hale gelen federal merkezin göreceli olarak güçlenmiş olmasıydı). Bir başka deyişle, bu dönemin büyük bir bölümünde Sohn, daha sonra uluslararası hukukun başından beri takip ettiğini iddia ettiği yol olarak, bireyin doğrudan korunmasına doğru ilerlemekten oldukça uzaktı.²⁹

Bu dönemde ABD’deki baskın Columbia (ya da geniş anlamıyla “Manhattan”) okulunun durumu, benzer sonuçlara ulaşmayı mecbur kılıyordu. Bu okul, uluslararası hukukçulardan oluşan “görünmez bir üniversite”nin (bu, Columbia profesörü Oscar Schachter’ın mesleğinin topluluğuna üye olanlara yapıştırdığı bir etiketti) insanlık üzerinde faydalı etkiler bırakabileceğine ümit bağlamaya devam ederek, önceki neslin bugün bolca kulağı çekilen idealizmini miras alıyordu. Kariyerinin ilk yıllarında hâlâ Birleşmiş Milletler için çalışan Schachter,

sadece Lauterpacht'ın sözleşme hakkındaki görüşlerini değil, onun Amerikan iç hukuku için sahip olduğu güçlü imaları da cesurca destekledi. Fakat zaman böyle bir görüş için uygun değildi ve Schachter de 1950'ler devam ederken bu görüşü sürdürmedi.³⁰

Nihayetinde belki de bu alanda insan haklarının odak haline gelmesi için çalışan en meşhur hukuk fakültesi aktivisti sayılacak olan meslektaşı Louis Henkin, ilk çalışmalarında konuya bundan bile daha az eğiliyordu. Henkin, hocası Jessup'ın ihtiyatlı enternasyonalizmini devam ettirerek dünyanın silahsızlanma anlaşmalarıyla bir nükleer faciayı önleyebileceği koşulların neler olduğunu ve bünyesine uluslararası hukuk değerlerini alırken, Amerikan anayasa hukukunun sebep olabileceği kısıtlamaları araştırarak çift taraflı bir akademik gündemi takip ediyordu. Sonuncu rota üzerine yayımlanan ilk eserlerinden biri insan hakları değerlerinden söz ediyordu. Bu eser insan hakları değerlerine, Kongre'nin uluslararası mevzuatı onaylamadan bile, iç hedeflerin dış ilişkilerde sahip olduğu güç üzerine genişletilmiş görüşler açısından, bu iç hedefleri gündeme getirebilecek serbestlikte olabileceğini örnek göstermek için, soykırım karşıtlığı da dahil olmak üzere değiniyordu.³¹

Yine de Henkin'in insan hakları konusunda yayımlanmış gerçekten büyük önem taşıyan ilk eseri, ancak 1965'te (yani kendisi yaklaşık elli yaşındayken) yazdığı kitabı, bir zamanlar o kadar ümitle ilan edilen hakları, barışı güvence altına alma ve eşitsizliği dengeleme gibi genel stratejilerle korunması gereken şeylermiş, birer ahlaki normdan fazlasıymış gibi ele almak için ortada çok fazla sebep bulunmadığını kabul ediyordu. "Kendi gözlerinden çıkan ışıklarla kurulmuş bir haklar krallığı kurmaya çok az kimse hazırды," diye belirtiyordu ve kendisi de bu "çok az kimseden" biri değildi. "İnsan hakları için temel ümit uluslararası barışın sürdürülmesinde, uluslararası gerilimin azaltılmasında, iç istikrarda, siyasi kurumların geliştirilmesinde ve yaşam standartlarının yükseltilmesinde yatıyor. Çoğu durumda insan haklarının gereklilikleri yalnızca dolaylı olarak karşılanabiliyor," diyordu. Başka bir deyişle, insan hakları başlı başına öğretisel amaç olarak kabul edilemezdi ve uluslararası hukuk camiasının güvenli dünyayı kurma ve refahı destekleme misyonlarını devam ettirmeye bağlı kalması en sağlıklıydı. Henkin'in uluslararası hukukun gözlemlenmesi üzerine yazdığı klasik eseri *How Nations Behave*'in ilk versiyonunda –kendisinin de bilinen şekilde savunduğu gibi– birçok ulusun çoğu zaman takip ettiği değerlerin özgül bir niteliği olarak insan haklarına odaklanılmaması şaşırtıcı değildi. Henkin'in kendisi de, daha sonraki "hak olarak insan hakları" deyişindeki programın çok uzağındaydı.³²

Öte yandan ilginç ve incelikli bir düşünür olan ve 1955'te Columbia'da ders vermeye başlamadan önce İngilizce konuşulan dünyanın birçok farklı yerinde ders

vermiş olan Wolfgang Friedmann ise uluslararası hukukun ileriye yönelik temel bir unsuru olarak insan haklarına adanmış olduğuna dair daha da az kanıt sunuyordu. Formasyonunu Avrupa’da almış olması, onu “Columbia okulu”na mensup meslektaşları Henkin ve Schachter’dan bu anlamda çok daha farklı kılıyordu. Formasyonu onu sadece uluslararası hukuku değil, genel anlamda hukuku sosyolojik bağlama yerleştirmeye itmiş ve herkesi, disiplin içerisindeki fazlasıyla uzatılmış olan idealizme kalıcı bir son bulmaya davet etmeye sevk etmişti. Fakat savaş sonrası dönemde hukukun toplumsal temellerindeki evrimsel ve yenilikçi eğilimleri araştırmış ve uluslararası hukukun ortak yaşamdan ortaklığa doğru ilerlediğini öne sürmüş olmakla birlikte, uluslararası hukukun bireyselleştirilmesine dair tüm adımları reddediyordu ve insan hakları kavramını el üstünde tutmuyordu. Friedmann ancak 1969’a gelindiğinde, Lauterpacht’ın öğretisel tekliflerinin “biraz fazla heveskâr”, bireyselliği doğrudan koruyan her türlü uluslararası hukuk yöneliminin ise “yalnızca çok sınırlı ölçüde” olduğuna kuru bir biçimde hükmetti. Aynı yıl, BM’nin insan hakları üzerine belirlediği şartları ilk üç yılda çok az sayıda ülkenin onayladığına da işaret ederek, “Birleşmiş Milletler’e üye devletlerin ideoloji, siyasi ve toplumsal sistemleri arasındaki devasa ayrılıkların, insan hakları üzerine evrensel bir sözleşme türündeki her fikri görece uzak bir hayal haline getirdiğini” tahmin ediyordu. Friedmann bu argümanı 1972’de tekrar dile getirerek, “medeni mücadelenin acil ihtiyaçlarının uluslararası hukuki kuruluş ve standartların gelişimini teşvik edeceği ümidiyle başvurduğumuz ... belli başlı siyasal ve toplumsal inanışlardan daha az etkilenen alanlara” yönelik olmasını önerdi. Aynı yıl Columbia Hukuk Fakültesi’nin dışında bir saldırıda katledilmiş olması, insan haklarının takip eden hızlı parlamasını görece kadar uzun yaşayamadığı anlamına geliyordu.³³

Bazı yönlerden, ilk başta insan haklarına tüm Amerikalı rakiplerinden çok daha fazla öğretisel alan açanlar, Myres McDougal ile meslektaşlarından oluşan rakip “New Haven okulu”ydı. Savaş sonrası dönemin ilk zamanlarında bu “politika odaklı” okul, insan haklarını bugün uluslararası örgütün hedefleyebileceği alt sınır olarak gördüğü asgari dünya düzeninin bir unsuru olarak konumlandırıyordu. Ayrıca insan haysiyetini, ilerisi için ufukta vaat ettiği daha kapsamlı azami düzenin temel değeri olarak öne sürüyordu. Okulun onu tanımlayan en önemli özelliklerinden addedilen, Soğuk Savaş’a olan bariz bağlılığı göz önünde bulundurulduğunda, üyelerinin, “hedeflerinin varsaydığı değerleri, onların ya kılık değiştirmiş eski moda bir natüralizm, ya da Amerikan dış politikasının savunusu için kullanılan bir buzlu cam olduğu yönündeki eleştirilere karşı korumayı başaramadıkları” sonucuna varmak elbette yanlış olmaz. Ne olursa olsun, bunlar kıyaslandığında, “Manhattan okulu”ndan ve Louis Sohn’un Harvard Hukuk Fakültesi’nden artakalan

formalistler, temel öğretisel dayanak anlamında insan haklarına özgöl olarak daha ince bir iple bağlanmış bulunuyordu.³⁴

Birleşmiş Milletler’de insan haklarının talihini değıştiren sömürgesizleştirme süreciydi ama bu süreç, insan hakları kavramının anlamını kolektif bir hak olan kendi kaderini tayin hakkı temelinde köklü bir şekilde yeniden kavramlaştırarak yaşandı. Söz konusu dönüşüm, çelişkili olsa da, insan haklarını uluslararası hukukçular için daha merkezî hale getirmemişti. Birleşmiş Milletler sözleşmelerine doğru giden uzun yolculuk boyunca kendi kaderini tayine tanınan biricik öncelik, uzun süredir aranan projeyi haklı çıkarmaya doğru bir adım olmaktan öte, tam da insan haklarıyla özdeşleştirilen bu uluslararası hukukçular için, bu hakların daha da marjinalleşmesine sebep oldu.

Uluslararası hukukçuların devlet ve onun projeleri için uzun süredir yürüttüğü müdafaayı gerçek anlamda kıran şeyin II. Dünya Savaşı ve soykırım değil, sömürgecilik karşıtlığı ve sömürgesizleştirme olduğunu savunacak kadar ileri gidilebilir. Sömürgesizleştirmeden önce dahi devlet öğreti bazındaki hâkimiyetini sürdürdü. Sömürgesizleştirmenin yaygınlaşmasından önce, hemen savaş sonrası dönemde bile, Latin Amerika devletleri Birleşmiş Milletler’in teşvik etmeye çalışacağı her türlü insan hakkına karşılık gelecek şekilde, *droits des États* [devletlerin hakları] kavramının açıklığa kavuşturulmasını savunmuştu. Hukukçular da Birleşmiş Milletler’in ilk dönemlerinde, bireysel insan haklarından ziyade, ulusların egemenliğinin savunulması için bir merci olduğunun gayet iyi farkındaydı. Devletten uzak durarak disiplinlerinin hiçbir radikal dönüşüm geçiremeyeceği şeklindeki bariz sonuca varmakta sorun yaşamadılar. “Devletlerin Hakları ve Görevleri Bildirgesi”ni bir an önce formüle etme görevini üstlenmiş BM Uluslararası Hukuk Komisyonu uzmanları, bu konuda Genel Meclis’in onayını alamıyordu. Fakat uluslararası hukukçular sadece siyasi olarak değil, öğreti anlamında da ele aldıkları konunun egemen devletlerin ilişkilerinin bir yansıması olduğunu düşünmeye devam ettiler.³⁵

Sonrasında ise tarih sahnesine yeni devletler sökün etti. “Uluslararası hukukun sömürgesizleştirmesinin” doğrudan yansımaları ve tetiklediği daha yavaş dönüşümler oldu. Sömürgesizleştirmenin hızı ve –BM Genel Meclisi’nin yeniden düzenlenmesi– göz ardı etmek için fazla hızlı ve şoke ediciydi. Ne var ki, emperyalizmle bir yüzyıl boyunca süren cilveleşme döneminden sonra, disiplinin varsayımlarının zor bir süreçle sömürgesizleştirilmesi ve üyeliğinin çoğullaşması ancak 1970’lerde ve 80’lerde etkili dalgalar yaratabildi. O zaman bile eski uluslararası hukukun böylesi bir yeniliği bünyesinde tutabileceği konusunda herkes hemfikir değildi. 1973’te –Uluslararası Adalet Divanı’ndaki on yıllık görevinden yakın zamanda emekliye ayrılmış olan– Jessup, yeni ulusların uluslararası arenadaki istikrarı bozan rolü

nedeniyle, “uluslararası toplum tarafından pratikte olmasa da teoride kabul edilen evrenselliklerden ümidini kaybettiğini” ifade ediyordu. Eski devletler ve yeni devletler yüz yüze bakabilene dek, diyordu, en iyisi mi uluslararası hukuk genellemeci iddialardan ümidini tamamen kesmeliydi.³⁶

BM’de, kendi kaderini tayin hakkı etrafında dönen insan haklarının yükselişine zorla kafa yorulması, uluslararası hukukun Avrupa’daki geleneksel başkentleri ile Amerika kıyılarındaki biraz daha yeni başkentlerinde etrafı saran yaygın kaygı havasının küçük bir kesitiydi. Fakat tüm diğer gelişmelerden çok, Batılı uluslararası hukukçuların kendi kaderini tayin hakkı eleştirisini anlamak, insan haklarının yükselişinin 1970’lerde –özellikle de bu disiplinin öğretisel çıkarlarında– ne denli ironik olduğunu gösteriyordu. İnsan haklarına gösterilen ilk küçük çaplı ilgiyi yok eden unsurlar sadece barış siyaseti ve Soğuk Savaş’ın kökenleri değildi; sömürgeleştirme bu hakların salt riyakâr değil, alenen hain sloganlar olarak görülmesine sebep oldu. Bazı uluslararası hukukçuların kendi kaderini tayin hakkını reddetmek için güvenilir gerekçeleri vardı: İki savaş arası dönemde, bireyler ve komşu etnik uluslar kolektif kefaret ararken sömürüye maruz kalan gruplar için doğurduğu korkunç sonuçlarıyla, Avrupa’nın kendi kendini idare konusundaki siyasetini unutmak zordu. Fakat yeni tür toplumlar egemenlik talep ettiğinden, bir disiplin olarak direnmenin bir başka apaçık nedeni, uluslararası hukuktaki her türlü sömürgeleştirilmeye karşı gelişen daha sorunsal, temel bir karşı çıktı.

Önde gelen birçok sima, BM’nin insan haklarının ilki olarak kendi kaderini tayin hakkını öne çıkaran insan hakları projesinin, sömürgecilik karşıtlığı tarafından “esir alındığının” açıkça farkındaydı; üstelik birçoğu bu sömürgecilik karşıtları tarafından suçlanmıştı da... Belçikalı Visscher, kendi kaderini tayin hakkının yükselişi üzerine, bir savaş sonrası uluslararası hukuk metninde acı bir şekilde, “İnsan hakları müdafaasının tasarlandığı ruhtan uzaklaşıp yolunu kaybetmek ve değerleri büsbütün karıştırmak daha zor görünüyor,” yorumunda bulunmuştu. Belki de kendilerine has şekilde İngiliz hukukçular, gelişmeyi kızgın iğneleyici sözlerdense ironi yaparak eleştirdiler. İngiliz hukukçu –ve daha sonra Avrupa insan hakları mekanizmasının ilk otoritelerinden olacak olan– Samuel Hoare, Genel Meclis’te görüşünü en alaycı şekilde ifade ediyordu:

Görünen o ki, Genel Meclis 1948’de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’ni kabul ettiğinde, toplumların kaderlerini kendilerinin tayin etmesini temel insan haklarından biri olarak görmemişti, zira geniş kapsamlı olması düşünülen belgede bundan hiç söz edilmemişti. Toplumların ve milletlerin kaderlerini kendi başlarına tayin etme “hak”ları olduğuna dair ilk atıf, 1950’nin Genel Meclis Kararları’nda yer aldı; yine de 1952’ye gelindiğinde

bu haktan “temel insan haklarının tamamıyla karşılanması için bir ön koşul” olarak bahsediliyordu. Sonuç olarak, ya Genel Meclis insan haklarının biricik temel taşıını Bildirge’ye eklemeyi sehven unutmuş, ya da daha sonraki oturumlarda farklı delegeler heyecanlarına ve önemli bir ilkeyi olumlama konusundaki arzularına kendilerini o kadar kaptırmışlardı ki, bir ilkeyi evrensel bir hakka dönüştürmenin hukuki ve siyasi etkilerine gereken önemi vermek konusunda başarısızlığa uğramışlardı.

Zaman ilerledikçe başkaları, bu teorik gözleme kendi kaderini tayin hakkının pratik eleştirisini eklediler. Oxfordlu hukuk profesörü J.E.S. Fawcett 1960’larda “BM’nin insan haklarının müdafaa edilmesi için kendi kaderini tayin hakkı ilkesini ... insan haklarının uzun vadede yararına olmayacak siyasi sonuçlara sahip... tarzda anlayıp uyguladığı”ndan kaygılanıyordu. Soğuk Savaş onları engelledikten sonra, Batılı uluslararası hukukçuların çoğunlukla hatırı sayılır bir şüphe duymaya eğilimli olduğu kendi kaderini tayin hakkının öncelik hakkını hesap etmeden, insan haklarını öğreti gündemine geri almayı hayal etmek bile mümkün değildi.³⁷

Dolayısıyla insan haklarının gündemindeki ilk unsur olarak sömürge sonrası ulus-devlet oluşumu, sadece Amerikalılar tarafından dehşetengiz bir hakaret olarak görülmüyordu. Dikkatlerini o dönemdeki insan haklarına yöneltirlerse, bunu cansiperane şekilde yapanlar içinde önde gelen Amerikalı uluslararası hukukçular, yeni düşünme biçimlerinin tersliği konusunda hemfikir di. Hoare’a göre, özellikle kendi kaderini tayinin bir ilke olmaktan “hak” olmaya dönüşmesi, büyük eleştiri oklarına hedef oldu. *Foreign Affairs*’de yazan Clyde Eagleton, “İleri sürülen argümanlar ve alınan tutum, tüm bireylere bağımsız bir ülke olma hakkını veriyor gibi görünüyordu... Sömürgecilik karşıtı hıncın bu denli yüce bir ilkeyi çarpıtmış olması üzücü,” sözleriyle öfkesini dile getiriyordu. Savaş döneminde insan haklarını gayretle savunmuş olan Chicago Üniversitesi’nde uzman Quincy Wright, itirazını mantıksal ve öğretisel terimlerle dile getirmişti.

Kendi kaderini tayin, eğer gerçekten bir hak olarak kabul edilecekse, bireysel değil, toplu bir haktır ve bu sebeple sözleşmelerde yeri yoktur. Eğer bu görüş kabul edilirse, karşımıza şu soru çıkar: Bu hakka sahip olan topluluk hangisidir? Uluslararası hukukta bir birey olarak kabul gören emperyalist devlet mi, yoksa kendi kaderini tayin talep eden ve böyle bir tanınma peşinde koşan sömürge, azınlık ya da halk mı? Şüphesiz, bu bambaşka toplulukların eşzamanlı “kendi kaderini tayin”i bir çatışmaya zemin hazırlamaktadır. Ama öte yandan, kendi kaderini tayin bireysel bir hak olsaydı tüm siyasi otorite dururdu. Tüm bireyler bir yere mensubiyetini değiştirmeye kendi karar verebilir ve kendi egemenliğini ilan edebilirdi.

Amerikalı hukukçular insan haklarını, ister öfkeyle ister tartışarak olsun, BM'nin yeni devletlerinin götürdüğü noktada takip etmeyi reddetti.³⁸

Yalnızca sözleşme sürecinin Soğuk Savaş sebebiyle gecikmesi üzerine değil, insan haklarının sömürgecilik karşıtlığı bağlamında yeniden tasavvur edilmesi üzerine de gerçek anlamda yenilikçi bir tavır ortaya koyabilen tek bir yorumcu bulunuyordu: Unutulmuş fakat son derece önemli bir sima olan Egon Schwelb. Praglı bir hukukçu olan ve iki savaş arası dönemde belediyede memurluk yapmış olan Schwelb, ülkenin ilk insan hakları dersini verdiği Yale Üniversitesi'nden emekli olmadan önce, BM İnsan Hakları bölümünde uzun yıllar görev yapmıştı. Tam olarak 1963'te sunduğu sözleşmelerin uzun yıllardır süregelen başarısızlığı sebebiyle Evrensel Bildirge'nin, "yazarlarının çoğunun başta niyet ettiğinden çok daha fazla önem taşır hale geldiğini" öne sürüyordu. Schwelb bu dönemde, uluslararası hukukçuların sözleşmenin özünde ya da bildirgenin kendisinde, belki de her şeye rağmen insan haklarını korumak için yasal bir yükümlülüğün yer alıyor olabileceğini öne sürerek, Lauterpacht'ın artık unutulmuş olan 1940'lardaki argümanını şimdi yeniden değerlendirebileceklerini savunuyordu. Schwelb bildirgenin, başta aslında "Uluslararası İnsan Hakları Yasası için hayal edilmiş olan işlevi devraldığını" açıklıyordu. Schwelb, 1950'de başlangıçta Lauterpacht'ın Evrensel Bildirge'nin pısrıklığını kötülediğini kabul ediyordu. Fakat Schwelb'in 1960'ta vefat etmesinden kısa süre önce, "olayların ışığında takındığı olumsuz tavrı törpülediğini" bildiriyordu. Schwelb insan haklarının anlamında kendi kaderini tayin ruhuyla yaşanan dönüşümü teyit ediyor olsa bile, Evrensel Bildirge'nin sözleşmeler olmadan hiçbir yasal geçerliliği olamayacağı varsayımını yıkarak, 1960'taki "Sömürge İdaresindeki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri"ye bile başvurmuştu. Sonuçta Schwelb, önceki bildirge mutlak bir "başarı ölçütü" olarak nitelendirilmişken yenisinin gündemini, "mevcut bir gereklilik" olarak duyurduğunu yazmış ve bunun etkisiyle kendinden önce geleni cesaret verici bir bildirge olmaktan zorunlu bir güç olmaya doğru güncellemişti.³⁹

Elbette bu yaratıcı akıl yürütmeye sempati duyan ve Birleşmiş Milletler'in uygulamalarını dikkate almadan onun metinlerine dayanan uluslararası hukukçular olduysa bile, bunların sayısı oldukça azdı. Fakat savaş sonrası dönem boyunca insan haklarının gözler önüne serilişinin ilerlemeci kurgusunun neredeyse yapayalnız kuluçka dönemi uzun vadede önem taşıyordu. Evrensel Bildirge'nin artan yasallığı konusunda kısa süre sonra, bunu genel anlamda Schwelb'in yolundan değil de, bildirgenin örf ve kanaat üzerinden gelişebileceğini öne sürerek yapmış olsalar da, gittikçe daha fazla sayıda uluslararası hukukçu hemfikir olmaya başlamıştı. Amerikalılar arasında Sohn, Schwelb'den kısa süre sonra bu kanıyı savundu

ve 1968'in Mart ayında, Montreal'de unutulup giden bir İnsan Hakları Meclisi (Uluslararası Hukukçular Komitesi'nden Sohn ve Seán MacBride tarafından bir araya getirilen uluslararası hukukçu ve görevlilerden müteşekkil bir topluluk), "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin, en yüksek seviyedeki sözleşmenin yetkili bir yorumunu teşkil ettiğini ve yıllar ilerledikçe geleneksel uluslararası hukukun bir parçası haline geldiğini" açıklayabiliyordu.⁴⁰

Bu hareketler, ne olursa olsun, kendi kaderini tayinin en ilham verici ilk hak olarak yükselişinin, uluslararası hukukçular arasında bile yarattığı yaygın endişenin orta yerinde küçücük bir azınlığın deneyleriydi. Yaratıcı argümanlar, kötü bir durumdan –aslında daha baştan ölü doğan ve Soğuk Savaş kısırlığından ancak yeni devletlerin beklenmedik yükselişi sayesinde kurtulmuş bir BM haklar rejiminden– en iyi sonucu çıkarıyordu. Fakat bu karanlık yıllarda bunlar, daha sonra etkinleştirilmesi beklenen tekliflerden daha fazlası değildi. Wisconsin hukuk profesörü Richard Bilder'ın da 1970'lerin sonunda nesnel bir değerlendirme yaptığına dair övünerek belirttiği gibi, insan hakları konusunda bir heyecan beslemek için ortada çok fazla neden yoktu. Bu kanı, "epey bol bir tını"ya sahipti.. "Son çeyrek yüzyıl boyunca insanın durumu büyük ölçüde değişmemiş görünüyordu; gerçekten de işler çoğu zaman kötüye gidiyor gibi görünüyor ve bazı kavramların en sadık savunucuları bile insan hakları hedeflerine ulaşılmasında uluslararası çabaların doyurucu bir vaat sunup sunmadığı konusuna şüpheli yaklaşıyordu." Bilder elbette işlerin değişebilir olduğunu kabul ediyordu. "Bir neslin ikiye bölünmesi, sıradaki neslin mücadelesinin amentüsü olabilir" di.⁴¹

İnsan haklarının Amerikan uluslararası hukuku için ilk kez merkezî hale gelmesini sağlayan şey, 1970'lerde dünya çapında yaşanan ideolojik değişikliklerin temelden ve dışarıdan gelen içeriğiydi. Bu gelişme için en geniş anlamda bir vekil olarak, Amerika sahnesinde öncülük eden tek sima haline gelen Louis Henkin'in kariyerinin gelişimine yakından bakmakta fayda var. Disiplinin tam da bu denli kahramanı olunca, insan haklarına dair heyecanın gelişiminin onun durumunda bile neredeyse hiç hesapta yokken ve şaşılacak kadar geç bir tarihte, dış etmenlere bağlı ortaya çıktığını görmek yararlıdır. California Yüksek Mahkeme yargıcı olduğu 1960'ların ortasından 1970'lerin ortalarına dek yaşanan dönemde son derece heyecanlı bir şekilde insan haklarına eğilmiş olan, Berkeley hukuk profesörü Frank C. Newman gibi başka simalar da önem taşıyordu. Schwelb bu konu üzerine bundan kısa süre önce ders verirken, Newman'ın müdafaa ve aktivizme duyduğu ilgi onu, insan hakları üzerine ülkenin ilk hukuk fakültesi kurumunu kurmaya kadar götürmüştü. Birkaç yıl boyunca öğrencilerden oluşan "Berkeley taifesi"ni BM İnsan Hakları Komisyonu'nda iddialara yardımcı olmak üzere toplantılara gitmeye teşvik

etmiş ve özellikle Cassin ve meslektaşlarından oluşan uluslararası akademik iletişim ağlarıyla bağlantılar kurmuştu.⁴²

Amerikan uluslararası hukukunda insan haklarının “büyükbaba”sı, genç nesillerin idolü ve bu alanda örnek bir kariyer sahibi olarak Henkin’in sonuçta sahip olduğu önemi abartmak zor. Ne var ki Henkin insan hakları konusuyla ilk ciddi ilişkisinde, insan haklarının ne anlama geldiği konusunda, sömürgecilik karşıtı duyarlılığın doruğunda doğan genel şüpheciliği paylaşıyordu. 1965’te insan hakları üzerine yazdığı ilk makalesinde, bu hakların potansiyel özgün vaatleri ne olursa olsun artık kullanılamaz hale getirildiğine dair genel şikâyeti dile getirdiğinde, argümanı hiç de olağandışı değildi. “Sömürgeciliğe son vermek için yürütülen mücadele,” diyordu, “insan haklarını teşvik etmek için ilk başta var olan işbirliği kurma amacını tüketti... Sömürgecilik karşıtlığı ... insan hakları sözleşmelerine damga vuruyordu[:] Kendi kaderini tayin, bir kişisel hak olduğuna dair hiçbir ima olmamasına karşın, sömürgeciliğe karşı ek bir silah olarak insan haklarının esami listesine eklenmişti.” Henkin daha önce sadece Soğuk Savaş kuşkuculuğu atmosferinde bu konuya doğrudan temas etmişti; şimdiyse sömürgeleştirme her şeyi daha da kötüleştirmişti.⁴³

Henkin’in insan haklarıyla yeni bir yolla bağlantı kurmaya yönelik ilk dürtüsü, öyle görünüyor ki, Amerikan Yahudi savunuculuğu dünyasıyla olan bağıyla ortaya çıkmıştı. Amerikan Yahudi Topluluğu (AJC), Birleşmiş Milletler’de uğrunda lobi çalışması yapılan insan haklarını, uluslararası siyasi gündemin bir parçası haline getirmişti. Henkin, 1963’teki AJC destekli bir konferansta, bağlayıcı yasal sözleşmelerin –öyle ya da böyle, bir şekilde işlevsel olduklarını varsayarak– insan hakları standartlarının uygulanmasını geliştirme ihtimali olduğuna dair iyimser görüşün üzerine soğuk su dökmesi adına, idealisti değil, gerçekçiyi oynamak üzere davet edilmişti. Daha önce ileri sürdüğü gibi, insan haklarında cisimleşen değerler için tek ümit hâlâ dolaylılıktı: İkili ilişkilerde silahlanma kontrolü ve BM teatrallğine karşı gözü açık olmak. Fakat 1968’den sonraki on yılda durum, doğrusal olmayan birtakım adımlarla hızlıca değişti.⁴⁴

AJC tarafından 1970’lerdeki benzer siyasi eğilimleri değerlendirmek üzere görevlendirilen Henkin, örgütün, “Yahudi haklarının insan hakları olduğu”na dair çoktan kabul edilmiş duruşunun altına imzasını atmıştı. Kendi kaderini tayinin (ve İsrail işgali eleştirisinin) hâkim olduğu yakın zamandaki Tahran Konferansı’nda yaşanan atışmalara atıfla, temkinli olmayı öneriyordu: Kendi komisyonu adına, “Araplar, işgal altındaki bölgelerde İsrail’in insan haklarını çiğnediğine dair suçlamalarını dile getirmede başarılı olmuş olsalar bile,” Birleşmiş Milletler’in hak talepleri için oldukça güvenilmez bir diyalog alanı olduğunu ispatlıyordu. İnsan hakları –hakiki

yasallık değilse de— ahlaki otorite kazanırken bile, Yahudiler için artık iki tarafı keskin bıçak olduklarını gösteriyorlardı. Yahudilerin bu zamana dek “insan haklarının uluslararası tanınırlığının geliştirilmesi, teşviki ve korunması için örgütlenmiş tüm girişimlerde en önde yer aldıkları” doğrudur. Fakat sömürgecilik karşıtı retoriğe göre, uluslararası arenada İsrail’in suiistimali biçiminde, “cesaretlerinin kırıldığına dair bir işaret, çabaları konusunda şüphe” göstermekte haklıydılar.⁴⁵

Henkin bu endişeye rağmen, aynı dönemde Cassin’in Nobel parasıyla kurduğu Strazburg’daki Uluslararası İnsan Hakları Kurulu’na Amerikalı bir kardeş getirmede öncülük etmişti. Bu Amerikan kuruluşunun öncelikli misyonu, Cassin’in donanımında olduğu gibi, üniversite seviyesinde eğitimdi. İlk faaliyetleri arasında insan hakları hakkındaki ilk raporun derlenmesine katkı da bulunuyordu. Henkin uluslararası insan hakları üzerine, hem kendisinin hem de Columbia Hukuk Fakültesi’nin ilk dersini 1971-72’de verdi; çarpıcı biçimde aynı yıl Harvard Hukuk Fakültesi’nde konu üzerine ilk dersi veren Sohn, öne çıkan raporunu, dikkat çekici öğrencisi Thomas Buergenthal ile birlikte 1973’te yayımlamıştı. Henkin yılın devam eden zamanlarında Donald Fraser’ın kongre duruşmalarında Amerikan dış politikası ve insan hakları üzerine şahitlik yaptı. Burada, savaştan hemen sonraki, “BM’nin çok daha küçük olduğu, Batılı devletler ve Batılı düşünceler tarafından domine edildiği” dönemden beri devam eden gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda, insan haklarının ne anlama geldiği üzerine bile gerçek bir fikir birliği olmadığını kederli bir biçimde aktardı. Şimdiyse, eşitlikçilik üzerine oluşmuş daha genel mutabakat dışında, komünizmin devam eden etkisi ve üçüncü dünyanın yükselişi, düşüncenin tanımının kendisi üzerine bir çatışma oluşması anlamına geliyordu. “İnsan haklarının uluslararası çapta korunması hakkındaki kriz hissine” karşı akla gelebilecek tek gerçek çare, BM reformuydu. Henkin’in nadiren sözünü ettiği halk tabanlı STK’lerin yükselişinin, hattâ Fraser’ın kendi duruşmalarının, insan hakları fikri için özel bir forum olan BM’yi es geçme alameti oldukları için önemli gördükleri düşünüldüğünde, bu açık bir onaylamaydı.⁴⁶

Bu geç tarihte bile, zarlar henüz atılmamıştı. 1974’te McGill Üniversitesi’nde Yahudilik ve insan hakları üzerine bir konuşmaya katılan Henkin, insan haklarının korunmasının asıl hikayesinin idealist hayal kırıklığı olduğunu ileri sürmeye devam ediyordu. Henkin idealistlerin, davalarının geleceğinde radikal bir dönüşümün yolunu gözleyerek yalnızca geçmiş hatalarını tekrarlamaya devam edeceğine dair bir uyarıda bulunuyordu. En azından Henkin’e göre, anlaşmazlıkların duyulmasının birden artması ve başka etkenlerin bir araya gelmesiyle birlikte kaçınılmaz olarak varılan sonuç, 1970’lerin ortasındaki dönemde bile, öğretisel bir mesele olarak insan haklarının bayraktarlığı için hiçbir damlanın son bardağı taşıran son damla

olmadığıdır. Henkin bir peygamber rolü oynamaya mecbur bırakılmadığı sürece bu kişisel bir başarısızlık değildi: Yaklaşan bir yeniliği gözünde canlandırmayı başaramaması, aslında bu yeniliğin sadece ne kadar tahmin edilemez olduğuna kanıt oluşturur.⁴⁷

İnsan hakları tarihinde 1975-77 yılları arasındaki genel anlamdaki kesinti, özellikle Henkin'in kariyerinde de takip edilebilir. En son yayımladığı yazılar dönüştürücü gücünü ortaya koysa da bu kesinti, yazdığı hiçbir şeyde sezilmez. Henkin bu heyecanlı dönemde, kendi güçlü yeniden icadına ortam hazırlayan hukuk dışı koşullar üzerine açıkça bir yorumda bulunmadan, kendini tamamıyla davaya vermiştir. 1977'de Columbia Üniversitesi'nde bir konuşma turuna başlamış ve ertesi yıl bir Amerikan üniversitesinde ilk insan hakları merkezini kurmuştur. (Hemen hemen aynı dönemde, Henkin'in eşi Alice, Aspen Enstitüsü'ne katılmış ve verdiği insan hakları konferanslarıyla etkili olmuştur.) Henkin aslında onu insan hakları tartışmalarına sürükleyen etmen olan AJC projeleriyle bağlarını sürdürerek, insan hakları dilinin İsraililere karşı kullanılmasıyla birlikte, birçok Yahudi'nin kendini ihanete uğramış hissettiği dönemden sonra, bu hakların Yahudi siyaseti için önemini artık çok daha fazla empati kurarak savunuyordu: "Uluslararası alanlarda siyasallaşmanın çaresi, ona karşı savaşmak," diyordu Henkin, "savaşanları yalnız bırakmak ya da sahayı insan hakları düşmanlarına bırakmak değil." Henkin insan haklarını tanımlamak ve geliştirmek konusunda Birleşmiş Milletler dışındaki, önceden şüphelenilmeyen aktörlerin –özellikle sivil toplum kuruluşlarının– gücünün açık şekilde tanınmasıyla, 1978'de İnsan Hakları Hukukçular Komitesi'nin yönetim kuruluna katıldı ve ilk yıllarda yol gösterici bir rol üstlendi. (Bu sivil toplum kuruluşu şimdi *Human Rights First* [Önce İnsan Hakları] adıyla biliyor.) Üstelik ister eski kurt, ister yeni katılan uluslararası hukukçular olsun, insan hakları düşüncesinin ani bir devrim yaşadığını kabul eden tek isim değildi. Onun az etkiye sahip selefleri kim olursa olsun, Amerikalı uluslararası hukukçular artık insan haklarını daha geniş katılımı ve farklı açılardan takip ettikleri yeni bir döneme girdiler.⁴⁸

Yine de, bu inişli çıkışlı gidişata rağmen Henkin'in kendisinin insan hakları için duyduğu yeni heyecan, ister kendi kariyerinde, ister STK'ler ve Carter'ın başkanlığı gibi etmenlerin daha geniş bağlamında olsun, tam da bu hakların ortaya çıkabilmesini sağlayacak gerekli tarihsel şartları ortadan kaldırdı. 1978'de yazdığı, en önemli kitaplarından *The Rights of Man Today* [İnsanın Bugünkü Hakları], daha önce Lauterpacht tarafından öncülük edilen bir model olan Avrupalı-Amerikalı haklarının kökeninin kısaltılmış tarihini ortaya koyar; özünde hakların evrensellüğünün elde edilebileceği başlıca alan olarak ulusal anayasaların karşılaştırılmasına dair bir alıştırmaya odaklanır; en sonunda da yeni bir icat fakat bütünüyle bir

proje olan, insan haklarını ulusların üzerinde ve ötesinde savunma üzerine bir incelemeyle bitirir. İlginç biçimde, bu devamlılıktaki en büyük kopuşlar –en önemlisi de yerli anayasacılığın tarihiyle uluslararası hukukun tarihi arasındaki ya da uluslararası hukukun içerisindeki; hüsrana uğratılmış beklentiler çağıyla yeni bir ümit arasındaki esler– hakkında, Henkin’in hakların yeni bir çağda olduğunu ileri sürebilmesi için hayati olmasına karşın, özünde hiçbir analiz yapılmamıştı.⁴⁹

Uluslararası insan haklarının savaş sonrası tarihi bağlamında eşit derecede kayda değer olan bir şey varsa, o da Henkin’in kavramı tarihsel anlatımıyla başlayarak Amerikalılaştırmış olmasıdır. Henkin’in, *The Rights of Man Today* kitabı aslında büyük ölçüde Lauterpacht’ın 1950’deki çalışmasına dayanırken, bu çalışmalardan ayrı durduğu temel nokta budur. Henkin’in sıcak bir vatanseverlik içeren evrensellliğini açıklayan bariz nokta, bunun stratejik bir adım oluşudur. Amerika’nın uluslararası insan hakları fikrine karşı 1945’ten beri devam eden bağlılığı, özellikle de ülkenin insan hakları sözleşmeleri gibi resmî sözleşmeleri kabul etmedeki tutumu düşünüldüğünde, en iyi ihtimalle düzensizdi. (ABD o zamana dek bir tanesini bile onaylamamıştı.) Ne var ki Henkin 1977’de *New York Times*’a yazdığı bir mektupta –tüm kötümserlere, bu tür anlaşmaların hiçbir olayda etkin olmadığına güvencesini vererek– Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin yalnızca “Batı değerlerine yönelik” değil, onun yerine daha da özgül biçimde Amerikan varsayımlarının temeline yönelik “harika bir methiye” olduğu konusunda ısrar ediyordu: Sözleşme “kendi ideolojimizi uluslararası norm haline getirmişti.”⁵⁰

Fakat stratejiyle birlikte, içten bir inanç da söz konusuydu. *The Rights of Man Today*’in fazlasıyla gösterdiği gibi Henkin, Amerikan siyasal ve toplumsal modelinin üstünlüğüne yönelik hakiki bir yatırımın insan haklarına bağlılıkla eşanlamlı olduğuna inanıyordu. Henkin’e göre rakiplerinin bile artık sahte bir bağlılık duymaya mecbur olduğu değerlere ABD öncülük ediyordu. Henkin’in görüşlerinin en uygun kaçtığı yer, küreselleşmeciliğin ilk biçiminin feccatinden sonra 1970’lerde ideolojik bir toparlanma ânında insan hakları üzerinden ilerleyen Amerikan liberalizminin bu dönemdeki genel hikâyesidir. Ne var ki Carter’ın aksine Henkin, Amerikan liberalizminin hiçbir zaman sekteye uğramayan ve ihanet edilmeyen bir Amerikan ideolojisi olarak insan haklarından kurtarması ya da bu haklara sunması gereken şeylerin ne olduğu üzerine açık bir şekilde yorum yapmadı. Ayrıca Henkin insan haklarının yaşadığı dönüm noktasına zemin hazırlayan ideolojik değişimin kısa vadeli uluslararası kaynaklarının –özellikle ütopyacılığın değişen türlerinin– önemini kavramadı. Henkin bu dönüm noktasının, sebebi olmaktan öte, farkına varıldığından çok daha fazla şekilde destekçisiydi.

Bu anlamda Henkin'in durumu son derece aydınlatıcı olmaya devam eder. Bugüne dek, insan haklarını merkezi haline getirdikleri tarihsel koşulların tam olarak ne olduğu üzerine özdüşünümlü yaklaşım sergileyen Amerikalı uluslararası hukukçu sayısı çok azdır. Bu andan itibaren Henkin ve başkaları, uluslararası hukukun yenilenmiş amaçlarını popülerleştirme görevini üstlendiler. Açıklayıcı protokoller kapsamında nefes kesici bir değişimin de ötesinde, yeni uluslararası hukuku öğretmeye yönelik adanmışlık (disiplin bazında yenilenmenin bir başka alamet-i farikası) en yüksek mertebeye erişti.⁵¹ İster Henkin tarafından ister daha geniş anlamdaki disiplin tarafından sağlanmış olsun, dönüşümün bu öyküsünü elbette fazla ileriye götürmemek gerekir. Gayet iyi bilindiği gibi Henkin, yeniden ele aldığı uluslararası hukuk teorisinde devletler merkezietini sürdürse dahi –belki de yalnızca hayatın gerçekleri olarak değil, normatif bir bağlılık olarak bile– egemenlik kavramını reddediyordu. Aynı zamanda Henkin'in yoğun heyecanı, başka haklarla değil, siyasal ve medeni haklarla ilgiliydi; bu da yine onu çağının adamı yapıyordu. Fakat Amerikan uluslararası hukukunun savaş sonrası disiplininde bu çok büyük bir sapmaydı. Henkin'in kariyerinde ve disiplinin günümüze kadar devam eden geleceğinde, hakların çağı doğmuştu – uluslararası hukukçular için durum kesinlikle böyleydi.⁵²

İnsan haklarının uluslararası hukukçular arasında, özellikle de bu hakların uzun yıllar ikincil olduğunu düşünen Amerikalı isimler açısından yükselişini ortaya koyacak ne gibi açıklamalar olabilir? Disiplinin kendisinin sunduğu en yaygın açıklama, değişimi sağlayan güçlü bir etmen olarak hukuki hassasiyetin ileriye yönelik evrimine vurgu yapar, kısmen de disiplinin kendisine nedensel bir rol yüklediği için. Sohn'un öğrencisi ve New York Üniversitesi profesörü Theodor Meron bu durumu, “insan hakları devamlı bir evrim aşamasından geçiyor” sözleriyle açıklıyor ve bu evrimi sadece resmi sözleşme hukukunun yorumunu idealleştirerek değil, resmi sayılmayan teamülde de ilerlemeyi savunarak yapıyordu. Meron şöyle açıklıyordu: “Devlet uygulamalarının unsurları ve *opinio juris* [hukuki zorunluluk], bir artırım süreci yoluyla insan hakları için genel teamüle tabi yeni değerler oluşturuyor. *Opinio juris*'in devlet uygulamalarından daha büyük ağırlığı olduğunun ortaya çıktığı bu devamlı süreç, insan haklarına dair durağan bir resim çizmekten daha ilginçtir... Zaman geçtikçe daha fazla sayıda hak eklenecektir.”⁵³ Bu çerçevede insan haklarının uluslararası hukuk içerisindeki tarihi, her şeyden önce hukukçuların kendileri tarafından daimi bir evrimsel baskı uygulanmasının tarihidir.

Ne var ki, normların bu şekilde teamül üzerinden büyümesine ilişkin böyle bir teori, insan haklarının disiplinin çevresinde gezinirken merkeze oturmalarını sağlayan şaşırtıcı değişimi kendi başına çok iyi açıklayamaz; bu değişimin nere-

deyse bir gecede yaşanmış olması da bu durumda etkilidir. Eğer bir “evrim” varsa bu bir tür felaket modeli üzerinde gerçekleşiyordu; bu felaket modelinde değişim, beklenmedik mutasyonlardan oluşan çizgisel olmayan anlar şeklinde yaşanıyordu: Hukuktaki teamüli ilerlemelerin alışıldık teorileriyle tam örtüşmeyen bir model. Aydınlanma, ilerlemeye yönelik yumuşak kuvvetini kullandığı için, *opinio juris*’in özellikle Evrensel Bildirge’nin kendi durumu hakkında hüküm verirken içeriden gelen disiplinler varsayımlardan ziyade, dış etmenlere cevaben değiştiğine inanmak çok daha mantıklıdır. Bu bağlılık Soğuk Savaş döneminde her ne kadar ayıplanmış olsa da, uluslararası hukukçular, insanlığa ve hukuki usullerle gelişmeye olan bağlılıklarından hiçbir zaman vazgeçemediler. Ne var ki insan haklarının, yöntemlerinin içeriği haline gelebilmeleri için bu hakların, seviyelerinin dışında bir devrime ihtiyacı oldu.

Olumsuz ama can alıcı bir dış etken, kesinlikle sömürgeleştirme çağının gerileyişidir. İnsan haklarına karşı bir zamanlar, sömürgecilik karşıtı kendi kaderini tayin kılığındaki şüphecilik hüküm sürüyordu. Çok geçmeden yerini, egemen yargı yetkisine müdahale edebilecek potansiyel bir güç olarak, insan haklarına duyulan heyecan aldı. Tanınmış bir İtalyan hukukçu olan Antonio Cassese, bu keskin değişimi *dışarıda* kendi kaderini tayin çağından *içeride* kendi kaderini tayine doğru bir dönüşüm olarak açıklıyordu. İnsan hakları, sömürgeci güçlerden bölgeye has bir şekilde ilk fırsatta kurtuluşun saldırgan şekilde savunulmasını gerektiren bir unsur olarak görülseydi –ki bu başarıldığında, ikinci adımda yerini gruplar içerisinde özgürlüğün takip edilmesine bırakabilirdi– 1970’lerde yaşanan insan hakları patlaması, savaş sonrası tarihinin geri kalanıyla uyumlu olarak kabul edilebilirdi.⁵⁴ Fakat Cassese’nin, *dışarıda* ve *içeride* kendi kaderini tayini geçmişe yönelik olarak karşılaştırması, bu ilk anda Batılı uluslararası hukukçuların “*dışarıda*” kendi kaderini tayin hakkındaki yaygın endişesini bastırmanın yanında, radikal dönüşüme dair açıklamalar sağlamasından çok, bu dönüşümle ilgili belli şeylerin gizli kalmasına sebep oluyordu. Ne de olsa, *dışarıda* kendi kaderini tayinin ima ettiği, bir zamanlar kutsal kabul edilen egemenliğin yerini, bireylerin haklarına gösterilen uluslararası ilgi yoluyla “*içeride*” kendi kaderini tayine bırakması, farklı aşamalarda tek bir fikrin doğrusal gelişimi demek değildi: Tam aksine bu, bir fikirden başka bir fikre geçişi gösteriyordu.

Uluslararası hukukçuların, sömürgecilik karşıtlığının zayıflamasını insan haklarını merkezi hale getirmesini sağlamış olması, bunu gerçekten neden yaptıklarını açıklamıyor elbette. İster uzun vadede efsanevi bir Grotiusçu gelenek olsun, ister kısa vadede Yeni Düzen’e ya da II. Dünya Savaşı sonrası insan hakları ânına bir bağlılık olsun, uluslararası hukukun entelektüel silsilesi içinde herhangi bir

açıklama sağlanmadığından, disiplinin değişen bileşiminde yardımcı bir unsur bulunup bulunmadığı merak edilebilir. Savaş sonrası uluslararası hukukun ve nihayetinde insan haklarının da gelişiminde bariz şekilde ortada olan bir özellik, bu gelişimin bünyesinde Yahudilerin şaşırtıcı bir şekilde öne çıkmasıdır, özellikle de savaş sonrası dönemin siyasi göçmen ve göçmen çocukları konusunun taşıdığı önemin yerini aldığı Amerika'da. (II. Dünya Savaşı öncesinin Fransız uluslararası hukukçuları arasında birçok Yahudi bulunuyordu ve Yahudiler Amerikan uluslararası hukukunda önemli konumlara yükselmeden çok önce İngiltere'de, Lassa Oppenheim ile Hersch Lauterpacht öne çıkıyordu.) ABD'de Manley Hudson'dan Harvard Hukuk Fakültesi'nden Louis Sohn'a doğru yaşanan geçiş, bu değişimin en açık ve net işaretiydi. Ayrıca "Columbia okulu"nun tüm kilit üyeleri Yahudiydi ve bunun Henkin için en ufak bir önemi yoktu. Ne var ki Yahudilerin akademik olarak hayati önem taşıyan makamlara yükselmesi hiç şüphesiz uluslararası hukukun profesyonel sosyolojisinin önemli bir özelliği olsa da, iyi düşünüldüğünde, birçok başka akademik alanda olduğu gibi özünde çok fazla şeyi açıklamıyor. Amerikan uluslararası hukukunun kurucuları içerisinde, bir tek Buergenthal Holokost'tan kurtulmuştu; Soykırım bilincinin Yahudiler için bile kronolojik bir gecikme yaşadığı hesaba katılırsa, bu özgül olayın düşüncelerini şekillendirdiği varsayılmamalıdır. Daha da önemlisi, uluslararası hukuka dahil olan ve çıkış notası olarak bunu alan Morgenthau ve Schwarzenberger gibi karşıt görüşteki başlıca gerçekçiler de, tıpkı daha formalist meslektaşları gibi Yahudiydi. Fakat insan haklarına doğru disiplin düzeyindeki bir harekette hem Yahudi kimliğinin hem de Holokost'un ilk hatıralarının geri plandaki etkenlerden daha fazlası olarak görülemeyecek oluşunun en önemli sebebi, zamanlamayı da, çalışmanın ayrıntılarını da açıklamıyor oluşlarıdır. Bunun yerine, Henkin'inki gibi bir kariyere göz atıldığında, yaşanan dönüşümü en iyi açıklayan şeyin, kamudaki atmosferde yaşanan radikal değişim olduğu görülür. İnsan hakları sömürgecilik karşıtlığından geri alınmış ve ilk defa Amerikan liberalizminin dış politikasında önemli bir yer kaplamıştı.

ABD'de uluslararası hukuki projelerin hızlıca bireysel insan haklarıyla bağdaştırılmasının altında yatan en iyi pozitif açıklama, tam da savaş sonrasındaki dönemde yaşanan dönüşümün daha geniş, disiplin dışı bağlamıdır. İnsan haklarının ilk kurucularının birçoğu gibi, başından beri konuya dahil olan birçok Avrupalı hukukçu da, çoğu zaman tinselci, muhafazakâr kişiselciliği temsil ediyor ve "insan haysiyeti"nin yeni bir politikasıymış gibi ona odaklanıyordu. Ne var ki Amerikalı hukukçular insan haklarına giderken çok farklı bir yol takip etti. Disiplinlerinin anlamındaki değişimi en iyi açıklayan şey, idealizmin tanımında geç ve dışarıdan gelen bir değişiklikti; bir ütopyanın bir diğerinin yerini alması.

Carter'la aynı hamurdan yoğrulmuş Amerikalı liberaller söz konusu olunca, öncesinde daha iyi gelişmiş ütopyaları uygulamaya geçirmeden başka kuvvetlerin ardışıklığı sebebiyle esasen insan haklarında yeni bir fikir birliğini miras aldıklarında bile durum böyleydi. Özellikle uluslararası hukukçular, sınırlarını göstermiş olan Birleşmiş Milletler'in ötesinde insan hakları için yepyeni olanakların yaratılma sürecinin tanıklarıydı.

Buna rağmen uluslararası hukukun, bu insan hakları patlamasının yaşandığı noktada diğer nüfuz alanları içinden yalnızca birini sağladığını öne sürmek yanlış olurdu. Aleksandr Esenin-Volpin ve Václav Havel gibi karşıt görüşlü kimselerin insan haklarına dönüşü de aynı zamanda ve bariz bir şekilde, ahlaksal ilerlemeyi sağlayan araçlardan biri olarak soyut değerlerin akla uygunluğunun canlanması anlamına geliyordu; bu isimler formalizmin genel entelektüel yenilenmesini Doğu Avrupalı muhaliflere borçlu olsalar da, uluslararası hukukçuların bu isimlerin başvurduğu uluslararası hukuki yapıların koruyucuları olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Hukukçular gerçekçiliğin hâkim olduğu bir dönemde, haklar olmadan formalizmden yararlanmışlardı. Fakat daha önce marjinalleştirdikleri haklar etrafında dönen –tekrar etkinleştirilmiş– bir formalizmin doğal varisleriydiler. Ortadaki paradoks tam da buradan kaynaklanıyordu: Uluslararası hukukta insan haklarının yükselişi, bir uzmanlık alanı olarak uluslararası hukukun iç sebeplerinden değil, insan haklarının ahlaki zaferine sahneyi hazırlayan ideolojik değişimlerden kaynaklanıyordu; bu zafer ise karşılığında bu çalışma alanına tamamıyla yeni bir anlam kazandırmıştı.

Hukukun takip ettiği yolu, sosyal hareketle kesiştiği noktalardan ayrı düşünmek imkânsızdır. Elbette insan hakları, başka benzer normlar gibi profesyonel bir fikir ve öncelik olarak, hukukçular tarafından yüceltilen, yükselen bir toplumsal harekete bağlıydı. Fakat insan hakları hareketi, pek çok toplumsal hareketten yalnızca biriydi. Öncelikli ve çok daha küresel bir toplumsal hareket olan sömürgecilik karşıtlığı, Amerikalılar da dahil olmak üzere Batılı uluslararası hukukçuların teorilerinde ve uygulamalarında çok daha fazla tedbirli bir karşılık buldu. Uluslararası insan haklarının genel itibarıyla Batı'da (siyasi ve medeni haklara fazlasıyla odaklanarak) hızla yükseldiği versiyon, çoğu uluslararası hukukçunun duyduğu ilk sempatinin bu bağlılıklara özel bir öncelik verdiği anlamına da geliyordu. Henkin'in kariyeri her iki gerçek için de mükemmel bir örnek oluşturur. Bu başlangıç noktasının öğretiyi ve uygulamaya ciddi etkisi olmuştu ve tam da bu nokta, 1970'lerden beri uluslararası hukukçular tarafından peşine düşülen ve kuramlaştırılan hakların devasa teçhizatının neden baştan takip edilmektense, zamanla üst üste eklenmesi gerektiğini açıklar. İnsan hakları, disiplinlerinin yeniden yapılanmasına zemin hazırlamış

olsa da, tıpkı insan hakları hareketinin farklı sektörlerinden üyelerin yaptığı gibi uluslararası hukukçular da bu geç kalan kavramın, artan küresel siyasi endişelere nasıl seslenebileceğine karar vermek gibi ürkütücü bir görevle karşı karşıya kaldı.

Bugün hukuk, uluslararası sahanın nasıl tahayyül edildiği ve düzenlemeleri içerisinde değişim arzusunun nasıl takip edildiği konusunda baştan sona eşi benzeri görülmemiş ve alışılmamış bir rol oynar. İnsan hakları hareketi, soyut değerlere kazandırdığı akla yatkınlık sayesinde uluslararası hukuku ahlaki gelişmenin ayrıcalıklı bir aracı haline getirdi, hattâ idealist arayışlar için bir çerçeve olarak ona müthiş bir cazibe kazandırdı. Fakat disiplinin insan haklarına giden kendi dolambaçlı yolu düşünüldüğünde, uluslararası hukukun kendisi için kızanmadığı manevi imgelemde bir yer işgal edecek hale gelebileceğini düşünmek, gelecek için son derece önemliydi. Ayrıca, uluslararası hukukçuların son derece özgül bir toplumsal harekete ödemeleri gereken borç, yalnızca güçlü bir enerji birikimini devralamayacakları, aynı zamanda takip eden yıllarda idealist bir gündem geliştirmede ciddi kısıtlamalarla karşı karşıya kalacakları anlamına geliyordu.

Sonsöz: Ahlaklılığın Ağır Yüğü

İnsan hakları tarihi, derin köklere dayanıyor olma efsanelerinin ötesine geçerek anlatıldığında, insanlığın yakın zamana kadar istek sahası olan ulus-devletin kalıcılığını gözler önüne serer. Devlet, hem disiplinli iç düzeniyle mutlakiyetçi devletin yükselmesinde, hem de sömürgeci dış yayılmada, daha sonra vatandaşlığın ve hakların, özdeşleşme ve mücadelenin her zaman birbirine bağlı olduğu modern ulusun yaratılmasında da, hak talepleri için bir kuluçka görevi gördü. Bir tür savaş dönemi retorığının öne çıkardığı insan haklarının Birleşmiş Milletler’de ötekileştirilmesine sebep olan II. Dünya Savaşı ittifak siyasetinde, ulus-devletin konuyla ilişkisi sınırlanmamış, bilakis genişlemişti. Ulus-devletin bu konuyla olan ilişkisi, dünya genelindeki özgürleşme ve yeni devletler kurulması anlamında insan haklarının sömürge hâkimiyetine karşı tahrip edici bir araç olarak görüldüğü sömürgecilik karşıtı imgelem içerisinde coğrafi olarak yayılmıştı. Fakat sömürgecilik sonrası dünyanın algılanan krizi, modern özgürlüğe erişilebilmesi için tek formül olarak görülen ulus-devletin küreselleşmesini itici hale getirdi. Dolayısıyla haklar en sonunda devrimle eskiden beri var olan bağını yitirdi.

İnsan hakları tarihi, bu kavramların ne kadar kısa bir süre önce ortaya çıktığını kabullendiğinde, yalnızca ulus-devlet krizine değil, alternatif enternasyonalizmlerin –bireysel hakları kapsamamasına rağmen uzun bir süre gücünü koruyan küresel vizyonların– çöküşüne de odaklanır. Soğuk Savaş jeopolitiğinin gizli planları konusunda yaşanan halkın rızası krizi, insanları inanabilecekleri yeni davalar aramaya yöneltti; üstelik 1968 sonrasındaki on yıllık süreç yeni alternatifler üzerine, özellikle de bu alternatifler eğer kapsamı bakımından enternasyonalistse acımasız bir baskı yüklemiş olmasına rağmen. Dolayısıyla insan haklarının ortaya çıkmasının sebebi “küreselleşme” değildir. Mesele ister sömürgecilik karşıtı milliyetçilikle birlikte (yani besbelli pan-Arapçılık ve pan-Afrikacılıkla) sorunlu bir birliktelik yaşayan enternasyonalizmin madun versiyonları, ister komünizm ve onu “Marksist hümanizm”le kurtarma girişimleri olsun, son otuz yılda insan haklarının güncellik kazanmasını sağlayan şey, sadece ulus-devlete olan inancın kaybolması değil, aynı zamanda ulus-devletin aşılaacağına dair alternatif vaatlerde bulunan aşamanın terk edilmesi idi.

Böylece uluslararası insan hakları hareketi bu denli dikkat çekici hale geldi; bunun sebebi ne tek başına hak temelli bir öğreti üretmesi ne de gerçek anlamda küresel bir vizyonun ilk kez oluşturulmasıydı. Hareketin başarısının altında yatan sebep daha ziyade diğer ütopyaların yaşadığı kriz ve bunun II. Dünya Savaşı sonrası dünyada –programatik vizyonların birbiriyle yarışında taraf olmanın çok zaruri görüldüğü dönemde– “insan hakları”na tümüyle çevresel bir boyut kazandıracak olan tarafsızlıktı. İdeolojik iklim, siyasi hedefler koyarak değil, siyaseti aşarak bir fark yaratmaya uygun olduğu için, 1970’lerdeki taraftarlarının da gayet iyi farkında olduğu üzere insan hakları bu dönemde bir atılım yapabiliirdi. Potansiyel kapsama alanı olarak küresel bir niteliğe sahip olan ahlak, insanlığın iştियakı olabiliirdi.

Fakat 1970’lerde insan haklarının ayakta kalmasını ve diğer ütopyalar can verirken onun yükselmesini sağlayan tarafsızlık, sonrasında insan haklarını da ağır bir yükke baş başa bıraktı. İlerleyişi siyaset karşıtlığına bağlı olsa bile, insan hakları kısa sürede iki büyük değişiklikten etkilendi. İlk olarak, saf ahlak vizyonlarına değer verilen zamanlar geride kalmıştı, özellikle de, Jimmy Carter’ın kısa başkanlık kariyerinin apaçık bir şekilde gösterdiği gibi, Amerikan parti ve seçim siyasetinde. İkinci ve daha önemli nokta ise şuydu: İnsan hakları taraftarları, ütopyalarının ilk başta bu derece ilgi çekici ve tekrarlanan biçimde ortaya çıkmasını sağlayan siyasi amaçları ve programatik vizyonları benimsemeye zorlanmıştı. Eğer insan hakları siyaset karşıtlığı içinde doğmuş olsaydı, programatik çabalara karşı tamamen tarafsız kalamazdı, özellikle de zaman ilerlediğinde.

Bu sebeplerden ötürü 1970’lerin sonlarındaki insan hakları çağının doğuşunun ardındaki dinamikler, bu kavram için günümüze kadar uzanan genç ve yetişkinlik öncesi farklı mücadelelere ortam hazırladı. Fakat çağdaş insan hakları tutkusunun tarihsel kökenlerini doğru şekilde tespit edebilmek, insan haklarının ütopyacı bir ideal ve hareket olarak yüzleşmeye devam ettiği derin ikilemleri çözebilmenin tek yoludur. Eğer insan hakları gerçekten demokratik devrimin meyvesi olsaydı, programatik bir vizyon talebiyle yüzleşmek zorunda kalmazdı. Eğer insan hakları Holokost sonrası bilgelikle yoğrulmuş olsaydı, en baştan beri Holokost karşıtlığına odaklanarak tüm küresel sorunların ve çeşitli siyasi amaçların yükünü üstlenmek zorunda kalmadan bu inkâr edilemez davaya bağlanarak çok daha farklı bir tarihsel duruşa sahip olurdu. Fakat insan hakları bunların ikisi de değildi. İnsan hakları tüm siyasi ütopyaların öldüğü bir zamanda bir ahlaki ütopya olarak doğmuş olduğundan, iyi hayatı tanımlamakla ve bu iyi hayatın sağlanması için bir plan önermekle yükümlüyüdü, üstelik tam da siyaset üstü doğmuş olmasından ötürü bunu yapamayacak durumdayken.

İnsan haklarının ortaya çıkışındaki tesadüfler (ki bu tesadüfler, insan haklarının şaşırtıcı yükselişi sırasında birçoklarıncı kabul edilmmişti) çabucak unutulduğunda, tehlike çanları çalmaya başladı. İnsan haklarını süregelen bir gelenek olarak kabul etmek ânında uygun görülmeye başlandı. Bu bağlamda 1970'lerin sonlarında "insan haklarının" yükselişine dair en büyüleyiş söz, felsefecilerin verdiği karşılıktı; insan haklarının yeniliğine dair gösterdikleri bir anlık kafa karışıklığının ardından onları, kendilerinin de diriltmekte olduğu doğal yasalar olarak benimsediler.

John Rawls, çığır açan meşhur kitabı *A Theory of Justice*'te [Bir Adalet Teorisi] (1971) bireysel hakları yeniden ortaya sürdüğünde, insan haklarının (Rawls'un kullanmadığı bir ifade) ne genel ne de felsefi yükselişi için bunun görünürde herhangi bir sonucu olmadı. Bu durum belki de pek şaşırtıcı değil: O dönemde İngilizce konuşulan ülkelerin düşüncesinde hakların yaşadığı rönesans, hak iddiası konusunda daima olduğu gibi, ilk başta ulus-devletle sınırlı kalmıştı. Rawls, "ilk görüş"ündeki her şeyden geri adım atmış olabilir, ama ulusların çoğulluğu ve aralarındaki sınırların keyfiliği baki kaldı. Eğer Jacques Maritain'in kariyerinin ortaya koyduğu gibi, Hıristiyanlığın İkinci Dünya Savaşı sonrasında gösterdiği bu alanı tanımlama çabasını saymazsak, bu noktaya kadar yirminci yüzyılda (insan hakları bir yana) doğal haklara bile neredeyse hiçbir ciddi felsefi destek yoktu. Hatta Rawls'un bu diplomatik girişiminden sonra bile, haklar insan haklarından bağımsız olarak gelişti. Şaşırtıcı bir biçimde, 1978'de, siyaset teorisyenleri tarafından haklar üzerine hazırlanan küçük kaynakçada neredeyse hiçbir yazar "insan hakları"na değinmemişti.¹ (Bunun tek istisnası, katkıları 1970'lerin ortalarından sonra çok az yankı uyandıran İngiliz liberal felsefeci Maurice Cranston'dı).²

Rawls'un çığır açan eserinden sonra, uzun bir beş yılın ardından insan hakları devrimi gerçekleştiğinde, felsefeciler ilk olarak bu devrimin, Rawls'un onlara öğrettiği şeyleri içerip içermediğine dair kararsızlıklarını dile getirdiler. "‘Doğal haklar’ konsepti tamamen yersiz olmasa da," diyordu biri, "insan hakları ifadesi günümüzde hiç şüphesiz Tom Paine'in zamanında ‘doğal hakların’ sahip olduğundan çok daha büyük bir popülerliğe sahip. ... [İ]nsanlar terminolojide ‘doğal’ olandan ‘insan’ olana doğru yaşanan bu kaymanın önemi konusunda anlaşıyor. Bu kayma yalnızca terminolojik mi? Yoksa ‘doğal’ haklar yerine ‘insan’ haklarından söz etmek asıl ‘temel’ hak anlayışında yaşanan bir değişikliği mi vurguluyor ve besliyor?"³ Buna karşın felsefeciler bu soruya takılıp kalmadı, bunun yerine sanki biri diğerinin devamıymış gibi insan haklarını Rawlsçu dirilişe yedirdiler. Bu iki ayrı gelişmenin bir anda benzeştirilmesi, günümüzde felsefeciler tarafından kaleme alınan haklar tarihinde hâlâ sözü edilmeyen insan haklarının getirdiği asli yeniliğin üstüne bir perde çekti.

Tam da bu sırada, erken modern dönem ve Aydınlanmacı doğal yasalar tarihindeki uzun tarihsel yürüngeler, geniş kesimler tarafından insan haklarının önceli olarak görülmeye başladı.⁴ Anlaşılabilir bir şekilde, yeni bir deyim popüler hale getirilmediği diğer dillerde, *droits de l'homme* ve *Menschenrechte* zamanla aynı kavramlar olarak varsayılmaya başladı. İngilizcede “insan hakları” terimi 1970’lerde hâlâ kulağa tuhaf geliyordu ve haklarla insan haklarının münavebeli kullanılması oldukça kasti idi. 1960’ların sonlarına doğru “insan haklarını ciddiye almak” için kendi talebini oluşturmuş ve o zamana kadar insan haklarının uluslararası bağlamından hiç söz etmemiş olsa da, Ronald Dworkin’in 1977’deki olaylara verdiği yanıt, insan hakları terimini sanki her zaman kullanıyormuşçasına söz dağarına katmaktan ibaretti. Dworkin, o senenin sonlarında bu konuyu tartışmak için Columbia Üniversitesi tarafından Genel Eğitim Semineri’ne davet edildiğinde, “İnsan Hakları” başlıklı bir konuşma yaptı, fakat konuşmasında sadece hakları ahlaki kozlar olarak tanımladığı analizini tekrarladı.⁵ Liberal hakların dirilişinin diğer taraftarlarından Thomas Scanlon, insan haklarının yükselişten sonraki bağımsız yeniliğinden bahsetti, fakat uzun vadede o ve diğerleri anlaşılabilir biçimde hakların dirilişiyle uluslararası insan haklarının birleştirilmesine imkân tanınmasını amaçlıyorlardı.⁶ Hakların Rawls tarafından yeniden keşfedilişinin ve insan haklarının doğuşunun birbirini takip eden gelişmeler olduğunu iddia etmek cezbedici bir argüman, tabii bu düşüncüyü destekleyecek hiçbir kanıt olmadığını göz ardı edersek. Konuyla ilgili tarihsel gerçek şu ki, hakların dirilişi uluslararası insan haklarına dair özgül bir kaygı yaratmadı; felsefeciler, dıştan gelen bir uyarıcı olmadan, devleti kıstas alan temellendirmelerinde ve sonuçlarında haklar üzerine tartışmaya kolayca devam edebileceklerdi. Aslında devam ettiler de; felsefeciler bu yeni terimi öğrendiklerinde bile felsefi hakların yeni çağı ve küresel adalete yönelik ilgi, bir sonraki nesle kadar ertelendi. Hakların yeniden keşfedilmesi ve “insan hakları”nın icadı gerçekten de birbirini etkiledi ama bunun sebebi her şeyden önce, yeni terimin tuhaflığını ve bu tuhaflığın siyasi çağrışımlarını gizlemektir.

Öte yandan, uluslararası meşruiyetin önde gelen yeni dili olmak gibi bir rolleri bulunması sebebiyle insan haklarıyla ilgilenen başkaları, derin otoritenin zamansızlığı ya da gelenek ne sunarsa sunsun, bu hakların siyasi imalarının üzerinde çalışılması gerektiğinin farkındaydı. Daha o zamandan Carter’ın insan haklarını bir devlet politikasına yükseltmesi, “insan hakları siyaseti”nin olduğundan çok daha tartışmalı bir problem olarak ortaya konduğunu gösteriyordu. Örneğin ahlaklılığın dış politikaya girmesi, savaş sonrası dönemdeki gerçekçi düşünürlerin ona oldukça hızlı bir şekilde yönelmesine yol açtı ki, bu da ahlakçıların, uluslararası ilişkileri yalnızca güce indirgeyen teorisyenlerin ilgisini çekmesi açısından büyük

bir başarı değildi.⁷ Kısa vadede ABD’de Ronald Reagan’ın 1980’de başkan olarak seçilmesi, insan hakları hareketiyle devlet iktidarının yollarının kesişmesi demek oluyordu.⁸ İnsan hakları hareketi Carter hükümeti döneminde (ki halkın gözünde yeni oluşan rolünü tamamıyla buna borçluydu), hükümeti genellikle bir müttefik olarak değerlendiriyordu. Reagan’ın zaferi, özellikle de meşhur hak düşmanı Ernest Lefever’i Dışişleri Bakanlığı’na aday olarak gösterdiğinde, bu ilişkiyi derinlemesine karmaşıklaştırdı. Reagan dönemi dış politikası, ilk yeni-muhafazakârların insan haklarının uygulanmasının en iyi yolunun, onları daha geniş bir çerçevede sunmak olduğu yönündeki argümanı sayesinde, bağımsız olarak geliştirilen “demokrasi teşviki” programının, insan haklarını rahatsız edici bir biçimde yutmasına sebep oldu. Hiçbir zaman değişmeyecek komünist rejimlere karşı durmak bilmez muhalefetin, güya liberalizm yoluna girmiş sağcı diktatörlere karşı dostça bir yaklaşımla dengelenmesi gerektiğini iddia ettiler. Bu argüman o zamandan bu yana birçok trajik sonuç doğurdu.⁹ Bu olayların ışığında, hakların Marksist eleştirisinin gerçek anlamda hiçbir zaman kaybolmaması, hattâ kendini son yıllardaki “insan hakları” kavramıyla yeniden şekillendirmesi daha anlaşılabilir bir durum.¹⁰

Hiç şüphesiz sömürgesizleştirmenin ve vatandaşlık hakları hareketinin resmî düzlemde imparatorluğu ve ırkçılığı sona erdirmesinin ardından insan hakları dili, tarihinde ilk kez ikna edici bir anti-totaliter silah ortaya koydu. Buna karşın insan hakları hareketinin serpilip gelişmesinin Sovyetler Birliği’ni dize getirdiği iddiası, insan haklarının aslında Soğuk Savaş kaynaklı bıkkınlıktan ve bunun bölünmelerinin ötesine geçebilme ümidinden doğduğu gerçeğini gölgelememelidir. Her durumda Reagan destekçileri, bireylerin kâğıt üzerinde bile olsa, hükümetlerin dış politikalarını karşılaştırarak lehlerine ya da aleyhlerine oy kullanmalarına olanak tanıyacak olan insan haklarını, yandaş siyasetin dili haline getirmekte yalnız olmaktan çok uzaktı. “Demokrasi teşviki”nin ortaya çıkışı, insan haklarının sağlam siyasi taahhütler ve enine boyuna planlanmış, anlamlı bir sosyal düşünce içermesi gerektiğini ve geniş bir aralıktaki farklı problemlere yanıt olabilmek için, bir dizi soyut ahlak kuralından çok daha fazlasına ihtiyaç duyduğunu açığa vurmuştu. Ahlaklılık için yürütülen saf çaba, siyasi hedeflerin zor kararlar, uzlaşmacı pazarlıklar ve kirli ellerle birbiriyle çarpıştığı bir alana girmek zorundaydı.

Yeni-muhafazakâr demokrasinin pazarlanması, insan haklarına neredeyse tamamen yeni bir tanımlama getirmesine rağmen, insan haklarına giden yollardan yalnızca biri olduğunu kanıtladı. Amerika’da insan hakları topluluğu birçok kuruluşun filizlenmesini sağladı ve faaliyetlerini yıllar içinde artırdı. Kendine ait yeni dertleri ve faaliyetleri olsa da baskıcı hükümetlere bir bahane sunan demokrasinin pazarlanması retoriğine karşı çıktı. Fakat insan hakları siyasetine giden ağır ama

emin adımların en belirgin olduğu yer, 1980’ler itibariyle Batı Avrupa’ydı; burada insan haklarına eğilen STK’lerin sayısı hızla artıyordu, Strazburg’daki yeni sivrilen Avrupa Mahkemesi, insan haysiyeti ve insan hakları retoriğinin, Avrupa ilişkilerinin her aşamasında kat ettiği büyük adımları simgeliyordu. Tabii ki bazı gözlemciler, Avrupa devletlerinin insan haklarını yerel, bölgesel ve uluslararası seviyelerde sadece iktidar için kullanılan ikame bir ilke olarak benimsediğine inanma eğilimindeydi; bu suçlama doğru olmasa bile, insan haklarının siyaset karşılığından, programa giden Avrupa’da tutturduğu yolu gösteriyordu.¹¹

İnsan hakları, yükseliş döneminde olduğu gibi siyaset karşıtı minimalist bir ütopya olarak kalabilir miydi? Bu pek mümkün görünmüyor, zira dünya ilişkilerinde ayakta kalmayı başarabilen son ütopya olarak görüldükçe, bireylerin tutkularının peşinde sonuna kadar gidebilmeleri ve ulus-devletlerin ve ulus ötesi kuruluşların umumi bir meşruiyet araması konusunda uluslararası hakların sağlam bir rol üstlenmesi gerekiyor. Eğer gerçekten de “küresel insan hakları hareketi devrimi” diye bir şey varsa, bu devrim ancak 1980’lerde, dünya genelinde çeşitli gruplar ve tüm hükümetler bu dili konuşmayı öğrendiğinde meydana gelmiş olabilir. İnsan haklarının bu “yerli dile çevrilmesi” sürecinin, farklı yerlerdeki insanların taleplerinin Batılı kitlelerin kabul edebileceği şekilde ayıklanması mı olduğu, yoksa aynı insanların taleplerini yaratıcı ve dönüştürücü biçimlerde mi kullanmayı başardığı konusu, en tartışılan meselelerdendir.¹² Kendileri de yakın zaman önce insan haklarını benimsemiş olan uluslararası hukukçuların, insan haklarının ahlaki bir direnme aracı olmanın ötesinde ne anlama gelebileceği konusunda, genişleyen ve bürokratikleşen STK çalışanlarıyla birlikte resmî olarak tayin edilmiş temsilciler olarak sivrilmeleri hiç de şaşırtıcı değildir.¹³ Bu atmosferde, yeni uzmanlık türleri insan hakları hareketini, yükseliş dönemindeki özgün koşullardan uzaklaştırırken, Uluslararası Af Örgütü’nü öncü ve örnek niteliğine kavuşturan tabandan hareket niteliği görece düşüşe geçti. İnsan hakları, sadece ahlaklılıktan siyasete doğru değil, aynı zamanda karizmadan bürokrasiye doğru da ilerlemeye zorlandı.

İnsan hakları gündemiyle (ve tabii ki insan hakları ifadesinin çağrışımlarıyla) ilgili en önemli değişikliklerden biri, soykırımın önlenmesi zorunluluğunun beklenmedik biçimde artmasıydı. Bu insancıl yasanın 1940’larda, hattâ 1970’lerde toplum bilincinde ne kadar da az yer kapladığını görmek kayda değer. Sonraki dönemde bu temelden sapmış olsa bile, soykırım konusundaki genel endişe insan haklarındaki çağdaş yükselişle derin bir şekilde bağlantılı olmayan, bağımsız bir gelişmeden kaynaklanmış gibi görünüyor. Soykırımı önleme konusuna ilgiyi çarpıcı biçimde arttıran belki de en önemli örnekler, yani 1960’ların sonlarındaki Biafra ve Bangladeş krizleri, uluslararası insan hakları hareketinin yaratılması için gerekli

kıvılcımı çakmadı. O dönemde dünyada gelişmeye başlayan soykırım bilinci, yardım çağrılarına ve on dokuzuncu yüzyıldaki insani müdahale geleneğinin canlanmasına (özellikle de Hindistan'ın 1971 yılındaki Pakistan işgalinden sonra) yol açtı.¹⁴ Fakat ikisi de küresel insan hakları devriminin bir parçası olarak kavramlaştırılmamıştı. Bu henüz hayal edilebilir bir şey değildi.

1990'lara gelindiğinde muazzam bir değişiklik yaşandı. Soykırım hatırasının küreselci sorumluluk kaidelerinin oluşmasına yardımcı olup olmadığı, olduysa ne zaman ve nasıl olduğu hâlâ belirsiz olsa da, soykırımın anısı insan haklarının yükselişe geçtiği 1970'lerdeki kritik dönemde önemsizdi – tabii muhtemelen istisnai bir durum olarak Sovyet iktidarı altındaki dindaşlarına karşı eylemsizliklerinden dolayı suçluluk hisseden Amerikan Yahudilerini saymazsak.¹⁵ Ütopyaların mücadelesi bu konuyla çok daha ilişkiliydi. 1940'larda icat edildiğinde, kavramsal olarak ayrı olan insan hakları ve soykırımın önlenmesi, 1960'lardan sonra da etraflarında hareketler oluşan bağımsız kavramlar oldu. Fakat bir şekilde, Kamboçya soykırımının teşhiri ve hiç şüphesiz 1990'ların ortalarında Avrupa kıtasında “etnik temizliğin” yeniden yükselişi sebebiyle, soykırımın önlenmesi şu anda insan hakları gündeminin ilk maddeleri arasında yer alıyor.¹⁶

Fakat soykırım bilincinin bir insan hakları sorunu olarak gecikerek de olsa kabul görmesi, çok daha büyük bir dönüşümün yalnızca tek bir boyutudur: İnsancıl kaygıların hem ütopyacı bir düşünce hem de pratik bir hareket olarak insan haklarıyla yavaş yavaş kaynaşması.¹⁷ Hristiyan merhametine ve Aydınlanma anlayışına dayanan kökenleriyle on dokuzuncu yüzyılın emperyalist karmaşasına kadar uzanan insancılık, hak tartışmalarında tarihsel bir bağımsızlık kazandı. İnsancılık “beyaz köleliği” denen kadın ve çocuk ticareti ile Birleşmiş Milletler meselelerinde de merkezi bir yer işgal etmeye başlayan mülteci meselesine gösterdiği ilgiyle, iki savaş arası dönemde Milletler Cemiyeti'nde uluslararası kuruluşlara kadar girdi. On dokuzuncu yüzyılın yardımseverlik dürtüsünü miras alan Kızıl Haç ve Oxfam gibi Hristiyan ve laik STK'ler savaşın felaketlerine karşı yardım sağladı ve başından beri salgın ve açlığa karşı mücadele etti. Fakat katılımcıları tarafından neredeyse hiçbir zaman o şekilde düşünülmediğinden, bunları birer insan hakları kuruluşu olarak algılama hatasına düşüldü. 1970'lerin sonlarında, insan hakları (daha çok antitotaliter bir refleks olarak) insancıl kaygılardan, özellikle de küresel eziyetlerden çarpıcı bir şekilde ayrılarak, tam tersi bir yükseliş yaşadı. Yaşadığı bu yükselişte insan hakları, genel anlamda acınası durumda olan insanlara değil, Doğu Avrupa'daki totaliter rejim karşıtlarına ve Latin Amerika'daki sıkıyönetim kurbanlarına yöneldi. Erken dönemlerinde kışkırtmalar için ayrı tuttuğu çeşitli tahribatlar konusunda oldukça kısıtlayıcı davranan Uluslararası Af Örgütü, gör-

kemli yıllarında listeye yalnızca işkenceler ve ortadan kaybolmaları ekleyebildi. Yine de bugün, insan hakları ve insancılık birbiriyle kaynaşmış girişimlerdir; ilki, ikincisini içeriyor ve ikincisi, ilkinin kurallarıyla meşru hale geliyor.

Bir diğer deyişle yurtdışındaki soykırımlarla ilgili endişeler, insan haklarının, her türlü küresel kaygıya bir çözüm sağlamayı amaçlayan bir dünya görüşüne dönüşmesinin yalnızca tek bir boyutudur. Hem Batılı elitler hem de yerel aktörler tarafından yapılan çeşitli hak iddialarında büyük bir dalga yaşanmasının nedeni, yalnızca minimalizmden maksimalizme doğru yaşanan bu geçişin ışığında anlaşılabilir. Ve bu genişlemenin arkasında yatan mantık, yalnızca sınırlamalarının üstesinden gelme mücadelesi olarak anlaşılabilir. Siyasi bir plandan yoksun olması sebebiyle zafere ulaşan insan hakları hareketi, krizlerle kuşatılmış dünyaya bir deva olabilmek için planlar üretmeye zorlandı. İnsan hakları diğer ütopyacı tasarıların bıraktığı “boşluğu işgal etmiş” olsa da, bütün mesele bir boşluğu doldurmak değildi.¹⁸ Her yere nüfuz eden bir konuya dönüşmek, entelektüel yaratıcılık ve sıkı çalışma gerektirmesinin yanında, oldukça mücadeleci bir siyasi bölgeye genellikle fark edilmeden dalmak anlamına da geliyordu: İnsan hakları, kaçınılacak bir yol vaat ederek bu bölgeyi delip geçmişti.

Bu şekilde insan hakları tüm dünyada yeni coğrafi bölgelerde ve hiç şüphelenilmemiş meselelerin içinde yer aldı ve siyaset karşıtı bir yapıdan, bir programa doğru kökten bir dönüşüm yaşamının tüm zorluğu ve dramasıyla yüzleşti. Bu yaratıcı mutasyonun en açık örneklerinden biri, 1980’lerde insan haklarının sadece rezil yönetim biçimleri için geliştirilen harici bir ahlak eleştirisi değil, bu yönetimlerin haleflerinin seçilmesinde de rol oynayan dahili bir siyasi kaynak olmasına olanak tanıyan Latin Amerika deneyimine dayandırılan “geçiş hukuku”nun oluşturulmasıydı.¹⁹ Fakat “toplumsal haklar” olarak bilinen kavramın tarihi, muhtemelen, ahlaken siyasetten aşkın konumda doğan insan haklarının nasıl olup da siyasi bir gündeme dönüştüğüne odaklanan geçiş adaletinden daha çok şeyi ortaya çıkarmaktadır.

Toplumsal ve ekonomik hakların gidişatındaki en çarpıcı paradokslardan biri, “insan hakları”nın gelmesiyle birlikte bu hakların gerilemiş olmasıdır. Bu kavramın kullanıma girmeye başladığı 1940’larda (Fransız Devrimi’nden bu yana devam eden yurttaşlık mücadeleleri tarihinden söz etmezsek tabii) bu haklar neden bu derece önemliydi de, insan haklarının kutsal hale geldiği 1970’lerde ortadan kayboldular? İnsan hakları fikrinin 1940’larda, sosyal eşitliğe ve kamu menfaatine az biraz bağlılık gösterildiği zamanlarda ortaya çıktığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, sosyal hakların görece tartışmalı olduğu sonucu çıkarılabilir. Yine de o zamanlar insan haklarını merkezî değil çevresel hale getiren, bir tek toplumsal haklara olan bağlılık değil, reformlarla iyileştirilmiş bir kapitalizmin mi yoksa devrimci komü-

nizmin mi onları daha iyi koruyacağı sorusuydu. Buna karşın insan haklarının 1970'lerdeki yükselişinin bağlamını oluşturan totaliter ve otoriter yönetimlerin koşulları, sosyal-demokrat bağlılıklar dalgası dünya çapında gerilerken, toplumsal hakların gündemde yer almadığı anlamına geliyordu. Toplumsal haklar, Doğu Bloku ihtilafında mevcut değildi ve sınır ötesinde kendilerine müttefik arayan Latin Amerikalı solcular bunu başarabilmek için kapitalizme yönelttikleri eleştirileri durdurdular, bu sırada onların Batılı kitleleri de ekonomik şok döneminde siyasi ve sivil temellere odaklanabilmek için çağrılarını geri plana ittiler.

Fakat nihayetinde, yükselişe olanak tanıyan koşullar devam etmedi. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün kurucularından Aryeh Neier gibi kimseler için –diğer haklar bir yana– toplumsal haklar hiçbir zaman çok elzem değildi. Neier toplumsal haklarla karşılaştığında, müphem olarak nitelendirdiği pozitif hakları bünyeye dahil etmektense, negatif özgürlükler olarak bilinen özgürlüklere bağlı kalınması gerektiğini öne sürdü. Kendi kuruluşunda ve genel anlamda bu argümanı kaybettiyse, durumu açıklayacak olan, diğer insan hakları eylemcilerinin kaygılarını genişletme yönündeki daha iyi argümanları değildi sadece.²⁰ Bunun arkasındaki asıl sebep, alternatif ütopyaların çöküşünden sonra, özellikle de yaşanan olaylar gözleri totaliter ve otoriter rejimlerden (Afrika kıtası başta olmak üzere) küresel yoksullaşmaya doğru çevirmişken, hangi başka ideolojinin küresel yanlılara değinebileceğinin belli olmamasıydı. Bir başka deyişle, asıl mesele, alternatif çerçevelerin çökmesiyle birlikte insan haklarının Batı'nın toplumsal söyleminde rolünün artmasıydı: Bu da pratikte, tüm siyasi endişelerin kendi koşullarında yeniden formüle edilmesi ve ele alınması gerektiği anlamına geliyordu. Totaliterlik ve otoriterlik azalırken toplumsal ve ekonomik haklara dair bilincin güçlenmesi kaçınılmazdı.

Dolayısıyla toplumsal haklar tarihinin açıkça ortaya koyduğu gibi, daha geniş kapsamlı insan hakları tarihindeki büyük ironi, tam da maksimalist türde ütopyanın diğer biçimlerinin 1970'lerde yaşadığı çöküş sayesinde, gücünü minimalizminden alan insan hakları kavramının zafere ulaşmasına imkân sağlayan maksimalizme doğru zoraki ilerleyişiydi. İnsan hakları tam da diğer ideolojilere diz çöktüren yüklerin aynısını üstlenmek zorundaydı. Toplumsal ve ekonomik haklar, en güçlü örnekler olmasına rağmen bu dahil olma ya da doğrudan buluş süreçlerinde tek başına değildi. 1970'lerdeki yerel ve uluslararası kadın hareketlerine rağmen gelişmiş ülkelerdeki insan hakları bilincinin önemli bir parçası olmayan kadın haklarından, kültür, yoksulluk ve çevre gibi değişik konulardaki haklara kadar insan hakları hikâyesi, bu fikri, ortaya çıktığı 1970'lerden beri doğuşuna olanak tanıyan belirli koşullardan uzaklaştırmaya çalıştı.²¹ Eğer insan hakları bilinci, önceden üçüncü dünya ülkelerinde eksik olan destek grupları tarafından “taban”dan karşılanmaya

ya da korkunç küresel sıkıntılar çerçevesinde “dönüştürülme”ye gereksinim duyuyorsa, bunun nedeni ortaya çıktığı zaman ve özgül biçimdir.²²

İnsan hakları, sahip olduğu otorite kaynağının siyasetten üstün olduğu iddiasını öne sürmeye devam etse de, hükümetin hâkim yapısına ve insan yaşamının yaygın küresel bölgelerde geliştirilmesine doğru geçirdiği dönüşüm onu derin bir değişikliğe uğrattı. İnsan hakları hareketinin tüm dünyada sömürgecilik sonrası devletlerdeki “yönetim”lerle ilgilenmesi, siyasetin benimsenmesinin belki de en güçlü örneğiydi.²³ Aralıklarla ortaya çıkan krizlere karşı gösterilen bu tekrarlanan ilgi, bu yanlışlara ilk başta yol açan problemleri asla çözemezdi. Bununla birlikte siyaset karşıtı yapıdan programa geçişin yanında, büyük yanlışlardan yapısal yanlışlara geçiş olarak “yönetim” kavramı, artık çoğunlukla bir zamanlar haklara karşı büyük bir ilgisizlik gösteren ama şu anda tamamıyla haklara dayanan toplumsal gelişimin, Soğuk Savaş teorisinin gözden geçirilmiş ve tekrar ele alınmış yeni bir versiyonuyla birlikte insan hakları hareketiyle karıştırılıyor. İyi düşünüldüğünde bu evrim hiç de şaşırtıcı değil. Tıpkı on dokuzuncu yüzyıldaki özgün insan hakları tarihi ve sonrasındaki yerel medeni haklar gibi, soyut haklar üzerine erken dönemde ortaya çıkan savlar, savunucularının bu yapısal, kurumsal, ekonomik ve kültürel haklardan yararlanılması için gerekli koşulları mercek altına almasını hızlandırdı.

Bu süreçte acılar içindeki insanlığın hakkı olan “gelişme hakkı” kavramının talihsiz gidişatı özellikle merak uyandırıcıydı. Zaman zaman öne sürülenin aksine bu hakkın içeriği, sömürgecilik karşıtlığının uzun süre önce insan haklarını milliyetçi kendi kaderini tayin ve kolektif kalkınma yönünde yeniden tanımladığı da göz önünde bulundurulduğunda, temel bir kopuş sayılmazdı. Fakat Léopold Senghor’un öğrencisi ve René Cassin’in Institut des droits de l’homme’unun üyesi olan Senegalli hukukçu Kéba M’Baye’in 1972 yılında “kalkınma hakkı” ifadesini üretmesi, (hem de 1981’deki Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi’nden neredeyse on yıl önce; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu da Gelişme Hakkı Bildirgesi’ni 1986’da geçirmişti) oldukça yaratıcı bir benimseme edimiydi.²⁴ O noktaya kadar, özellikle Batı’nın ve Amerikan Soğuk Savaşı’nın modernleşme ve gelişim öğretilerinin altın çağı süresince, haklar temel kavramlar olarak görülmemişti. Sömürgecilik karşıtlığının altın çağı olan 1970’lerde kendine ikincil bir gelişim siyaseti üretme girişiminde bir ifade noktası bulmuş olsa da, uluslararası temsilcilikler de devlet ve özel aktörler kadar hem amaç hem de sonuç olarak algılanan insan haklarını onurlandıracak gelişim tasarıları ürettiler.²⁵ Mantıksal olarak küresel yoksullaşmaya karşı yeterli olabilecek bir insan hakları vizyonu bulma projesine harcanan teorik ve öğretisel enerji, insan haklarının kat etmesi gereken mutlakiyet karşıtı keşiflere olan uzaklığı ortaya koymaktadır.²⁶ Jüri belli ki hâlâ küresel yoksulluğa karşı oluşturulan hakların

çerçevesinin doğru şekilde çizilip çizilmediğini düşünüyordu.²⁷ Fakat verilen kararın tartışılmasının tek sebebi, insan haklarının daha önce başka tasarılar ve birbiriyle çekişen ütopyaların da uğraştığı problemlerle yüzleşmek zorunda bırakılmasıydı (ve yüzleşebilecek güce sahipmiş gibi görünmesiydi).

İnsan haklarının, siyaset karşıtı yapıdan bir programa doğru gerçekleştirdiği (ve birçok insanın gerçekleştirmesini talep ettiği) değişim, onu doğuşuna yol açan koşullardan uzaklaştırarak etkisiz hale mi getirdi? İnsan hakları hareketi, iddialarını bireysel haklar olarak formüle ettiğinden mi, ekonomiye ve bu hakların getirdiği geniş çaplı yapısal ilişkilere olan ilgisizliğinden mi, yoksa bir ideolojiye sahip olmayı reddetmesinden dolayı mı aksamıştı? İnsan haklarının sorunlu gelişim süreci, eleştirilerine rağmen var olan hükümetlerle ve hükümetlerarası programlarla işbirliği yapmanın zorluğundan mı kaynaklanıyordu, yoksa suçlanması gereken şey, iktidara karşı eleştirel tutumu muydu? İnsan haklarının daha iyi bir dünya için beslenen tutkuyu taşıyabilecek en doğru araç olarak gayet açık olan sınırları temel alındığında, bu sorular yeni yeni sorulmaya başlanıyor; başarısının getirdiği yüklerin en ufak kısmı olan bu tatminsizliklerin uzun vadede doğuracağı ağır sonuçları tahmin etmek için henüz çok erken.

İnsan haklarının kökenini geçmişin derinliklerine kadar uzatarak onu anıtlıştırmaktansa, onun ne kadar yeni ve beklenmedik bir kavram olduğunu kabul etmek daha iyi bir seçenek. Hepsinin de ötesinde, insan haklarının doğuşunu ütopyacılık tarihine, dünyayı daha iyi bir yer yapmak için yürekten hissedilen o tutkuya bağlamak oldukça önemlidir. İnsan haklarının, ütopyacılığın yalnızca tek bir biçimi olduğu; günümüzde hâlâ varlığını sürdürme sebebinin de kendisinden önceki biçimleri alabora eden fırtınaya göğüs germeyi başarması olduğu buraya kadar yazılanlardan açık olsa gerek. Fakat her çağın, insan haklarının öne çıktığı bu çağ kadar siyasi ütopyalara soğuk olması gerekmiyor. Ve böylece insan hakları programı da önemli bir seçenekle karşılaşılıyor: Ya siyasetin yükünü daha dürüst bir şekilde taşıyabilecek şekilde sınırlarını genişletecek ya da detayları henüz tam çizilmemiş olan başka siyasi görüşlerin önünü açacak.

Birçok açıdan bu seçim çoktan yapıldı bile: Amaçlarının sınırlarını genişlettikçe ya da genişlemeye zorladıkça, insan haklarının gündemi kaçınılmaz bir şekilde yeni bir şeye dönüştü. Fakat bu dönüşüm ne kolay ne de bariz bir süreç ve farkında olmaksızın değil, tamamen bilinçli bir şekilde gerçekleşmeli. Bu alanda uzman bir hukuk profesörü ve yakın zamana kadar Harvard Hukuk Fakültesi'nin insan hakları programının başında olan Henry Steiner, insan hakları hareketinin karıştırmaya meyilli olduğu iki misyonunu birbirinden ayırması gerektiği konusunda açıkça uyarıyor: Felaket önleyici olarak insan hakları ve ütopyacı bir politika

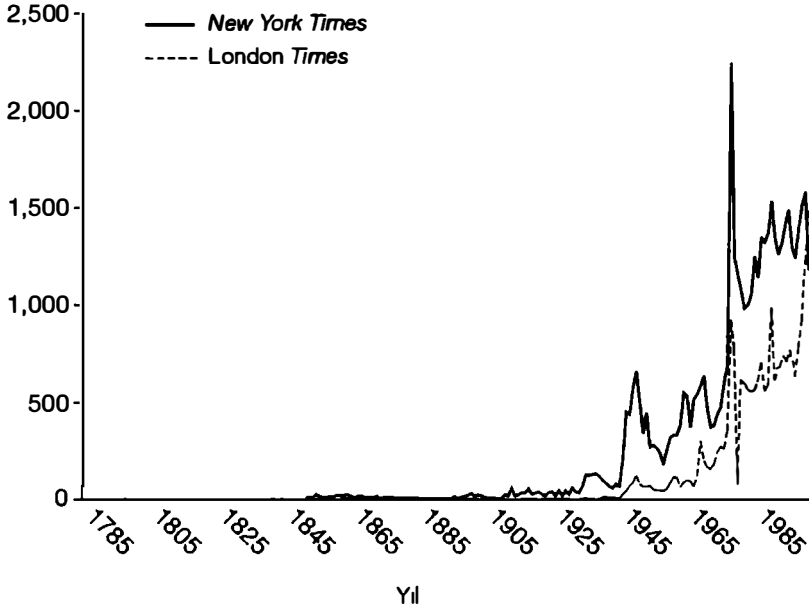
olarak insan hakları. “İnsan hakları külliyatı, benimsediği haklar ve özgürlükler konusunda oldukça engin,” diyor Steiner. “[Bazı] kurallar, bir amaç ya da insan haklarının boyutu olarak nitelendirilebilecek bir ‘felaket karşıtlığı’ nı ifade ediyor: İnsanlığı zehirleyen büyük felaketleri önlemek. Bu amaç da bununla ilgili ama insan haklarının bir başka ütopyacı boyutunda yer alan bir diğer hedefle tamamlanıyor: İnsanlara yaşamlarını ve dünyayı geliştirebilecek özgürlüğü ve kapasiteyi verebilmek... İşin özünü, mutlak ‘hayır’ları geçtiğimizde ise ortada kaçınılmaz bir anlam karmaşası ve tam anlamıyla bir çelişki kalıyor.”²⁸ Steiner’in ortaya koyduğu bu karşıtlık tarihsel olarak yanlıştır. Aslında insan hakları minimalizm ve ütopyacılık sayesinde bunlardan ayrı düşünülemeyecek şekilde dünyada kendine yer bulabildi. Fakat bu birleşime yol açan koşullar artık yok oluyor. Ve epeydir de mevcut değil.

Günümüzde bu hedefler (minimalist etik kurallar ve maksimalist siyasal amaçlarla felaketleri önlemek) tamamen farklıdır. Bunlardan biri, insan haklarının ilk başta ahlaki açıdan yükselişle daha uyumludur; diğeryse insan haklarının o zamandan beri içinde barındırdığı tutkuları (kelimenin tam manasıyla vizyoner fakat ister istemez bölücü olabilen tutkuları) takip ediyor. İlk versiyon, çözümler sunamıyor olmasıyla dürüst bir şekilde yüzleşebilir ve gelecek için samimi siyasi tasarımlara yer açması gerektiğini kabullenebilir: Belki bu yeni tasarımlar arasındaki mücadeleyi sınırlandırarak bunun bir felakete dönüşmesini engelleyebilir, fakat başka da bir rol oynamıyor. Öte yandan insan hakları genel bir slogan, bir dünya görüşü ya da bir ideal olamaz. Eğer ahlaka seslenmesinden dolayı otorite kazanırsa, insan haklarının diğer ütopyacı versiyonları, kendilerini olduklarından daha ihtilafsız bir şekilde sunma amacıyla, değişmeye duyulan tutkuları iteleyerek kolaylıkla siyasetin yerini alacak bir yöntem halini alır, sanki insanlığın kafası, adaletsiz bir dünyada bireysel ve kolektif özgürlüğün nasıl sağlanabileceği konusunda hâlâ karışık değilmiş gibi.

Siyasetin ötesine geçme arzusundan türeyen insan hakları, sol ve sağ görüş arasındaki eski ideolojik mücadele sebebiyle enerjisi baltalanan insanlığın yeni siyasetinin temel dili oldu. İnsan haklarının bir standart olarak gelişmesiyle birlikte çok miktarda değişim tasarısı, düzenleme ve “yönetim” tüm dünyada birbiriyle çekişmeye başladı. Fakat 1970’lerde kaydettiği sıçramadan bu yana insan hakları ahlaklılıktan siyasete uzanan bir yol izlemiş olsa da, savunucuları bu gerçeği her zaman açıksözlü bir şekilde kabul etmedi. “Güçsüzlerin gücü” olma iddiasından doğan insan hakları kaçınılmaz şekilde gücünün gücüyle ilişkili oldu. Buna karşın “insan hakları” birbirine rakip çeşitli siyasi tasarımları temsil etse de, şu anda hâlâ doğuşuna ortam hazırlayan siyaset karşısındaki ahlaki aşkınlığın ekmeğini yemektedir. Yani insan hakları kavramının ve bu kavramı kapsayan hareketin, kendine

ait yeni bir maksimalist siyasi görüş belirlemektense, kendini sorumluluk sahibi siyasi görüşlere asgari düzeyde kısıtlamalar getirmeye vakfetse neler olacağını merak etmek için geç değil. Eğer insan hakları, koruma gerektiren birkaç temel değeri akla getiriyorsa, her insan için her şeyi ifade edebilecek bir kavram olamaz. Bir başka deyişle, son ütopya, bir ahlak ütopyası olamaz. İnsan haklarının, geleceğin ütopyacılığını tanımlamayı hak edip etmediği hakkında bir şeyler söylemek içinse hâlâ oldukça erken.

Ekler

İngiliz-Amerikan haberlerinde “İnsan Hakları”, atılım yılı 1977

1940’larda İnsan Hakları

1941

Franklin Delano Roosevelt, Ulusa Sesleniş konuşmasında “dört özgürlük”ü duyurdu (Ocak)
Atlantik Bildirisi, Franklin D. Roosevelt ve Winston Churchill tarafından Newfoundland’deki
Placentia Koyu’nda imzalandı (Ağustos)

Londra, St. James Sarayı’ndaki Müttefikler Buluşması’nda Atlantik Bildirisi desteklendi
(Eylül)

Churchill, Arcadia Konferansı için Washington’a gitti (Aralık)

1942

Churchill’in başkanlığındaki Beyaz Saray, insan haklarından ilk kez bahseden Birleşmiş
Milletler Bildirgesi’ni yayımladı (Ocak)

Adil ve Kalıcı Barışın Temellerini Araştırma Komisyonu (Amerikan Protestanları) temel ilkelerini duyurdu (Mart)

Amerikan Hukuk Enstitüsü, haklar listesinin taslağını hazırlamaya başladı

Jacques Maritain, *Fortune* dergisinde “insanın hakları” üzerine yazdı (Nisan)

Uluslararası İnsan Hakları Derneği New York’ta kuruldu

Refah devleti yanlısı güvenceler öneren Beveridge Raporu, Birleşik Krallık’ta yayımlandı (Aralık)

1943

Wendell Willkie’nin çoksatan *One World* [Tek Dünya] kitabı yayımlandı

Adil ve Kalıcı Barışın Temellerini Araştırma Komisyonu, *Six Pillars of Peace*’i [Barışın Altı Temeli] yayımladı

Témoignage chrétien, “Human and Christian Rights” [İnsan ve Hıristiyan Hakları] kitapçığını yayımladı

Müttefik liderler Tahran’da bir araya geldi (Kasım-Aralık)

1944

Franklin D. Roosevelt, Ulusa Sesleniş konuşmasında “İkinci İnsan Hakları Yasa Tasarısı”nı dile getirdi

Savaş sonrası uluslararası kuruluşlara odaklanan Dumbarton Oaks toplantıları Washington’da başladı

Amerikan Hukuk Enstitüsü, haklar yasa tasarısı taslak metnini yayımladı

1945

Hersch Lauterpacht, *An International Bill of Rights*’i [Uluslararası İnsan Hakları Tasarısı] yayımladı

Müttefik liderler, Yalta’da toplandı (Şubat)

Chapultepec Bildirgesi, Amerikan sahasının temel ilkesinin egemenlik olduğunu onayladı (Mart)

Franklin D. Roosevelt öldü (12 Nisan)

Birleşmiş Milletler’e şekil veren San Francisco Konferansı başladı (Nisan)

Avrupa Zafer Günü (V-E Day, 8 Mayıs)

Birleşmiş Milletler Antlaşması imzalandı (26 Haziran)

Müttefik liderler, Potsdam Konferansı’na katıldı (Temmuz-Ağustos)

Hiroşima nükleer silahla bombalandı (6 Ağustos)

Müttefik devletler, Nürnberg Bildirisi’ni imzalayarak “insanlığa karşı işlenen suç” kavramını duyurdu (8 Ağustos)

Nagazaki nükleer silahla bombalandı (9 Ağustos)

Japonya’ya Karşı Zafer Günü (14-15 Ağustos)

Beşinci Pan-Afrika Konferansı, İngiltere'nin Manchester şehrinde düzenlendi (Ekim)
Birleşmiş Milletler Antlaşması yürürlüğe girdi (24 Ekim)

1946

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu görüşmelerine başladı
Hindistan, Güney Afrika'daki Güney Asyalıların yaşadıkları sıkıntılar konusunda BM'ye başvurdu

1947

Çekoslovakya'da komünistler yönetimi ele geçirdi (Şubat)
Truman doktrini duyuruldu (Mart)
Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, İnsan Hakları Komisyonu'nun dilekçeleri dikkate almayabileceğine hükmetti (Yaz)
Uluslararası hukukun tarihteki temel kuruluşlarından Institut de Droit International, on yıllık aradan sonra tekrar bir araya geldi (Ağustos)
Güney Asya bölündü ve Hindistan ile Pakistan bağımsızlığını resmen kazandı (Ağustos)
W.E.B. Du Bois, Afrikalı Amerikalıların tabiiyetiyle ilgili BM'ye talepte bulundu (Ekim)
Macaristan, Bulgaristan ve Romanya BM'den çıkarıldı (1947-1948)

1948

Mohandas Gandhi suikasta uğradı (Ocak)
Amerikan İnsan Hakları ve Görevleri Bildirgesi Bogotá'da kabul edildi (Bahar)
İsrail Devleti bağımsızlığını ilan etti (Mayıs)
Avrupa Kongresi toplandı (Mayıs)
Dünya Kiliseler Konseyi Amsterdam'daki toplantıda birleşti (Ağustos)
Alman muhafazakâr Gerhard Ritter, ilk kez insan haklarının tarihi üzerine yazdı (Kasım)
Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ni kabul etti (9 Aralık)
Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni kabul etti (10 Aralık)
Macaristan Başpiskoposu Kardinal József Mindszenty gözaltına alındı ve bu durum dönemin temel uluslararası insan hakları davası haline geldi (Aralık)

1949

Çekoslovak Kardinal Josef Beran ev hapsine mahkûm edildi (Haziran)
Uluslararası camia, savaşa odaklanan ve sivillerin korunmasını da içeren yeni Cenevre Sözleşmeleri taslağını çıkardı
Avrupa Konseyi toplanarak hak ilkelerini tartıştı (Ağustos-Eylül)

1950

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi imzaya açıldı (Kasım)

BM Üçüncü Komitesi, insan haklarının imparatorluklarda uygulanıp uygulanmayacağını değerlendirmek üzere toplandı

Lauterpacht, *International Law and Human Rights*'ı [Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları] yayımladı.

1968 - 1978 Yılları Arasında İnsan Hakları

1968

Uluslararası İnsan Hakları Yılı

BM İnsan Hakları Konferansı Tahran'da düzenlendi (Nisan-Mayıs)

Andrey Saharov'un "Thoughts on Progress..." makalesi *New York Times*'ta yayımlandı (20 Temmuz)

Leszek Kołakowski'nin *Towards a Marxist Humanism* [Marksist Bir Hümanizme Doğru] kitabı yayımlandı

Varşova Paktı'na bağlı birlikler Çekoslovakya'yı işgal etti. (20 Ağustos)

İstişari Statü'deki STK'ler Konferansı gerçekleşti (Eylül)

Chronicle of Current Events Moskova'da yayımlanmaya başladı (Eylül)

René Cassin, Nobel Barış Ödülü'nü kabul etti (Aralık)

1969

İnsan Hakları Savunusu Hareket Grubu (Moskova) kuruldu (Mayıs)

Amerikan Devletleri Örgütü, İnsan Hakları Amerikan Sözleşmesi'ni onaya açtı

Cassin, İnsan Hakları Enstitüsü'nü Strazburg'da açtı

1970

İnsan Hakları Komitesi (Moskova) kuruldu

Avrupa'nın savunma stratejisini çizen Davignon Raporu yayımlandı

Louis Henkin, Cassin Enstitüsü'nün bir şubesini ABD'de açtı.

Aleksandr Soljenitsin Nobel Edebiyat Ödülü'nü kabul etti (Aralık)

1971

Henkin, hem Columbia Hukuk Fakültesi hem de kendisi için bir ilk olarak insan hakları üzerine ders vermeye başladı; Louis Sohn, Harvard Hukuk Fakültesi'nde insan haklarına eğilen ilk dersi vermeye başladı

Amerikan Yahudi Komitesi, Jacob Blaustein İnsan Hakları Enstitüsü'nü kurdu.

1972

Writers and Scholars International tarafından hazırlanan *Index of Censorship* [Sansür Çetelesi] yayımlandı

Uluslararası Af Örgütü, İşkenceye Karşı Kampanya'ya başlayarak işkence üzerine yayınlar bastı ve imza topladı

Cassin ve Blaustein enstitüleri, İsveç Uppsala'da göçmen hakları konulu bir forum düzenledi

1973

Sovyetler Birliği, uluslararası insan hakları sözleşmelerini kabul etti

Uruguay'da ordu yönetime el koydu (Yaz)

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı düzenlendi (Temmuz)

Kongre üyesi Donald Fraser'ın uluslararası insan hakları üzerine duruşması Washington'da başladı (Ağustos)

Şili başkanı Salvador Allende, darbeye devrilip öldürüldü (11 Eylül)

Hedrick Smith'in Saharov biyografisi *New York Times Magazine*'de yayımlandı (Kasım)

International League of the Rights of Man, Saharov'u İnsan Hakları Ödülü'yle ödüllendirdi. (Aralık)

Rose Styron, *The New Republic*'te işkence üzerine bir makale yayımladı (Aralık)

1974

Jeri Laber, Uluslararası Af Örgütü adına *New York Times*'ta yazılar yazdı

Artık sabık bir Marksist olan Koşakowski, "her şey hakkındaki doğru görüşlerini" *Socialist Register*'da E.P. Thompson'a açıkladı

Af Örgütü'nün İşkenceye Karşı Kampanya'sının başlamasına yardımcı olan Seán MacBride, Nobel Barış Ödülü'nü kabul etti (Aralık)

1975

Helsinki Nihai Senedi imzalandı (1 Ağustos)

Uluslararası sağcı birlik Operación Cóndor (Kondor Operasyonu), faaliyetlerine Latin Amerika'da başladı

Brezilya'daki insan hakları hareketi etkisini arttırdı

Henry Kissinger, Dışişleri Bakanlığı insan hakları bürosunu kurdu

Gerald Ford, Soljenitsin'in Beyaz Saray toplantısı teklifini reddetti

New Jersey kongre üyesi Millicent Fenwick, ABD Helsinki Komisyonu'nu ortaya çıkaran yasa teklifinde bulundu

Muhalef Leonid Plyuşç'nin serbest bırakılması için Paris'te düzenlenen mitinge 5 bin kişi katıldı (Ekim)

Çekoslovakya uluslararası insan hakları sözleşmelerini kabul ederek yürürlüğe soktu (Aralık)

Saharov, Nobel Barış Ödülü'nü kazandı, ödül karısı Elena Bonner kabul etti (Aralık)

1976

Şilili Kardinal Silva Henriquez, insan hakları kuruluşu olan Vicariate of Solidarity'yi kurdu (Ocak)

Arjantin silahlı kuvvetleri, Başkan Isabel Martínez de Perón'u görevden aldı (Mart)

Moskova Helsinki Grubu kuruldu (Mayıs)

Kissinger, Amerikan Devletleri Örgütü toplantısında insan haklarını övdü (Haziran)

Demokratlar Platformu Komitesi, daha insan hakları keşfedilmeden önce toplandı (Haziran)

Güney Afrika'da Soweto isyanı baş gösterdi (Haziran)

Jimmy Carter, insan hakları üzerine iki küçük kampanya konuşması yaptı (Eylül-Ekim)

İşçi Savunma Komitesi (KOR) Polonya'da kuruldu

Uluslararası Af Örgütü, Washington'da bir ofis açtı

1977

Çekoslovakya'da 77 Bildirgesi (Ocak)

Carter, göreve başlama töreninde insan haklarına tam bağlılığını ilan etti (Ocak)

Carter'in Saharov'a mektubu basına açıklandı (Şubat)

Carter, Beyaz Saray'da Vladimir Bukovski'yle görüştü (Mart)

Carter'in kamuya açık bir şekilde yaptığı çıkışa tepki olarak Idi Amin, Uganda'daki Amerikalıları tehdit etti (Mart)

Julia Kristeva, "muhalif"i, "yeni bir entelektüel türü" olarak tanımladı

Carter, dış siyasette insan hakları üzerine önemli bir konuşma yaptı (Mayıs)

Noam Chomsky, insan haklarının "propagandacılar tarafından manipüle edildiği" uyarısında bulundu (Haziran)

Helsinki sürecini takiben Belgrad'da bir toplantı düzenlendi (Ekim)

Columbia Üniversitesi'nde insan hakları üzerine yıl boyu sürecek bir seminer başladı (Güz)

Uluslararası Af Örgütü, Nobel Barış Ödülü'nü kazandı (Güz)

1978

Helsinki (sonrasında İnsan Hakları İzleme Örgütü kuruldu

Şilili Kardinal Henriquez "insan hakları yılı"nı ilan etti

Václav Havel, "The Power of the Powerless"ı yazdı.

Henkin, (sonrasında, Önce İnsan Hakları adını alacak olan) İnsan Hakları Hukukçular Komitesi'nin desteğiyle *The Rights of Man Today*'i yayımladı

UNESCO İnsan Hakları Öğretimi Uluslararası Kongresi Viyana'da düzenlendi (Eylül)

Karol Wojtyła, Papa seçildi (Ekim)

Columbia Üniversitesi İnsan Hakları Çalışmaları Merkezi kuruldu

Önsöz

1. Konferans tutanakları için, bkz. BM Bel. A/Conf.32/SR.1–13 (1968). Karş. Roland Burke, “From Individual Rights to National Development: The First UN International Conference on Human Rights, Tehran, 1968”, *Journal of World History* 19, 3 (2008): 275-96.
2. Moses Moskowitz, “The Meaning of International Concern with Human Rights”, *René Cassin: Amicorum Discipulorumque Liber* içinde, 4 cilt. (Paris, 1969), 1: 194.
3. Philip Roth, *American Pastoral* (New York, 1997), 87. [Philip Roth, *Pastoral Amerika*, İng. çev. Orhan Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2008.]

Birinci Bölüm: İnsan Haklarından Önce İnsanlık

1. Jorge Luis Borges, “Kafka and His Precursors”, *Selected Non-Fictions* içinde, haz. Eliot Weinberger (New York, 1999), 364–65, vurgu bana ait.
2. Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, 3. baskı (New York, 1968), bölüm 9. [Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları*, 3 cilt, çev. Bahadır Sina Şener ve İsmail Serin. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.]
3. Karş. Lynn Hunt, *Inventing Human Rights: A History* (New York, 2007).
4. Jeanne Hersch (haz.), *Birthright of Man* (Paris, 1969), insan haklarının zaman ve mekân bakımından evrenselliğini öneren Evrensel Bildirge’nin yirminci yıldönümü şerefine yapılan kapsamlı UNESCO yayını.
5. Örneğin bkz. Pierre Lévêque, *Bêtes, dieux, et hommes: l’imaginaire des premières religions* (Paris, 1985) ve Richard Bulliet, *Hunters, Herders, and Hamburgers: The Past and Future of Human-Animal Relationships* (New York, 2005), 2 ve 3. Bölüm.
6. Bkz. Elaine Pagels, “Human Rights: Legitimizing a Recent Concept”, *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences* 442 (Mart 1979): 57–62, “The Roots and Origins of Human Rights” olarak da mevcut; Alice H. Henkin (haz.), *Human Dignity: The Internationalization of Human Rights* içinde (New York, 1978).
7. Modern çağ öncesinde Latin ve Sanskrit dil bölgelerinin birbirine rakip evrenselcilikleri üzerine yaptığı karşılaştırmalı çalışmada Sheldon Pollock şöyle der: “Tarihte tek bir tane değil, birçok kozmopolitik olmuştur.” Sheldon Pollock, *The Languages of the Gods in the World of Men: Sanskrit, Culture, and Power in Pre-modern India* (Berkeley, 2006), 280. Ayrıca bkz. Carol A. Breckinridge vd. (haz.), *Cosmopolitanism* (Raleigh, 2002), özellikle de Pollock’un bölümü.

8. Bu argümanın klasik bir örneği Ernst Troeltsch tarafından sunulmuştur, "Das stoisch-christliche Naturrecht und das moderne profane Naturrecht", *Verhandlungen des ersten deutschen Soziologentages vom 19.-22. Oktober 1910 in Frankfurt a.-M.* (Tübingen, 1911), İngilizcesi "Stoic-Christian Natural Law and Modern Profane Natural Law", Christopher Adair-Totef (haz.), *Sociological Beginnings: The First Conference of the German Society for Sociology* içinde (Liverpool, 2006).
9. Karş. Richard Reitzenstein, *Werden und Wesen der Humanität im Altertum: Rede zur Feier des Geburtstages Sr. Majestät des Kaisers am 26. Januar 1907* (Strazburg, 1907).
10. Hannah Arendt, *On Revolution*, gözden geçirilmiş basım (New York, 1965), 107. [Hannah Arendt, *Devrim Üzerine*, çev. Onur Eylül Kara. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.] Karş. James Q. Whitman, "Western Legal Imperialism: Thinking about the Deep Historical Roots", *Theoretical Inquiries in Law* 10, 2 (Temmuz 2009): 313. Yasal emperyalizm çağdaş insan haklarının yalnızca bir yüzü olduğundan Whitman'ın sözüm ona Romalı teorik ve hukuki kaynaklara olan eleştirisi, Hristiyanlığın kökenlerine dair kendi tezine tamı tamına uyur.
11. Karş. J.H. Elliot, "The Discovery of America and the Discovery of Man", *Proceedings of the British Academy* 48 (1972): 101-25 ve John M. Headley, *The Europeanization of the World: On the Origins of Human Rights and Democracy* (Princeton, 2008).
12. Bunun arkasında çok daha derin bir tarih var; mesela bkz. Robert von Keller, *Freiheitsgarantien für Person und Eigentum im Mittelalter: eine Studie zur Vorgeschichte moderner Verfassungsgrundrechte* (Heidelberg, 1933) ve Kenneth Pennington, *The Prince and the Law, 1200-1600: Sovereignty and Rights in the Western Legal Tradition* (Berkeley, 1993).
13. Bkz. Gilles Couvreur, *Les pauvres ont-ils des droits? Recherches sur le vol en cas d'extrême nécessité depuis la Concordia de Gratien (1140) jusqu'à Guillaume d'Auxerre (1231)* (Roma, 1961).
14. Bkz. Richard Tuck, "Scepticism and Toleration in the Seventeenth Century", Susan Mendus (haz.), *Toleration: Conceptual and Historical Perspectives* içinde (Cambridge, 1987) ve Jeffrey R. Collins, "Redeeming the Enlightenment: New Histories of Religious Toleration", *Journal of Modern History* 81, 3 (Eylül 2009): 607-36. Ayrıca bkz. Patrick Collinson, "Religion and Human Rights: The Case of and for Protestantism", Olwen Hufton (haz.), *Historical Change and Human Rights* içinde (New York, 1995) ve John Witte, Jr., *The Reformation of Rights: Law, Religion, and Human Rights in Early Modern Calvinism* (Cambridge, 2007).
15. Karş. Gerald Stourzh, "Liberal Democracy as a Culture of Rights: England, the United States, and Continental Europe", *From Vienna to Chicago and Back: Essays on Intellectual History and Political Thought in Europe and America* içinde (Chicago, 2007), özellikle de İngiltere'deki haklar ile doğal haklar arasındaki ayrımı göz ardı eden s. 308.
16. Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France* (haz.) J.G.A. Pocock (Indianapolis, 1987), 51, vurgu yazara ait. [Edmund Burke, *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*, çev. Okan Arslan. Ankara: Kadim Yayınları, 2016.]
17. Örneğin bkz. David Brion Davis, *The Problem of Slavery in Western Culture* (Ithaca, 1966). Lynn Hunt adında bir tarihçi, yakın zaman önce seküler insancılıktaki paylaşılan ortak hissin, hem evrenselciliğin hem de erken modern devrimdeki "insan hakları" kavramının arkasındaki asıl itici güç olduğunu öne sürmüştür. Fakat bakıldığında bu

- argüman şaşırtıcı derecede zayıftır. İlk olarak, başlangıçta seküler değil, dinî kaynakları temel alan insancılığın, bireysel haklara tek taraflı bir yönelim sergilediği pek ender görülmüştür. Lynn Festa'nın da *Sentimental Figures of Empire in Eighteenth-Century Britain and France* (Baltimore, 2006) kitabında ortaya koyduğu gibi, insancılık aynı şekilde on sekizinci yüzyılda ülke sınırlarının dışında süregelen emperyalizm hakkında belki de ülke sınırları içindeki emperyalizme karşı beslediği kaygıdan bile daha fazla bilgi vermiştir. Fakat başkalarının acısıyla hemhal olma fikrinin, insan haklarının geniş kitlelere yayılışını hızlandırması çok daha şaibeli bir önermedir. En azından kısa bir süre önceye kadar insancılığın tarihini anlamanın en iyi yolu, onu insan hakları tarihinden bağımsız bir konu olarak ele almaktır. Bazı kaynaklar için şu yazıma bakınız: "Empathy in History, Empathizing with Humanity", *History & Theory* 45, 3 (Ekim 2006): 397-415.
18. J.W. von Goethe, *Hermann and Dorothea*, çev. Thomas Conrad Porter (New York, 1854), 97.
 19. Philip Mitsis, "Natural Law and Natural Right in Post-Aristotelian Philosophy: The Stoics and Their Critics" ve Paul Vander Waerdt, "Philosophical Influence on Roman Jurisprudence? The Case of Stoicism and Natural Law", *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II.36.7 içinde (1994): 4812-900. Fakat *ius*'un Roma hukukundaki anlamı, hattâ sonraki hukuk sistemlerindeki "özel" iddia kavramından farkı bile tartışılmaktadır, özellikle de Michel Villey tarafından. Bkz. Villey, "L'idée du droit subjectif et les systèmes juridiques romains", *Revue historique de droit français et étranger* 4, 23 (1946): 201-27.
 20. Jane Burbank ve Frederick Cooper, "Empire, droits, et citoyenneté, de 212 à 1946", *Annales E.S.C.* 63, 3 (Mayıs 2008): 495-531.
 21. Özellikle bkz. Tuck, *The Rights of War and Peace: Political Thought and the International Order from Grotius to Kant* (Oxford, 1999).
 22. Thomas Hobbes, *Leviathan*, gözden geçirilmiş basım, haz. Tuck (Cambridge, 1996), 91. [Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lin. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.]
 23. "Modern doğal haklar fikrinin, Avrupalı devletlerin dünya hakimiyeti için girdiği dramatik rekabet sırasında ortaya çıkmış olması bir tesadüf olamaz" diye yazar Tuck. Tuck, *Rights*, 14. Ayrıca bkz. Anthony Pagden, "Human Rights, Natural Rights and Europe's Imperial Legacy", *Political Theory* 31, 2 (2003): 171-99 ve Duncan Ivison, "The Nature of Rights and the History of Empire", David Armitage (haz.), *British Political Thought in History, Literature, and Theory* içinde (Cambridge, 2006).
 24. Karş. Knud Haakonssen, "Protestant Natural Law Theory, A General Interpretation", Natalie Brender ve Larry Krasnoff (haz.), *New Essays on the History of Autonomy: A Collection Honoring J.B. Schneewind* içinde (Cambridge, 2004), 95.
 25. Bkz. Morton White, *The Philosophy of the American Revolution* (New York, 1978), 4 ve 5. Bölüm.
 26. Georg Jellinek, *Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte: ein Beitrag zur modernen Verfassungsgeschichte* (Leipzig, 1895); Émile Boutmy, "La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen et M. Jellinek", *Annales des sciences politiques* 17 (1902): 415-43; Jellinek, "La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen et M. Boutmy", tekrar basım *Ausgewählte Schriften und Reden*, 2 c. (haz.) Walter Jellinek (Berlin, 1911). Yorum için bkz. Otto Vossler, "Studien zur Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte",

Historische Zeitschrift 142, 3 (1930): 516-45; Wolfgang Schmale, "Georg Jellinek et la Déclaration des Droits de l'Homme de 1789", *Mélanges offerts à Claude Petitfrère: Regards sur les sociétés modernes (XVIe-XVIIe siècle)* içinde (haz.) Denise Turrel (Tours, 1997) ve Duncan Kelly, "Revisiting the Rights of Man: Georg Jellinek on Rights and the State", *Law and History Review* 22, 3 (Güz 2004): 493-530.

27. Jellinek'in yanı sıra, bkz. Gilbert Chinard, *La déclaration des droits de l'homme et du citoyen et ses antécédents américains* (Washington, 1945).
28. *The Federalist Papers* (haz.) Clinton Rossiter (New York, 2003), 512 (No. 84).
29. Kendi kendini gerçeklemek, Aydınlanmacı düşüncede entelektüel bir kategoridir; yine de hakların kendi kendini gerçeklediğini söylemek tüm tarihçilerin bunun doğru olduğunu varsayabileceği anlamına gelmez. Karş. David A. Bell, "Un dret égal", *London Review of Books*, Kasım 2007.
30. Karş. Dan Edelstein, *The Terror of Natural Right: Republicanism, the Cult of Nature, and the French Revolution* (Chicago, 2009).
31. Amerika'ya dair, örneğin bkz. Larry D. Kramer, *The People Themselves: Popular Constitutionalism and Judicial Review* (New York, 2005). Fransa için bkz. Philippe Raynaud, "Des droits de l'homme à l'État de Droit", *Droits* 2 (1985) ve Alec Stone Sweet, *The Birth of Judicial Politics in France: The Constitutional Council in Comparative Perspective* (New York, 1992).
32. David Armitage, *The Declaration of Independence: A Global History* (Cambridge, Mass., 2006), özellikle s. 17-18.
33. Karş. Istvan Hont, "The Permanent Crisis of a Divided Mankind: 'Contemporary Crisis of the Nation-State' in Historical Perspective", *Political Studies* 42 (1994): 166-231, özellikle s. 191-98 ve J.K. Wright, "National Sovereignty and the General Will: The Political Program of the Declaration of Rights", van Kley (haz.), *The French Idea of Freedom* içinde.
34. Alexander Bevilacqua, "Cloots, Rousseau and Peaceful World Order in the Age of the French Revolution" (Felsefe yüksek lisans tezi, Cambridge Üniversitesi, 2008) ve Albert Mathiez, *La Révolution et les Étrangers: Cosmopolitisme et défense nationale* (Paris, 1918); Alman teorileriyle ilgili bkz. Pauline Kleingeld, "Six Varieties of Cosmopolitanism in Late Eighteenth-Century Germany", *Journal of the History of Ideas* 60 (1999): 505-524 ve Kleingeld, "Defending the Plurality of States: Cloots, Kant, and Rawls", *Social Theory and Practice* 32 (2006): 559-578.
35. Bkz. Marc Bélissa, *Fraternité universelle et intérêt national (1713-1795): les cosmopolitiques du droit des gens* (Paris, 1996), ve *Repenser l'ordre européen, 1795-1802: de la société des rois aux droits des nations* (Paris, 2006).
36. Karş. Martha Nussbaum, "Kant and Stoic Cosmopolitanism", *Journal of Political Philosophy* 5, 1 (Mart 1997): 1-25, tekrar basım "Kant and Cosmopolitanism", James Bohman ve Mathias Lutz-Bachmann (haz.), *Perpetual Peace: Essays on Kant's Cosmopolitan Idea* içinde (Cambridge, Mass., 1997).
37. Akt. Lloyd Kramer, *Lafayette in Two Worlds: Public Cultures and Personal Identities in an Age of Revolutions* (Chapel Hill, 1996), 255-56.
38. Alıntılar Lewis B. Namier, "Nationality and Liberty" den, tekrar basım Eugene C. Black, *European Political History, 1815-1870: Aspects of Liberalism* (New York, 1967), 139-41,

- sonuncusu dışında, Yael Tamir, *Liberal Nationalism*'den (Princeton, 1995), 124. Karş. Michael Walzer, "Nation and Universe", *Thinking Politically: Essays in Political Theory* içinde (New Haven, 2007) ve C.A. Bayly ve Eugene Biagini (haz.), *Giuseppe Mazzini and the Globalisation of Democratic Nationalism, 1830-1920* (Oxford, 2008).
39. Tony Judt, "Rights in France: Reflections on the Etiolation of a Political Language", *Tocqueville Review* 14, 1 (1993): 67-108. Ayrıca bkz. Norberto Bobbio, "Diritti dell'uomo e del cittadino nel secolo XIX in Europa" ve diğer denemeler Gerhard Dilcher, vd. (haz.), *Grundrechte im 19. Jahrhundert* içinde (Frankfurt, 1982).
 40. Bkz. Steven B. Smith, *Hegel's Critique of Liberalism: Rights in Context* (Chicago, 1991).
 41. Bkz. Herbert A. Strauss, *Staat, Bürger, Mensch: die Debatten der deutschen Nationalversammlung 1848/1849 über Grundrechte* (Aarau, 1947); Karş. Brian E. Vick, *Debating Germany: The 1848 Frankfurt Parliamentarians and National Identity* (Cambridge, Mass., 2002); bazı metinler için, Heinrich Scholler (haz.), *Die Grundrechtsdiskussion in der Paulskirche: eine Dokumentation* (Darmstadt, 1973).
 42. Arendt, *Origins*, 293.
 43. Bu konuda başarılı bir İngiliz-Amerikan değerlendirmesi Jeremy Waldron, "The Decline of Natural Right"tır, Allen Wood ve Songsuk Susan Hahn (haz.), *Cambridge History of Nineteenth Century Philosophy* içinde (New York, Eylül 2012).
 44. Elie Halévy, *The Growth of Philosophic Radicalism*, çev. Mary Morris (Boston, 1955), 155.
 45. Bu iddianın sebebi Marcel Gauchet, "Les droits de l'homme ne sont pas une politique", *Le Débat* 3 (Temmuz-Ağustos 1980), tekrar basım *La condition politique* (Paris, 2007).
 46. Örneğin bkz. Adam Hochschild, *Bury the Chains: Prophets and Rebels in the Fight to Free an Empire's Slaves* (New York, 2005), Jenny S. Martinez, "Antislavery Courts and the Dawn of International Human Rights Law", *Yale Law Journal* 117, 4 (Ocak 2008): 550-641, ya da Gary J. Bass, *Freedom's Battle: The Origins of Humanitarian Intervention* (New York, 2008).
 47. Abigail Green, "The British Empire and the Jews: An Imperialism of Human Rights?" *Past and Present* 199 (Mayıs 2008): 175-205; Lisa Moses Leff, *The Sacred Bonds of Solidarity: The Rise of Jewish Internationalism in Nineteenth-Century France* (Stanford, 2006).
 48. Karş. Carole Fink, *Defending the Rights of Others: The Great Powers, the Jews, and International Minority Protection, 1878-1938* (Cambridge, 2004) ve Mark Mazower, "Minorities and the League of Nations in Interwar Europe", *Daedalus* 26, 2 (1997): 47-64.
 49. Akt. David Donald, *Charles Sumner and the Rights of Man* (New York, 1970), 423.
 50. Lynn Hunt, "insan haklarının icadına" ilişkin değerlendirmesinde, dikkate değer biçimde, hem özel mülkiyet hakkından hem de 1793'te toplumsal hakların dile getirildiğinden söz etmeyi es geçer. Bkz. Jean-Pierre Gross, *Fair Shares for All: Jacobin Egalitarianism in Practice* (Cambridge, 1997), 41-46, 64-72, ve 6. Bölüm. Çalışma hakkıyla ilgili bkz. Pierre Rosanvallon, *The New Social Question: Rethinking the Welfare State*, çev. Barbara Harshav (Princeton, 2008), 5. Bölüm.
 51. Gareth Stedman Jones, *An End to Poverty? A Historical Debate* (New York, 2003), 13.
 52. "The Right to Work Denied", *The Utopian Vision of Charles Fourier* içinde, haz. ve çev. Jonathan Beecher ve Richard Bienvenu (Boston 1971), 137. Thelwall için, bkz.

Gregory Claeys, *The French Revolution Debate in Britain: The Origins of Modern Politics* (New York, 2007).

53. Akt. Beecher, *Victor Considerant and the Rise and Fall of French Romantic Socialism* (Berkeley, 2001), 143. Ayrıca bkz. Rosanvallon, *The New Social Question*.
54. T.H. Marshall, "Citizenship and Social Class", *Citizenship and Social Class, and Other Essays* içinde (Cambridge, 1950).
55. Örneğin bkz. Edward S. Corwin, "The 'Higher Law' Background of American Constitutionalism", *Harvard Law Review* 42, 2 (Aralık 1928): 149-85 ve 42, 3 (Ocak 1929): 365-409.
56. Bkz. Robert Green McCloskey, *American Conservatism in the Age of Enterprise, 1865-1910* (Cambridge, Mass., 1951), 5. Bölüm, "Judicial Conservatism and the Rights of Man." Ayrıca bkz. Richard A. Primus, *The American Language of Rights* (Cambridge, 1999); bu kitap görünüşte önemli olan bu dönemi nedense dışarıda bırakır.
57. En erişilebilir olanı için, bkz. Léon Duguit, "Law and the State", *Harvard Law Review* 31, 1 (Kasım 1917): 1-185 ve "Objective Law", *Columbia Law Review* 20, 8 (Aralık 1920): 817- 31. Bağnaz yirminci yüzyıl rejimleri ve toplumsal haklar üzerine yapılan çalışmalarda buzdağının görünen kısmı için, karş. Pedro Ramos Pino, "Housing and Citizenship: Building Social Rights in Twentieth Century Portugal", *Contemporary European History* 18, 2 (Mayıs 2009): 199-215.
58. Bkz. Joan Wallach Scott, *Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Man* (Cambridge, Mass., 1996), 4. Bölüm.
59. Örneğin bkz. William D. Irvine, *Between Justice and Politics: The Ligue des Droits de l'Homme, 1898-1945* (Stanford, 2007); Paul L. Murphy, *World War I and the Origins of Civil Liberties in the United States* (New York, 1978); ve K.D. Ewing ve C.A. Gearty, *The Struggle for Civil Liberties: Political Freedom and the Rule of Law in Britain, 1914-1945* (Oxford, 2001).
60. Hidemi Suganami, "A Note on the Origin of the Word 'International,'" *British Journal of International Studies* 4 (1978): 226-32. Karş. Arendt, "The Seeds of a Fascist International", *Essays in Understanding, 1930-1954* içinde (haz.) Jerome Kohn (New York, 1994). [Hannah Arendt, *Formasyon, Sürgün, Totalitarizm: Anlama Denemeleri 1930-1954*, çev. İbrahim Yıldız. Ankara: Dipnot Yayınları, 2014.]
61. Bkz. *Annuaire des organisations internationales* (Cenevre, 1949), ayrıca Martin H. Geyer ve Johannes Paulmann (haz.), *The Mechanics of Internationalism: Culture, Society and Politics from the 1840s to World War I* (Oxford, 2001).
62. İnsan hakları ve insancılık arasındaki sınırların yakın zamanda çökmüş olması, alışıldık bir biçimde savaş hukuku üzerine dönen tartışmaların devam etmesine yol açtı; fakat bu da "insanların haklarını" temel almadan, yalnızca savaşa dahil olan askerler için muharebeyi "insanileştiriyordu".
63. Karş. Monique Canto-Sperber ve Nadia Urbinati (haz.), *Le socialisme libéral: Une anthologie* (Paris, 2003).
64. Bkz. Madeleine Rébérioux, "Jaurès et les droits de l'homme", *Bulletin de la Société d'Etudes Jaurésiennes* 102-103 (Temmuz 1986).

65. Leszek Kołakowski'nin de dikkat çektiği gibi (aslen Fransızca olan) bu şarkının sözlerindeki "die 'Internationale' erkämpft die Menschenrecht" deyişi, yalnızca kafiyeye amacıyla ve herhangi bir ideolojik eğilime karşı olarak kullanılmıştır. Leszek Kołakowski, "Marxism and Human Rights", *Daedalus* 112, 4 (Güz 1983): 81.
66. Bu temel olgunun eksikliği, son yıllarda derlenen çağdaş enternasyonalizm hikâyelerinin belki de en heyecan verici öğelerinden biri olmaya devam etmektedir. Özellikle bkz. Akira Iriye, *Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Modern World* (Berkeley, 2002).
67. Martti Koskenniemi, *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law* (Cambridge, 2001), 67-76.
68. Örneğin bkz. anakronist bir yaklaşımla "on dokuzuncu yüzyılın başlarındaki birçok liberal milliyetçi ... evrensel haklarla ulusal bağımsızlık arasındaki bağı, ulusal iddiaların evrensel insan haklarıyla ilgili diğer iddiaları nasıl bastıracağına dair bir fikirleri olmadan vurguladı." Kramer, *ette*, 255-56. Bu içgöründen yoksun olunması, onlar adına bir başarısızlık değil, sonrasında "evrensel insan haklarının" göze çarpmasına yol açan koşullar için birer ipucudur. Benzer bir anakronist yaklaşımla Louis Henkin de bu kitabın 5. Bölüm'ünde daha da irdelenecek olan *The Rights of Man Today*'de (Boulder, 1978) şu sonucu çıkarır: "Paine 'insan haklarını' ulusal bir toplumda ilan etti [ama] uluslararası insan hakları diye bir şeyin geliştiğini görseydi bunu da coşkuyla karşılardı." (137).
69. Bkz. Marc Bloch, *The Historian's Craft*, çev. Peter Putnam (New York, 1953), 1. Bölüm [Marc Bloch, *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*, çev. Ali Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.]
70. Arendt, *Origins*, 299; Karş. Giorgio Agamben, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, çev. Daniel Heller-Roazen (Stanford, 1997), 132-33. [Giorgio Agamben, *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, İng. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.]

İkinci Bölüm: Doğuştan Ölü

1. Bu bölümün gündeminde yer alan maddelerden biri, insan hakları tarihiyle genel olarak uluslararası örgütler arasındaki ayrılığı gidermektir; ikincisi şurada görülebilir: John W. Wheeler-Bennett ve Anthony Nicholls, *The Semblance of Peace: The Political Settlement after the Second World War* (New York, 1972) ve G. John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars* (Princeton, 2001), 6. Bölüm.
2. Moses Moskowitz, "Whither the United Nations Human Rights Program?" *Israel Year Book on Human Rights* 6 (1976): 82.
3. Bkz. Jill Lepore'nin muhteşem eseri, *The Name of War: King Philip's War and the Making of American Identity* (New York, 1998) ve Phyllis Bottome'un, Penguin'in yayımladığı konuşmalar özel dizisi *Our New Order or Hitler's?* içinde çoğunlukla İngilizler tarafından verilen demeçler (Londra, 1943).
4. Theodore A. Wilson, *The First Summit: Roosevelt and Churchill at Placentia Bay 1941* (Boston, 1969).
5. Bkz. *Foreign Relations of the United States: The Conferences at Washington, 1941-1942, and Casablanca, 1943* (Washington, D.C., 1968), 370-71. İngiliz arşivlerine göre Bri-

- an Simpson, “İnsan haklarının metne tam olarak nasıl dahil olduğu beklenebileceği kadar net değil” diye yakınıyor, ayrıca Amerikan kaynaklarında da daha iyi bir şey yok. A.W.B. Simpson, *Human Rights and the End of Empire: Britain and the Genesis of the European Convention* (Oxford, 2001), 184.
6. “Human Rights League”, *New York Times*, 15 Mart 1933, City College rektörü tarafından ve John Dewey ve diğerlerinin katılımıyla örgütlendi; “New Group Appears to ‘X-Ray’ New Deal”, *New York Times*, 10 Eylül 1934. Bu metin, “yıkıcı” faaliyetlerine karşı durulması gereken Roosevelt Human Rights League’den bahsediyordu. “Hoover Denounces New Deal as Foe of Human Liberty”, *New York Times*, 4 Eylül 1934; “Text of the Socialist Party Platform”, *New York Times*, 27 Mayıs 1936. İlginç bir şekilde birkaç yıl sonra, New Deal [Yeni Anlaşma] devrimiyle ABD Yüce Mahkemesi, “İnsan Hakları’nı Mülkiyet Hakları’ndan daha çok” savunmakla itibar sağladı. Frederic Nelson, “Human Rights with Cream”, *The New Republic*, 1 Şubat 1939.
 7. XI. Pius, *Mit brennender Sorge* (14 Mart 1937), çevirisi için Georges Passelecq ve Bernard Suchecky, *The Hidden Encyclical of Pius XI*, çev. Steven Rendall (New York, 1997), 105; *Ingravescentibus Malis* (29 Eylül 1937), özeti için “Pagans and Reds Are Held by Pope to Menace the World”, *New York Times*, 30 Eylül 1937; “Pope Bids Church to Guard Man’s Rights”, *New York Times*, 13 Ekim 1938.
 8. Robert E. Lucey, “A Worldwide Attack on Man”, *Voice for Human Rights* 1, 2 (Eylül 1940): 7; aynı sayıda, bkz. “Change of Name Shows Broader Application of Principles”, *Voice for Human Rights* 1, 2 (Eylül 1940): 10, ki bu da insan hakları diline doğru ilerleyişi açıklıyor.
 9. McCormick papalığın kullandığı retorikle ilgili sıklıkla yazmıştı ve 1942’de de savaş sonrası ilişkiler üzerine çalışmak için Dışişleri Bakanlığı bünyesinde gizli bir şubeye katıldı. Anne O’Hare McCormick, “The Reawakening that Hitler Failed to Mention”, *New York Times*, 4 Ekim 1941. *New York Times*’ta çıkan makalelerini karşılaştırınız: “For State or—Church”, 1 Mart 1936; “The New Pope”, 3 Mart 1939 (“XI. Pius, vicdan hürriyeti ve bireysel ruhun vazgeçilemez haklarını savunmak için bulduğu her fırsatta sesini yükseltmeyi vazife bildi”); ve sonra “Papal Message a Momentous Pronouncement”, 25 Aralık 1944, sonrasında hepsi yeniden basıldı: McCormick, *Vatican Journal 1921-1954*, haz. Marion Turner Sheehan, önsöz Clare Booth Luce (New York, 1957), s. 98.
 10. 1942’de Dışişleri Bakanlığı’nın ekonomik ve toplumsal yeniden yapılandırma çerçevesinde geliştirdiği insan hakları beyannameyi fikriyle karşılaştırınız: Ruth B. Russell (haz.), *A History of the United Nations Charter: The Role of the United States, 1940-1945* (Washington, 1958), 12. Bölüm.
 11. Bu argümanı aydınlatmak için var olan araştırmalardan yararlandım. Bkz. Elizabeth Borgwardt, *A New Deal for the World: America’s Vision for Human Rights* (Cambridge, Mass., 2006); Paul Gordon Lauren, *The Evolution of Human Rights: Visions Seen*, 2. baskı (Philadelphia, 2003), 5. Bölüm ve özellikle Simpson, *Human Rights*, 4. Bölüm.
 12. Kökenleri için bkz. William Draper Lewis, “An International Bill of Rights”, *Proceedings of the American Philosophical Society* 85, 5 (Eylül 1942): 445-47.
 13. Hersch Lauterpacht, “The Law of Nature, the Law of Nations, and the Rights of Man”, *Transactions of the Grotius Society* 29 (1943): 1-33; *Lauterpacht, An International Bill of Rights* (New York, 1945); Lauterpacht’tan daha fazla kaynak için aşağıya bakınız, 5. Bölüm; Robert P. Hillman, “Quincy Wright and the Commission to Study the Or-

- ganization of Peace", *Global Governance* 4, 4 (Ekim 1998): 485-499; Glenn Tatsuya Mitoma, "Civil Society and International Human Rights: The Commission to Study the Organization of Peace and the Origins of the UN Human Rights Regime", *Human Rights Quarterly* 30, 3 (Ağustos 2008): 607-630.
14. Bkz. Robert A. Divine, *Second Chance: The Rise of Internationalism in America during World War II* (New York, 1967), 22-23.
 15. Adil ve Kalıcı Barışın Temellerini Araştırma Komisyonu, *A Righteous Faith* (New York, 1942), 101, 103; ve *Six Pillars of Peace: A Study Guide* (New York, 1943), 72-81. Karş. Heather A. Warren, *Theologians of a New World Order: Reinhold Niebuhr and the Christian Realists, 1920-1948* (New York, 1997), özellikle 6. Bölüm.
 16. En eski yayınlar, "The Natural Law and Human Rights" (Windsor, Ontario, 1942), 18 Ocak 1942 tarihli ve kitapçık olarak yayımlanan bir ödül kabul konuşması ve "Natural Law and Human Rights", *Dublin Review* 210 (April 1942): 116-24. Sonrasında da birçok dile çevrilen *Les droits de l'homme et la loi naturelle*'i yazdı (New York, 1942). Maritain, "Christian Humanism", *Fortune*, Nisan 1942. Benzer görüşler sonrasında Katolik düşünce süresince dile getirilmeye devam etti; mesela bkz. Joseph T. Delos, "The Rights of the Human Person Vis-à-Vis the State and the Race", Delos vd., *Race-Nation-Person: Social Aspects of the Race Problem* içinde (New York, 1944), ya da Tibor Payzs, "Human Rights in a World Society", *Thought* 22, 85 (Haziran 1947): 245-68.
 17. Amerikan Yahudi Komitesi, Yahudilerin müdahale, ikili anlaşmalar veya azınlık rejimleri gibi savaş öncesi yöntemlerden "uluslararası mekanizmalara" geçtiğini açıkça ortaya koymuştu. Fakat savaş sonrasında insan haklarına azınlık haklarının vârisi muamelesi yap-sa da, kelimenin halk nezdindeki anlamını kesinlikle karşılamıyordu. American Jewish Committee, *To the Counsellors of Peace* (New York, [Mart] 1945), özellikle s. 13-24; ve "A Post-War Program for Jews", *The New Republic*, 30 Nisan 1945. Karş. Jacob Robinson, *Human Rights and Fundamental Freedoms in the Charter of the United Nations* (New York, 1946); ve "From Protection of Minorities to Promotion of Human Rights", *Jewish Year Book of International Law* 1 (1949): 115-51; aynı zamanda Mark Mazower, "The Strange Triumph of Human Rights, 1930-1950", *Historical Journal* 47, 2 (2004): 379-98.
 18. Wm. Roger Louis, *Imperialism at Bay: The United States and the Decolonization of the British Empire* (Oxford, 1977); Warren F. Kimball, *The Juggler: Franklin Roosevelt as Wartime Statesman* (Princeton, 1991), 7. Bölüm; ayrıca bkz. 3. Bölüm.
 19. Goebbels'ten akt. Karl Dietrich Bracher, *The Nazi Dictatorship: The Origins, Structure, and Effects of National Socialism*, çev. Jean Steinberg (New York, 1970), 10. İngilizlerin sessizliği üzerine, bkz. Simpson, *Human Rights*, 204-5, bu sessizliği İngilizlerin resmi beyannamelere karşı geleneksel antipatisine yoruyor. Papa ve Avrupa Katolik Kilisesi için özellikle bkz. "insan ve aile, doğaları itibarıyla Devlet'ten önce gelir ve Yaratıcı ikisine de güç ve haklar vermiş ve onlara inkâr edilemez doğal gereksinimleri karşı-layabilecek bir görev ve mesuliyet vermiştir" diyen Summi Pontificatus kararnamesi (20 Ekim, 1939); François ve Renée Bédarida (haz.), *La Résistance spirituelle 1941-1944: Les cahiers clandestins du "Témoignage chrétien"* (Paris, 2001), 159-86; ve Paul A. Han-nebrink, *In Defense of Christian Hungary: Religion, Nationalism, and Anti-Semitism, 1890-1944* (Ithaca, 2006), 170-80.
 20. Bkz. Dallek, *Franklin Roosevelt*, 419-20, 482; Kimball, *The Juggler*, 6. Bölüm, Kimball, "The Sheriffs: FDR's Postwar World", David B. Woolner vd. (haz.), *FDR's World: War,*

Peace, and Legacies içinde (New York, 2008); Robert C. Hilderbrand, *Dumbarton Oaks: The Origins of the United Nations and the Search for Postwar Security* (Raleigh, 1990); ve özellikle Christopher D. O'Sullivan, *Sumner Welles, Postwar Planning, and the Quest for a New World Order, 1937-1943* (New York, 2008). Amerikalıların bakış açısından (Monroe Doktrini'nin yarı küresel emniyet bölgesinin bazen genişletilmesini bazense korunmasını içeren), küresellik ve bölgesellik arasındaki ilişkiyi inceleyen genel tartışmalar için ayrıca bkz. Neil Smith, *American Empire: Roosevelt's Geographer and the Prelude to Globalization* (Berkeley, 2003), 14. Bölüm.

21. Hilderbrand, *Dumbarton Oaks*, 16.
22. *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers 1944 (General)* (New York, 1966), 791; Jebb'ten akt. Hilderbrand, *Dumbarton Oaks*, 92.
23. Charles Webster, "The Making of the Charter of the United Nations" (1946'daki bir dersten uyarlanmıştır), *The Art and Practice of Diplomacy* içinde (New York, 1962), 79. "Halkın barışı" hareketi olarak devam eden olayların arkasındaki düşünce için bkz. Lauren, *Evolution*, 5.-6. Bölüm. Karş. Farrokh Jhabvala, "The Drafting of the Human Rights Provisions of the UN Charter", *Netherlands International Law Review* 44 (1997): 3-31.
24. Dorothy B. Robins, *Experiment in Democracy: The Story of U.S. Citizen Organizations in Forging the Charter of the United Nations* (New York, 1971), 157; Vera Micheles Dean, *The Four Cornerstones of Peace* (New York, 1946), 9. Bu kitap, aslen Foreign Policy Association için hazırlanan kitapçıklardan oluşmaktadır ve 1944-45'te yayımlanmıştır.
25. Ralph Barton Perry, "Working Basis Seen", *New York Times*, 7 Ocak 1945. Karş. Robins, *Experiment*, 74-75, "asıl seçim ... kusurlu bir barış temsilcisi ile yeterli bir temsilci arasında değil, barışı bir kuşak boyunca sağlama alıp adım adım daha iyi bir şey haline getirecek kusurlu bir temsilci ile barışı sağlama konusunda hiçbir şey yapamayacak olan bir güç gösterisi arasında" yorumu yapan Hristiyan bir bültenden alıntı. Reinhold Niebuhr, "Is This 'Peace in Our Time'?" *The Nation*, 7 Nisan 1945. Brian Simpson, "ABD'de bile insan haklarının önemine vurgu yapmakta yetersiz kalmak temel bir eleştiri haline geldi" derken besbelli yanılıyor. Simpson, *Human Rights*, 251.
26. Robins, *Experiment*, 151; "This Is It", *Time*, 18 Haziran 1945.
27. José Cabranes, "Human Rights and Non-Intervention in the Inter-American System", *Michigan Law Review* 65, 6 (Nisan 1967): 1147-82, bu metin, zaptedilemeyen egemenliğe beslenen bağlılığın nedenlerine odaklanır. Karş. Lauren, *Evolution* ve Mary Ann Glendon, *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights* (New York, 2001).
28. Herbert V. Evatt, "Risks of a Big Power Peace", *Foreign Affairs* 24, 2 (Ocak 1946): 195-209; ve *The United Nations* (Oliver Wendell Holmes dersleri, 1947) (Cambridge, Mass., 1948).
29. Webster, "The Making", 86; Vandenberg'den akt. Clark M. Eichelberger, *Organizing for Peace: A Personal History of the United Nations* (New York, 1977); Virginia Gildersleeve, *Many a Good Crusade* (New York, 1954), 330-31. Smuts için, bkz. Mark Mazower, *No Enchanted Palace: The End of Empire and the Ideological Origins of the United Nations* (Princeton, 2009), 1. Bölüm [Mark Mazower, *Büyüülü Saray Yok*, çev. Nilüfer İ. Elçioğlu.

- İstanbul: Alfa Yayınları, 2013.]; ayrıca bkz. Saul Dubow, "Smuts, the United Nations, and the Rhetoric of Race and Rights", *Journal of Contemporary History* 41, 1 (2008): 45-74. İnsan Hakları Komisyonu'nun, Birleşmiş Milletler Amerikan Birliği'yle birlikte Hristiyan ve Yahudi temsilcilerin de etkisiyle sözleşmeye yaptığı eklemeleri için bkz. Eichelberger, *Organizing for Peace*, 269-72; Robins, *Experiment*, 129-32; Benjamin V. Cohen, "Human Rights under the United Nations Charter", *Law and Contemporary Problems* 14, 3 (Yaz 1949): 430-37, s. 430-31'de; karş. William Korey, *NGOs and the Universal Declaration of Human Rights* (New York, 1998), 1. Bölüm Ayrıca bkz. *Frederick Noldé's memories in Free and Equal: Human Rights in Ecumenical Perspective* (Cenevre, 1968).
30. "Les droits fondamentaux de l'homme, base d'une restauration du droit international", *Annuaire de l'Institut de Droit International* 41 (1947): 153-54.
31. Karş. Albert Verdoodt, *Naissance et signification de la Déclaration universelle des droits de l'homme* (Louvain, 1964); ve en kapsamlısı, Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent* (Philadelphia, 1999).
32. Bkz. Jason Berger, *A New Deal for the World: Eleanor Roosevelt and American Foreign Policy* (New York, 1981).
33. The Ligue des Droits de l'Homme, 1936'daki Dijon Konferansı'nda, Dreyfus davasından beri savunulan siyasi ve medeni haklara ek olarak yeni birtakım toplumsal haklara da ihtiyaç duyulduğunu bildirdi; bkz. Ligue des Droits de l'Homme, *Le Congrès national de 1936: Compte-rendu sténographique* (Paris, 1936), 219-305 ve 415-23, "Projet de complément à la Déclaration des Droits de l'Homme." Savaş sonrası toplumsal haklar için ayrıca bkz. Georges Gurvitch, *The Bill of Social Rights* (New York, 1946).
34. Cass Sunstein'deki anlatıya bkz. *The Second Bill of Rights: FDR's Unfinished Revolution and Why We Need It More than Ever* (New York, 2004). New Deal planının 1937 sonrasında bireysel haklara doğru gösterdiği eğilim, Alan Brinkley'in *The End of Reform: New Deal Liberalism in Recession and War* (New York, 1995) kitabının temel tezi, fakat yine de Brinkley bu hak temelli radikallikten uzaklaşma ile savaş zamanı enternasyonalizmini birbirine bağlamak için hiçbir çaba göstermez.
35. Daha genel bir çerçeve için benim makaleme bkz. "Personalism, Community, and the Origins of Human Rights", Stefan-Ludwig Hoffmann (haz.), *A History of Human Rights in the Twentieth Century* içinde (Cambridge, 2010). Roosevelt üzerine, bkz. Glendon, *A World Made New*; Humphrey üzerine, bkz. Clinton Timothy Curle, *Humanité: John Humphrey's Alternative Account of Human Rights* (Toronto, 2007).
36. Özellikle bkz. A.J. Hobbins, "René Cassin and the Daughter of Time: The First Draft of the Universal Declaration of Human Rights", *Fontanus* 2 (1989): 7-26, çoğunlukla milliyetçi olan yayınlar içinde tek bir kurucuya başarı atfetmeye teşebbüs eden tek belge.
37. René Cassin, "L'État-Léviathan contre l'homme et la communauté humaine", *Nouveaux cahiers*, Nisan 1940, tekrar basım Cassin, *La pensée et l'action* (Paris, 1972), XII. Pius'un Summi Pontificatus kararnamesinden alıntı. Yalnızca XII. Pius için geçerli olarak, insanlığın hitabeti daha eski, yüzyılın başında yeni-Kantçı düşünceleri büyük ölçüde tahundan eden bir bağ kurmuş olabilir. Cassin üzerine bkz. Marc Agi, *René Cassin, fantassin des droits de l'homme* (Paris, 1979); Eric Pateyron, *La contribution française à la rédaction de la Déclaration universelle des droits de l'homme: René Cassin et la Commission consultative des droits de l'homme* (Paris, 1998); ve J.M. Winter, *Dreams of Peace and Freedom: Utopian Moments in the Twentieth Century* (New Haven, 2006), 2.

Bölüm. Cassin'in bu dönemle ilgili görüşlerinden tadımlık bir bölüm için bkz. Cassin, "The United Nations and Human Rights", *Free World* 12, 2 (Eylül 1946): 16-19; "The UN Fights for Human Rights", *United World* 1, 4 (Mayıs 1947): 46-48; ya da "La Déclaration Universelle des Droits de l'Homme", *Évidences* 1 (1949). Hatıralar için bkz. Cassin'in çeşitli makaleleri, *La pensée et l'action*. Bibliyografya ve yadigarlar için bkz. *Revue des droits de l'homme*'un özel sayısı (Aralık 1985).

38. Edward Said, *Out of Place* (New York, 1999), özellikle s. 265. [Edward Said, *Yersiz Yurtsuz: Amlar*, çev. Aylin Ülçer. İstanbul: Metis Yayınları, 2014.] Malik üzerine kapsamlı bir araştırmannın eksikliği hissediliyor ama onun önce öğrenim gördüğü, sonrasında ise eğitim verdiği Beyrut Amerikan Üniversitesi'nin temellerine öncülük eden Amerikan misyonerliğine karşı sadakatini ve dindarlığını vurgulayan Raja Choueri'nin aydınlatıcı çalışması için bkz. *Charles Malik: Discours, droits de l'homme, et ONU* (Beyrut, 1998). Malik'in Hristiyan kişiselciliğini açıkça, tam anlamıyla desteklediği örnek için; E/CN.4/SR.14 (1947), özellikle de 3-4.
39. John Humphrey, *Human Rights and the United Nations: A Great Adventure* (Dobbs Ferry, 1983), 65-66. Sık sık dünya tarihindeki ilk hak beyannamesi olduğu söylenen Bogotà beyannamesi, Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin (1924) gerisinde kalmıştır.
40. Bu noktada "küçük devletlerin" rolü üzerine övgü dolu bir değerlendirme için bkz. Glendon, "The Forgotten Crucible: The Latin American Influence on the Universal Human Rights Idea", *Harvard Human Rights Journal* 16 (2003): 27-40; ve özellikle Susan Waltz, "Reclaiming and Rebuilding the History of the Universal Declaration of Human Rights", *Third World Quarterly* 23, 3 (2002): 437-48; ve Waltz, "Universalizing Human Rights: The Role of Small States in the Construction of the Universal Declaration of Human Rights", *Human Rights Quarterly* 23 (2001): 44-72. Latin Amerika için, karşı Paolo G. Wright-Carrozza, "From Conquest to Constitutions: Retrieving a Latin American Tradition of the Idea of Human Rights", *Human Rights Quarterly* 25, 2 (Mayıs 2003): 281-313.
41. Bkz. UNESCO, *Human Rights: Comments and Interpretations*, Sunuş Maritain (New York, 1948), 9; [Melville Herskovits vd.], "Statement on Human Rights", *American Anthropologist*, n.s., 49 (1947): 539-43, ve 50 (1948): 351-55, 543'te; farklılık için Julian Steward'ın antropolojik savunmanın artık evrenselcilik eleştirisini de içerir; karşı Karen Engle, "From Skepticism to Embrace: Human Rights and the American Anthropological Association from 1947-1999", *Human Rights Quarterly* 3 (2001): 536-59.
42. BM ETK Kar. 75 (V), 5 Ağustos 1947; Humphrey, *Human Rights and the United Nations*, 28; Mehta, akt. Manu Bhagavan, "A New Hope: India, the United Nations and the Making of the Universal Declaration of Human Rights", *Modern Asian Studies* 44, 2 (Mart 2010): 311-47.
43. Charles Malik, "How the Commission on Human Rights Forged Its Draft of the First Covenant", *United Nations Weekly Bulletin*, 1 Haziran 1950.
44. Bkz. Andrew Martin, "Human Rights and World Affairs", *Year Book of World Affairs* 5 (1951): 44-80, s. 48'de.
45. George L. Kline, "Changing Attitudes toward the Individual", Cyril Black (haz.), *The Transformation of Russian Society* içinde (Cambridge, 1960); John N. Hazard, "The Soviet Union and a World Bill of Rights", *Columbia Law Review* 47, 7 (Kasım 1947): 1095-1117; Rupert Emerson ve Inis L. Claude, Jr., "The Soviet Union and the United

- Nations: An Essay in Interpretation", *International Organization* 6, 1 (Şubat 1952): 20-21. Sovyetler ve Evrensel Bildirge'yle ilgili en iyi anlatılardan biri için bkz. Kamleshwar Das, "Some Observations Relating to the International Bill of Human Rights", *Indian Yearbook of International Affairs* 19 (1986): 12-15, aklı. BM Bel. E/CN.4/SR.89, 12.
46. Jennifer Amos, "Embracing and Contesting: The Soviet Union and the Universal Declaration of Human Rights, 1948-1958", Hoffmann (haz.), *A History of Human Rights* içinde ve Waltz, "Universal Rights: The Contribution of Muslim States", *Human Rights Quarterly* 26 (2004): 813-19.
47. "Beyanname bazı açılardan gerçeğe uygun değildi, çünkü insanı yalıtılmış bir birey olarak tanımlıyor ve onun aynı zamanda toplumun bir parçası olduğu gerçeğini görmezden geliyordu." BM Bel. A/PV.183 (1948), 916. Başka birçok şeyin yanında Sovyet hukukunda da uzman olan Harvard Hukuk Fakültesi'nden Harold Berman, SSCB'nin insan haklarına yaklaşımının tüm kusurları bir yana, "bireyciliğin hukukta olduğu kadar ruhsal yaşamda da yaşadığı çöküşe tanıklık eden yirminci yüzyıl krizine verilen samimi bir yanıt" olduğunu ancak 1965'e gelindiğinde yazabildi. Berman, "Human Rights in the Soviet Union", *Howard Law Journal* 11 (Bahar 1965): 341.
48. Örneğin bkz. Ivo Lapenna, *Conceptions soviétiques de droit international public* (Paris, 1954), 222-23, 293-99. Bunun da ötesinde 1948 sonrasında "uluslararası sosyalist yasayı" formüle etme girişimlerinin insan haklarına hiçbir şekilde öncelik vermediği görülebilir. Agy. 149-53. Daha geniş anlamda Sovyetlerin BM'deki yeri için bkz. Alexander Dallin, *The Soviet Union at the United Nations: An Inquiry into Objectives and Motives* (New York, 1962).
49. Tümü 1949'un başlarında ortaya çıkan yasa tasarıları için bkz. BM Gen. Kur. Kar. 265 (III) (Güney Asyalılar), 272 (III) (Macaristan ve Bulgaristan), ve 285 (III) (Büyükelçinin oğlunun gönlünü kaptırdığı, Şili'den getirilen Sovyet eşler). Ayrıca daha sonradan bkz. BM Gen. Kur. Kar. 294 (IV) (1949) ve 385 (V) (yine Macaristan ve Bulgaristan).
50. Mesela bkz. Louis Sohn ve Thomas Buergenthal üzerindeki etkileri, *International Protection of Human Rights* (Indianapolis, 1973). Güney Afrika'daki erken dönem faaliyetleri için bkz. R. B. Ballinger, "UN Action on Human Rights in South Africa", Evan Luard (haz.), *The International Protection of Human Rights* içinde (Londra, 1967).
51. Bkz. Martin, "Human Rights in the Paris Peace Treaties", *British Yearbook of International Law* 24 (1947) ve Stephen D. Kertesz, "Human Rights in the Peace Treaties", *Law and Contemporary Problems* 14, 4 (Güz 1949): 627-46; ve Mindszenty çevresinde (BM de dahil olmak üzere) uluslararası düzlemde koparılan yaygara hakkında başarılı bir analiz için bkz. Gaetano Salvemini, "The Vatican and Mindszenty", *The Nation*, 6 Ağustos 1949.
52. Bu dönem henüz ayrıntılı bir şekilde analiz edilmedi ama şimdilik bkz. Barbara Metzger, "Towards an International Human Rights Regime during the Inter-war Years: The League of Nations' Combat of Traffic in Women and Children", Kevin Grant vd. (haz.), *Beyond Sovereignty: Britain, Empire, and Transnationalism* içinde (New York, 2007); Keith David Watenpaugh, "'A Pious Wish Devoid of All Practicability': The League of Nations' Eastern Mediterranean Rescue Movement and the Paradox of Interwar Humanitarianism", *Histories of Humanitarianism* (Nisan 2009); ve Claudena M. Skran, *Refugees in Inter-War Europe: The Emergence of a Regime* (Oxford, 1995). Fakat insancılığı, çağdaş varsayımları yansıtan insan haklarıyla birleştirmek anakronizmdir.

53. Karş. Daniel Maul, *Menschenrechte, Sozialpolitik und Dekolonisation: Die Internationale Arbeitsorganisation (IAO) 1940-1970* (Essen, 2007); İngilizce için bkz. Maul, "The International Labour Organization and the Struggle against Forced Labour", *Labor History* 48, 4 (2007): 477-500 ve "The International Labour Organization and Human Rights", Hoffmann (haz.), *A History of Human Rights* içinde.
54. Aron'dan akt. Marco Duranti, "Conservatism, Christian Democracy, and the European Human Rights Project, 1945-1950" (Yale Üniversitesi doktora tezi, 2009), 88; E.H. Carr, "The Rights of Man", UNESCO, haz., *Human Rights* içinde, 20. Carr'ın sosyal korumanın farklı mekanizmalar aracılığıyla sağlanmasını resmî olarak güvence altına almanın soyutlanmasına karşı çıkan argümanını karşılaştırınız. "Ne siyasi haklar ne de siyasi ilkeler, çağdaş dünyanın esas dertleridir. Demokrasinin geleceğinin çoğu zaman ve haklı olarak onun tam istihdam sorununu çözmeye yeteneğiyle ilişkilendirilmesi, siyasi bağlılığın toplumsal ve ekonomik hedeflerden geçtiğini ortaya koyuyor." Carr, *Nationalism and After* (Londra, 1945), 63. [Edward Hallett Carr, *Milliyetçilik ve Sonrası*, çev. Osman Akinhay. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.]
55. Karş. Mark Philip Bradley, "The Ambiguities of Sovereignty: The United States and the Global Human Rights Cases of the 1940s and 1950s", Douglas Howland ve Luise White (haz.), *The Art of the State: Sovereignty Past and Present* içinde (Bloomington, 2008).
56. G.K.A. Bell, *Christianity and World Order* (Harmondsworth, 1940), 104; Bell, "The Church in Relation to International Affairs" (Chatham House'taki konuşmadan), *International Affairs* 25, no. 4 (Ekim 1949): 407, 409; Emil Brunner, "Das Menschenbild und die Menschenrechte", *Universitas* 2, 3 (Mart 1947): 269-74 ve 2, 4 (Nisan 1947): 385-91, 269'da; karş. R.M. MacIver (haz.), *Great Expressions of Human Rights* (New York, 1950), büyük ölçüde dindar yazarlar ve dinî içeriklerle, ünlü Amerikalı Katolik ilahiyatçı John Courtney Murray'nin bireyseli ve komüniter yorumlamalarıyla birlikte. Karş. Richard McKeon, "The Philosophic Bases and Material Circumstances of the Rights of Man", UNESCO, haz., *Human Rights* içinde ve otobiyografik ve başka düşünceler, McKeon, *Freedom and Reason and Other Essays* içinde, haz. Zahava McKeon (Chicago, 1990) ve bu kitabın, hakların 1970'lerdeki felsefi dirilişi üzerine yazılan sonsözü.
57. Gerhard Ritter, "Ursprung und Wesen der Menschenrechte", *Historische Zeitschrift* 169, 2 (Ağustos 1949): 234. Bu paragraflar benim bir makalemi takip ediyor: "The First Historian of Human Rights", *American Historical Review* 116, no. 1 (2016).
58. Ritter, "Die englisch-amerikanischen Kirchen und die Friedensfrage", *Zeitwende* 18 (1949): 459-70, alıntı s. 469'da. Amsterdam'daki Dulles ve Nolde için, bkz. Dulles, "The Christian Citizen in a Changing World", ve Nolde, "Freedom of Religion and Related Human Rights", *World Council of Churches, Man's Disorder and God's Design* içinde, c. 4: *The Church and the International Disorder* (Londra, 1948), 73-189, özellikle de uluslararası insan hakları beyannameşi üzerine s. 107-8. Dünya Kiliseler Konseyi'nde insan haklarının merkeziliği üzerine farklı bir görüş için, bkz. John Nurser, *For All Peoples and All Nations: The Ecumenical Church and Human Rights* (Washington, 2005). Malik'in kendisi de Nolde'nin daha sonraki anılarına bir önsöz yazıp, "Eğer vicdan hürriyetiyle ilgili maddeyi atarsak, yani eğer insanın mutlak özgürlüğü herhangi bir şekilde, en ufak bir hileyle bile kısıtlanırsa Beyanname'den geriye kalana karşı ilgilim tamamen sönermiş gibi hissettim" sözleriyle bir tanıklıkta bulunmuştur. Malik, "The Universal

Declaration of Human Rights”, *Nolde, Free and Equal* içinde, 10. Yine benzer bir tarzda, Malik ve Nolde’nin Marion V. Royce ve Wesley F. Rennie’nin derlediği kitapta yer alan makalelerine bkz. *We, the People, and Human Rights: A Guide to Study and Action* (New York, 1949).

59. Akt. Simpson, *Human Rights*, 227.
60. William D. Irvine, *Between Justice and Politics: The Ligue des Droits de l’Homme, 1898-1945* (Stanford, 2007).
61. Öte yandan sosyal demokrat bir anlatı için, bkz. Willy Strzelewicz, *Der Kampf um Menschenrechte: Von der amerikanischen Unabhängigkeitserklärung bis zur Gegenwart* ([Stockholm, 1943] Hamburg 1947). Lora Wildenthal’ın çalışması, savaştan sonra kişisel özgürlükler için ortaya konan eylemliliklerin, faaliyetlerin içeriklerini çok da değiştirmeden yeni bir uluslararası dile bazı anırtırmalarda bulunduğunu gösterir. Wildenthal, “Human Rights Activism in Occupied and Early West Germany: The Case of the German League for Human Rights”, *Journal of Modern History* 80, 3 (Eylül 2008): 515-56. Savaş sonrası BM ve Amerikan Medeni Özgürlükler Birliği de benzer çıkarımlarda bulunur.
62. Wolfram Kaiser, *Christian Democracy and the Origins of the European Union* (Cambridge, 2007). Karş. Michael Newman, *Socialism and European Unity: The Dilemma of the Left in Britain and France* (Londra, 1983).
63. Duranti, “Conservatism”, ki burada kullanıyorum.
64. Aimé Césaire, *Discourse on Colonialism*, çev. Joan Pinkham (New York, 1972), 17. Fransa’nın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi aleyhindeki tutumu, Duranti’nin “Conservatism”inde anlatılmıştır. Bekçika ve Hollanda konusunda ise yapılması gereken çok şey vardır, yine de bkz. Peter Malcontent, “Myth or Reality? The Dutch Crusade against the Human Rights Violations in the Third World, 1973–1981”, Antoine Fleury, vd. (haz.), *Les droits de l’homme en Europe depuis 1945* içinde (Bern, 2003).
65. Kıbrıs hakkında, bkz. Simpson, *Human Rights*, 17-19. Bölüm. Lawless hakkında, bkz. Ian Brownlie, “The Individual before Tribunals Exercising International Jurisdiction”, *International and Comparative Law Quarterly* 11, 3 (1962): 701-20; ve Jack Greenberg ve Anthony R. Shalit, “New Horizons for Human Rights: The European Convention, Court, and Commission of Human Rights”, *Columbia Law Review* 63 (1963): 1384-1412. Dosya yükü için bkz. Steven Greer, *The European Convention on Human Rights: Achievements, Problems, and Prospects* (Cambridge, 2006), 1. Bölüm, özellikle de sayfa 34-35’te yer alan tablolar.
66. Bu iddia, steno kayıtlarının kapsamlı bir analizine dayanmaktadır. Nürnberg ve Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi üzerine bkz. Donald Bloxham, *Genocide on Trial: War Crimes Trials and the Formation of Holocaust History and Memory* (Oxford, 2001); ve Mira Siegelberg, “The Origins of the Genocide Convention”, *Columbia Undergraduate Journal of History* 1, 1 (2005): 34-57.

Üçüncü Bölüm: Sömürgecilik Karşıtlığı Neden Bir İnsan Hakları Hareketi Değildi?

1. Akt. Dixee R. Bartholomew-Feis, *The OSS and Ho Chi Minh: Unexpected Allies in the War against Japan* (Lawrence, 2006), 243.

2. Ho Chi Minh, "Declaration of Independence of the Democratic Republic of Vietnam", *On Revolution: Selected Writings 1920-66* içinde (haz.) Bernard B. Fall (New York, 1967), 143.
3. Agy., vurgu yazara ait. Jack Rakove'a göre, daha "bildirgenin gerekçesi yazılırken Jefferson ne bireylerin eşitliği konusuna yüklenmeye ne de hukukun kimi zaman yarattığı ve çoğu zaman sürdürdüğü sayısız toplumsal farklılığı ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Bildirgede öne sürülen temel eşitlik biçimi, kendi kendini yöneten topluluklar olarak tanımlanan insanlar arası eşitlikti. Rakove, "Jefferson, Rights, and the Priority of Freedom of Conscience", Robert Fatton, Jr. ve R.K. Ramazani (haz.), *The Future of Liberal Democracy: Thomas Jefferson and the Contemporary World* içinde (New York, 2004), 51.
4. Laurent Dubois, Haiti Devrimi'yle ilgili benzer bir iddia öne sürer ve aynı dönemde yazan Lynn Hunt da onu izler. Laurent Dubois, *A Colony of Citizens: Revolution and Slave Emancipation in the French Caribbean, 1787-1804* (Chapel Hill, 2004). Lynn Hunt, *Inventing Human Rights: A History* (New York, 2007), 4. Bölüm.
5. Karş. Florence Bernault, "What Absence Is Made Of: Human Rights in Africa", Jeffrey N. Wasserstrom vd. (haz.), *Human Rights and Revolutions* içinde (Lanham, 2000), özellikle s. 128.
6. Akt. Raoul Girardet, *L'idée coloniale en France* (Paris, 1972), 183.
7. Bu bağlamda Bonny Ibhawoh'un kitabı *Imperialism and Human Rights: Colonial Discourses of Rights and Liberties in African History*'nin (Albany, 2007) adı [Emperyalizm ve İnsan Hakları: Afrika Sömürge Tarihindeki Haklar ve Özgürlükler Söylemleri] oldukça yanıltıcıdır. Gana'da on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ilginç bir yerli haklar hareketinin sonraki gelişmelerin öncüsü olduğu iddiaları için, karş. S.K.B. Asante, "The Neglected Aspects of the Gold Coast Aborigines Rights Protection Society", *Phylon* 36, 1 (1975): 32-45.
8. Erez Manela, *The Wilsonian Moment: Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism* (Oxford, 2007).
9. Atlantik Bildirisi'ne savaş devam ederken Müttefikler tarafından getirilen bir yorum için, bkz. Wm. Roger Louis, *Imperialism at Bay: The United States and the Decolonization of the British Empire, 1941-1945* (New York, 1978). Ayrıca bkz. Neil Smith, *American Empire: Roosevelt's Geographer and the Prelude to Globalization* (Berkeley, 2003), 13. Bölüm Roosevelt'ten akt. Robert Dallek, *Franklin Roosevelt and American Foreign Policy 1932-1945* (Oxford, 1979), 324.
10. Kendi kaderini tayin etme hakkını Evrensel Bildirge'ye dahil etme çabaları, önceki bölümde de değinildiği üzere, büyük ölçüde Sovyet ve Doğu Bloku temsilcilerini ilgilendiriyordu ve bu teklif reddedildi. Ho için bkz. William J. Duiker, *Ho Chi Minh: A Life* (New York, 2000), 341.
11. Elizabeth Borgwardt, *A New Deal for the World: America's Vision for Human Rights* (Cambridge, Mass., 2005); Borgwardt, "'When You State a Moral Principle, You Are Stuck With It': The 1941 Atlantic Charter as a Human Rights Instrument", *Virginia Journal of International Law* 46, 3 (Bahar 2006): 501-62.
12. Paul Kennedy, *The Parliament of Man: The Past, Present, and Future of the United Nations* (New York, 2006), 179. Ibhawoh tarafından incelenen Nijeryalılar arasında, "[Evrensel Bildirge'nin] ortaya çıkışı, Atlantik Bildirgesi'ni izleyen kendi kaderini tayin etme hakkı

- konusunda tutkulu tartışmaları tetiklemedi" (160). Bildirge zaten kendi kaderini tayin etme konusuna değinmediğinden bu hiç de şaşırtıcı değil.
13. Mohandas Gandhi, "A Letter Addressed to the Secretary-General of UNESCO", Jacques Maritain (haz.), *Human Rights: Comments and Interpretations* içinde (New York, 1948); Jawaharlal Nehru, "To the United Nations" (Kasım 1948), *Independence and After* içinde (Delhi, 1949). Karş. G.S. Pathak, "India's Contribution to the Human Rights Declaration and Covenants", L.M. Singhvi (haz.), *Horizons of Freedom* içinde (Delhi, 1969).
 14. Komünist kaynaklar ve kuruluşlarla 1927 yılında Brüksel'de kurulan Cemiyet için bkz. Vijay Prashad, *The Darker Nations: A People's History of the Third World* (New York, 2007), 31-50.
 15. Panoramik bir bakış açısı için bkz. Christopher Bayly and Tim Harper, *Forgotten Wars: Freedom and Revolution in Southeast Asia* (Cambridge, Mass., 2007), Atlantik ve BM Bildirgesi'nin etkisi için özellikle 127, 141.
 16. Şimdiye kadarki en iyi çalışma için bkz. Kweku Ampiah, *The Political and Moral Imperatives of the Bandung Conference: The Reactions of the US, UK, and Japan* (Kent, 2007).
 17. "Declaration to the Colonial Peoples of the World", Kwame Nkrumah, *Revolutionary Path* içinde (New York, 1973).
 18. Metin için bkz. Rachel, *Human Rights in Africa: From the OAU to the African Union* (Cambridge, 2004), Ek 1, 271'de.
 19. C.L.R. James, *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution*, yeni basım (New York, 1963), 24, 116, 139.
 20. Aimé Césaire, *Discourse on Colonialism*, çev. Joan Pinkham (New York, 1972), 15. Karş. Léopold Sédar Senghor, "L'UNESCO", *Négritude et humanisme* içinde (Paris, 1964); ya da "La Négritude est un humanisme du XXe siècle", *Négritude et civilisation de l'universel* içinde (Paris, 1977). Arka planı için, Gary Wilder, *The French Imperial Nation-State: Négritude and Colonial Humanism between the World Wars* (Chicago, 2005).
 21. Örneğin Senghor yönetimindeki Senegal, 1976 Ocak'ında Dakar'da Namibya üzerine bir konferansa ev sahipliği yapmış, onun heyecanıyla Kéba M'baye de Güney Afrika'nın illegal vasiliğini itham ederek, sömürgecilik karşıtlığı ve insan hakları temelinde kendi "evrensel medeniyeti" için çağrıda bulunmuştur. Konunun ilerleyişi ve Dakar Bildirgesi'yle ilgili bkz. *Revue des droits de l'homme* 9, 2-3 (1976).
 22. Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth*, önsöz Jean-Paul Sartre, çev. Constance Farrington (New York, 1963), 317. [Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri*, çev. Şen Süer. İstanbul: Versus Yayınları, 2016.]
 23. W.E.B. Du Bois, "750,000,000 Clamoring for Human Rights", *New York Post*, 9 Mayıs 1945, tekrar basım *Writings by W. E. B. in Periodicals Edited by Others*, haz. Herbert Aptheker, 4 cilt (Millwood, 1982), 4: 2-3. Ayrıca bkz. Du Bois, "The Colonies at San Francisco", *Trek* (Johannesburg), 5 Nisan 1946, tekrar basım agy., 4: 6-8.
 24. Bkz. Louis, *Imperialism at Bay*, bölüm III-IV ve Gordon W. Morrell, "A Higher Stage of Imperialism? The Big Three, the UN Trusteeship Council, and the Early Cold War", R.M. Douglas vd. (haz.), *Imperialism on Trial: International Oversight of Colonial Rule in Historical Perspective* içinde (Lanham, 2006).

25. Yine de XI. Bölüm olan “Declaration Regarding Non-Self-Governing Territories”ın [Kendi Kendini Yönetmeyen Ülkelere Ait Bölgeler Hakkında Bildirge] aksine, vasilike sistemi en azından “her bir bölgenin ve o bölgede yaşayan halkın belirli durumlarda uygun düşecek biçimde kendi kendilerini yönetmeye yönelik ilerici gelişmelere ya da bağımsızlığa” vurgu yapan 76. maddedeki olasılığa açtı. Harold Karan Jacobson için bkz. “The United Nations and Colonialism: A Tentative Appraisal”, *International Organization* 16, 1 (Kış 1962): 45. Vasilikle ilgili külliyat şaşırtıcı biçimde zayıftır, fakat bkz. William Bain, *Between Anarchy and Society: Trusteeship and the Obligations of Power* (Oxford, 2003), 5. Bölüm, özellikle Atlantik Bildirgesi’yle ilgili olan sayfalar 108-14. Kendi kendini yönetmeyen bölgeler çerçevesindeki adli gelişmeler için bkz. Yassin El-Ayouty, *The United Nations and Decolonization: The Role of Afro-Asia* (Lahey, 1971).
26. Akt. Martin Duberman, *Paul Robeson: A Biography* (New York, 1989), 297.
27. Bunlar Evan Luard’ın *A History of the United Nations* kitabının alt başlıklarıdır, 2 cilt (New York, 1982, 1989), sırasıyla 1945-1955 ve 1955-1965 dönemini kapsıyor. Karş. Jacobson, “The United Nations” ve David W. Wainhouse, *Remnants of Empire: The United Nations and the End of Colonialism* (New York, 1964).
28. Bu olaylar Lorna Lloyd tarafından kaleme alınan birkaç makalede detaylı bir şekilde incelendi, “A Family Quarrel: The Development of the Dispute over Indians in South Africa”, *Historical Journal* 34, 3 (1991): 703-25; ve “A Most Auspicious Beginning: The 1946 United Nations General Assembly and the Question of the Treatment of Indians in South Africa”, *Review of International Studies* 16, 2 (Nisan 1990): 131-53. Ayrıca bkz. Mark Mazower, *No Enchanted Palace: The End of Empire and the Ideological Origins of the United Nations* (Princeton, 2009), 4. Bölüm [Mark Mazower, *Büyülü Saray Yok*, çev. Nilüfer İ. Elçiöğlu. İstanbul: Alfa Yayınları, 2013.]
29. Genel tartışma ile Birinci ve Altıncı Komisyonların birleşik oturumdaki ilk tartışmasını karşılaştırınız. BM Bel. A/C.1&6/SR.1-6 (1946) ve A/PV.50-52 (1946). Örneğin Carlos Romulo, iki tartışmada da Kızılderililer lehine konuşmuştur: A/C.1&6/SR.3 (1946), 29-30 ve A/PV.51 (1946), 1028-30.
30. Diğer yönlerden harikulade bir çalışma üretmiş olan Marilyn Lake ve Henry Reynolds’ın kitabındaki yanıltıcı sonuç bölümünü karşılaştırınız, *Drawing the Global Colour Line: White Men’s Countries and the International Challenge of Racial Equality* (Cambridge, 2008).
31. BM Gen. Kur. Kar. 44 (I), 8 Aralık 1946. Güney Batı Afrika kararı da büyük bir öneme sahipti. Örneğin bkz. R.B. Ballinger, “UN Action on Human Rights in South Africa”, Evan Luard (haz.), *The International Protection of Human Rights* içinde (Londra, 1967).
32. Akt. Ampiah, *The Political and Moral Imperatives*, 147. Kendi kaderini tayin konusunun BM siyasetine sızışı üzerine benim de yararlandığım bir analiz için, bkz. Benjamin Rivlin, “Self-Determination and Colonial Areas”, *International Conciliation* 501 (Ocak 1955): 193- 271; Muhammad Aziz Shukri, *The Concept of Self-Determination at the United Nations* (Damascus, 1965); ve Rupert Emerson, “Self-Determination”, *American Journal of International Law* 65, 3 (Temmuz 1971): 459-75. Örgüte daha büyük etkileri için, bkz. D.N. Sharma, *The Afro-Asian Group in the United Nations* (Allahabad, 1969); David A. Kay, “The Politics of Decolonization: The New Nations and the United Nations Political Process”, *International Organization* 21, 4 (Güz 1967): 786-811; ve Kay, *The New Nations in the United Nations, 1960-1967* (New York, 1970).

33. BM Bel. A/C.3/SR.292 (1950), 133.
34. BM Gen. Kur. Kar. 421 (V), 4 Aralık 1950.
35. BM Bel. A/C.3/SR.361 (1951), 84.
36. BM Bel. A/C.3/SR.362 (1951), 90.
37. BM Bel. A/C.3/SR.366 (1951), 115.
38. BM Bel. A/PV.375 (1952), 517-18.
39. BM Gen. Kur. Kar. 545 (VI), 5 Şubat 1952. Bu yasa tasarısı ayrıca, "Kendi Kendini Yönetemeyen Devletlere Ait Bölgelerin, yönetim sorumluluğunu üstüne alan tüm devletlerin, bu hakla ilgili farkındalık yaratması gerektiğini" söylüyordu ki, bu da bildirgenin XI. Bölümü'nü resmen olmasa bile re'sen yeniden düzenlemiş oluyordu. 1970'lere kadar önde gelen uluslararası hukukçular, geriye dönük olarak yapılan bu değişikliğe bildirgenin kendi yasa değişikliği prosedürlerinin yasadışı bir uygulaması olarak saldırı. Bkz. Leo Gross, "The Right of Self-Determination in International Law", Martin Kilson (haz.), *New States in the Modern World* içinde (Cambridge, Mass., 1975). BM'de kendi kaderini tayin ve haklar üzerine süregelen tartışma için, bkz. Roger Normand ve Sarah Zaidi, *Human Rights at the UN: The Political History of Universal Justice* (New York, 2008), 212-24.
40. Louis Henkin, "The United Nations and Human Rights", *International Organization* 19, 3 (Yaz 1965): 513.
41. Vernon Van Dyke, *Human Rights, the United States, and the World Community* (Oxford, 1970), 77.
42. Kay, *New Nations*, 87; karşı. Kay, "The Politics of Decolonization", 802. Ayrıca konuyla ilgili birçok farklı analiz için bkz. Hedley Bull ve Adam Watson'ın derlediği *The Expansion of International Society* (Oxford, 1984), özellikle de Bull'un "The Revolt against the West" ve R.J. Vincent'in "Racial Equality" makaleleri.
43. BM Gen. Kur. Kar. 1514 (XV), 14 Aralık 1960; Amílcar Cabral, "Anonymous Soldiers for the United Nations" (Aralık 1962), *Revolution in Guinea: Selected Texts* içinde, çev. Richard Handyside (New York, 1969), 50-51. Sharpeville'den sonra bkz. BM Gen. Kur. Kar. 1598 (XV), 15 Nisan 1961, yalnızca Portekiz'in aleyhte oyuyla kabul edildi ve sonrasında 1663 (XVI), 28 Kasım 1961; 1881 (XVIII), 11 Ekim 1963; ve 1978 (XVIII), 17 Aralık 1963. Yorum için ise, bkz. Ballinger, "UN Action", Moses E. Akpan, *African Goals and Diplomatic Strategies in the United Nations* (North Quincy, 1976); ve Audie Klotz, *Norms in International Relations: The Struggle against Apartheid* (Ithaca, 1995), özellikle s. 44-55. Aynı yıllarda, uzunca bir süredir kızıpşan Güney Batı Afrika anlaşmazlığı konusunda çözümler ve Uluslararası Adalet Divanı'nın, diğer Afrika ülkelerinin dava açmak için forumda yeri olmadığına yönelik çarpıcı kararı da vardı.
44. BM Gen. Kur. Kar. 1775 (XVII), 7 Aralık 1962; 1904 (XVIII), 20 Kasım 1963; 2106A (XX), 21 Aralık 1965; ve 2131 (XX), 21 Aralık 1965.
45. Afrika ve Asya ülkelerinden oluşan koalisyonu, İhtiyari Protokol'le birlikte bireysel şikâyetlere imkân tanımayı amaçlayan medeni ve siyasi haklar vaat edilmesine rağmen, uygulama koşullarının son dakikada revize edilmesi ciddi bir sorundu. Örneğin bkz. Egon Schwelb, "Notes on the Early Legislative History of the Measures of Implementation of the Human Rights Covenants", *Mélanges offerts à Polys Modinos: Problèmes des droits de l'homme et de l'unification européenne* içinde (Paris, 1968); ve Samuel Hoare,

"The United Nations and Human Rights: A Brief History of the Commission on Human Rights", *Israel Year Book of Human Rights* 1 (1971): 29-30.

46. Korkunç ihlaller ve bundan birkaç yıl sonra soruşturma için açtıkları davanın resmi prosedürü için bkz. ESC Res. 1235 (XLII) (1967) ve Res. 1503 (XLVII) (1970); karşı. Schwelb, "Complaints by Individuals to the Commission on Human Rights: Twenty-Five Years of an Uphill Struggle (1947-1971)", *International Problems* 13, 1-3 (Ocak 1974): 119-39; ve 1503 prosedürünün sonuçları hakkında bir araştırma için bkz. Ton J.M. Zuijdewijk, *Petitioning the United Nations: A Study in Human Rights* (New York, 1982). Daha geniş bir perspektif ve özellikle İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Önlenmesi alt komisyonu için bkz. Jean-Bernard Marie, *La Commission des droits de l'homme de l'ONU* (Paris, 1975), Moses Moskowitz, *The Roots and Reaches of United Nations Actions and Decisions* (Alphen aan den Rijn, 1980); ve Howard Tolley, *The United Nations Commission of Human Rights* (Boulder, 1987).
47. Bill V. Mullen ve Cathryn Watson'ın derlediği kitapta tekrar yer verilen makalenin başlığı budur, *W.E.B. Du Bois on Asia: Crossing the World Color Line* (Jackson, 2005).
48. Atlantik Bildirgesi'ne gelen tepkiler hakkında titiz bir araştırma için bkz. Penny M. von Eschen, *Race against Empire: African-Americans and Anticolonialism, 1937-1957* (Ithaca, 1997), 25-28.
49. Du Bois, *Color and Democracy: Colonies and Peace* (New York, 1945), aynı zamanda "The Negro and Imperialism" (1944) ve "The Pan-African Movement" (önceki konferansları değerlendiren Manchester söylevi), ikisi de Du Bois, *W. E. B. Du Bois Speaks: Essays and Addresses 1920-1963* içinde, haz. Philip S. Foner (New York, 1970). Tüm bunlar için Gerald Horne, *Black and Red: W. E. B. Du Bois and the Afro-American Response to the Cold War, 1944-1963* (Albany, 1986) kitabının ilk bölümlerine bakınız.
50. Du Bois, "750,000,000 Clamoring", 3; Du Bois, *Color and Democracy*, 10-11, 43, 54, 73, 140-41.
51. Bu sonuca Carol Anderson'ın kitabında sunulan malzemeden yola çıkarak varıyorum, *Eyes Off the Prize: The United Nations and the African American Struggle for Human Rights* (Cambridge, 2003), 1. Bölüm. Buna ek olarak, von Eschen, *Race*, 74-85, ayrıca bkz. Daniel W. Aldridge III, "Black Powerlessness in a Liberal Era: The NAACP, Anti-Colonialism, and the United Nations Organization 1942-1945", Douglas vd. (haz.), *Imperialism on Trial* içinde ve Marika Sherwood, "'There Is No New Deal for the Black Man in San Francisco': African Attempts to Influence the Founding Conference of the United Nations, April-July 1945", *International Journal of African Historical Studies* 29, 1 (1996): 71-94.
52. Akt. Anderson, *Eyes*, 93.
53. Alıntılar ağı., 140; ayrıca David Levering Lewis, *W. E. B. Du Bois: The Fight for Equality and the American Century, 1919-1963* (New York, 2000), 529; karşı. 521-22, 528-34.
54. Du Bois, "Human Rights for All Minorities", *W. E. B. Du Bois Speaks* kitabında tekrarlanan bu konuşma, Pearl Buck'ın Kasım 1945'teki Doğu ve Batı Birliği'nden önceydi. Du Bois'nın temyiz için yazdığı önsöze yine aynı kitapta yer verildi. Tali bir rapor için, bkz. George Streater, "Negroes to Bring Cause before U.N.", *New York Times*, 12 Ekim 1947 ve "U.N. Gets Charges of Wide Bias in U.S.", *New York Times*, 24 Ekim 1947.

55. Bkz. von Eschen, *Race*, 5. Bölüm ve Nikhil Singh, *Black Is a Country: Race and the Unfinished Struggle for Democracy* (Cambridge, Mass., 2004), 4. Bölüm; ayrıca Mary Dudziak, *Cold War Civil Rights: Race and the Image of American Democracy* (Princeton, 2000), NAACP'nin (Siyahi İnsanların Gelişmesi İçin Ulusal Birlik) yasal stratejisinin Soğuk Savaş kökenleri ve *Brown v. Board of Education* kararı hakkında.
56. Bkz. Ralph Bunche, "The International Trusteeship System", Trygve Lie (haz.), *Peace on Earth* içinde (New York, 1949); ve ikna edici bir analiz için, Lawrence S. Finkelstein, "Bunche and the Colonial World: From Trusteeship to Decolonization", Benjamin Rivlin (haz.), *Ralph Bunche: The Man and His Times* içinde (New York, 1990).
57. Shuttlesworth için, bkz. Marjorie L. White ve Andrew M. Manis (haz.), *Birmingham Revolutionaries: Fred Shuttlesworth and the Alabama Christian Movement for Human Rights* (Macon, 2000). Kenyatta ve Nkrumah için, bkz. Horne, *Black and Red*, 79.
58. Malcolm X, "The Ballot or the Buller", *Malcolm X Speaks: Selected Speeches and Statements* içinde (haz.) George Breitman (New York, 1965), 34-35; Karş. "The Black Revolution", aynı ay içinde, agy., 52.
59. Malcolm X, "Letters from Abroad", agy., 61. İlginç bir şekilde Malcolm X, ölümünü takip eden on yıllık süre zarfında insan haklarının temel amacı haline gelecek olan bazı fikirlerin ilk başta yarattığı heyecandan şikâyet etmişti. "Geçtiğimiz gün gazetede Yüce Divan hâkimlerinden [Arthur] Goldberg'in, Sovyetler Birliği'ndeki üç milyon Yahudinin insan haklarının çiğnenmesi üzerine yakarmasını okudum. Bir düşünün. Yahudilere karşı hiçbir garezim yok ama onların sorunu da bu. Daha buradaki problemleri çözmemişken nasıl olup da dünyanın öbür tarafındaki sorunlar için yakarabilirsin ki? Rusya'daki üç milyon Yahudinin kötü durumu nasıl olur da bu Yüce Divan'da görev yapan, bir liberal olması, siyahilerin dostu olması gereken, fakat siyahilerin buradaki durumunu ağzına bile almayan bir hâkim tarafından Birleşmiş Milletler'e taşınacak kadar önemli görülebilir?" Malcolm X, "The Black Revolution", 55.
60. Bilhassa bkz. agy.'de yer alan Temmuz 1964 tarihli "Appeal to the African Heads of State", özellikle de s. 75; karşı. Malcolm X, *The Last Speeches*, (haz.) Bruce Perry (New York, 1989), 89, 181 [Bruce Perry (haz.), *Malcolm X: Son Konuşmalar*, çev. Güray Sakarya Oral. İstanbul: Pınar Yayınları, 2011.] ve (Alex Haley ile birlikte), *The Autobiography of Malcolm X* (New York, 1964), 207. [Alex Haley, *Malcolm X*, çev. Yaşar Kaplan. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.]
61. Bkz. Robert L. Harris, "Malcolm X: Human Rights and the United Nations", James L. Conyers, Jr. ve Andrew P. Smallwood (haz.), *Malcolm X: A Historical Reader* içinde (New York, 2008); ve Thomas F. Jackson, *From Civil Rights to Human Rights: Martin Luther King, Jr., and the Struggle for Economic Justice* (Philadelphia, 2007).
62. Karş. Roland J. Burke, "'The Compelling Dialogue of Freedom': Human Rights and the Bandung Conference", *Human Rights Quarterly* 28 (2006): 947-65.
63. "Final Communiqué of the Asian-African Conference", George M. Kahin, *The Asian African Conference: Bandung, Indonesia, April 1955* içinde (Ithaca, 1956), 80.
64. Malik, "The Spiritual Significance of the United Nations", *Christian Scholar* 38, 1 (Mart 1955), 30; Walter Leibrecht (haz.), *Religion and Culture: Essays in Honor of Paul Tillich* (New York, 1959), 353'te tekrarlandı. Karş. Charles Malik, "Appeal to Asia", *Thought* 26, 100 (Bahar 1951): 9-24 ve Cary Fraser, "An American Dilemma: Race

and Realpolitik in the American Response to the Bandung Conference, 1955", Brenda Gayle Plummer (haz.), *Window on Freedom: Race, Civil Rights, and Foreign Affairs, 1945-1988* içinde (Chapel Hill, 2003), özellikle s. 129-31.

65. Bkz. Carlos P. Romulo, *The Meaning of Bandung* (Chapel Hill, 1956), komünist istilaları üzerine yazılan *Crusade in Asia* (New York, 1955) ve liberal, Batı yanlısı bir milliyetçiliğe odaklanan *Contemporary Nationalism and the World Order* (New York, 1964) ile birlikte.
66. Malik 1951'de, "Hristiyanlıkta bir birey olarak insan, mutlak bir değer taşıır" diyordu. "Sahip olduğumuz tüm özgürlüğün nihai temeli, Hristiyan öğretisindeki insanın mutlak dokunulmazlığıdır." Charles Malik, "The Prospect for Freedom" (fahri rektörlük davetindeki konuşmasından, Dubuque Üniversitesi, 19 Şubat 1951), sayfalandırılmamış. Ayrıca bkz. Carlos Romulo, "Natural Law and International Law", *University of Notre Dame Natural Law Institute Proceedings* 3 (1949): 121, 126.
67. Kenneth Kaunda, *Speech by the Honorable Kenneth Kaunda, Fordham University* (Duchesne, 1963), 3.
68. Ullrich Lohrmann, *Voices from Tanganyika: Great Britain, the United Nations, and the Decolonization of a Trust Territory* (Berlin, 2008), özellikle s. 28-38 ve 4-6. Bölüm.
69. Andreas Eckert, Nyerere'yi vasilik geçmişine değinmeden, insan haklarına "en çok değinen" ilk kuşak Afrikalı devlet adamı olarak tanımlar. Andreas Eckert, "African Nationalists and Human Rights, 1940s to 1970s", Stefan-Ludwig Hoffmann (haz.), *A History of Human Rights in the Twentieth Century* içinde (Cambridge, 2010).
70. Julius Nyerere, "Individual Human Rights" (Eylül 1959), *Freedom and Unity: Uhuru na Umoja* içinde (Londra, 1967), 70. Buna karşın konuşmanın geri kalanının ortaya koyduğu üzere bu bağımsızlık öncesi konuşmasının asıl amacı, Tanganyika Afrika Ulusal Birliği partisinin vaat ettiği bireysel hakların aksine haksız yere bölgesel özerklik peşinde koşmakla itham ettiği gruplara yanıt vermektir.
71. Nyerere, "Independence Address to the United Nations" (Aralık 1961), agy., 145-46. Ayrıca bkz. Dag Hammarskjöld Anma Konuşması, Ocak 1964, "The Courage of Reconciliation", agy., özellikle s. 282-83.
72. Bkz. Nyerere, "The Arusha Declaration: Socialism and Self-Reliance", *Freedom and Socialism: Uhuru na Ujamaa* içinde (New York, 1968), 132-33.
73. Bkz. Boris Mirkine-Guetzévitch, *Les constitutions de l'Europe nouvelle* (Paris, 1928), 35-40; ve Mirkine-Guetzévitch, *Les constitutions européennes* (Paris, 1951), 8. Bölüm. Karş. Mirkine-Guetzévitch, *Les nouvelles tendances des Déclarations des Droits de l'homme* (Paris, 1930, 1936).
74. M.G. Gupta, "Fundamental Rights and Directive Principles of State Policy", Gupta (haz.), *Aspects of the Indian Constitution* içinde, 2. baskı (Allahabad, 1964) kitabındaki özete bakınız, özellikle s. 114-21. Beyannamenin önünü açtığı dava furçasının erken dönem incelemelerinden biri için bkz. Alan Gedhill, *Fundamental Rights in India* (Londra, 1955). B.R. Ambedkar, *States and Minorities: What Are Their Rights and How to Secure Them in the Constitution of Free India* (Bombay, 1947).
75. Charles O.H. Parkinson, *Bills of Rights and Decolonization: The Emergence of Domestic Human Rights Instruments in Britain's Overseas Territories* (Oxford, 2007); Ivor Jennings, *The Approach to Self-Government* (Cambridge, 1956), s. 103'teki 6. Bölüm. İngiltere, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin koruma kapsamını gerçekten de sömürgelerine kadar

3. Agy., 25, 33, 35. Aynı zamanda daktiloyla yazılmış bir özgeçmişten ve başka dokümanlardan da faydalandım, Moses Moskowitz Papers, White Plains, New York. Moskowitz, *Human Rights and World Order: The Struggle for Human Rights in the United Nations* (New York, 1958), *The Politics and Dynamics of Human Rights* (New York, 1968), *International Concern with Human Rights* (Leiden, 1972), *The Roots and Reaches of United Nations Decisions* (Aalphen an den Rijn, 1980). Yüksek temsilci için özellikle bkz. Jacob Blaustein'in 1963'teki özgün tasarısı, "Human Rights: A Challenge to the United Nations and to Our Generation", Andrew W. Cordier ve Wilder Foote (haz.), *The Quest for Peace: The Dag Hammarskjöld Memorial Lectures* içinde (New York, 1965).
4. Lyman Cromwell White, *International Non-Governmental Organizations: Their Purposes, Methods, and Accomplishments* (New Brunswick, 1951), vii, 261-66.
5. Bkz. Sandi E. Cooper, "Peace as a Human Right: The Invasion of Women into the World of High International Politics", *Journal of Women's History* 14, 2 (Mayıs 2002): 9-25 ve simgesel bir örgütsel çalışma için bkz. Catherine Foster, *Women for All Seasons: The Story of the Women's International League for Peace and Freedom* (Atina, 1989).
6. Moskowitz'in bir iç yazışmada belirttiği gibi, "komitenin tüm programının temel stratejisi, Yahudileri haklarını korumanın en iyi yolunun, önyargıya ve tarafılığa yol açan kaynaklara saldırıp demokratik fikir ve kurumları desteklemek olduğu fikrine dayanıyor. Eğer bu programın az da olsa geçerliliği varsa, Birleşmiş Milletler hem kısa hem de uzun vadede en iyi umudumuzdur." "Evaluation of the United Nations Program of the American Jewish Committee" (Şubat 1951), AJC RG 347.17.10, YIVO Archives, Center for Jewish History, New York, Gen-10, Box 173.
7. Akt. Jan Eckel, "'To Make the World a Slightly Less Wicked Place': The International League of the Rights of Man, Amnesty International USA and the Transformation of Human Rights Activism from the 1940s through the 1970s", başarılı değerlendirmesi benimkiyle örtüşen bu çalışma yayımlanmadı.
8. Zamanında ACLU'yu kendisini izlemeye ikna edememiş olsa da, Baldwin'in uluslararası kişisel özgürlüklere ve Hindistan'ın bağımsızlığıyla siyasi tutukluların durumuna olan ilgisi 1920'lere kadar uzanıyordu. Bkz. Robert C. Cottrell, *Roger Nash Baldwin and the American Civil Liberties Union* (New York, 2000), 13. Bölüm. Baldwin'in BM'yi odak noktasına aldığı çalışması için, bkz. Baldwin, "Some Techniques for Human Rights", *International Associations* 8 (1958): 466-69. Bkz. Roger S. Clark, "The International League of the Rights of Man", yayımlanmamış; ve Clark, "The International League for Human Rights and South West Africa 1947-1957: The Human Rights NGO as Catalyst in the International Legal Process", *Human Rights Quarterly* 3, 4 (1981): 101-36. 1970'lerin ortalarında, isim değişikliğinden hemen sonraki bir değerlendirme için bkz. Harry Scoble ve Laurie Wiseberg, "The International League for Human Rights: The Strategy of a Human Rights NGO", *Georgia Journal of International and Comparative Law* 7, Supp. (1977): 289-314, özellikle s. 292-95. Bu makale aynı zamanda "Human Rights as an International League", ismiyle *Society* 15, 1 (Kasım/Aralık 1977) sayısında yayımlanmıştır.
9. Tahran oldukça az işlendi. Bkz. Drew Middleton, "Israel Is Accused at Rights Parley", *New York Times*, 24 Nisan 1968. Seán MacBride, "The Promise of Human Rights Year", *Journal of the International Commission of Jurists* 9, 1. (Haziran 1968): ii. Uluslararası Adalet Divanı 1952'de kuruldu ve anayasanın hakimiyetini desteklemek için

- CIA desteğiyle çalıştı. İnsan haklarının çerçevesini ağır ağır belirledi. Bkz. Howard B. Tolley, Jr., *The International Commission of Jurists: Global Advocates for Human Rights* (Philadelphia, 1994).
10. Bkz. Ethel C. Phillips, *You in Human Rights: A Community Action Guide for International Human Rights Year* (New York, 1968) ve Stanley I. Stuber, *Human Rights and Fundamental Freedoms in Your Community* (New York, 1968), ikincisi Birleşmiş Milletler Amerikan Birliği tarafından da desteklendi. Komisyon için bkz. en son rapor kitapçığı *To Continue Action for Human Rights* (Washington, 1969). Daha siyaset temelli bir seviye için karş. John Carey (haz.), *The International Protection of Human Rights* (Twelfth Hammerskjöld Forum) (New York, 1968).
 11. Morris B. Abram, "The UN and Human Rights", *Foreign Affairs* 47, 2 (Ocak 1969): 363-74, 363'te; Moskowitz, *International Concern*, 2. Bölüm, "Disappointment at Tehran", 13, 23.
 12. René Cassin, "Twenty Years of NGO Effort on Behalf of Human Rights", Charles Malik, "An Ethical Perspective", ve O. Frederick Nolde, "The Work of the NGO's: Problems and Opportunities", Conference of NGOs in Consultative Status, *Toward an NGO Strategy for the Advancement of Human Rights* içinde (New York, 1968), 22, 99-100, 111. Benzer bir şekilde UNESCO yayını olan *Birthright of Man*'i (Paris, 1969) derleyen İsviçreli felsefeci Jeanne Hersch, "belli insanlar, özellikle de bizim insanlarımız, yoktan adalet yaratmak için yok etmenin erdemli ateşiyle yanıyor ya da her yana yıkım saçıyor. Böylesine bir öfke oldukça moda." Hersch, "Man's Estate and His Rights", agy. içinde, 102. Karş. W.J. Ganshof van der Meersch, "Droits de l'homme 1968", *Droits de l'homme* 1, 4 (1968): 483-90 ve Gerd Kaminski, "La jeunesse, facteur de la promotion et de la réalisation du respect universel des droits de l'homme", *Droits de l'homme* 4, 1 (1971): 153-90.
 13. Sir Egerton Richardson, "The Perspective of the Tehran Conference", *Toward an NGO Strategy* içinde, 25; Germaine Cyfer-Diderich, "Report of the General Rapporteur", agy. içinde, 1.
 14. H.G. Nicholas, *The United Nations as a Political Institution*, 5. baskı (Oxford, 1975), 148-49.
 15. 1960'ların ortasındaki eski tip Amerikan enternasyonalizminin durumuyla ilgili ilginç bir değerlendirme için, bkz. Richard N. Gardner (haz.), *Blueprint for Peace: Being the Proposals of Prominent Americans to the White House Conference on International Cooperation* (New York, 1966), özellikle insan hakları üzerine olan 84-102.
 16. Akt. Tom Buchanan, "'The Truth Will Set You Free': The Making of Amnesty International", *Journal of Contemporary History* 37, 4 (2002): 591.
 17. Pax Christi için, bkz. François Mabilille, *Les catholiques et la paix au temps de la guerre froide* (Paris, 2004). WCC için, bkz. Edward Duff, *The Social Thought of the World Council of Churches* (Londra, 1956).
 18. Benenson'ın mahkûmlar üzerine yazdığı kitaba, insan haklarıyla ilgili bir eş cilt kaleme alması gereken Archer, o zaman bunu yapmakta başarısız olmuştu. Karş. Archer, "Action by Unofficial Organizations of Human Rights", Evan Luard (haz.), *The International Protection of Human Rights* içinde (Londra, 1967); ve Archer, *Human Rights*, Fabian Research Series 274 (Londra, 1969). Fakat Archer'in önerisi üzerine Benenson,

Evrensel Bildirge'nin kabulünün yıldönümü olan 10 Aralık'ta kampanyayı nihai noktasına taşımıştı.

19. Peter Benenson, *Persecution 1961* (Harmondsworth, 1961), 152. Genel affın "babalarından" olan Andrew Martin, 1940'lardaki Doğu Avrupalı din adamlarıyla özellikle ilgilenmişti. MacBride'in yıllar süren insan hakları faaliyetleriyle ilgili en kapsamlı kaynak için bkz. MacBride (Éric Laurent ile birlikte), *L'exigence de la liberté* (Paris, 1980), 163-70.
20. Arthur Danto, şahsi iletişim.
21. Jeremy Suri, *Power and Protest: Global Revolution and the Rise of Détente* (Cambridge, Mass., 2003).
22. Valery Chalidze, *To Defend these Rights: Human Rights in the Soviet Union*, çev. Guy Daniels (New York, 1974), 51.
23. Volpin için, bkz. Benjamin Nathans, "The Dictatorship of Reason: Aleksandr Volpin and the Idea of Rights under 'Developed Socialism,'" *Slavic Review* 66, 4 (Kış 2007): 630-63.
24. Kitaptaki kısmi çeviri için bkz. Peter Reddaway (haz.), *Uncensored Russia: Protest and Dissent in the Soviet Union* (New York, 1972), 53-54; karş. Mark Hopkins, *Russia's Underground Press: The Chronicle of Current Events* (New York, 1983), 1, 26-27.
25. Temyiz metni George Saunders'ın kitabında. George Saunders (haz.), *Samizdat: Voices of the Soviet Opposition* (New York, 1974), 365-69. Chalidze bunun yanında hukuk öğrenmek için gösterdiği büyük kararlılığın bir parçası olarak Birleşmiş Milletler yasalarını da araştırmaya başladı. Joshua Rubenstein, *Soviet Dissidents: Their Struggle for Human Rights* (Boston, 1980), 128-29. Karş. Chalidze, *The Soviet Human Rights Movement: A Memoir* (New York, 1984).
26. Bkz. David Kowalewski, "The Multinationalization of Soviet Dissent", *Nationalities Papers* 11, 2 (Güz 1983): 207.
27. Yakobson'dan akt. Natalia Gorbanevskaya, *Red Square at Noon* (New York, 1972), 284; Orlov ve Litvinov'dan akt. Philip Boobbyer, *Conscience, Dissent, and Reform in Soviet Russia* içinde alıntılanmış (New York, 2005), 88, 75; ve yorumu için agy., 89. Sonrasında Litvinov, "İnsan hakları hareketi, tüm dikkatini devlet ve toplumsal sistem sorunlarına değil, hükümetlerin keyfi davranışlarına karşı bireyleri savunmaya verdi. Yeniden dirilen aydın sınıfı da kendini bu görünüşte basit ve işlevsel göreve adayarak eski aydın sınıfının ütopyacı tasarımlara olan körü körüne inancının da üstesinden geldi" yorumunu yaptı. Litvinov, "The Human Rights Movement in the Soviet Union", David Sidorsky (haz.), *Essays on Human Rights: Contemporary Issues and Jewish Perspectives* içinde (Philadelphia, 1979), 124.
28. Biraz hızlıca yayımlanmış olan kitap versiyonundan alıntılıyorum. *Progress, Coexistence, and Intellectual Freedom* (New York, 1968), 42. Saharov entelektüel özgürlüğü savunur, hattâ insanın karakterinin değerine değinir (48), ama bugün çalışmalarının insan hakları üzerine olduğunu söylemek anakronizm olur. Karş. Joshua Rubenstein, "Andrei Sakharov, the KGB, and the Legacy of Soviet Dissent", Rubenstein ve Alexander Gribov (haz.), *The KGB File of Andrei Sakharov* içinde (New Haven, 2005), 20.
29. Bkz. Sakharov, *Memoirs*, 319, burada "hareketin tarihiyle ilgili çok az şey biliyorum, [Çalidze'nin] yasaları harfiyen takip eden yaklaşımını rahatsız edici buldum" yorumunu

yapmıştı; ve 1971 Mayıs'ında Anatoli Krasnov-Levitin'in yargılanmasında görmezden geldiği, dinin uzun vadede gizli tutulmasına verdiği önemi gösteren s. 336-37. Karş. Saharov, *Sakharov Speaks*, 160-63 (New York, 1974), Brejnev'le yaptığı yazışmalarının metni de çoğaltılmıştır. Aleksandr Soljenitsin, *The Nobel Lecture on Literature*, çev. F.D. Reeve (New York, 1972), 30.

30. Sömürgecilik karşılığının 1960'lardaki fikirleri tanımladığı dönemlerde bazı Amerikalılar, tıpkı Malcolm X gibi, yurttaş haklarının enternasyonalizmini vurgulayan bağı anlamadığından, yerel yurttaş haklarından "insan hakları" olarak bahsetti. Mesela iskân ve istihdam konularındaki ayrımcılıkla mücadele etmek için kurulan New York eyaleti yurttaş hakları dairesi, 1968'de İnsan Hakları Dairesi olarak yeniden adlandırıldı ve Columbia Üniversitesi hukuk öğrencileri de hemen hemen aynı anda *Columbia Survey of Human Rights Law*'ı kurdu (üç yıl sonra ismi *Columbia Human Rights Law Review* olarak değiştirildi). Bu gelişmelerde, yerel forumlar haricindeki referansların yokluğu –ve böyle bir referansa gerek de duyulmadığı yönündeki anlayış– uluslararası insan haklarının o noktada Amerika sahnesinde ne kadar etkisiz olduğunu gösterir niteliktedir. Bu kitabın ekinde yer alan çizelgeden New York devlet dairesinden bahseden bölümü çıkardım.
31. Hedrick Smith, "The Intolerable Andrei Sakharov", *New York Times Magazine*, 4 Kasım 1973, burada insan haklarının sözünün geçtiği tek yer, Saharov'un 1966'daki halk muhalefетinin ilk dalgasının Stalin anayasasının yıldönümü yerine Uluslararası İnsan Hakları Günü'nde olduğu yönündeki hatalı iddiasıydı. Saharov, "Peace, Progress and Human Rights", *Alarm and Hope* içinde, (haz.) Efrem Yankelevich ve Alfred Friendly, Jr. (New York, 1978).
32. Saharov, "How I Came to Dissent", çev. Guy Daniels, *New York Review of Books*, 21 Mart 1974.
33. Bkz. Radio Liberty, *Register of Samizdat* (Münih, 1971). Ayrıca bkz. Felix Corley, "Obituary: Peter Dornan", *The Independent*, 17 Kasım 1999. Eski Union internationale de la Résistance et de la Déportation'un bir yan kuruluşu olan Comité için 1972-1976 arasında çıkan bültene bakınız. *Droits de l'homme en U.R.S.S.*, komisyonun 1972 Aralık'ında yapılan ve Cassin, Reddaway ve diğerlerinin katılımıyla gerçekleşen etkileyici sempozyumuna ait kayıtlar için, bkz. *Human Rights in the U.S.S.R.: Proceedings and Papers of the International Symposium on the 50th Anniversary of the U.S.S.R.* (Brüksel, 1972). Uluslararası Af Örgütü yayınlarından, Peter Reddaway'in Sovyet muhalefetine değinen makalesini de içeren bir örnek için, bkz. Christopher R. Hill (haz.), *Rights and Wrongs: Some Essays on Human Rights* (London, 1969) ya da *Prisoners of Conscience in the USSR: Their Treatment and Conditions* (Londra, 1975).
34. Kathleen Teltsch, "Human Rights Association Says Soviet Group Becomes Affiliate", *New York Times*, 30 Haziran 1971. Örneğin bkz. V.N. Çhalidze, "Important Aspects of Human Rights in the Soviet Union", (*Social Problems*'tan çeviri) (AJC broşürü, 1972).
35. Michael Scammell, "Notebook", *Index of Censorship* 1, 1 (Bahar 1972): 7; Saharov, *Memoirs*, 288. Yazarlar ve Araştırmacılar Enternasyonal, Stephen Spender'in çalışmasının yayımlanmasından sonra ortaya çıkmıştır, bkz. "With Concern for Those Not Free", *Times Literary Supplement*, Ekim 1971, tekrar basım *Index of Censorship* 1, 1 (Bahar 1972): 11-16 ve W.L. Webb ve Rose Bell (haz.), *An Embarrassment of Tyrannies: Twenty-Five Years of the Index of Censorship* içinde (New York, 1998).

36. Akt. Kathryn Sikkink, "The Emergence, Evolution, and Effectiveness of the Latin American Human Rights Network", Elizabeth Jelin ve Eric Hershberg (haz.), *Constructing Democracy: Human Rights, Citizenship, and Society in Latin America* içinde (Boulder, 1996), 63. Örneğin bkz. David F. Schmitz, *Thank God They're on Our Side: The United States and Right-Wing Dictatorships, 1921-1965* (Chapel Hill, 1999).
37. Geniş bir literatür mevcuttur, bkz. J. Patrice McSherry, *Predatory States: Operation Condor and Covert War in Latin America* (Lanham 2005) ve Jorge G. Castañeda, *Utopia Unarmed: The Latin American Left after the Cold War* (New York, 1993).
38. John Duffett (haz.), *Against the Crime of Silence: Proceedings of the Russell International War Crimes Tribunal* (New York, 1968); William Jerman (haz.), *Repression in Latin America: Report on the First Session of the Second Russell Tribunal* (Nottingham, 1975); karş. Arthur Jay ve Judith Apter Klinghoffer, *International Citizens' Tribunals: Mobilizing Public Opinion to Advance Human Rights* (New York, 2002).
39. Akt. Vania Markarian, *Left in Transformation: Uruguayan Exiles and the Latin American Human Rights Networks, 1967-1984* (New York 2005), 99.
40. Agy., 141, 177-78.
41. José Cabranes, "Human Rights and Non-Intervention in the Inter-American System", *Michigan Law Review* 65, 6 (Nisan 1967): 1175; Küba için, Anna P. Schreiber, *The Inter-American Commission on Human Rights* (Leyden, 1970), 6. Bölüm; ve Tom Farer, "The Rise of the Inter-American Human Rights Regime: No Longer a Unicorn, Not Yet an Ox", David J. Harris ve Stephen Livingstone (haz.), *The Inter-American System of Human Rights* içinde (Oxford, 1998), Brezilya için özellikle s. 45. Dominik Cumhuriyeti başkanı Rafael Trujillo'nun Venezüela iç işlerine karışması da başka devletlerin iç işlerine müdahalede bulunmama politikasının sarsılmasını hızlandırdı. Karş. Inter-American Human Rights Commission, *Ten Years of Activities: 1971-1981* (Washington, 1982).
42. Bkz. Markarian, *Left in Transformation*, 78-79, alıntı s. 79.
43. Örneğin bkz. Michel Bourdeaux, *Religious Ferment in Russia: Protestant Opposition to Soviet Religious Policy* (New York, 1968); Agostino Bono, "Catholic Bishops and Human Rights in Latin America", *Worldview*, Mart 1978; ve Lawrence Weschler, *A Miracle, a Universe: Settling Accounts with Torturers* (New York, 1990), özellikle s. 13, 26, 66. İnsan hakları hareketi birleştiğinde Brezilya yönetimi ironik bir şekilde işkence uygulamalarını azalttı.
44. Pamela Lowden, *Moral Opposition to Authoritarian Rule in Chile, 1973-1990* (Houndmills, 1996). Ayrıca bkz. Brian H. Smith, "Churches and Human Rights in Latin AmeE. Crahan, "Catholicism and Human Rights in Latin America" (Latin Amerika ve İber Araştırmaları Enstitüsü, Columbia Üniversitesi, 1989), ve Emilio Mignone, *Witness to the Truth: The Complicity of Church and Dictatorship in Argentina, 1976-1983*, çev. Philip Berryman (Maryknoll, 1988).
45. Lowden, *Moral Opposition*, 146.
46. Eckel, "To Make the World", en iyi değerlendirme, alıntıları dahil edilmedi. Karş. Buchanan, "Amnesty International in Crisis, 1966-7", *Twentieth-Century British History* 15, 3 (2004): 267-89 ve benim daha gerçeğe dayanan bilgilerim için, Rubenstein, "Amnesty International", *The New Republic*, 18 Aralık 1976.

47. Bkz. Amnesty International, *Amnesty International Report on Torture*, 1. baskı (Londra, 1973), 2. baskı (Londra, 1975); aynı zamanda özellikle Brezilya (1972) ve Şili'deki (1974) işkenceler ve başka birkaç ülkedeki kötü muameleler hakkında da raporlar yayımladı. Uluslararası Adalet Divanı ve (Chicagolu genç Amerikalı Frank Teruggi, Jr.'ın rejim tarafından öldürülmesi sonrası kurulan) Şili'de İnsan Haklarının Durumu'yla İlgili Geçici Chicago Soruşturma Komisyonu da raporlar yayımladı. Bkz. *New York Review of Books*, 30 Mayıs 1974, bu dergi aynı zamanda Milletler Cemiyeti ve Chicago Komisyonu'nun raporlarından bölümleri de tekrar yayımladı. Ayrıca bkz. Antonio Cassese (haz.), *The International Fight against Torture* (Baden-Baden, 1991). Yorum için, bkz. Ann Marie Clark, *Diplomacy of Conscience: Amnesty International and Changing Human Rights Norms* (Princeton, 2001), 3. Bölüm ve Barbara Keys, "Anti-Torture Politics: Amnesty International, the Greek Junta, and the Origins of the Human Rights 'Boom' in the United States", Akira Iriye, vd. (haz.), *The Human Rights Revolution: An International History* içinde (New York, 2012).
48. Örneğin bkz. David B. Ottaway, "The Growing Lobby for Human Rights", *Washington Post*, 12 Aralık 1976. Şili için Latin Amerika'daki Washington Ofisi biraz önem arz ediyordu. Bkz. Lewis Diuguid, "Lobbying for Human Rights", *Worldview*, Eylül 1978. Çağdaş bir çalışma için, Marc Bossuyt, "The United Nations and Civil and Political Rights in Chile", *International and Comparative Law Quarterly* 27, 2 (Nisan 1978): 462-71; son dönemde çıkan en incelikli değerlendirme için, Jan Eckel, "'Under a Magnifying Glass': The International Human Rights Campaign against Chile in the 1970s", Stefan-Ludwig Hoffmann, *Human Rights in the Twentieth Century* içinde (Cambridge, 2012). 1970'lerdeki insan hakları aktivizmi hakkındaki ilk akademik yorumlar için kaynakça yazısına bakınız.
49. Jeri Laber, *The Courage of Strangers: Coming of Age with the Human Rights Movement* (New York, 2002), 7-8, 73. Rose Styron, "Torture", *The New Republic*, 8 Aralık 1973; ve sonra, "Torture in Chile", *The New Republic*, 20 Mart 1976. Laber, 1960'ların sonlarında Siniavski ve Soljenitsin hakkında gazete makaleleri yazmış olsa da, 1970'lerin ortalarında, tam da Amerikalı gözlemciler ilgilenmeye başladığında, Soljenitsin'in darkafalılığına karşı ağır kuşkucu muamelesiyle ve Saharov'la girdiği polemğin açığa çıkmasıyla tanınır hale geldi. Bkz. Laber, "The Trial Ends", *The New Republic*, 19 Mart 1966; "Indictment of Soviet Terror", *The New Republic*, 19 Ekim 1968; "The Selling of Solzhenitsyn", *Columbia Journalism Review* 13, 1 (Mayıs/Haziran 1974): 4-7; "The Real Solzhenitsyn", *Commentary*, Mayıs 1974. Uluslararası Af Örgüsü'yle bağlantısına ilişkin, bkz. Laber, "The 'Wire Skeleton' of Vladimir Prison", *New York Times*, 9 Kasım 1974; ve sonra, Laber, "Torture and Death in Paraguay", *New York Times*, 10 Mart 1976.
50. Laber, *Courage*, 74.
51. Korey, "Good Intentions", *The New Republic*, 2 Ağustos 1975.
52. Gazeteciyi zikreden Floribert Baudet, "'It Was Cold War and We Wanted to Win': Human Rights, 'Détente,' and the CSCE", Andreas Wenger vd. (haz.), *Origins of the European Security System: The Helsinki Process Revisited, 1968-1975* içinde (New York, 2008), 183. Kissinger için, Jussi M. Hanhimäki, "'They Can Write It in Swahili': Kissinger, the Soviets, and the Helsinki Accords, 1973-1975", *Journal of Transatlantic Studies* 1, 1 (2003): 37-58; karşı. Michael Cortey Morgan, "The United States and the Making of the Helsinki Final Act", Fredrik Logevall ve Andrew Preston (haz.), *Nixon in*

the World: American Foreign Relations, 1969-1977 içinde (New York, 2008); ve Jeremi Suri, "Détente and Human Rights: American and West European Perspectives on International Change", *Cold War History* 8, 4 (Kasım 2008): 537-45. The Davignon Report, James Mayall ve Cornelia Navari (haz.), *The End of the Post-War Era: Documents on Great Power Relations 1968-1975* içinde (Cambridge, 1980); Helsinki'deki Avrupa devletlerinin menfaatleriyle ilgili bakış açıları için bkz. Oliver Bange ve Gottfried Niedhart, *Helsinki 1975 and the Transformation of Europe* (New York, 2008).

53. Örneğin bkz. Korey'in görüşleri; sonrasında bir kaydını da tuttuğu Helsinki sürecinde kendini ortaya atmış olsa da, BM konusunda oldukça iğneleyiciydi. Korey, "The U.N.'s Double Standard on Human Rights", *Washington Post*, 22 Mayıs 1977, "Final Acts and Final Solutions", *Society* 15, 1 (Kasım 1977): 81-86. Karş. Suzanne Bastide, "The Special Significance of the Helsinki Final Act", Thomas Buerghenthal (haz.), *Human Rights, International Law, and the Helsinki Accord* içinde (Montclair, 1977).
54. Bunu Ukrayna, Litvanya, Gürcistan ve Ermenistan'da da benzer gruplar takip etti. Ludmilla Alexeyeva, *Soviet Dissent: Contemporary Movements for National, Religious, and Human Rights*, çev. Carol Pearce ve John Glad (Middletown, 1987), 335-49.
55. Richard Bilder, "Human Rights and U.S. Foreign Policy: Short-Term Prospects", *Virginia Journal of International Law* 14 (1973-74): 601.
56. Bkz. U.S. House of Representatives, *International Protection of Human Rights: The Work of International Organizations and the Role of U.S. Foreign Policy* (Washington, D.C., 1974), ve *Human Rights in Chile* (Washington, D.C., 1974-75). Rapor için, *Human Rights in the World Community: A Call for U.S. Leadership* (Washington, D.C., 1974) ve David Binder, "U.S. Urged to Act on Human Rights", *New York Times*, 28 Mart 1974. Fraser'ın BM üzerine verdiği hüküm için bkz. Donald M. Fraser, "Human Rights at the U.N.", *The Nation*, 21 Eylül 1974. Çözümleyici yazışma ilk olarak Patrick Breslin'de alıntılı, "Human Rights: Rhetoric or Action?" *Washington Post*, 17 Şubat 1977. Ayrıca bkz. Barbara Keys, "Kissinger, Congress, and the Origins of Human Rights Diplomacy", *Diplomatic History* 34, no. 4 (Kasım 2010):823-51, bu kitap kendinden önceki literatürü hükümsüz kıldı, mesela bkz. Howard Washawsky, "The Department of State and Human Rights Policy: A Case Study of the Human Rights Bureau", *World Affairs* 142 (1980): 118-215.
57. Dorothy Fosdick (haz.), *Henry M. Jackson and World Affairs: Selected Speeches, 1953-1983* (Seattle, 1990), 186 ve konuyla ilgili diğer konuşmaları için V. Bölüm'ün geri kalanı. Saharov, ABD Meclisi'ne yazdığı bir mektupta Jackson-Vanik yasa değişikliğini tasdik etti, *Sakharov Speaks*'te yeniden basıldı, 211-15.
58. Sovyetlerdeki Yahudi toplumunun mücadelesinin en sağlam tarihi için, bkz. Albert D. Chernin, "Making Soviet Jews an Issue: A History", Chernin ve Murray Friedman (haz.), *A Second Exodus: The American Movement to Free Soviet Jews* içinde (Hanover, 1999). Ayrıca bkz. Yossi Klein Halevi, "Jacob Birnbaum and the Struggle for Soviet Jewry", *Azure* (Bahar 2004): 27-57. Uppsala, Karal Vasak ve Sidney Liskofsky için, *The Right to Leave and to Return: Papers and Recommendations of the International Colloquium Held in Uppsala, Sweden, 19-20 June 1972* (New York, 1976); ayrıca örneğin bkz. Yoram Dinstein, "The International Human Rights of Soviet Jewry", *Israel Yearbook on Human Rights* 2 (1972): 194-210. Hareketi inceleyen tarihçilerden Henry Feingold, "Sovyetlerde yaşayan Yahudilere yönelik muamele yavaş yavaş bir insan hakları mese-

- lesi haline geldi" diyor, "fakat bu aktivistler için tam anlamıyla bir değişim sayılmazdı. Bu, en açık tabiriyle halkla ilişkilerinin artık çok daha kapsamlı ifadelerle yürüyeceği anlamına geliyordu." Henry L. Feingold, *"Silent No More": Saving the Jews of Russia, the American Jewish Effort, 1967-1989* (Syracuse, 2007), 200.
59. Daniel Patrick Moynihan, "The Politics of Human Rights", *Commentary* 64, 2 (Ağustos 1977): 22; David E. Rosenbaum, "Democrats Back Call in Platform for Soviet Amity", *New York Times*, 14 Haziran 1976. Doğru, bu aynı zamanda, Gerald Ford'a Birleşmiş Milletler büyükelçisi olarak hizmet eden bir Jackson müttefiki olan Moynihan'ın, insan haklarını daha üçüncü dünyacı ve ırkçılık karşıtı bir dil haline gelmeden, "özgürlüğü" savunmaya başlamadan önce keşfetmesi demek oluyordu. Buna karşın Birleşmiş Milletler'de bu dilin sömürgecilik karşıtı kullanımının öfkeli keşfinin yeni ve büyük bir alternatif Amerikan dış politikası sözlüğüne işaret ettiğini gösteren hiçbir delil yoktur; zaten Birleşmiş Milletler'e göre bu dilin kullanımı da Sovyetler tarafından kısıktırılmıştır ve totaliterdir. Moynihan, "The United States in Opposition", *Commentary* 59, 3 (Mart 1975): 31-45; ve Daniel Sargent, "From Internationalism to Globalism: The United States and the Transformation of International Politics in the 1970s" (Doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 2008), 454-77, en iyi değerlendirmedir. Karş. Barry Rubin, "Human Rights and the Equal Time Provision", *Worldview* 23, 3 (Mart 1977): 27-28.
60. Elizabeth Drew, *American Journal: The Events of 1976* (New York, 1977), 291; karş. s. 296.
61. Bunun birkaç istisnası, B'nai Brith'in Eylül'de ve Ekim'de Notre Dame Üniversitesi'nde yaptığı konuşmalardan öncekilerdir. Bkz. *The Presidential Campaign 1976* içindeki metinler, 3 cilt (Washington, 1978), 1: 709-14 ve 993-98. Carter'ın sonradan aldığı notlar, insan haklarını keşfindeki tesadüfleri doğal olarak önemsizmiş gibi yansıtır. Bkz. Carter, "The American Road to Human Rights Policy", Samantha Power ve Graham Allison (haz.), *Realizing Human Rights: Moving from Inspiration to Impact* içinde (New York, 2000).
62. Kissinger'in 1976 Haziran'ında Şili'nin Santiago şehrindeki Amerikan Eyaletler Toplantısı'nda yaptığı konuşmada, oldukça cüretkâr bir iddiayla insan haklarının önemini "anamlı bir yaşamın özü" olarak ifade etmesini Amerikalı bir memur, "Henry son 18 ayda insan hakları konusunda feci yol kat etti" diye açıklıyor. Bkz. "A Harsh Warning on Human Rights", *Time*, 21 Haziran 1976. Kissinger'in artan yakarıları için, bkz. Hugh M. Arnold, "Henry Kissinger and Human Rights", *Universal Human Rights* 2, 4 (1980): 57-71.
63. Gaddis Smith, *Morality, Reason, and Power: American Diplomacy in the Carter Years* (New York, 1986), 242.
64. Bkz. Arthur Schlesinger, "Human Rights and the American Tradition", *Foreign Affairs* 57, 3 (1979), 514; James Reston, "The Sakharov Letter", *New York Times*, 20 Şubat 1977. Zbigniew Brzezinski, anılarında bu önemli satırların sahibi olduğunu iddia eder ama ben bunu doğrulayacak hiçbir bilgiye rastlamadım. Brzezinski, *Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser, 1977-1981* (New York, 1983), 125.
65. Uluslararası gerginliğin getirdiği krizin bir yansıması olarak yorumlayan Soljenitsin için, örneğin bkz. Richard Steele, "What Price Détente?" *Newsweek*, 28 Temmuz 1977. Saharov tarafı için bkz. Bernard Gwertzman, "Sakharov Sends Letter to Carter Urging Help on Rights in Soviet [Union]", *New York Times*, 29 Ocak 1977; ve Christopher S.

- Wren, "Sakharov Receives Carter Letter Affirming Commitment on Rights", *New York Times*, 18 Şubat 1977. Karş. Anthony Lewis, "A Craving for Rights", *New York Times*, 31 Ocak 1977. William Safire, "Rejected Counsel", *New York Times*, 3 Şubat 1977.
66. "İnsan haklarının patlama yaptığı zaman" üzerine yorum yapan şüpheli biri, Owen'in tonunu "fazla ciddi ... gelecek vaat eden bir vaizi andırıyor" diye tanımladı. Alan Watkins, "Awkward People Insist on Rights", *The Observer*, 5 Haziran 1977. Ayrıca bkz. Patrick Keatley, "Owen Champions Human Rights", *The Guardian*, 4 Mart 1977; Richard Norton-Taylor, "Foreign Office Seeks Human Rights Policy", *The Guardian*, 4 Mayıs 1977; "Stand on Rights by Owen", *The Guardian*, 11 Ekim 1977; David Owen, *Human Rights* (Londra, 1978).
 67. Drew, "A Reporter at Large: Human Rights", *The New Yorker*, 18 Temmuz 1977; Carter, "Human Rights and Foreign Policy", *Public Papers of the Presidents: Jimmy Carter, 1977* içinde, 2 cilt (Washington, 1977-78); Cyrus Vance, "Human Rights and Foreign Policy", *Georgia Journal of International and Comparative Law* 7 (1977): 223-229; Cohen'den akt. Teltsch, "Human Rights Groups Are Riding a Wave of Popularity", *New York Times*, 28 Şubat 1977. Yorum için, C.L. Sulzberger, "Where Do We Go Now?" *New York Times*, 20 Şubat 1977 ve Robert G. Kaiser, "Administration Still Groping to Define 'Human Rights,'" *Washington Post*, 16 Nisan 1977. *Boston Globe*'da bir süre devam eden kapsamlı bir özel bölüm vardı ("The Carter Crusade for Human Rights", 13 Mart 1977); yaza geldiğinde konuyu tartışan sayısız entelektüel forum yapılırken *Time* da bu furyayı takip etti ("The Push for Human Rights", 20 Haziran 1977).
 68. Çalidze, Saharov yazışmalarındaki riski fark ederek hemen tarafsızlık politikası tavsiyesinde bulundu. Bkz. Çalidze, "Dealing with Human Rights on a Global Scale", *Washington Post*, 23 Şubat 1977. Graham Hovey, "Carter Denies U.S. Singles Out Soviet in Rights Protests", *New York Times*, 24 Şubat 1977. Ayrıca bkz. "Human Rights: Other Violators", *Time*, 7 Mart 1977; ve Henry Fairlie, "'Desaparecidos,'" *The New Republic*, 9 Nisan 1977. Karş. Breslin, "Human Rights", aynı dönemde komünist olmayan ülkeler halkın ilgisinin yetersizliğine dikkat çeker. Daha sonra bu durum, 1978'de insan haklarına gösterilen ilginin azalmasına rağmen gözle görülür biçimde değişecektir. Karş. Robert A. Strong'un aydınlatıcı çalışması *Working in the World: Jimmy Carter and the Making of American Foreign Policy* (Baton Rouge, 2000), 3. Bölüm, "A Tale of Two Letters: Human Rights, Sakharov, and Somoza."
 69. Walter Laqueur, "The Issue of Human Rights", *Commentary*, Mayıs 1977; Noam Chomsky, *"Human Rights" and American Foreign Policy* (Nottingham, 1978), ix (tarih), 67 (iktibas). Ayrıca bkz. Chomsky ve Edward Herman, "The United States versus Human Rights", *Monthly Review*, Ağustos 1977. Karş. Wm.F. Buckley, Jr., "Mr. Carter's Discovery of Human Rights", *National Review*, 1 Nisan 1977.
 70. Richard Steele, "The Limits of Morality", *Newsweek*, 7 Mart 1977; "The Soviets Hit Back on Human Rights", *Time*, 14 Mart 1977; Richard Steele, "Testing Carter", *Time*, 11 Nisan 1977; David Binder, "Carter Said to See No Immediate Gains in Ties with Soviets", *New York Times*, 26 Haziran 1977.
 71. Christopher Whipple, "Human Rights: Carter Backs Off", *Newsweek*, 10 Ekim 1977; Tracy Early, "A Campaign Quickly Canceled", ve Patricia Derian, "A Commitment Sustained", ikisi de *Worldview*, Temmuz-Ağustos 1978 içinde. Bkz. Derian, "Human Rights and American Foreign Policy", *Universal Human Rights* 1, 1 (Ocak 1979): 1-9.

72. 1968 Tahran Konferansı'nda Vatikan'ı temsil eden Notre Dame başkanı ve Medeni Haklar Komisyonu üyesi Theodore Hesburgh, 1971'deki kongrede verdiği ifadede insan haklarının sosyo-ekonomik temelleri göz önünde bulundurulduğunda, "bu ülkede medeni haklar konusunda öyle bir dönüm noktasına geliyoruz ki, bununla insan haklarının terimleriyle yüzleşilse daha iyi olacak" şeklinde bir öneride bulunmuştur. Akt. Hesburgh, "The Commission on Civil Rights—and Human Rights", *Review of Politics* 34, 3 (Temmuz 1972): 303. Ancak bu tarz bir argüman beş yıl sonrasında insan haklarını tanımlayamayacaktır. Karş. Hesburgh, *The Humane Imperative* (New Haven, 1974), 3. Bölüm, "Human and Civil Rights." Toplumsal haklar üzerine, karşı. Cass Sunstein, *The Second Bill of Rights: FDR's Unfinished Revolution and Why We Need It More Than Ever* (New York, 2006), 9. Bölüm.
73. Sean Wilentz, *The Age of Reagan, 1974-2008* (New York, 2008), 3. Bölüm.
74. Ronald Steel, "Motherhood, Apple Pie, and Human Rights", *The New Republic*, 4 Haziran 1977.
75. Carter, "Human Rights", 1: 956; Drew, "A Reporter".
76. Václav Havel, "The Power of the Powerless", *Open Letters: Selected Writings, 1965-1990* içinde (New York, 1992), 127.
77. Havel'in Nisan 1968'teki müdahalesi, "On the Theme of an Opposition", *Open Letters*, özellikle s. 31. İlginç bir şekilde, bilinmeyen sebeplerle, 1968 yazında Dubček'in yerine daha konformist olan Gustáv Husák'ın getirilmesinin doğru olduğunu belirtmiştir. Bkz. John Keane, *Václav Havel: A Political Tragedy in Six Acts* (New York, 2000), 221.
78. Havel, *Disturbing the Peace: A Conversation with Karel Hvizdala*, çev. Paul Wilson (New York, 1990) 119-22; Havel, "Second Wind" (1976), *Open Letters* içinde, 8. "Normalleştirme" adı altında süregelen baskıyla ilgili, bkz. Vladimir V. Kusin, *From Dubček to Charter 77: A Study of "Normalization" in Czechoslovakia, 1968-1978* (New York, 1978). Karş. Havel, "Letter to Dr. Husák", *Open Letters* içinde ve kaynaklar için, Alexandra Laignel-Lavastine, *Jan Patočka: l'esprit de la dissidence* (Paris, 1998); ya da Aviezer Tucker, *The Philosophy and Politics of Czech Dissidence* (Pittsburgh, 2000).
79. Havel, "The Power of the Powerless", *Open Letters* içinde, 202-3, 159, 165, 183.
80. Agy., 207-208. Bu temalar Havel'in "Politics and Conscience"ında daha da vurgulanır; birkaç yıl sonra *Open Letters*'ta da... "Totalitarizm"i Havel'in "post totalitarizm"i ile değiştirdim.
81. Agy., 136, 188-89, 191. Havel ayrıca şu eklemede bulunur: "Yasalılık" adı verilen şey için verilen mücadele, gerçekte olduğu şekliyle hayatın arka planında bu yasallığı her zaman dikkate almalı" (192).
82. Havel, "Power", 148, 152, 154, 164, 157, 152, 197; karşı. 149. Michnik için, bkz. "The New Evolutionism", *Survey* 22 (Yaz/Güz 1976); tekrar basım Michnik, *Letters from Prison and Other Essays* içinde (Berkeley, 1985). Benda için, bkz. "The Parallel 'Polis,'" H. Gordon Skilling ve Paul Wilson (haz.), *Civic Freedom in Central Europe: Voices from Czechoslovakia* içinde (Basingstoke, 1991). Hájek için, bkz. "Human Rights, Peaceful Coexistence, and Socialism", Skilling (haz.), *Charter 77 and Human Rights in Czechoslovakia* içinde (Londra, 1981), 226; karşı. Hájek, "The Human Rights Movement and Social Progress", Keane (haz.), *The Power of the Powerless: Citizens against the State in Central-Eastern Europe* içinde (Armonk, 1985). Polonya örneği için David Ost'un ben-

zer değerlendirmesini karşılaştırınız, *Solidarity and the Politics of Antipolitics: Opposition and Reform in Poland since 1968* (Philadelphia, 1990).

83. Havel, "Power", 180-81, 161, 148. Jan Patočka, "What Charter 77 Is and What It Is Not", Skilling (haz.), *Charter 77* içinde, 218.
84. Havel, "Power", 157, 162, 151, 205; George Konrád, *Antipolitics: An Essay* (New York, 1984), ve Tony Judt, "The Dilemmas of Dissidence: The Politics of Opposition in East-Central Europe", *East European Politics and Society* 2, 2 (1988): 240.
85. Çek Katolikliğinin (Slovak Katolikliğine kıyasla) farklılıkları için, bkz. Benda, "Catholicism and Politics", Keane (haz.), *Power; on Poland* içinde, bkz. Jacques Rupnik, "Dissent in Poland, 1968-1978: The End of Revisionism and the Rebirth of Civil Society", Rudolf L. Tökés (haz.), *Opposition in Eastern Europe* içinde (Baltimore, 1979), 90, 78-79'da; Michnik, *The Church and the Left* (haz.) ve çev. David Ost (Chicago, 1993). Şaşırtıcı biçimde Helsinki Nihai Senedi, sadece insan hakları için değil, sömürgecilik karşıtı bir dönemde anlaşılanın, egemenliği tasdik eden anayasal düzenlemeyle ters düştüğü için de alıntılanmıştır. Bkz. *Dissent in Poland: Reports and Documents in Translation* (Londra, 1977), 15-17.
86. Bu bağlantı, Carter'ın 1972'de kurulan, fakat artık yeni bir direktör, büyük bir Ford Vakfı başışı sayesinde merkezi uluslararası insan hakları yönüne doğru kaydırmayı başaran, Alman hukuk uzmanı Donald Kommers tarafından yönetilen Notre Dame Medeni Haklar Merkezi'nin davetini kabul etmesiyle birlikte kurulmaya başlamıştı. Notre Dame'ın başkanı (ve ulusal çapta üne sahip Demokrat) Theodore Hesburgh'a açıkladığı şekliyle, "Birleşmiş Milletler'de ve ülke dışında otuz yıldan uzun süredir kamuoyunda tartışılmasından sonra, insan hakları konusuna olan uluslararası düzeydeki ilgi ve onun hedefleri ve amaçları hâlâ zihinlerimizin bilinmeyen bölgelerinde kalıyor. Onun ideolojik bir güç olarak arkasında yatan asıl nedenlerinin aranması daha yeni başladı." Carter tüm Ekim ayı boyunca, Merkez'e ve hukuk fakültesine gayriresmi konuşmalar vererek şöyle dedi: "Yapabileceğimiz birçok şey var. İnanıyorum ki, bu Merkez, hedeflerini önemini hâlâ koruyan sıkı yerel vatandaşlık haklarından daha geniş konseptli bir insan haklarına kaydıracak ve umuyorum ki bu, hızlı bir şekilde yayılacak ve eğer başkan olarak seçilirsem ben de bu süreçte katkıda bulunacak ve hem ülkemize hem de dünyaya, kusurlu olduğunu kabullendiğimiz bir dünyada neler yapılabileceğinin daimi bir hatırlatıcısı olacağız." Sonrasında Kommers, Nisan 1977'de insan hakları konusunda önemli bir konferans örgütledi, Carter da bir sonraki ay Kommers'in konuşmasına atıfta bulundu. Bkz. Notre Dame Archives, UDIS 39/1-3. Carter'ın Kasım'da yaptığı halka açık konuşma için bkz. *The Presidential Campaign 1976*, 996. Konferans için, bkz. Donald P. Kommers ve Gilbert D. Loescher (haz.), *Human Rights and American Foreign Policy* (Notre Dame, 1979).
87. Diğer dinî ilişkiler ve kalıntılar için ilahiyatçı Jürgen Moltmann'ın insan haklarıyla olan özgürlükçü ilişkisinden de bahsedilmeli; bkz. Jan Milic Lochman ve Jürgen Moltmann (haz.), *Gottes Recht und Menschenrechte* (Neukirchen, 1976), İngilizce'de Allen O. Miller (haz.), *A Christian Declaration of Human Rights* olarak (Grand Rapids, 1977). Amerika sahnesindeki sağlam Hristiyan aktivizmi sebebiyle Amerika ve İngiltere'de sözü edilmesi gereken diğerleri ise David Hollenbach, *Claims in Conflict: Retrieving and Renewing the Catholic Human Rights Tradition* (New York, 1979) ve Edward Norman, *Christianity and the World Order* (Oxford, 1979), 3. Bölüm, "A New Commandment:

- Human Rights.” Karş. Lowell Livezey, *Non-Governmental Organizations and the Ideas of Human Rights* (Princeton, 1988).
88. Örneğin bkz. Callum G. Brown, “The Secularisation Decade: What the 1960s Have Done to the Study of Religious History”, Hugh McLeod ve Werner Usdorf (haz.), *The Decline of Christendom in Western Europe, 1750-2000* içinde (Cambridge, 2003) ve McLeod, *The Religious Crisis of the 1960s* (New York, 2007).
89. Çekoslovakya için, Vladimir V. Kusin, “Challenge to Normalcy: Political Opposition in Czechoslovakia, 1968-1977”, Tökés (haz.), *Opposition* içinde, 44-51; daha geniş kapsamıyla Avrupa komünizmi için bkz. Tökés (haz.), *Eurocommunism and Détente* (New York, 1978); Wolfgang Leonhard, *Eurocommunism: Challenge for East and West*, çev. Mark Vecchio (New York, 1978); Leszek Kołakowski, *Towards a Marxist Humanism: Essays on the Left Today*, çev. Jane Zielonko Peel (New York, 1968), 70-71 ve “Marxism and Human Rights”, *Daedalus* 112, 4 (Güz 1983): 81-92. Ayrıca bkz. Raymond Taras (haz.), *The Road to Disillusion: From Critical Marxism to Postcommunism in Eastern Europe* (Armonk, 1992).
90. Karş. Robert Horvath, “‘The Solzhenitsyn Effect’: East European Dissidents and the Demise of the Revolutionary Privilege”, *Human Rights Quarterly* 29 (2007): 879-907.
91. Bu açıklamada şu kitap temel alınmıştır: Michael Scott Christofferson, *French Intellectuals against the Left: The Antitotalitarian Moment of the 1970s* (New York, 2004), 4. Bölüm. Medyadaki yansımalarının yanında, bkz. Tania Mathon ve Jean-Jacques Marie (haz.), *L'affaire Pliouchch* (Paris, 1976); *The Case of Leonid Plyushch*, çev. Marite Spiets vd. (Boulder, 1976); ve 1977’de Fransa’da, 1979’da ise ABD’de yayımlanan daha sonraki anıları. Sol kesimin görüş ayrılıklarıyla ilgili heyecanının nispeten daha önemsiz olduğu 1976’daki ABD Kongresi’nde ifade vermiş olsa da, Plyushch anlaşılabilir sebeplerden ötürü Fransa’da daha yüksek bir profil çizmiştir. Örneğin karşı. Roy Medvedev vd., *Détente and Socialist Democracy* (Londra, 1975), ve *Newsweek* dosyasına dahil edilen, muhalefetin liberalleşmesi üzerine eleştirisi, Fred Coleman, “Loyal Opposition”, *Newsweek*, June 20, 1977.
92. Bkz. André Glucksmann, “Le Marxisme rend sourd”, *Le Nouvel Observateur*, 4 Mart 1974; *La cuisinière et le mangeur d’hommes* (Paris, 1975); ve *Les maîtres-penseurs* (Paris, 1977). Bernard-Henri Lévy, “Le vrai crime de Soljenitsyne”, *Le Nouvel Observateur*, 30 Haziran 1975; Lévy, *Barbarism with a Human Face*, çev. George Holloch (1977; New York, 1979), 197.
93. Bkz. Arnaud de Borchgrave, “Giscard Speaks Out”, *Newsweek*, 25 Temmuz 1977. Bukovski’nin Amerika’da sıcak bir şekilde karşılanmasıyla aynı dönemde Andrey Amalrik Avrupa başkentlerinde tersleniyordu. Bkz. Craig R. Whitney, “Carter Rights Stand Worries Europe”, *New York Times*, 5 Mart 1977 ve Hella Pick, “Europe Wants Cooler Carter”, *The Guardian*, 9 Mart 1977.
94. Julia Kristeva, “Un nouveau type d’intellectuel: le dissident”, *Tel Quel* 74 (Kış 1977): 3-8; Dominique Lecourt, *Dissidence ou révolution* (Paris, 1978); Marcel Gauchet, “Les droits de l’homme ne sont pas une politique”, *Le Débat* 3 (Temmuz-Ağustos 1980): 3.
95. Milan Simecka, “A World with Utopias or Without Them”, Peter Alexander and Roger Gill (haz.), *Utopias* içinde (Londra, 1984), 175, akt. Henri Vogt, *Between Utopia and Disillusionment: A Narrative of Political Transformation in Eastern Europe* (New York, 2005), 77.

96. "Doing without Utopias: An Interview with Václav Havel", *Times Literary Supplement*, 23 Ocak 1987. Karş. Kolakowski, "The Death of Utopia Reconsidered" (1982), *Modernity on Endless Trial* içinde (Chicago, 1997).
97. Kökenler üzerine bir anlatı için, bkz. Laber, *Courage*; Aryeh Neier'in insan hakları hareketi üzerine gecikmiş bir girişimi için anılarına bakınız, *Taking Liberties: Four Decades in the Struggle for Rights* (New York, 2003), burada yerel haklardan uluslararası geçişe doğru yaşadığı değişimin ardındaki tarihsel koşullara dair çok az not vardır. Ford Vakfı için Korey'e bakınız, *Taking on the World's Repressive Regimes: The Ford Foundation's International Human Rights Policies and Practices* (New York, 2007).
98. 1970'lerde hükümet düzeyinde insan haklarının parçası olanların değerlendirmeleri için, bkz. Peter G. Brown ve Douglas MacLean, *Human Rights and U.S. Foreign Policy* (Lexington, 1979); aynı zamanda politika planlama personeli Sandy Vogelgesang, "What Price Principle? U.S. Policy on Human Rights", *Foreign Affairs* 56, 4 (Temmuz 1978): 819-41 ve Vogelgesang, *American Dream, Global Nightmare: The Dilemmas of U.S. Human Rights Policy* (New York, 1980). Ayrıca bkz. Natalie Kaufman Hevener (haz.), *The Dynamics of Human Rights in U.S. Foreign Policy* (New Brunswick, 1981); ve o zamandan beri süregelen bu uçsuz bucaksız literatürde bkz. Joshua Muravchik, *The Uncertain Crusade: Jimmy Carter and the Dilemmas of Human Rights Policy* (New York, 1986). Irving Kristol, "The 'Human Rights' Muddle", *Wall Street Journal*, 20 Mart 1978.
99. Dolayısıyla o kadar etkili olduğu Batı'da bile başarısızlığa uğrayan kendi kaderini tayin görünüşte onaylanıyor olsa bile, Endonezya olayı insan haklarının daha yeni olduğu bir dönem olarak incelenmelidir. Bkz. Bradley Simpson'ın öncü çalışması, "Denying the 'First Right': The United States, Indonesia, and the Ranking of Human Rights by the Carter Administration, 1976-1980", *International History Review* 31, 4 (Aralık 2009): 788-826. Carter'ın insan haklarını Soğuk Savaş buyruklarına tabi kılışına benzer eleştiriler için, bkz. Kenton Clymer, "Jimmy Carter, Human Rights, and Cambodia", *Diplomatic History* 27, 2 (Nisan 2003): 245-78. Håkan Thörn, *Anti-Apartheid and the Emergence of a Global Civil Society* (New York, 2006), 7. Bölüm.
100. Bkz. Fox Butterfield, "Peking's Poster Warriors Are Not Just Paper Tigers", *New York Times*, 26 Kasım 1978. Fakat dikkatlerin Çin'e ve yerel insan hakları direnişine çevrilmesi sonraki gelişmelerle oldu. Bkz. Rosemary Foot, *Rights Beyond Borders: The Global Community and the Struggle over Human Rights in China* (New York, 2000). Milk'in yakarıları için örneğin bkz. *The Times of Harvey Milk*, yönetmen Rob Epstein (1984); isim değişikliği için, bkz. "Battle over Gay Rights", *Newsweek*, 6 Haziran 1977.
101. Saharov, "The Human Rights Movement in the USSR and Eastern Europe: Its Goals, Significance, and Difficulties", *Dialogue*, Ocak 1979; tekrar basım Alexander Babyonyshev (haz.), *On Sakharov* içinde (New York, 1982), 259. Jerome J. Shestack, "Sisyphus Endures: The International Human Rights NGO", *New York Law School Law Review* 24, 1 (1978): 89.

Beşinci Bölüm: Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları

1. Paul W. Kahn, *Sacred Violence: Torture, Terror and Sovereignty* (Ann Arbor, 2008), 49.
2. Örneğin bkz. Jack Goldsmith ve Eric Posner, *The Limits of International Law* (Oxford, 2005); Oona Hathaway, "Do Human Rights Treaties Make a Difference?" *Yale Law Jo-*

- urnal 111, 8 (Haziran 2002): 1870-2042; ve Richard Burchill, "International Human Rights Law: Struggling between Apology and Utopia", Alice Bullard (haz.), *Human Rights in Crisis* içinde (New York, 2008).
3. Martti Koskenniemi, *From Apology to Utopia: The Structure of International Legal Argument* (1989; Cambridge, 2005); ve *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law* (Cambridge, 2002). Koskenniemi'nin savaş sonrası dönemdeki Amerikan uluslararası yasası üzerine okumalarından büyük ölçüde ayrılan bu klasikle rin iskeletini kullandım.
 4. Reva Siegel, "The Jurisgenerative Role of Social Movements in U.S. Constitutional History", *Seminario en Latino América de Teoría Constitucional y Política*, 2004.
 5. Örneğin bkz. William B. Ziff, *The Gentlemen Talk of Peace* (New York, 1944). Hans Kelsen, *Law and Peace in International Relations* (Oliver Wendell Holmes Lecture, 1940-41) (Cambridge, Mass., 1942); ve Kelsen, *Peace through Law* (Chapel Hill, 1944).
 6. Bkz. "Future of International Law", *Transactions of the Grotius Society* 27 (1941): 289-312; Carnegie Endowment, *The International Law of the Future* (Washington, 1944), aynı zamanda *American Journal of International Law Supplement* 38, 2 içinde (1944): 41-139 ve *International Conciliation* 399 (Nisan 1944): 251-381. İlginç bir yorum için bkz. P.E. Corbett, "World Order: An Agenda for Lawyers", *American Journal of International Law* 37, 2 (Nisan 1943): 207-21; ve Manley O. Hudson, "The International Law of the Future", *American Journal of International Law* 38, 2 (Nisan 1944): 278-81. Bu Amerikan önergesinin hiçbir insan hakları kavramını ön plana almıyor oluşu oldukça aydınlatıcıdır; aynısı daha sonra Hudson, Philip Jessup ve Louis Sohn'un da katkıda bulunduğu "Design for a Charter of the General International Organization" için de geçerli. "Design", *American Journal of International Law Supplement* 38, 4 (Ekim 1944): 203-16.
 7. Bkz. André Mandelstam, "La Déclaration des droits internationaux de l'homme, adoptée par l'Institut de droit international", *Revue de droit international* 5 (1930): 59-78; Mandelstam, *Les Droits internationaux de l'homme* (Paris, 1931); George A. Finch, "The International Rights of Man", *American Journal of International Law* 35, 4 (Ekim 1941): 662-65. Mandelstam için, örneğin bkz. Dzovinar Kévonian, "Exilés politiques et avènement du 'droit humain': La pensée juridique d'André Mandelstam (1869-1949)", *Revue d'histoire de la Shoah* 177-178 (Ocak-Ağustos 2001): 245-273.
 8. J.C. Brierly, *The Outlook for International Law* (Oxford, 1944); Cecil J.B. Hurst, "Foreword", *International Law Quarterly* 1, 1 (Bahar 1947): 1.
 9. Philip C. Jessup, "International Law in the Post-War World", *Proceedings of the American Society of International Law* 36 (1942): 46-50; Quincy Wright, "Human Rights and World Order", *International Conciliation* 389 (Nisan 1943): 238-62; Clyde Eagleton, *Proceedings of the American Society of International Law* 40 (1946): 29.
 10. BM Sözleşmesi, Madde 13; William Jowitt, "The Value of International Law", *International Law Quarterly* 1, 3 (Güz 1947): 299; Eagleton, "International Law and the Charter of the United Nations", *American Journal of International Law* 39, 4 (Ekim 1945): 752.
 11. Doğa yasasıyla ilgili, bkz. Ulrich Scheuner, "Naturrechtliche Strömungen im heutigen Völkerrecht", *Zeitschrift für ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht* 13

- (1950-51): 556-614. Yenilenen doğalcılığın etkisini en çok gösterdiği Almanya ve Avusturya'da bile egemenliği pek uzun sürmedi. Bkz. Johannes Messner, "The Postwar Natural Law Revival and Its Outcome", *Natural Law Forum* 4 (1959): 101-5. Örneğin bkz. René Dollot, "L'organisation politique mondiale et le déclin de la souveraineté", *Revue générale de droit international public* 51 (1947): 28-47. Siyasette ya da hukukta bireysel kavramları müdafaa etmenin gittikçe zorlaşması üzerine en kayda değer kanıt için, bkz. Marcel Waline, *L'individualisme et le droit* (1943-44 arasındaki konferanslar) (Paris, 1945). Morris Ginsberg, "The Persistence of Individualism in the Theory of International Relations" (Aralık 1944'teki konferans), *International Affairs* 21, 2 (Nisan 1945): 155-67, 163'te.
12. George W. Keeting ve Georg Schwarzenberger, *Making International Law Work*, 2. baskım (Londra, 1946), 109-110; W. Harvey Moore, "The International Guarantee of the Rights of Man", *International Law Quarterly* 1, 4 (Kış 1947): 516; karş. Corbett, "Next Steps after the Charter: An Approach to the Enforcement of Human Rights", *Commentary* 1 (Kasım 1945): 21-29.
 13. Hudson, "Integrity of International Instruments", *American Journal of International Law* 42, 1 (Ocak 1948): 105. Özellikle Birleşmiş Milletler Amerikan Birliği'nin ünlü *Shelley v. Kraemer* davasına müdahale etme girişimine tepki veriyordu; Tüzük'ün insan haklarıyla ilgili kullandığı dilin, anayasa hukukunu etkilediğini öne sürüyordu (dava ırk ayrımcılığı yapan emlak sözleşmelerine karşı çıkıyordu). Karş. Paul Sayre, "*Shelley v. Kraemer* and United Nations Law", *Iowa Law Review* 34, 1 (Kasım 1948): 1-12. Bildirge'nin ardından bkz. Hudson, "Charter Provisions on Human Rights in American Law", *American Journal of International Law* 44, 3 (Temmuz 1950): 543-48. Mintauts Chakste, "Justice and Law in the Charter of the United Nations", *American Journal of International Law* 42, 3 (Temmuz 1948): 590-600.
 14. Hersch Lauterpacht, *An International Declaration on the Rights of Man* (New York, 1945). Bu materyaller 1943'te tasarlandı. Lauterpacht, Vladimir C. Idelson'a dair yorumlar, "The Law of Nations and the Individual", *Transactions of the Grotius Society* 30 (1944): 68. Karş. A.W.B. Simpson, "Hersch Lauterpacht and the Genesis of the Age of Human Rights", *Law Quarterly Review* 120 (Ocak 2004): 49-80, s. 69-74'te. Ayrıca bkz. Koskenniemi, *Gentle Civilizers*, 5. Bölüm ve "Hersch Lauterpacht (1897-1960)", Jack Beatson ve Reinhard Zimmerman, *Jurists Uprooted: German-speaking Émigré Lawyers in Twentieth-Century Britain* içinde (Oxford, 2004).
 15. Lauterpacht, *International Law and Human Rights* (New York, 1950), 412, 166. Lauterpacht, "Towards an International Bill of Rights", *The Listener* 42, 1084 (3 Kasım 1949), *International Law: Being the Collected Papers of Hersch Lauterpacht* içerisinde tekrar yayımlanmış, 5 cilt (Cambridge, 1970-2004), 3: 410-15, s. 415'te: "Bir İnsan Hakları Bildirgesi, [yasallaştırma] amacına ulaşılması açısından muazzam önemi haizdir, ama şart değildir. Aydınlanmış kamuoyu, halihazırda el altında bulunan araçtan, yani Tüzük'ten azami düzeyde yararlanmak konusunda hükümetlere yardım ve teşvikte bulunabilir. Ayrıca bkz. Karl Josef Partsch, "Internationale Menschenrechte", *Archiv des öffentlichen Rechts* 74 (1948): 158-90. Tedbirli bir iyimserlik için, bkz. André Salomon, *Le préambule de la Charte, base idéologique de l'O.N.U.* (Cenevre, 1946); ve Lawrence Preuss, "Article 2, Paragraph 7 of the United Nations and Matters of Domestic Jurisdiction", *Recueil des cours de l'Académie du droit international* [bundan sonra *Recueil des*

- cours*] 74 (1949): 557-653. Benimsenmesini takip eden senelerde bildirgenin yasallığı hakkındaki en iyi kamuoyu yoklamalarından biri için, bkz. Nehemiah Robinson, *The Universal Declaration of Human Rights: Its Origin, Significance, Application, and Interpretation*, gözden geçirilmiş basım (New York, 1958), II. Bölüm.
16. L.B. Schapiro, Brunet değerlendirmesi, *International Law Quarterly* 1, 3 (Güz 1947): 398. Lauterpacht'ın Stalin Anayasası üzerine yaptığı nispeten destekleyici yorumlar, 1945'te yaptığı çalışmada bulunabilir. Örneğin bkz. L.C. Green, Lauterpacht değerlendirmesi, *International Law Quarterly* 4, 1 (Ocak 1951): 126-29.
 17. Lauterpacht, "The Grotian Tradition in International Law", *British Year Book of International Law* 23 (1946), tekrar basım *International Law*, 2: 354-55, yine bu kitapta ayrıca Grotius'un hatasını, "öğretiminin ruhuna ve kişisel durumuna yabancı" olarak tanımlamıştır. Grotius'un ölümünün 300. yıldönümü 1945'teydi. H.A. Smith, *The Crisis in the Law of Nations* (Londra, 1947), 1. Grotius'un öne sürülen kurucu rolü üzerine süregelen tartışmalar için, bkz. Rosalyn Higgins, "Grotius and the Development of International Law in the United Nations Period", Hedley Bull vd. (haz.), *Hugo Grotius and International Relations* içinde (Oxford, 1990). [Hedley Bull vd. (haz.), *Hugo Grotius ve Uluslararası İlişkiler*, çev. Burç Beşgül. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Eylül 2015.]
 18. Bkz. Editörün Notları, "Human Rights", *International Law Quarterly* 2, 2 (Yaz 1948): 228-30. Ayrıca bkz. Hans Kelsen, *The Law of the United Nations: A Critical Analysis of Its Fundamental Problems* (Londra, 1950), 39-42, herhangi bir yaptırım içermediğinden dolayı İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ni "neredeyse beş para etmez" olarak görmüştür. Ayrıca bkz. Josef L. Kunz, "The United Nations Declaration of Human Rights", *American Journal of International Law* 43, 2 (Nisan 1949): 316-23, s. 322'de.
 19. "Les droits fondamentaux de l'homme, base d'une restauration du droit international", *Annuaire de l'Institut de Droit International* 41 (1947): 1-13 (Charles de Visscher'in hazırlık çalışmaları), 142-90 (değerlendirme), 258-60 (bildirge), s. 153'te. Bildirgenin metni İngilizce olarak, "Fundamental Rights of Man, as the Basis of a Restoration of International Law", *International Law Quarterly* 2, 2 (Yaz 1948): 231-32. Bkz. "The International Protection of Human Rights", *Proceedings of the American Society of International Law* 43 (1949): 46-89. Karş. Stevan Tscirkovitch, "La déclaration universelle des Droits de l'homme et sa portée internationale", *Revue générale de droit international public* 53 (1949): 341-58. Aynı dönemde, Amerikalı hukukçular, özellikle de ABD anayasa hukukuyla bağlantılı olarak insan haklarının barındırdığı umudu, daha doğrusu tehlikeyi de göz önünde bulundurmuydu. Özellikle bkz. Zechariah Chafee, Jr., "Some Problems of the Draft International Covenant on Human Rights", *Proceedings of the American Philosophical Society* 95, 5 (1951): 471-89. Bu yıllarda Chafee, Harvard Üniversitesi'nde 1000 sayfasından 900'ü Amerikan anayasa hukukundan alınan "temel insan hakları" üzerine bir ders verdi. Bkz. Chafee, *Documents on Fundamental Human Rights*, 3 cilt. (Cambridge, Mass.: Harvard University Press'in teksirle çoğaltılmış kopyaları, 1951-52).
 20. Kunz, "Present-Day Efforts at International Protection of Human Rights", *Proceedings of the American Society of International Law* 45 (1951): 110, 117.

21. Jessup, *A Modern Law of Nations* (New York: Macmillan, 1950), 4. Bölüm, "Nationality and the Rights of Man." Jessup, "International Law in 1953 A.D.", *Transactions of the American Society for International Law* 47 (1953): 8-9.
22. Lauterpacht, "International Law after the Second World War", *International Law*, 2 içinde: 163. Georg Schwarzenberger, *International Law and Totalitarian Lawlessness* (Londra, 1943); karşı. Stephanie Steinle, *Völkerrecht und Machtpolitik: Georg Schwarzenberger* (1908-1991) (Baden-Baden, 2002); "Plus ça change, plus c'est la même chose: Georg Schwarzenberger's Power Politics", *Journal of the History of International Law* 5, 2 (2003): 387-402; ve bkz. Beatson ve Zimmerman. *Jurists*'teki bölümü.
23. Schwarzenberger, "The Impact of the East-West Rift on International Law", *Transactions of the Grotius Society* 36 (1950): 244.
24. Schwarzenberger, *Power Politics: A Study of International Society*, 2. basım (Londra, 1951), 644, 640 ve genel olarak 30. Bölüm Lauterpacht'ın 1945'te Sovyetler'in, varlığını "Stalin" Anayasası'na uygun olarak sürdürmesi konusundaki iyimserliği üzerine Schwarzenberger ironik bir yorumda bulunmuştur: "Kelimeler; eylemlerin ya da en azından daha parlak bir gelecek için yazılan bir çekin yerine geçmiştir" (646). Lauterpacht'ın bu uygulanamaz karara verdiği öfkeli yanıt için, bkz. *International Law and Human Rights*, 11. Bölüm.
25. Max Radin, "Natural Law and Natural Rights", *Yale Law Journal* 59, 2 (Ocak 1950): 214-37; Stanley Hoffmann, "Implementation of International Instruments on Human Rights", *Proceedings of the American Society for International Law* 53 (1959): 235-45, s. 236 ve 241'de.
26. Smith, *The Crisis in the Law of Nations*, 18; Cyril Radcliffe, "The Rights of Man", *Transactions of the Grotius Society* 36 (1950): 8; Clive Parry, "Climate of International Law in Europe", *Transactions of the Grotius Society* 47 (1953): 40; Corbett, *The Individual and World Society* (Princeton, 1953), 50. Karşı. Kurt Wilk, "International Law and Global Ideological Conflict: Reflections on the Universality of International Law", *American Journal of International Law* 45, 4 (Ekim 1951): 648-70; ve Ernst Sauer, "Universal Principles in International Law", *Transactions of the Grotius Society* 42 (1956): 181-91; Almanya'da eğitim almış, 1933'te Fransa'ya, 1940'ta ise BM'de görev alacağı Almanya'ya gitmiş olan uluslararası hukukçu Ernest Hamburger'ın kasvetli değerlendirmesi, Hamburger, "Droits de l'homme et relations internationales", *Recueil des cours* 97 (1959): 442-43.
27. Örneğin bkz. René Cassin, "L'homme, sujet de droit international et la protection des droits de l'homme dans la société universelle", *La technique et les principes du droit public: Études en l'honneur de Georges Scelle* içinde, 2 cilt (Paris, 1950); Max Huber, "Das Völkerrecht und der Mensch", *Schweizerisches Jahrbuch für internationale Recht* 8 (1951): 9-30; Boris Mirkine-Guetzévitch, "L'O.N.U. et la doctrine moderne des droits de l'homme", *Revue générale de droit international public* 55 (1951): 161-198; ve Alfred Verdross, "Die Würde des Menschen als Grundlage der Menschenrechte", *René Cassin: Amicorum Discipulorumque Liber* içinde, 4 cilt (Paris, 1969).
28. "Les droits fondamentaux de l'homme", s. 153-54. Buna karşın Thomas Buergenthal'ın ilk makalelerinden bazıları, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni inceleyen çok sayıda kitabın ... bu sözleşme tarafından yerleştirilen sistemdeki pratik zayıflıklara dikkati çekmek konusunda çok az katkı sağladığı" yönünde ikna edici bir argüman öne sür-

- müştür. Buergenthal, "The Domestic Status of the European Convention on Human Rights: A Second Look", *Journal of the International Commission of Jurists* 7, 1 (Yaz 1966): 55-96, s. 55'te.
29. Örneğin bkz. Louis B. Sohn vd., "Human Rights", *Commission to Study the Organization of Peace, Strengthening the United Nations* içinde (New York, 1957); Grenville Clark ve Sohn, *World Peace through World Law* (Cambridge, Mass., 1958), xxvi, 350-351. "Artık bir dünya kuruluşunun köleliğin kaldırılması, işkencenin durdurulması ve hukuki suçlamalarda sesini duyurabilme gibi birkaç temel hakkı her türlü otoriteye karşı dünyadaki tüm insanlara temin etmesinin zamanının geldiği söylenebilir" diye yazıyordu Clark ve Sohn. "Yine de bizler, bu derece kapsamlı bir başlangıç girişiminde bulunmanın akıllıca olabileceğini düşünmedik ve önerilen teminatlar da yalnızca Birleşmiş Milletler'in kendisiyle ilgili ihlallerle sınırlı kaldı" (xxvi-xxvii). Karş. Sohn, "The New International Law: Protection of the Rights of Individuals Rather than States", *American University Law Review* 32 (1982): 1-16; ve Sohn, "The Human Rights Movement: From Roosevelt's Four Freedoms to the Interdependence of Peace, Development and Human Rights", Edward A. Smith Ziyaretçi Öğretim Üyesi Dersleri, Harvard Hukuk Fakültesi İnsan Hakları Programı, 1995. Karş. Jo M. Pasqualucci, "Louis Sohn: Grandfather of International Human Rights Law in the United States", *Human Rights Quarterly* 20, 4 (1998): 924-44; ayrıca bkz. Sohn'a saygı serisi *Harvard International Law Journal* 48, 1 (Kış 2007).
 30. Oscar Schachter, "The Charter and the Constitution: The Human Rights Provisions in American Law", *Vanderbilt Law Review* 4, 3 (Nisan 1951): 643-59; Schachter, "The Invisible College of International Lawyers", *Northwestern University Law Review* 72 (1977): 217-226. Karş. David Kennedy, "Tom Franck and the Manhattan School", *New York University Journal of International Law and Politics* 35, 2 (Kış 2003): 397-435.
 31. Louis Henkin, *Arms Control and Inspection in American Law*, önsöz Jessup (New York, 1958), "Toward a 'Rule of Law' Community", Harlan Cleveland (haz.), *The Promise of World Tensions* içinde (New York, 1961). Henkin, "The Treaty Makers and the Law Makers: The Niagara Reservation", *Columbia Law Review* 56, 8 (Aralık 1956): 1151-82 ve özellikle "The Treaty Makers and the Law Makers: The Law of the Land and Foreign Relations", *University of Pennsylvania Law Review* 107 (Mayıs 1959): 903-936, özellikle s. 922-23. Birleşmiş Milletler'deki ütopyacı hayallere karşı bir argüman için, bkz. Henkin, "The United Nations and Its Supporters: A Self-Examination", *Political Science Quarterly* 78, 4 (Aralık 1963): 504-36. Karş. Catherine Powell, "Louis Henkin and Human Rights: A New Deal at Home and Abroad", Cynthia Soohoo vd. (haz.), *Bringing Human Rights Home*, c. 1, *A History of Human Rights in the United States* içinde (Westport, 2008).
 32. Henkin, "The United Nations and Human Rights", *International Organization* 19, 3 (Yaz 1965): 504-17, s. 508 ve 514'te. Stanley Hoffmann'ın deyişiyle "insanlık onurunun düzene hizmet etmesi gibi kasti bir saldırı yerine, düzen insanlık onuruna hizmet edecek." Hoffmann, "Implementation", 244. Henkin, "International Law and the Behavior of Nations", *Recueil des cours* 114 (1965): 167-281; ve *How Nations Behave: Law and Foreign Policy* (New York, 1968). Yalnızca kitabın ikinci baskısına (1979) insan haklarıyla ilgili bir bölüm eklendi. Henkin, "International Human Rights as 'Rights,'"

- Cardozo Law Review* 1, 2 (Güz 1979): 425-48, tekrar basım J. Roland Pennock ve John W. Chapman (haz.), *Human Rights* içinde (Nomos XXIII) (New York, 1981); ve Henkin, *The Age of Rights* (New York, 1990), 2. Bölüm.
33. Wolfgang Friedmann, "The Disintegration of European Civilisation and the Future of International Law", *Modern Law Review* 2 (1938-39): 194; *What's Wrong with International Law?* (Londra, 1941); *Law in a Changing Society* (Londra, 1959), 14. Bölüm; *The Changing Structure of International Law* (New York, 1964); "General Course in Public International Law", *Recueil des cours* 127 (1969): 124-25, 127; "Human Welfare and International Law", Friedmann v.d. (haz.), *Transnational Law in a Changing Society: Essays in Honor of Philip C. Jessup* içinde (New York, 1972), 124. Karş. John Bell, "Wolfgang Friedmann (1907-1972)", Beatson ve Zimmerman (haz.), *Jurists Uprooted* içinde.
 34. Koskenniemi, *Gentle Civilizers*, 476. Myres S. McDougal ve Gertrude Leighton, "The Rights of Man in the World Community: Constitutional Illusions versus Rational Action", *Law and Contemporary Problems* 14, 3 (Yaz 1949): 490-536, tekrar basım McDougal vd., *Studies in World Public Order* (New Haven, 1960). Ayrıca örneğin bkz. McDougal, "Perspectives for an International Law of Human Dignity", *Proceedings of the American Society for International Law* 53 (1959): 107-36. Karş. McDougal, Lauterpacht'ın değerlendirmesi, *International Law and Human Rights*, *Yale Law Journal* 60, 6 (Haziran 1951): 1051-56. Almanya Federal Meclisi başkanı 1978'de "pek az kişi uluslararası yasanın bu yeni dalına Myres S. McDougal kadar katkıda bulunmuştur" diyecek kadar ileri gitti. Karl Carstens, "The Contribution of Myres S. McDougal to the Development of Human Rights in International Law", *New York Law School Law Review* 24, 1 (1978): 1.
 35. Henri Rolin, "Les principes de droit international public", *Recueil des cours* 77 (1950): 353-60 ("Les droits fondamentaux des États"); *Yearbook of the International Law Commission* (1949): 287-90; örneğin karş. Ricardo J. Alfaro, "The Rights and Duties of States", *Recueil des cours* 97 (1959): 91-202.
 36. Jessup, "Non-Universal International Law", *Columbia Journal of International Law* 12 (1973): 415-29, s. 429'da. Ben bu deyişi sosyolojik ve ideolojik olarak kullanıyorum ama karş. Matthew Craven, *The Decolonization of International Law: State Succession and the Law of Treaties* (Oxford, 2007) ve kaynakça yazısında listelenen kaynaklara bakınız.
 37. Charles de Visscher, *Theory and Reality in Public International Law*, çev. Corbett (1953; Princeton, 1957), 128; Hoare B.M. Bel A/C.3/SR. 643, para. 13 (25 Ekim 1955) içinde; J.E.S. Fawcett, "The Role of the United Nations in the Protection of Human Rights—Is It Misconceived?", Asbjörn Eide ve August Schou, *International Protection of Human Rights: Proceedings of the Seventh Nobel Symposium* içinde, Oslo, 25-27 Eylül 1967 (New York, 1968), 96.
 38. Eagleton, "Excesses of Self-Determination", *Foreign Affairs* 31, 4 (Temmuz 1953): 596, 604; Wright, "Freedom and Human Rights under International Law", Milton R. Konvitz ve Clinton Rossiter (haz.), *Aspects of Liberty: Essays Presented to Robert E. Cushman* içinde (Ithaca, 1958), 185-86.
 39. Schwelb, *Human Rights and the International Community: The Roots and Growth of the Universal Declaration of Human Rights* (Chicago, 1964), 10, 26-29, 35-37, 54-55, 66-71, s. 68'de; ve "The United Nations and Human Rights", *Howard Law Journal* 11, 2 (Bahar 1965): 361-62, 366-68. Schwelb'in argümanları şu çalışmalara kadar uzanır:

“Die Kodifikationsarbeiten der Vereinten Nationen auf dem Gebiet der Menschenrechte”, *Archiv des Völkerrechts* 8 (1959-1960): 16-49, s. 24-25’te; ve “The Influence of the Universal Declaration of Human Rights on International and National Law”, *Proceedings of the American Society for International Law* 53 (1959): 217-29, s. 217-18’de. Lauterpacht’ın yaşadığı değişimi kaydederken, ikisinin *International Law and Human Rights*’in yeni bir baskısını hazırlamayı planladığına da değinir ama Lauterpacht’ın ölümünden sonra bu projeye devam etmemiştir (*Human Rights*, 75). Ayrıca Mayıs 1963 tarihindeki konferansta yaptığı elifi elifine yorumlar için bkz. Amerikan Yahudi Komitesi Arşivleri, FAD-IO, Numaralandırılmamış Klasör, John Humphrey üzerine yorumlarının özeti, “Human Rights”, *Annual Review of United Nations Affairs* (1962-1963): 114-17. Schwelb için, bkz. *Festschrift in Revue de droits de l’homme* 4, 2-3 (Haziran-Temmuz 1971).

40. Örfi bir hukuk olarak Evrensel Bildirge’nin erken dönemde ortaya koyduğu en güçlü ifade, Waldock’ta yer alıyor, “Human Rights in Contemporary International Law and the Significance of the European Convention”, *The European Convention of Human Rights (International and Comparative Law Quarterly Ek Yayın 11)* içinde (Londra, 1965), 15. Fakat 1965’te bu savları inceleyen Thomas Buergenthal, şunları yazıyordu: “Gerçekte uygulandığının ışığında Evrensel Bildirge’nin yasal önemi, mevcut akademik iddiaların bizi inandırdığından çok daha kısıtlı olabilir.” Buergenthal, “The United Nations and the Development of Rules Relating to Human Rights”, *Proceedings of the American Society for International Law* 59 (1965): 134. John Humphrey’in iki makalesi arasındaki farkların ortaya koyduğu üzere bu argümana duyulan güvenin artışı hiç şüphesiz 1970’lere gelindiğinde yaşandı. Humphrey, “The UN Charter and the Universal Declaration of Human Rights”, Evan Luard (haz.), *The International Protection of Human Rights* içinde (Londra, 1967); ve Humphrey, “The Universal Declaration of Human Rights: Its History, Impact, and Juridical Character”, B.G. Ramcharan (haz.), *Human Rights: Thirty Years after the Universal Declaration* içinde (Lahey, 1979). Sohn, “The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement? (The Status of the Universal Declaration in International Law)”, *Journal of the International Commission of Jurists* 8, 2 (Aralık 1967): 17-26; ayrıca L.M. Singhvi (haz.), *Horizons of Freedom* içinde (New Delhi, 1969); *Montreal Statement of the Assembly for Human Rights* (1968), 2; keza “Montreal Statement of the Assembly for Human Rights”, *Journal of the International Commission of Jurists* 9, 1 (Haziran 1968): 94-112, s. 95’te.
41. Richard B. Bilder, “Rethinking International Human Rights: Some Basic Questions”, *Wisconsin Law Review* 1969, 1 (1969): 172, 217.
42. Newman daha derin bir çalışmayı hak ediyor. Makalelerine bkz. “Natural Justice, Due Process, and the New International Covenants on Human Rights”, *Public Law* (1967): 274-313; “Interpreting the Human Rights Clauses of the UN Charter”, *Revue des droits de l’homme* 5, 2/3 (1972): 283-91; ve “The International Bill of Rights: Does It Exist?”, Antonio Cassese (haz.), *Current Problems of International Law* içinde (Milan, 1975). En önemlisi, bkz. Theo van Boven, “Creative and Dynamic Strategies for Using United Nations Institutions and Procedures: The Frank Newman File”, Ellen L. Lutz vd. (haz.), *New Directions in Human Rights* içinde (Philadelphia, 1989). Newman da upkı Richard Falk ve Tom Farer gibi, Donald Fraser’in dönüm noktası olan 1973’teki kongre celsesinde ifade verdi.

43. Henkin, "The United Nations and Human Rights", 513. Karş. Henkin, "International Law and the Behavior of Nations", 216-20.
44. Sözlerinin tam metni Amerikan Yahudi Komisyonu Arşivleri'nde, FAD-IO, Numaralandırılmamış Klasör. Ayrıca Humphrey, "Human Rights", 122-24 üzerinden özetlendi.
45. [Louis Henkin], "The World of the 1970s: A Jewish Perspective", Task Force Report, American Jewish Committee, 1972, 32, 34, 36 ve Henkin (haz.), *World Politics and the Jewish Condition* (New York, 1972).
46. "International Institute of Human Rights (René Cassin Foundation)", *Revue de droits de l'homme* 2, 1 (1969): 4-19; Henkin, "The United States Institute of Human Rights", *American Journal of International Law* 64, 4 (Ekim 1970): 924-25 (Bu bağlantı ve buluşmanın ne zaman ve nasıl gerçekleştiğini belirleyemedim; Schwelb ve Sohn'un aksine Henkin, Cassin'in 1969'daki *Festschrifti*'ne katılmadı); U.S. House of Representatives, *International Protection of Human Rights: The Work of International Organizations and the Role of U.S. Foreign Policy* (Washington, 1974), 355, 357. Vaka çalışmaları için Sohn ve Buerghenthal, *International Protection of Human Rights* (Indianapolis, 1973); karşı. Sohn ve Buerghenthal, *Basic Documents on International Protection of Human Rights* (Indianapolis, 1973). Birkaç yıl önce Ian Brownlie, *Basic Documents on Human Rights*'in (Oxford, 1971) ilk baskılarını toplamaya başladı; bundan biraz daha sonra bkz. Richard B. Lillich ve Frank B. Newman, *International Human Rights: Problems of Law and Policy* (Boston, 1979) ve New Haven okulunun yanıtı için bkz. McDougal, Lasswell ve Lung-Chu Chen, *Human Rights and World Public Order: The Basic Policies of an International Law of Human Dignity* (New Haven, 1980).
47. McGill konferansının "Moses Moskowitz Papers", White Plains, New York'tan aldığım taslakları şu an bende, bir başka versiyon ise Henkin'de karşımıza çıkıyor, "The United States and the Crisis in Human Rights", *Virginia Journal of International Law* 14, 4 (1973-74): 653-71.
48. Henkin, "The Internationalization of Human Rights", *Proceedings of the General Education Seminar*, 6, 1 (1977): 1-16; Alice H. Henkin (haz.), *Human Dignity: The Internationalization of Human Rights* (New York, 1978); Louis Henkin, "Human Rights: Reappraisal and Readjustment", David Sidorsky (haz.), *Essays on Human Rights: Contemporary Issues and Jewish Perspectives* içinde (New York, 1979), 86, Henkin'in bakış açısındaki değişikliği genel itibarıyla en iyi ölçen yazıdır. Ayrıca bkz. Helsinki sürecine yanıtı "Human Rights and 'Domestic Jurisdiction'", Buerghenthal (haz.), *Human Rights, International Law, and the Helsinki Accords* içinde (Montclair, 1977). Humphrey, "The Implementation of International Human Rights Law" ve özellikle Schachter, "International Law Implications of U.S. Human Rights Policies", *New York Law School Law Review* 24 içinde (1978-79): 31-61, 63-87.
49. Henkin, *The Rights of Man Today* (Boulder, 1978).
50. "The Case for U.S. Ratification", *New York Times*, 1 Nisan 1977. Bu arada, gazetenin tarihinde "uluslararası insan hakları hareketi" tabiri ilk kez Henkin'in mektubunda kullanılmıştır.
51. Bkz. Schwelb, "The Teaching of the International Aspects of Human Rights", *Proceedings of the American Society of International Law* 65 (1971): 242-46. UNESCO, bu alana 1973'te Cassin'in enstitüsüne verdiği destekle girmiştir. Karal Vasak (haz.), *Human Rights Studies in Universities* (1973), ayrıca *Revue des droits de l'homme* 6, 2 (1973)

içinde. Sonrasında, 1978'de Viyana'da insan hakları üzerine –pedagoji projesine odaklanan– büyük bir konferans düzenlemiş, iki yıl sonra da bu önemli Amerikan etkinliği Rockefeller Vakfı'nın desteğiyle New York Üniversitesi hukuk fakültesinde gerçekleştirilmiştir. Bkz. UNESCO, *The Teaching of Human Rights: Proceedings of the International Congress of the Teaching of Human Rights* (Viyana, 1980) ve Theodor Meron, "A Report on the N.Y.U. Conference on Teaching International Protection of Human Rights", *New York University Journal of International Law and Policy* 13, 4 (Bahar 1981): 881-960; ve bir de Meron'ın, konferansın hemen ardından konferanstan uyarladığı ve alanında uzman kişiler tarafından hazırlanan farklı konularda öğretim rehberleri ile ders programlarının da yer aldığı önemli bir derleme var, *Human Rights and International Law: Legal and Policy Issues* (New York, 1984).

52. Bkz. Henkin (haz.), *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights* (New York, 1981); ve Henkin, "International Law: Politics, Values and Functions", *Recueil des cours* 216 (1989), 1. Bölüm; egemenlik "mitolojisinin" eleştirisini devletlerin yapı taşlarıyla dengeleyen bir eleştiridir.
53. Theodor Meron, *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law* (Oxford, 1989), 99.
54. Antonio Cassese, "The Helsinki Declaration and Self-Determination", Buergenthal (haz.), *Human Rights, International Law, and the Helsinki Accords* içinde.

Sonsöz

1. Bkz. Rex Martin ve James W. Nickel, "A Bibliography on the Nature and Foundations of Rights, 1947-1977", *Political Theory* 6, 3 (Ağustos 1978): 395-413. 1970'ler boyunca savaş sonrası dönemdeki açık ara en ilginç ve önemli felsefi çalışma şurada bulunabilir: Institut International de Philosophie, *Le Fondement des droits de l'homme* (Floransa, 1966), Amerikalı Richard McKeon ile birkaç Avrupalı aydının katkılarıyla.
2. Cranston'ın en bilindik duruşu, toplumsal ve ekonomik haklarla ilgili eleştirisiydi. Bkz. Maurice Cranston, *Human Rights Today* (Londra, 1955, 1962), Amerikan baskısında (ve üçüncü İngiliz baskısında) *What Are Human Rights?* (New York, 1962; Londra, 1973) adını aldı. Ayrıca bkz. "Pope John XXIII on Peace and Human Rights", *Political Quarterly* 34, 4 (Ekim 1963): 380-90; ve bu kitaptaki rolü, D.D. Raphael (haz.), *Political Theory and the Rights of Man* (Bloomington, 1967); ve *Daedalus*'un özel sayısının manşeti, 112, 4 (Güz 1983).
3. J. Roland Pennock ve John W. Chapman (haz.), *Human Rights: Nomos XXIII*e editörün Sunuş'undan (New York, 1981), vii. Ayrıca bkz. Stephen R. Graubard'un *Daedalus* özel sayısına Önsöz'ü: "'İnsan hakları' kavramı, en basit deyişle on sekizinci yüzyıldaki 'kişi hakları' kavramının yirminci yüzyıldaki karşılığı mıdır? Eğer öyleyse önceki formülasyon neden değiştirildi?" (v).
4. Örneğin bkz. Walter Laqueur ve Barry Rubin (haz.), *The Human Rights Reader* (New York, 1979).
5. Ronald Dworkin, "Human Rights", *Human Rights: A Symposium, Proceedings of the General Education Seminar* 6, 1 içinde (Güz 1977): 40-51.
6. Aslen Haziran 1976'da Almanya'daki Schloss Reisensburg'da karar teorisi üzerine düzenlenen bir konferansta sunulan ve ilk kez T.M. Scanlon, "Rights, Goals, and Fa-

irness", *Erkenntnis* 11, 1 (Mayıs 1977): 81-95 adıyla yayımlanan makaleyi, Scanlon, "Human Rights as a Neutral Concern", Peter Brown ve Douglas Maclean (haz.), *Human Rights and U.S. Foreign Policy* içinde (Lexington, 1979) ile karşılaştırınız; araya giren sıçrama dönemini açıkça yansıtan bir fasıla. İkisi de şurada tekrar basıldı: Scanlon, *The Difficulty of Tolerance: Essays in Political Philosophy* (Cambridge, 2003).

7. Örneğin bkz. Hans J. Morgenthau, "Human Rights and Foreign Policy", Distinguished Council of Religion and International Affairs Lecture on Morality and Foreign Policy (New York, 1979) ve Raymond Aron, "The Politics of Human Rights", Myres S. McDougal ve W. Michael Reisman (haz.), *Power and Policy in Quest of Law: Essays in Honor of Eugene Victor Rostow* içinde (Dordrecht, 1985).
8. Reagan'ın iktidara geleceği üzerine akıllıca bir tahmin için bkz. Ronald Steel, "Are Human Rights Passé?" *The New Republic*, 27 Aralık 1980.
9. Nicolas Guilhot, *The Democracy Makers: Human Rights and the Policy of Global Order* (New York, 2005); Guilhot, "Limiting Sovereignty or Producing Governmentality: Two Human Rights Regimes in U.S. Political Discourse", *Constellations* 15, 4 (2008): 502-16.
10. Üzerinde düşünülmesi gereken bazı örnekler, Jacques Rancière, "Who Is the Subject of the Rights of Man?" *South Atlantic Quarterly* 103, 2/3 (Bahar / Yaz 2004): 297-310; Slavoj Žižek, "Against Human Rights", *New Left Review* 34 (Temmuz / Ağustos 2005): 115-31; ve Alain Supiot, *Homo Juridicus: On the Anthropological Function of Law*, çev. Saskia Brown (New York, 2007), bölüm 6. [Alain Supiot, *Homo Juridicus: Hukukun Antropolojik İşlevi Üzerine Bir Deneme*, çev. Bige Açımız Ünal. Ankara: Dost Kitabevi, 2014.]
11. Örneğin bkz. Mitchel Lasser, *Judicial Revolutions: The Rights Revolution in the Courts of Europe* (New York, 2009).
12. Bradley R. Simpson, "Denying the 'First Right': The United States, Indonesia, and the Ranking of Human Rights by the Carter Administration, 1976-1980", *International History Review* 31, 4 (Aralık 2009): 788-826'da Endonezyalı eylemcilerin insan haklarından dem vuracak şekilde nasıl eğitildiklerini; Sally Engle Merry'nin taleplerin çevirisi üzerine çalışmasıyla ve Mark Goodale ve Merry (haz.), *The Practice of Human Rights: Tracking Law between the Global and the Local* (New York, 2007) ile karşılaştırınız.
13. Sahadaki insan hakları çalışmalarının birinci elden deneyimi ve ahlaki önemi hakkında birbiriyle çelişen sunumlar için, bkz. James Dawes, *That the World May Know: Bearing Witness to Atrocity* (Cambridge, Mass., 2007); ve David Kennedy, *The Rights of Spring* (Princeton, 2009).
14. Örneğin bkz. Thomas M. Franck ve Nigel S. Rodley, "The Law, the United Nations, and Bangla Desh", *Israel Yearbook for Human Rights* 2 (1972): 142-75 ve "After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force", *American Journal of International Law* 67 (1973): 275-305; Richard B. Lillich (haz.), *Humanitarian Intervention and the United Nations* (Charlottesville, 1973).
15. Daha çok tarihsel araştırmaya ihtiyaç duyulduğunu gösteren sosyolojik tezler için, bkz. Daniel Levy ve Natan Sznaider, *The Holocaust and Memory in Global Age*, çev. Assenka Oksiloff (Philadelphia, 2005); karş. Jeffrey Alexander, *Remembering the Holocaust: A Debate* (New York, 2009).

16. Kendine ait bir ahlaki duruş ve enerji imkânının mevcut durumunu yansıtmakta başarısız olan güçlü bir sunum için, bkz. Samantha Power, *"A Problem from Hell": America and the Age of Genocide* (New York, 2002).
17. Sözde insancıl yasa ile yeni insan hakları yasası arasında bir zamanlar var olan güvenli sınır, hukuk öğretisinde de ciddi anlamda sarsılmıştır; örneğin bkz. Theodor Meron, "The Humanization of Humanitarian Law", *American Journal of International Law* 94, 2 (Nisan 2000): 239-289 ve *The Humanization of International Law* (Dordrecht, 2006).
18. Tabir Kennedy'ye ait, "The International Human Rights Movement: Part of the Problem?" *Harvard Human Rights Journal* 15 (2002): 101-26, özellikle s. 108-9; tekrar basım *The Dark Sides of Virtue: Reassessing International Humanitarianism* (Princeton, 2004), 1. Bölüm.
19. Paige Arthur, "How 'Transitions' Reshaped Human Rights", *Human Rights Quarterly* 31, 2 (Mayıs 2009): 321-67.
20. Bkz. Aryeh Neier, *Taking Liberties: Four Decades in the Struggle for Rights* (New York, 2005), xxix-xxxi.
21. Örneğin bkz. Catharine MacKinnon, *Are Women Human? And Other International Dialogues* (Cambridge, Mass., 2006).
22. Örneğin bkz. Balakrishnan Rajagopal, *International Law from Below: Development, Social Movements, and Third-World Resistance* (New York, 2003) ve Sandra Fredman, *Human Rights Transformed: Positive Rights and Positive Duties* (New York, 2008).
23. Koca bir yazıdan birkaç örnek için, bkz. Nira Wickramasinghe, "From Human Rights to Good Governance", Mortimer Sellers (haz.), *The New World Order: Sovereignty, Human Rights, and the Self-Determination of Peoples* içinde (Oxford, 1996); Paul F. Diehl, *The Politics of Global Governance: International Organizations in an Interdependent World* (Boulder, 1997); *Global Governance* dergisi 1995 yılında yayımlanmaya başladı.
24. Kéba M'Baye, "Le droit au développement comme un droit de l'homme", *Revue des droits de l'homme* 5 (1972): 505-34; BM Gen. Kur. Kar. 41/128 (4 Aralık 1986); ve René-Jean Dupuy (haz.), *Le droit au développement au plan international* (Alphen aan den Rijn, 1980); karş. Roger Normand ve Sarah Zaidi, *Human Rights at the UN: The Political History of Universal Justice* (Bloomington, 2008), 9. Bölüm.
25. 11 Eylül sonrası teröre karşı savaşın ve yeni bir "insan güvenliği" anlayışının oluşmasının ışığında, bkz. Mary Robinson, "Connecting Human Rights, Human Development, and Human Security", Richard Ashby Wilson (haz.), *Human Rights in the "War on Terror"* içinde (Cambridge, 2005).
26. Bugün önde gelen hukuk teorisyeni, hiç şüphesiz, 1970'lerin sonlarından beri bu konunun peşine düşen Philip Alston'dır; daha yakın dönemdeyse felsefeci Thomas Pogge'nin öncülüğünde "bir insan hakları ihlali olarak fakirlik" argümanını geliştirmiştir. Bkz. Alston, "The Right to Development at the International Level", Dupuy (haz.), *Le droit* içinde, tekrar basım Frederick E. Snyder ve Surakiart Sathirathai (haz.), *Third World Attitudes towards International Law* (Dordrecht, 1987); "Making Space for New Human Rights: The Case of the Right to Development", *Harvard Human Rights Yearbook* 1 (1988): 1-38; ve sonra Alston ve Mary Robinson (haz.), *Human Rights and Development: Toward Mutual Reinforcement* (Oxford, 2005); karş. Jack Donnelly, "The 'Right

- to Development': How Not to Link Human Rights and Development", Claude E. Welch, Jr. ve Roland I. Meltzer (haz.), *Human Rights and Development in Africa* içinde (Albany, 1984). Thomas Pogge (haz.), *Freedom from Poverty as a Human Right: Who Owes What to the Very Poor?* (Oxford, 2007).
27. Willem van Genugten ve Camilo Perez-Bustillo, *The Poverty of Rights: Human Rights and the Eradication of Poverty* (Londra, 2001).
 28. Tüm bu yorumlar Harvard İnsan Hakları Programı'nda bulunabilir. *Religion and State: An Interdisciplinary Roundtable Discussion Held in Vouliagmeni, Greece, October 1999* (Cambridge, Mass., 2004), 52.

Bu kitap, insan haklarının yerini, ahlak üzerine görüşlerin tarihi ve ilerici reformun modern şekilleri içerisinde değerlendirirken, mükemmel sayılabilecek geniş bir yazına dayanıyor. Kitap, bu araştırmalardan süzülüp gelen bir izah olmakla birlikte, hiçbir zaman onların tarafsız bir ifadesi değil. Okuyucular ve bilimciler için bu sayfalar, temel araçlar konusunda genel bir bakış ve –şimdiye dek az sayıda profesyonel tarihçinin girişmeye cesaret ettiği 1940’lardan sonrasına dair– henüz incelenmemiş özgül tarihsel problemler ya da konular hakkında değerli birtakım kaynaklar sunuyor. Temelde, şu anda “insan haklarına” karşı doğmakta olarak ilginin aslında tarihte ne kadar eskiye dayandığına dair bir fikir verebilmeyi umuyorum. Kitap, özellikle daha erken dönemlerdeki derin köklere yönelik Don Kişotvârî ve titiz bir arayışla, konuyla daha ilintili olan ama hâlâ hakkında çok az şey bilinen yakın dönemler arasındaki uyumsuzluğu açıkça ortaya koyuyor.

Bir sentez ortaya çıkarma girişiminde bulunan kitaplar, evveliyata ya da en geç 1940’lara vurgu yaparak, teleoloji, hedefe fazla odaklanmaktan kaynaklanan dar görüşlülük ve zafercilik hatalarına düşer. Bkz. Micheline Ishay’ın *The History of Human Rights: From the Stone Age to the Globalization Era* (Berkeley, 2004) ve özellikle de Paul Gordon Lauren’ın *The Evolution of International Human Rights: Visions Seen*, yeni baskısı (Philadelphia, 2003). Yakın döneme ait iki kitaptaki makaleler de oldukça faydalıdır: Mark P. Bradley ve Patrice Petro, *Truth Claims: Resrepresentation and Human Rights* (New Brunswick, 2002); ve Jeffret N. Wasserstrom, Greg Grandin ve Lynn Hunt (haz.), *Human Rights and Revolution*, 2. baskı (Lanham, 2007). Yakında çıkacak olan, Stefan-Ludwig Hoffmann tarafından düzenlenen *A History of Human Rights in the Twentieth Century* (Cambridge University Press); ve Akira Iriye vd. (haz.), *Human Rights in the Twentieth Century: An International History* (Oxford University Press) kitaplarının da öne çıkacağı belli oluyor. Kenneth Cmiel, hayata çok erken veda ederek bu alanda kendisinden beklenen çalışmasını tamamlayamadı; fakat “The Recent History of Human Rights”, *American Historical Review* 109, 1 (Şubat 2004): 117-34, başta olmak üzere makaleleri citayı belirlemiştir. Jan Eckel’in çalışmaları da fevkalade niteliklidir; konunun araştırma sahasının genel bir değerlendirmesini yaptığı makalesi için, bkz. “Utopie der Moral,

Kalkül der Macht: Menschenrechte in der globalen Politik seit 1945", *Archiv für Sozialgeschichte* 49 (2009): 437-84.

Son yıllarda derin geçmiş, güncel bir projeye bir nesep sunma zorluğuyla karşı karşıya kaldı. Konunun erken dönem Yahudi kaynakları bulunduğu dair iddialar için şu kitaplara göz atılabilir: Louis Henkin, "Judaism and Human Rights", *Judaism* 25, 4 (Güz 1976): 435-46; David Sidorsky (haz.), *Essays in Human Rights* (Philadelphia, 1979); ve aynı zamanda Lenn E. Goodman, *Judaism, Human Rights, and Human Values* (New York, 1998). Derin Hristiyan kökenler için bkz. Nicholas Wolterstorff, *Justice: Rights and Wrongs* (Princeton, 2008). Stoacı kökenler için ise özellikle Philip Mitsis, "Stoic Origins of Natural Rights", Katerina Ierodiakonou (haz.), *Topics in Stoic Philosophy* (New York, 1999); Stoacı inanışların gerçekte ne kadar farklı olduğunu değerlendirebilmek için ise Malcolm Schofield, *The Stoic Idea of the City* (Cambridge, 1991); ya da Mary Louise Gill ve Pierre Pellegrin'in derlediği *A Companion to Ancient Philosophy* (Oxford, 2006) kitabındaki Eric Brown, "Hellenistic Cosmopolitanism" makalesi faydalı olabilir. Roma hukuku üzerine bilgi edinmek için, bkz. Richard A. Bauman, *Human Rights in Ancient Rome* (New York, 2000) ve Tony Honoré, *Ulpian: Pioneer of Human Rights*, 2. baskı (New York, 2002).

Belirli hakların tarihöncesini ele almak için en iyi kaynakları 1980'lerin Alman ve Avusturyalı araştırma programlarına borçluyuz. Bkz. Günter Birtsch (haz.), *Grund- und Freiheitsrechte im Wandel von Gesellschaft und Geschichte* (Göttingen, 1981); *Grund- und Freiheitsrechte von der ständischen zu spätbürgerlichen Gesellschaft* (Göttingen, 1987); ve gerçekten muazzam bir kaynakça olan, Birtsch vd. (haz.), *Grundfreiheiten, Menschenrechte, 1500-1850: eine internationale Bibliographie*, 5 cilt. (Stuttgart, 1991-92). Ayrıca bkz. Wolfgang Schmale, *Archäologie der Grund- und Menschenrechte in der frühen Neuzeit: ein deutsch-französisches Paradigma* (Münih, 1997); ve Margarete Grandner vd. (haz.), *Grund- und Menschenrechte: Historische Perspektiven—Aktuelle Problematiken* (Viyana, 2002) ve burada özellikle de Schmale'nin sentez sunan makalesi. Ayrıca Peter Blickle'in dikkat çekici eserine göz atmak da faydalı olabilir: *Von der Leibeigenschaft zu den Menschenrechten: eine Geschichte der Freiheit in Deutschland* (Münih, 2003).

"Doğal" hakların kökenleri üzerine bugün geniş sayılabilecek yazın, dört ana okulda toplanır. Bu okulların ilk ikisi, şekillendirici olarak gördüğü ortaçağ gelişmelerinin rolünü değerlendirirken; üçüncü okul muhalif Rönesans hümanistlerinin önemine, dördüncü okulsa "modern" doğal hukuk düşünürlerinden oluşan on yedinci yüzyıl okuluna vurgu yapar. Genellikle Thomas ekolünden olan ve hakların kökenindeki "öznelliliğe" yönelik geç ortaçağ dönemi nominalizmini hedef alan ilk okul konusunda, bkz. 1940'lardan başlayan ve "La genèse du droit subjectif chez

Guillaume d'Occam", *Archives de philosophie du droit* 9 (1964): 97-127; ve *Le droit et les droits de l'homme* (Paris, 1983) kitabına kadar giden yayın serisi; karş. Heinrich Rommen, "The Genealogy of Natural Rights", *Thought* 29, 114 (Güz 1954): 403-25. Daha sonra başvurulabilecek kaynaklar arasında şunlar yer alıyor: Richard Tuck, *Natural Rights Theories: Their Origin and Development* (Cambridge, 1979); ayrıca Brian Tierney ile Peter Linehan'ın derlediği *Authority and Power: Studies on Medieval Law and Government Presented to Walter Ullmann* (Cambridge, 1980) kitabında yer alan, Arthur Stephen McGrade'in yazdığı "Ockham and the Birth of Individual Rights". İkinci okul ise Hıristiyan doğal hukukunda sürekliliğe vurgu yapar ve sonrasında modern çağın başlarındaki gelişmelere kadar uzanır. Bkz. Brian Tierney, *The Idea of Natural Rights* (Atlanta, 1997); ve Annabel Brett, *Liberty, Right, and Nature: Individual Rights in Later Scholastic Thought* (Cambridge, 1997). Üçüncü okul konusundaysa şu kaynaklar incelenebilir: Leo Strauss, *Natural Right and History* (Chicago, 1953); Tuck, "The 'Modern' Theory of Natural Law", Anthony Pagden (haz.), *The Languages of Political Theory in Early Modern Europe* içinde (Cambridge, 1990); ve Tuck, *Philosophy and Government, 1572-1651* (Cambridge, 1993). Dördüncü okul için bkz. Blandine Barrett-Kriegel, *Les droits de l'homme et le droit naturel* (Paris, 1989) ve doğal hukuk figürlerine dair daha birçok araştırma. Hangisi en doğrusu olursa olsun, insan haklarının tarihi için elde edilen neticeler, doğrudan nedensellik ile ilgili değil, öncelikle arka plandaki koşulların oluşmasıyla ilgili bir meseledir.

Aydınlanma ve devrimin hakları üzerine en önde gelen çalışma, elbette, Lynn Hunt'ın *Inventing Human Rights: A History* başlıklı eseridir (New York, 2007); şu yazımla birlikte değerlendiriniz: "On the Genealogy of Morals", *The Nation*, Nisan 17, 2007. Amerikan sahasına dair diğer kıymetli eserler arasında şunlar bulunur: Haakonssen ve Michael J. Lacey'nin derlediği *A Culture of Rights: The Bill of Rights in Philosophy, Politics, and Law* (Cambridge, 1991) kitabında yer alan Knud Haakonssen'a ait "From Natural Law to the Rights of Man: A European Perspective on American Debates", makalesi; Robert Fatton Jr. ve R.K. Ramazani tarafından derlenen *The Future of Liberal Democracy: Thomas Jefferson and the Contemporary World*'da yer alan birkaç makale (New York, 2004); ve Barry Alan Shain (haz.), *The Nature of Rights at the American Founding and Beyond* (Charlottesville, 2007). Fransa örneği için, bkz. Marcel Gauchet, *La Révolution des droits de l'homme* (Paris, 1989); Stéphane Rials, *La déclaration des droits de l'homme et du citoyen* (Paris, 1989); ve Dale van Kley'in derlediği *The French Idea of Freedom: The Old Regime and the Declaration of Rights of 1789* (Stanford, 1994) kitabında yer alan, Keith Michael Baker'ın kaleme aldığı, "The Idea of a Declaration of Rights" makalesi.

I. Bölüm’de “bireysel haklar” yörüngesindeki en dikkat çeken kesinti ve on dokuzuncu yüzyıl sonlarının biçimci soyutlaması olduğundan özel olarak odaklandığım *laissez-faire*’e [bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler] yönelik yenilik taraftarı saldırılar en iyi şu klasiklerde gözlemlenebilir: Morton White, *Social Thought in America: The Revolt against Formalism* (New York, 1947); James T. Kloppenberg, *Uncertain Victory: Progressivism and Social Democracy in Anglo-American Thought* (Oxford, 1986); bu konu bir o kadar da P.S. Atiyah’ın kaleme aldığı *The Rise and Fall of Freedom of Contract* (Oxford, 1987) ve Barbara J. Fried’in mükemmel eseri *The Progressive Assault against Laissez-Faire: Robert Hale and the First Law and Economics Movement* (Cambridge, Mass., 1998) gibi kitapların derin hukuk bilgisinde inceleyebilir. Kendini bu isyanın İngilizAmerikan kesimiyle sınırlandırmayan çalışmalar arasında şunlar yer alıyor: Daniel Rodgers, *Atlantic Crossings: Social Politics in a Progressive Age* (Cambridge, Mass., 2000); ve Janet Horne, *A Social Laboratory for Modern France: The Musée Social and the Rise of the Welfare State* (Raleigh, 2002). New Deal [Yeni Anlaşma] serbest işgücü düşüncesini aştıktan sonra, insan hakları tartışmaları etrafında toplanan belirsizlik, Risa Goluboff’un *The Lost Promise of Civil Rights* kitabının 1. Bölüm’ünde etraflıca ele alınır (Cambridge, Mass., 2007).

Enternasyonalizm üzerine en iyi çalışma hâlâ F.S.L. Lyons’un *Internationalism in Europe, 1815-1914* (Leyden, 1963) isimli eseridir. Kadın enternasyonalizmi üzerine başı çeken çalışma ise Leila Rupp’un *Worlds of Women: The Making of an International Women’s Movement* (Princeton, 1997) eseridir. Ayrıca bkz. Martin Geyer ve Johannes Paulmann’ın derlediği *The Mechanics of Internationalism: Culture, Society and Politics from the 1840s to World War I* (Oxford, 2001) kitabında yer alan Rupp, “The Making of International Women’s Organizations”, makalesi; ve John Boli ile George M. Thomas tarafından derlenen *Constructing World Culture: International Non-Governmental Organizations since 1875* (Stanford, 1999) kitabında Nitzka Berkovitch’in “The Emergence and Transformation of the International Women’s Movement” makalesi. 1940’lardan önceki dönemde insan hakları tarihi üzerine yazmanın zorluğu göz önünde bulundurulduğunda, Franklin Delano Roosevelt ve sonrasında Birleşmiş Milletler –İngilizcede özünde yeni olan– kavramı uluslararası örgütün ilk defa merkezi haline getirdiği döneme şimdi artık çok daha fazla sorumluluk sahibi bir dikkat yöneltiyor. Ne yazık ki çoğu çalışma, dönemin en ilginç özelliklerini göz ardı eden bir dönüm noktası, bir zafer ve atılım hikâyesine dayanır. Bunu en iyi ortaya koyan örnek Mary Ann Glendon’ın *A World Made New: Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights* (New York, 2001) kitabıdır. Ayrıca bkz. Elizabeth Borgwardt, *A New Deal for the World: America’s Vision for Human Rights* (Cambridge, Mass., 2006). Borgwardt’in, bilimcilerin “ku-

lağa tanıdık gelen erken siyasi kavramlar için geçmişin altını üstüne getirdiklerine” dair geçici şikayetini, Borgwardt’ın kendisinin yapmaya niyetlendiğinden çok daha geriye, 1940’lara kadar iyiden iyiye genişleterek kullanmaya çalıştım (58-59). Ayrıca J.M. Winter’in *Dreams of Peace and Freedom: Utopian Moments in the Twentieth Century* (New Haven, 2006) kitabında, René Cassin’e dair yazdığı bölüme ve yakın zamanda yayımlanacak olan, Antoine Prost ile birlikte bu önemli figür üzerine yazdığı biyografik çalışmaya göz atın. İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sine dair iyi bir tarihçe örneği, Johannes Morsink’in *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent* (Philadelphia, 1999) kitabında görülebilir. Kendi yazdığım bölümde, aynı zamanda *American Historical Review*’ın yakın zamanda çıkacak sayısında yer alan “The First Historian of Human Rights”; Hoffmann’ın derlediği “Personalism, Community, and the Origins of Human Rights”, kitabındaki *A History*; ve Luigi Bonanate ile Roberto Papin tarafından derlenen *Dialogo interculturale e diritti umani: La Dichiarazione Universale dei Diritti Umani, Genesi, evoluzione, e problemi odierni (1948-2008)* (Bologna, 2008) kitabında yer alan “Jacques Maritain: le origini dei Diritti umani e il pensiero politico cristiano” makalelerinde de araştırdığım ulusötesi Hıristiyanlık konusuna bu tarihçilerden daha fazla ağırlık verdim.

Fakat bu döneme dair açık ara en kapsamlı, son derece etkileyici detaylarla dolu olan kitap, kısıtlı menziline rağmen, savaş döneminde ve erken dönem Birleşmiş Milletler sürecinde insan haklarının kökenlerine dair en dolu tarihi sunan A.W.B. Simpson’ın *Human Rights and the End of Empire: Britain and the Genesis of the European Convention* (Oxford, 2001) adlı eseridir. Tıpkı birçok başka yaklaşım gibi, Simpson’ın bakış açısı da insan haklarının hakkını vermeye yönelik vatansever bir istekten kaynaklanıyordu. Ne var ki, kendisine ait cilt cilt kitaplarında görülebilecek yığınla kanıt, kendi niyetinin aksine, işin içindeki hakların görece yükselişinin yasal olmayan ve sembolik rolüne işaret eder. Marco Duranti’nin Avrupa Sözleşmesi’nin kökenlerine dair yakında yayımlanacak çalışması, onu son derece ikna edici bir biçimde kendi zamanındaki durumuna geri döndürecek gibi görünüyor; konunun iç yüzüne dair sosyolojik bir kavrayış için, bkz. Mikael Rask Madsen, *La genèse de l’Europe des droits de l’homme: Enjeux juridiques et stratégies d’État (1945-1970)* (Strazburg, yakında yayınlanacak). Sözleşme üzerine ilk değerli hukuki açıklamalar arasında, Hersch Lauterpacht, *International Law and Human Rights* (New York, 1950), ek; A.H. Robertson, “The European Convention for the Protection of Human Rights”, *British Year Book for International Law* 27 (1950): 145-63; ve Karl Josef Partsch, “Die Entstehung der europäischen Menschenrechtskonvention”, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* 15 (1953-54): 631-60 bulunur.

Yıllar içerisinde gelişen daha genel bir literatür çerçevesinde, İngilizcedeki en iyi başlangıç eseri Robertson'a aittir, *Human Rights in Europe* (Manchester, 1963), son baskıları bir değişim hissiyatı verir.

İlk genel çalışmalar sömürgecilik karşıtlığını ve sömürsüzleştirmeyi insan hakları tarihine dahil oluşları bariz bir olaymış gibi ele alırken (bu kitapta reddettiğim bir önerme), aslında bilimciler konuyu ayrıntılı biçimde analiz etmeye daha yeni başlamıştı. Roland Burke, *Decolonization and the Evolution of International Human Rights* (Philadelphia, 2010) kitabında, liberal sömürgecilik karşıtlığını insan haklarına sadık kalan bir versiyon olarak ele alan, önde gelen bir çalışmaya imza atmıştır (buna karşılık ben insan haklarını sömürgecilik karşıtlığının ihanet edebileceği sabit bir kavram olmaksızın, daha çok herkese açık bir kavram olarak ele alıyorum). Fabian Klose, *Menschenrechte im Schatten kolonialer Gewalt: Die Dekolonisierungskriege in Kenia und Algerien 1945-1962* (Münih, 2009) isimli kitabında iki önemli sömürge kontrgerilla hareketini inceler. Birleşmiş Milletler düzeyinde Roger Normand ile Sarah Zaidi'nin, *Human Rights at the UN: The Political History of Universal Justice* (Bloomington, 2007) kitabı okumaya değerdir.

Sivil toplum örgütlerinin tarihi de yine neredeyse hiç analiz edilmemiş haldedir. Öncü öğrenci Lyman Cromwell White hâlâ başlangıç noktasıdır. İki savaş arası dönemde Columbia Üniversitesi'nde bir doktora teziyle bu konuyu açan ve daha sonra BM sekreterliğinde görev yapan White, yarım asır sonrasına dek pek takipçi bulamamıştır. Şu eserlerine bakınız: *Structure of Private International Organizations* (Philadelphia, 1933); "Nouvelles méthodes pour l'organisation de la paix internationale", *Revue de droit international, de sciences diplomatiques, politiques, et sociales* 27 (1949): 237-46; ve *International Non-Governmental Organizations: Their Purposes, Methods, and Accomplishments* (New Brunswick, 1951). Yakın zamanlı yazından Margaret E. Keck ve Kathryn Sikkink'in kaleme aldığı *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics* (Ithaca, 1998) son derece önemli; ayrıca bkz. Jeremi Suri, "Non- Governmental Organizations and Non-State Actors", Patrick Finney (haz.), *Palgrave Advances in International History* içinde (New York, 2005). Birleşmiş Milletler için, bkz. Peter Willetts (haz.), *"The Conscience of the World": The Influence of Non-Governmental Organisations in the United Nations* (Washington, 1996). At gözlüğü takınmayı tercih edenlerin, genel anlamda STK'ler arasındaki dinî grupların ilk, çarpıcı ve ısrarlı geçerliliğini hesaba katmamaya devam ettiği ortadadır. Bu konuda bkz. Bruno Duriez vd. (haz.), *Les ONG confessionnelles: Religion et action internationale* (Paris, 2007). İnsan hakları STK'leri hakkında, bkz. William Korey'in kapsamlı fakat eleştirel olmayan çalışması *NGOs and the Universal Declaration of Human Rights: "A Curious Grapevine"* (Basingstoke, 1998).

Uluslararası Af Örgütü üzerine okumak için ise Egon Larsen, *A Flame in Barbed Wire: The Story of Amnesty International* (Londra, 1978); Jonathan Power, *Against Oblivion: Amnesty International's Fight for Human Rights* (Glasgow, 1981), ve Power, *Like Water on Stone: The Story of Amnesty International* (Harmondsworth, 2001) değerlidir, fakat en önemli eser Tom Buchanan'ın kaleme aldığı, "The Truth Will Set You Free: The Making of Amnesty International" makalesidir. Bkz. *Journal of Contemporary History* 37, 4 (2002): 575-94.

İnsan haklarının 1970'lerde kamusal alandaki yükselişini, sadece Birleşmiş Milletler süreçlerinin önlenmiş olmasının olanaklı kıldığını savunsam da, bu süreçler yine de daha fazla araştırma için mükemmel konulardır. Daha özelde, insan hakları görevlileri John Humprey ve vekilleri Egon Schwelb, Kamleshwar Das, daha sonra da Marc Schreiber, Theo van Boven ve Bertrand Ramcharan gibi bahsettiğimiz kurumun demirbaş emekçilerinden oluşan küçük grubun tarihi henüz büyük ölçüde keşfedilmedi. Roger S. Clark'ın "Human Rights Strategies of the 1960s within the United Nations: A Tribute to the Late Kamleshwar Das", *Human Rights Quarterly* 21, 2 (Mayıs 1999): 308-41 makalesiyle Ramcharan'ın *The Quest for Protection: A Human Rights Journey at the United Nations* kitabının (Cenevre, tarihsiz), özellikle 5. bölümünü karşılaştırınız. Bu isimlerin birkaçının 1970'lerin ortalarında kendi kendilerine baktıkları iyimser falların bir okuması için, bkz. Schreiber, "La pratique récente des Nations Unies dans le domaine de la protection des droits de l'homme", *Recueil des cours de l'Académie du droit international* 145 (1975): 297-398; Ramcharan (haz.), *Human Rights: Thirty Years after the Universal Declaration* (Lahey, 1979); ayrıca Gérard Blanc vd., *Les organisations internationales: entre l'innovation et stagnation* (Lozan, 1985) kitabında van Boven, "Politisisation et droits de l'homme" makalesine göz atılabilir.

1970'ler bugün için incelenmesi oldukça heyecan verici bir dönem olsa da, insan hakları tarihi için henüz kilit noktada değildir. Örneğin bkz. Philip Jenkins, *Decade of Nightmares: The End of the Sixties and the Birth of 1980s America* (New York, 2006); Edgar Wolfrum, *Die 70er Jahre: Republik im Aufbruch* (Darmstadt, 2007); ve Philippe Chassaigne, *Les années 1970: fin d'un monde et origine de notre modernité* (Paris, 2008). Genel anlamda, Amerikalı tarihçiler bugün 1970'li yıllara, sol değil, sağ üzerine bir fikir edinmek için dönüp bakmaktadır. Örneğin bkz. Bruce J. Schulman ve Julian Zelizer (haz.), *Rightward Bound: Making America Conservative in the 1970s* (Cambridge, Mass., 2009). Ne var ki Niall Ferguson vd., tarafından derlenen *The Shock of the Global: The 1970s in Perspective* (Cambridge, Mass., 2010) kitabı cesur bir ulusötesi yaklaşım sunar.

Sayırsız kişisel anının yanı sıra, Sovyet muhalefetini incelemek için en iyi başlangıç noktası, Ludmilla Alexeyeva'nın klasik bir değerlendirme sayılabilecek şu eseridir: *Soviet Dissent: Contemporary Movements for National, Religious, and Human Rights*, çev. Carol Pearce ve John Glad (Middletown, 1987). Ayrıca bkz. Jean Chiama ve Jean- François Soulet, *Histoire de la dissidence: Oppositions et révoltes en URSS et dans les démocraties populaires de la mort de Staline à nos jours* (Paris, 1982). Andrey Saharov üzerine okumak için, daha yakın tarihli biyografilerin yanında Rudolf L. Tökés'in derlediği *Dissent in the USSR: Politics, Ideology, and People* (Baltimore, 1975) kitabında Peter Dornan'ın "Andrei Sakharov: The Conscience of a Liberal Scientist" makalesi incelenebilir. Moskova Helsinki grubunun herkesçe anlaşılır bir tarihi için, bkz. Paul Goldberg, *The Final Act* (New York, 1988). Benjamin Nathans'ın Sovyet muhalefetinin kökenleri ve niteliği üzerine yakında yayımlanacak araştırması bu çalışma alanını baştan aşağı yenileyecek.

Latin Amerika'da insan hakları ağının kökenleri üzerine bir inceleme için Vania Markarian'ın *Left in Transformation: Uruguayan Exiles and the Latin American Human Rights Networks, 1967-1984* (New York, 2005) kitabı tüm ülkeler içerisinde İngilizce yazılmış en iyi çalışmadır. Halbuki yaklaşımların çoğu, "insan hakları devriminin" 1970'lerde Latin Amerika ve diğer ülkelerin tepkilerinden doğmak yerine öncesinde var olduğunu varsayar. Örneğin bkz. Thomas C. Wright, *State Terrorism in Latin America: Chile, Argentina, and International Human Rights* (Lanham, 2007). 1976 sonrası Arjantin hakkında bir inceleme için, bkz. Iain Guest, *Behind the Disappearances: Argentina's Dirty War against Human Rights and the United Nations* (Philadelphia, 1990).

Amerikan İnsan Hakları Sistemi üzerine ilk hukuki kaynaklar için konu üzerine açık ara en aydınlatıcı yaklaşımlar, José Cabranes'in "Human Rights and Non-Intervention in the Inter-American System", *Michigan Law Review* 65, 6 (Nisan 1967); 1147-82; ve "The Protection of Human Rights by the Organization of American States", *American Journal of International Law* 62, 4 (Ekim 1968): 889-908 makalelerinde bulunabilir. Ayrıca bkz. Karal Vasak, *La commission interaméricaine des droits de l'homme* (Paris, 1968); Anna P. Schreiber, *The Inter-American Commission on Human Rights* (Leyden, 1970); A.H. Robertson, *Human Rights in the World* (Manchester, 1972); Thomas Buergenthal, "The Revised OAS Charter and the Protection of Human Rights", *American Journal of International Law* 69, 4 (Ekim 1975): 828-32; ve Héctor Gros Espiell, "Le système interaméricain comme régime régional des droits de l'homme", *Recueil des cours* 145, 2 (1975): 1-55. Sözleşmenin kendini uygulanabilir siyasal ve medeni haklarla sınırlandırmayı başaramaması üzerine son derece şüpheli bir yaklaşım için, bkz. Buergenthal, "The American

Convention of Human Rights: Illusions and Hopes”, *Buffalo Law Review* 21, 1 (Güz 1971): 121-36. Daha yakın zamanlı bir inceleme için, bkz. Klaas Dykmann, *Philanthropic Endeavors or the Exploitation of an Ideal? The Human Rights Policy of the Organization of American States in Latin America (1970-1991)* (Frankfurt, 2004).

1970’lerde akademisyenler hiç şüphesiz, özellikle de Sovyet muhalifleri ve Latin Amerika’daki baskılar etrafında oluşmaya başlayan yeni STK hareketliliğinin gelişip olgunlaştığının farkına varmıştı. Bu konuyla ilgili şu eserlere göz atılabilir: Ferdinand Mesch, “Human Rights, Chile, and International Organizations”, *DePaul Law Review* 24 (1974-75): 999-1022; ayrıca Philip L. Ray, Jr. ve J. Sherrod Taylor, “The Role of Non-Governmental Organizations in Implementing Human Rights in Latin America”, *Georgia Journal of International and Comparative Law* 7 (1977): 477-506; David Weissbrodt, “The Role of International Non-Governmental Organizations in the Implementation of Human Rights”, *Texas International Law Journal* 12 (1977): 293-320; Laurie Wiseberg ve David Scoble, “Human Rights NGOs: Notes towards a Comparative Analysis”, *Revue de droits de l’homme* 9, 4 (1976): 611-44; son olarak, Donald P. Kommers ve Gilbert D. Loescher’in derlediği *Human Rights and American Foreign Policy* (Notre Dame, 1979) kitabında yer alan, Wiseberg ve Scoble’in “Monitoring Human Rights Violations: The Role of Nongovernmental Organizations” makalesi.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’yla ilgili yapılan araştırmalarda son zamanlarda bir hareketlilik ve canlılık söz konusudur. Bkz. Vojtech Mastny, *Helsinki, Human Rights, and European Security: Analysis and Documentation* (Durham, 1986); Thomas Maresca, *To Helsinki: The Conference on Security and Cooperation in Europe, 1973-1975*, yeni der. (Durham, 1987); ve şimdi Andreas Wenger vd. (haz.), *Origins of the European Security System: The Helsinki Process Revisited, 1968-1975* (New York, 2008); Thomas Fischer, “A Mustard Seed Grows into a Bushy Plant: The Finnish CSCE Initiative of 5 May 1969”, *Cold War History* 9, 2 (Mayıs 2009): 177-201; ve özellikle Jussi M. Hanhimäki, “Conservative Goals, Revolutionary Outcomes: The Paradox of Détente”, *Cold War History* 8, 4 (Kasım 2008): 503-12; karşı. Richard Davy, “Helsinki Myths: Setting the Record Straight on the Final Act of the CSCE, 1975”, *Cold War History* 9, 1 (Şubat 2009): 1-22. Takip eden Helsinki süreçleri hakkında, birçoğu kendi çizdiği tarihi değerlerin zaferiyle, hattâ Soğuk Savaş’ın sonlanmasıyla ilişkilendiren anlatılar için bkz. Korey, *The Promises We Keep: Human Rights, the Helsinki Process, and American Foreign Policy* (New York, 1993); Daniel C. Thomas, *The Helsinki Effect: International Norms, Human Rights, and the Demise of Communism* (Princeton, 2001); ve Sarah B. Snyder, *The Helsinki Network: Transnational Human Rights Activism in the Late Cold War* (yakında yayımlanacak).

ABD Kongresi'nin 1970'lerde dışışleri alanındaki isyanı üzerine (insan hakları bu noktada tali bir öğeydi), bkz. Thomas M. Franck ve Robert Weisband, *Foreign Policy by Congress* (New York, 1979); David P. Forsythe, *Human Rights and U.S. Foreign Policy: Congress Reconsidered* (Gainesville, 1988) ile daha yakın zamanlı, Robert David Johnson, *Congress and the Cold War* (New York, 2006), ve David Schmitz, *The United States and Right-Wing Dictatorships, 1965-1989* (New York, 2006), 4. Bölüm. Araştırmacılar Jimmy Carter'ın Ocak 1977'de insan haklarını kucaklayışının tarihöncesini incelemeye yeni yeni başlıyor. Daniel Sargent, "From Internationalism to Globalism: The United States and the Transformation of International Politics in the 1970s" (doktora tezi. Harvard Üniversitesi, 2008) ile daha iddialı bir çerçeve sunarken Simon Stevens'in "Jimmy Carter's Presidential Campaign and the Search for a New Foreign Policy" (Felsefe yüksek lisans tezi, Cambridge Üniversitesi, 2008) isimli çalışmasına da çok şey borçluyum. Carter'ın başkanlığı konusunda Gaddis Smith, *Morality, Reason, and Power: American Diplomacy in the Carter Years* (New York, 1986) hâlâ en merak uyandırıcı çalışmadır.

Martti Koskenniemi'nin *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law* (Cambridge, 2002) kitabı uluslararası hukuk konusunda bu modern disiplin üzerine üretilen tüm fikirlerin en vazgeçilmez başlangıç noktasıdır ve şüphesiz benim 1945 sonrası döneme dalışım noktasında da bu kitap vazgeçilmez olmuştur. Daha önceki çağlarda hukuk düşüncesinin sömürge bağlamına yüksek ilgi olmasına rağmen çok az dikkat çeken "uluslararası hukukun sömürsüzleştirilmesi" konusunu incelemek için, bkz. B.V.A. Röling, *International Law in an Expanded World* (Amsterdam, 1960); Wolfgang Friedmann, "The Position of Underdeveloped Countries and the Universality of International Law", *Columbia Journal of Transnational Law* 1/2 (1961-3): 78-86; Georges M. Abi-Saab, "The Newly Independent States and the Rule of International Law: An Outline", *Howard Law Journal* 8, 2 (Bahar 1962): 95-121; C. Wilfred Jenks (haz.), *International Law in a Changing World* (Dobbs Ferry, 1963); Richard A. Falk, "The New States and International Legal Order", *Recueil des cours* 118 (1966): 1-103; R.P. Anand, *New States and International Law* (Delhi, 1972); ve Abi-Saab, "The Third World and the Future of the International Legal Order", *Revue égyptienne de droit international* 27 (1973): 27-66.

İnsan hakları üzerine 1970'lerde teoride ve pratikte yapılan analizler elbette art arda sıralamak için bile fazla kalabalıktır. Fakat yönümüzü belirlemek adına, günümüzün iki yayını kesinlikle en iyi başlangıcı sunar: 1968'de yayımlanmaya başlayan *Revue de droits de l'homme* ve 1979'da yayın hayatına başlayıp iki yıl sonra ismi *Human Rights Quarterly* olarak deışen *Universal Human Rights*.

Teşekkür

Her ne kadar bolca yeni bilgi sunsa da, bu kitap asıl olarak, bu zamana dek heyecan verici olduğu kadar kafa karıştırıcı da görülen bir alanda sentez oluşturabilmeye ve yeniden değerlendirme yapabilmeye yönelik bir girişimdir. Bu sebeple, öncelikle, bilimsel çalışmalarından alıntıda bulunduğum diğer insan hakları tarihçilerine, zaman zaman onların ilk başta hedeflediğinden çok daha farklı bir sonuca varmış olsam da şükran borçluyum.

Carol Anderson, Gary J. Bass, Manu Bhagavan, Elizabeth Borgwardt, Mark P. Bradley, Roland Burke, G. Daniel Cohen, Michael Geyer, Mary Ann Glendon, Lasse Heerten, Stefan-Ludwig Hoffmann, Lynn Hunt, Barbara Keys, Fabian Klose, Paul Gordon Lauren, Mikael Rask Madsen, A. Dirk Moses, Benjamin Nathans, Devin Pendas, Daniel Sargent, Mira Siegelberg, Bradley Simpson, Brian Simpson, Sarah Snyder, Charles Walton, Keith David Watenpaugh, Eric Weitz, Lora Wildenthal ve Jay Winter'a yayımlanmış kitapları ya da konferans makaleleri için, e-posta üzerinden paylaştıkları önerileri veya sözlü olarak ilettikleri fikir ayrılıkları için yürekten teşekkür etmek isterim. Bu akademisyenlerin her biri yeni bir alanın inşasında öncü oldular.

Birçok başka kimse de Amerikan Akademi Dernekleri Konseyi, Amerikan Tarih Kurumu ve Fransız Tarih Araştırmaları Topluluğu'nun yıllık konferanslarının yanında beni, Columbia Üniversitesi Uluslararası Tarih Merkezi, Duke Üniversitesi Hukuk Fakültesi, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Harvard Üniversitesi, Sol Forum, New York Üniversitesi Kamusal Bilgi Enstitüsü, Queen's Üniversitesi (Ontario), Rice Üniversitesi, Chicago Üniversitesi, Pennsylvania Üniversitesi, Güney Carolina Üniversitesi, Wisconsin-Madison Üniversitesi, Yale Üniversitesi (iki kez!) ve Zentrum für zeithistorische Forschung'da düzenlenen etkinliklerde bu konunun farklı bir yönü üzerine sunumlara davet etti. Beni ağır-layan herkese ve bu etkinliklerdeki tüm ilgililere teşekkür ederim.

Birçok meslektaş ve arkadaşım, kitabın elyazması haline yardımlarını sundular. David Bates, Jeffrey Collins ve özellikle Andrew Jainchill ilk bölümde yardımcı oldular; Jerrold Seigel ayrıca cömert bir biçimde bu bölümün daha ham halini okudu. Eric Foner, Amerikan tarihi denen yeni icat hakkındaki sorularıma cevap

verirken, Jan-Werner Müller eski Avrupa tarihi ve düşüncesi üzerine yorumlarını paylaştı. Pablo Piccato, Latin Amerika tarihi konusunda fikir verdi. İzinli olduğumuz yılda Fuld Hall'daki yan komşum olan Peter Holquist fikrimi hiç sorgulamadan kabul etti (ya da en azından öyle olduğunu söylüyor). En eski arkadaşlarımdan Paul Hanebrink, din ve siyasetin kesişim noktaları üzerine yorumlarda bulundu. Julian Bourg'dan ise 1968 yılı ve sonrasına dair çok şey öğrendim. John Fabian Witt ile birlikte savaş hukuku tarihi dersini vermek bir ayrıcalıktı ve onun yakın zamana kadar ayrı bir konu olduğuna karar vermeme yardımcı oldu. Benimle araştırmalarını ve yazdıklarım üzerine yorumlarını da paylaşan Columbia Üniversitesi lisansüstü öğrencileri Simon Stevens ve Stephen Wertheim'in bağımsız bir araştırmasına danışmanlık yapmak, bana çok erkenden uzmanlaşmış bu meslektaşlarla görüşlerimi tartışma imkânı verdi. Marco Duranti'nin Yale Üniversitesi tez komitesinde yer almak, 1940'ların içyüzünü kavramaya dair bana çok değerli ipuçları vererek bu konu üzerine yazdığım bölümü yeniden elden geçirmeme yardımcı oldu.

Olmazsa olmaz birkaç yakınım bana daha da fazla yardımcı oldu. Bu kitabın konusuyla kesişen bir dergi girişimi olan *Humanity*'nin yayın kurulundaki arkadaşlarımla eskiye dayanan ya da yeni başlamış suç ortaklığı son derece değerliydi: Nehal Bhuta, Nils Gilman, Nicolas Guilhot, Joseph Slaughter ve Miriam Ticktin teşekkürlerimi hak ediyor. *The Nation*'da John Palattella ile Adam Shatz'ın sağladığı editörlük yardımının, özellikle de aslında bu projeye ön ayak olan kitap eleştirisini yazmama dair teklifleri sebebiyle, çok büyük yararı dokundu. En çok da Jan Eckel'in kitabımı yazarken New York'a tam zamanında gerçekleştirdiği ziyaretten nasiplendim; bana dikkatsizce gelişen sezgimin nasıl kendisinin daha akliselim değerlendirmesiyle uyuştüğünü (ya da uyuşmadığını) dürüstçe ifade ederek beni onurlandırdı ve bana Borges'in çalışmasını hatırlattı. Mark P. Bradley ve Paul W. Kahn, basındaki değerlendirmelerde ve birçok başka karşılaşmada, son derece dağınık durumdaki ilk taslağıma dair akıllıca gözlemlerini kahramanca sundular, bu da kitaba son şeklini nasıl vereceğimi bariz bir şekilde etkiledi.

Bu projede kendi yolumdan gitmeme izin vermiş olsalar da, Columbia Üniversitesi tarih bölümündeki meslektaşlarıma, özellikle de Avrupa kanadında yer alanlara borcumu nasıl öderim bilemiyorum. Kıdemli tarihçilerden oluşan bir rüya takımı burada çalışırken onları bu kadar yakından gözlemleyebilmek kariyerim için apaçık en büyük ayrıcalık oldu. Volker Berghahn, Victoria de Grazia, Mark Mazower, Susan Pedersen ve Michael Stanislawski'ye verdikleri örnekler ve destekleri için teşekkürü borç bilirim. Bu kitaptaki çalışmalarımı ilgili etkinlikleri örgütlemek için birden fazla kez kendi Uluslararası Tarih Merkezi'ni kullanmama izin verdiği için ve kitap son şekline yakın halini aldığı anda danışmanlığını esirgemeyerek

içimi rahatlatmış için Mark Mazower özel bir teşekkürü hak ediyor. Ayrıca Elazar Barkan ve Michael Stanislawski'ye, Columbia'nın insan hakları lisans programına beni dahil ettikleri için son derece müteşekkirim.

Bu konu üzerine her ne kadar on yıldan uzun bir süre düşünmüş olsam da –ki bunun için önce hukuk fakültesi hocalarımdan ve sonra da insan hakları tarihi derslerimdeki öğrencilerden özür dilerim– bu kitabı esasen Tarih Araştırmaları Bölümü'nün beni ağırladığı İleri Çalışmalar Enstitüsü'nde 2008-2009 tarihleri arasında yazdım. Araştırmayla geçen bu iznimi, bana yakın zamanda kadrolu olan akademisyenlere yönelik Amerikan Akademi Dernekleri Konseyi Frederick Burkhardt burs programının olağanüstü cömertliği ile John Simon Guggenheim Memorial Foundation burs programı sağladı. Columbia Üniversitesi'ne, H.F. Gerry Lenfest Distinguished Faculty ödülünden dolayı olağanüstü cömertliği ve özel nezaketleri için Alan Brinkley ve Nicholas B. Dirks'e teşekkür etmeliyim. Ayrıca Notre Dame Üniversitesi Jacques Maritain Merkezi bir haftalık bir ziyaretçi bursu sağladı.

Keşke materyallerimi bir araya getirebilmek için muhtaç olduğum tüm kütüphane ve kütüphaneler arası sistem görevlilerinin ismini sayabilseydim. Amerikan Yahudi Komitesi'nde Charlotte Bonelli ve takımı, bana kütüphane kaynaklarını açtılar ve rica etmem üzerine belgeleri dijital ortama aktardılar. Jordan Hirsch benim için, Sovyet Yahudileri için yürütülen kampanyaya yönelik bir bildiri temin etti. İleri Çalışmalar Enstitüsü'nde Maria Tuya çok değerli desteğini ve Marian Zelazny her türlü yardımını sundu. Columbia tarih bölümü ve hukuk fakültesi, her zaman son derece vazgeçilmez olan araştırma asistanları istihdam etmeme izin verdi: Ariell Cacciola, Toby Harper ve –özellikle kritik yaz dönemleri boyunca– Charles Clavey ve Bryan Kim Butler. Kitabın son şeklini almak üzere olduğu son hummalı aylarda Bryan'ın yardımı profesyonel olduğu kadar vazgeçilmezdi; ona ve hukuk fakültesi yaz enstitüsüne çok şey borçluyum. Son olarak James Chappel, metne son şeklini nasıl vermek gerektiği konusunda önerilerini sunduğu için şanslıydım; bu öneriler olmadan –özellikle de ilk bölümde– sonuçlar daha da kötü olacaktı. Tanisha M. Fazal son dakikada tabloma doğru şeklini verdi.

Zaman zaman, ismini zikrettiğim isimlerin bir kısmı ya da onların yakınları, farkında olmadan son derece etkileyici otobiyografik değerlendirmeler ya da yararlı bilgiler sundular. Bunlar arasında Arthur Danto, Cathy Fitzpatrick, Louis Henkin, Donald Kommers, Jeri Laber, Howard Moskowitz, Bertrand Ramcharan ve Thomas Scanlon sayılabilir.

Daha bir kelime bile yazmamışken başlayıp, bu sonuncuları yazana dek kitaba duyduğu ilgiden dolayı Harvard University Press'ten Joyce Seltzer'a son derece

müteşekkirim. Katherine Brick fevkalade bir düzelti yaptı ve ayrıca Amelia Atlas, Jeannette Estruth, Graciela Galup ve Kristin Sperber'a da yardımları için çok fazla şey borçluyum.

En çok da dostlarıma ve birlikte keşfettiğimiz hemen hemen her mecrada beni bonkör ironisinden mahrum bırakmayan kız kardeşim de dahil olmak üzere aileme teşekkürlerimi sunmadan geçemem. Birlikte kurduğumuz hayat için ve bu kitabı da mümkün kılan sevgisini esirgemediği için eşim Alisa Berger en derin teşekkürlerimi hak ediyor. Kızlarımız Lily ve Madeleine ile birlikte kendisi benim ütopyamdır: İlk ve son ütopyam.

77 Bildirgesi 139, 141, 142, 143, 200

A

ACLU (Amerikan Medeni Özgürlükler Birliği) 37, 111, 215, 224

Action Contre la Faim 146

Adil ve Kalıcı Barışın Temellerini Araştırma Komisyonu 51, 196, 209

Afrika Birliği Örgütü 83, 94

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi 190

Afrikanlı Amerikalılar 94, 197. *Ayrıca bkz.* insan hakları

ahlaklılık, siyasetin ikamesi olarak insan hakları 19, 117, 122, 134, 141, 142, 181, 184, 185, 186, 192

Ahmed, İkbâl 102, 223

Allende, Salvador 123, 199

Alliance Israélite Universelle 61, 109

Alston, Philip 247

Altı Gün Savaşı 8, 133

Amalrik, Andrey 235

Ambedkar, B.R. 99

Amerikan Antropoloji Derneği 62

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi 125

Amerikan İnsan Hakları ve Görevleri Bildirgesi 61, 197

Amerikan Uluslararası Hukuk Topluluğu 159, 162

Amerikan Yahudi Topluluğu (AJC) 51, 57, 58, 109, 110, 123, 133, 150, 172, 174,

223, 224, 227

Amin, İdi 137

Anderson, Marian 111

Aquinalı Thomas 23

Archer, Peter 116

Arendt, Hannah 16, 19, 31, 41, 201, 202, 205, 206, 207

Arjantin 123, 124, 137, 200

Arns, Evaristo, kardinal 126

Atlantik Bildirisi (1941) 43, 47, 52, 55, 57, 63, 78, 80, 81, 82, 83, 90, 91, 157, 195, 216

Audin, Maurice 102

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 72, 73

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) 45, 70, 163, 198, 215, 222, 223, 240

B

Baczko, Bronislaw 107, 147, 223

Baez, Joan 128

Bağımsızlık Bildirgesi (1776) 15, 26, 29, 34, 77

Baldwin, Roger N. 110, 111, 112, 224

Barışın Örgütlenmesi için Çalışma Komisyonu 50

Baroody, Jamil 88

Bell, George 68

Benda, Václav 142, 233

Benenson, Peter 115, 116, 117, 118, 120, 127, 129, 223, 225, 226

Bentham, Jeremy 32, 38

Beran, Josef, kardinal 65, 116, 197

Berman, Harold J. 213
 Bernstein, Eduard 39
 Beveridge, William 50, 59, 196
 Bevin, Ernest 72
 Bilder, Richard 171, 230
 birey, insan. *Bkz.* kişiselcilik
 Birleşmiş Milletler
 başlangıcı 35–36, 53–54, 56–58
 “devasa” insan hakları
 ihlallerinin değerlendirilmesi 90, 131
 Genel Kurulu 190, 197
 Güvenlik Konseyi 53, 54, 57
 insan haklarının yükselişindeki
 rolü 12–13, 112–117
 ve sömürsüzleştirme 78, 85–90, 94
 Birleşmiş Milletler Amerikan Birliği 164,
 211, 225, 238
 Birleşmiş Milletler Bildirgesi (1942) 51, 195
 Bloch, Marc 40–41
 Bonner, Elena 122
 Borges, Jorge Luis 15
 Brandt, Willy 130
 Brejnev, Leonid 121, 137, 227
 Brezilya 123, 124, 125, 126, 144, 199, 228, 229
 Bricker, John W. 67
 Brown, Sam, Jr. 133
 Bruckner, Pascal 103
 Brunet, René 158
 Brunner, Emil 69
 Buerghenthal, Thomas 173, 178, 213, 230,
 240, 241, 243, 244, 245
 Bukovski, Vladimir 118, 135, 200, 235
 Burke, Edmund 22, 32, 202
 Burlamaqui, Jean-Jacques 25
 Büyük Britanya 32, 34, 36–37, 39, 46, 50, 52,
 57, 71, 82, 114

C-Ç

Cabral, Amilcar 89, 219
 Carr, E.H. 67, 214
 Carter, Jimmy 9, 104, 108, 130–139, 144,
 146, 149, 174, 179, 182, 184–185, 200,
 232, 236
 Cassese, Antonio 177
 Cassin, René 60, 87, 109, 113, 159, 198, 201,
 211, 225, 240, 244
 Castro, Fidel 102, 125
 CCJO (Yahudi Örgütleri Danışma
 Kurulu) 109–110
 Cenevre Sözleşmeleri 151
 Césaire, Aimé 73, 84, 215, 217
 Chafee, Zechariah, Jr. 239
 Chaliand, Gérard 103
 Chang, P.C. 61
 Chapultepec Bildirgesi (1945) 57
 Chomsky, Noam 136
 Churchill, Winston 46–47, 52, 72, 80, 136
 Clark, Grenville 164
 Cloots, Anacharsis 29
 Cohen, Roberta 136
 Columbia Üniversitesi İnsan Hakları
 Çalışmaları Merkezi 148
 Considérant, Victor 35–36
 Constant, Benjamin 30
 Corbett, Percy 162
 Corvalán, Luis 124
 Cranston, Maurice 183, 245
 CSCE (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği
 Konferansı) 130, 199
 Çalidze, Valeri 118, 121, 226, 232
 Çekoslovakya 65, 71, 116, 119, 121, 139, 143,
 197, 198, 199, 200
 Çin 8, 53, 61, 64, 83, 97, 149

Çocuk Hakları Bildirgesi (1924) 212

D

Daniel, Yuli 118

Dean, Vera Micheles 54

Debray, Régis 103

Devletlerin İçişlerine Karışılmasının
Yasaklanması ile Bağımsızlık ve
Egemenliklerinin Korunmasına
İlişkin Bildiri (1965) 89–90

Dewey, John 61

Dicey, A.V. 100

din ve insan hakları. *Bkz.* Katoliklik;
Hıristiyanlık; kişiselcilik

Dobrinin, Anatoli 137

doğal hukuk 49, 62, 158

doğal haklar 22, 24, 25, 202, 203. *Ayrıca*
bkz. Katoliklik; kişiselcilik

Dört Özgürlük 46–47, 50, 157

Drew, Elizabeth 134, 136, 139, 224, 231,
232, 233

droits de l'homme. *Bkz.* insan hakları

Dubček, Aleksander 119, 140, 233

Du Bois, W.E.B. 57, 85, 90–95, 197, 217,
220–221

Duguit, Léon 36, 156, 206

Dulles, John Foster 51, 69–70, 97, 111, 214

Dumbarton Oaks, konferans ve belgeler
(1944) 44, 53–58, 85, 91, 153, 155,
157, 196

Dworkin, Ronald 184, 245

E

Eagleton, Clyde 155, 169, 237

egemenlik. *Bkz.* devlet

Eichelberger, Clark 50

Eisenhower, Dwight 70

Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar

Uluslararası Sözleşmesi 59. *Ayrıca*
bkz. insan hakları sözleşmeleri;
haklar, toplumsal ve ekonomik

Ekonomik ve Toplumsal Konsey 53, 58, 63,
90, 114

Emerson, Rupert 105

empyrializm. *Bkz.* imparatorluk

Endonezya 82, 148, 236

enternasyonalizm 13, 18, 38–40, 46, 50–51,
78, 81–82, 90, 93, 95, 207. *Ayrıca*
bkz. kozmopolitlik

“Enternasyonal” marşı 39

Esenin-Volpin, Aleksandr 118, 179

evrenselcilik. *Bkz.* kozmopolitlik

F

Falk, Richard 243

Fanon, Frantz 84, 102, 217, 223

Farer, Tom 243

Faure, Paul 71

Fawcett, J.E.S. 169, 242

Fenwick, Millicent 148

Festa, Lynn 203

Field, Stephen 35

filozoflar ve insan hakları 10, 15, 18, 30–31,
36, 62, 67, 116, 145, 183–184, 225

Fisher, Dorothy Canfield 111

Ford, Gerald 134, 199, 231

Ford Vakfı 148, 234, 236

formalizm 39, 167, 178–179

Fourier, Charles 34–36

Fransa 25–28, 29, 30, 34, 37, 71, 84, 86, 102,
111, 145, 147, 156, 202, 204, 215, 235,
240. *Ayrıca bkz.* Fransız Devrimi

Fransız Devrimi 21, 26, 29, 32, 34, 39, 59,
69–70, 83, 188

Fraser, Donald 131–133, 173, 199

Friedmann, Wolfgang 166, 242

G

Gandhi, Mohandas 82, 101, 197, 217

Garbus, Martin 135

Gauchet, Marcel 146

Gelişme Hakkı Bildirgesi (1986) 190

Gildersleeve, Virginia 58

Ginsberg, Morris 156

Giscard d'Estaing, Valéry 146

Glucksmann, André 145

Goebbels, Josef 52

Goethe, Johann Wolfgang von 23

Gouges, Olympe de 34

Green, T.H. 32, 36

Grigorenko, Piotr 119

Grotius, Hugo 21, 24, 158–159, 177

Guevara, Che 103

Guizot, François 30

güçsüzlerin gücü. *Bkz.* Havel, Václav;
ahlaklılık

Güney Afrika 58, 65–66, 82, 85–86, 89–90,
92, 95, 97, 149, 197, 200, 213, 217

H

Hájek, Jiri 142

haklar

azınlık 33, 92–93, 209

doğal haklar 22–24

doğuştan özgür İngilizlerin hakları 22,
82

işçi 32–34, 37–39, 48, 72

kadın 34, 37, 38, 79, 187, 189

mülkiyet 20–21, 25, 35, 71, 205. *Ayrıca*
bkz. medeni haklar

Hale, Robert 36

Halévy, Elie 32, 205

Haley, Alex 135

Hamilton, Alexander 26

Havel, Václav 120, 139–143, 147, 179, 200,
233

Hazard, John N. 64, 212

Hegel, G.W.F. 30

Helsinki İzleme Örgütü 148

Helsinki Komisyonu, ABD 148, 199

Helsinki Nihai Senedi 108, 129, 199, 234

Henkin, Alice H. 174

Henkin, Louis 89, 105, 165, 171, 198, 207

Henríquez, Silva, kardinal 127

Hersch, Jeanne 201, 225

Her Türlü Irk Ayrımcılığının
Kaldırılmasına İlişkin Bildiri 89

Hesburgh, Theodore M. 233–234

Hıristiyanlık 11, 19, 21, 23, 56–57,
60–62, 66, 68–73, 93, 97, 113, 115,
126–127, 144. *Ayrıca bkz.* Katoliklik;
kişiselcilik

Hindistan 85, 89, 99, 187, 197, 224

Hitler, Adolf 12, 43, 46–49, 52, 69, 81, 91,
207

Hoare, Samuel 168

Hobbes, Thomas 21, 23–24

Ho Chi Minh 77–78, 102

Hoffmann, Stanley 21, 23–25, 203

Hohfeld, Wesley N. 36

Holman, Frank E. 67

Holokost 11–12, 45, 73, 75, 178, 182

Hoover, Herbert 48–49

hoşgörü. *Bkz.* vicdan hürriyeti

Hruşçov, Nikita 118

Huber, Max 163, 240

Hudson, Manley O. 157, 178, 237–238

Hull, Cordell 53

Humphrey, John 60–61, 63, 92, 112, 159,
211–212, 243–245

Hunt, Lynn 201–202, 205, 216

Hurst, Cecil 155

Husák, Gustáv 233

Huxley, Julian 62

I-İ

ICJ (Uluslararası Hukukçular
Komisyonu) 112

Ignatieff, Michael 11

ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) 66

Institut de Droit International 159, 163, 197,
211, 239

İngiliz Haklar Yasası (1689) 22

İngiliz-Yahudi Birliği 109

insancılık 12, 14, 16, 19, 24, 33, 60, 113–114,
146, 151, 186–188, 202–203, 206, 213,
247

İnsan Hakları Dairesi, New York
Eyaleti 60, 227

İnsan Hakları Enstitüsü, Uluslararası 198

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 7, 96,
108, 132, 159, 168, 171, 197, 239

İnsan Hakları Hukukçular Komitesi 174,
200

İnsan Hakları İçin Olimpiyat Projesi 95

İnsan Hakları İçin Uluslararası Birlik 122

İnsan Hakları İzleme Örgütü. *Bkz.* Helsinki
İzleme Örgütü

İnsan Hakları Komisyonu, Birleşmiş
Milletler 58–59, 63–64, 90, 104, 150,
161–162, 197

İnsan Hakları Komitesi, SSCB 118, 121

İnsan Hakları Savunusu İçin Eylem
Grubu 118–119

insan hakları sözleşmeleri 175, 199

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (1789 ve

1793) 15

İsa'nın Amerika'daki Kiliseleri Federal
Konseyi 51, 57–58

İsrail 8, 63, 90, 112, 172–173, 197

işkence 20, 102, 124–126, 128–129, 149, 152,
188, 199, 228, 241

J

Jackson, Henry M. 132–134, 230

Jackson-Vanik Yasa Değişikliği 132, 230

Jacob Blaustein İnsan Hakları
Enstitüsü 123, 133

James, C.L.R. 83–84

Jaurès, Jean 39

Jebb, Gladwyn 54, 210

Jefferson, Thomas 26, 216

Jellinek, Georg 26

Jennings, Ivor 100, 222

Jessup, Philip C. 160, 162, 165, 167,
237–238, 240–242

John, Papa XXIII. 126

Pacem in Terris genelgesi (1963) 126,
132

John Paul, Papa II. 143

K

Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi 34

Kafka, Franz 15, 20

Kant, Immanuel 29, 31

Katolik 126–127

Katoliklik, ve insan hakları 48–49, 51,
60–61, 68, 116, 126–127, 143–144,
209, 214

Kaunda, Kenneth 97, 113, 222

Kaye, Danny 111

Kelsen, Hans 154, 163, 237, 239

kendi kaderini tayin, ilkesi ya da hakkı 55,
57, 63, 65, 78–83, 85, 87–89, 93, 97, 99,

103–105, 121, 125, 149, 167–170, 177,
190, 216, 219, 236

içeride ve dışarıda 177. *Ayrıca*
bkz. sömürgecilik karşıtlığı

Kenyatta, Jomo 93, 221

Kızıl Haç 187

King, Martin Luther, Jr. 94–95

Kiros (ya da Büyük Keyhüsrev) 8, 10

Kissinger, Henry 130, 132, 134, 137,
199–200, 229–230

Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası
Sözleşmesi 59, 175. *Ayrıca bkz.* insan
hakları sözleşmeleri; haklar, siyasal
ve kişisel

Kline, Edward 123

Koşakowski, Leszeki 144, 198–199, 207, 235

Kommers, Donald P. 234–235

komünizm 39, 61–62, 65–67, 69, 82, 119,
123, 136, 145, 163, 181

revizyonist 39, 119, 124, 140–145

Konrád, György 143, 234

Korey, William 211, 229, 236

KOR (İşçi Savunma Komitesi) 139, 200

Koskenniemi, Martti 207, 237, 238, 242

kozmpolitlik 17–19, 22, 29–31, 40, 201.

Ayrıca bkz. enternasyonalizm

Kristeva, Julia 146, 200, 235

Kristol, Irving 148

Kunz, Josef 159

L

Laber, Jeri 129–130, 199

Lafayette, Marquis de (Marie Joseph Paul
Yves Roch Gilbert Motier) 26–27

Latin Amerika 43, 57, 61–62, 103, 123–127,
137–138, 143–145, 148, 167, 187–188,
199, 212, 228

Lauterpacht, Hersch 50, 74, 155, 157, 158,

159, 161, 163, 165, 166, 170, 174, 175,
178, 196, 198, 208, 238, 239, 240, 242,
243

Lefever, Ernest 185

Lemkin, Raphael 75

Lenin, V.İ. 78, 80

Lévy, Bernard-Henri 145

Ligue des Droits de l'Homme, La 37, 73, 79,
111, 211

Litvinov, Pavel 120, 226

Locke, John 25

L'Ouverture, Toussaint 83, 217

Lucey, Robert 49, 208

M

MacBride, Seán 112, 116, 128, 171, 199, 226

Magna Carta 26

Malcolm X 90, 94–95, 221, 227

Malik, Charles 60, 61, 62, 64, 96, 97, 101,
113, 212, 214, 215, 221, 222, 225

Manhattan okulu 164, 166, 241

Mao Zedung 102–103

Marçenko, Anatoli 118

Maritain, Jacques 51, 60–62, 69–70, 126,
183, 196, 209, 212, 217

Marksist hümanizm. *Bkz.* komünizm,
revizyonist

Marksizm 39, 64, 84, 103, 120, 123, 139,
141–142, 145, 181, 185, 199

Batı Marksizmi 144

Marshall, T.H. 35

Marshall, Thurgood 100

Martin, Andrew 212, 226

Marx, Karl 39, 140

Mazower, Mark 205, 209, 210, 218

Mazzini, Giuseppe 30, 38, 205

M'baye, Kéba 190, 247

Mboya, Tom 30, 38, 205
 McCormick, Anne O'Hare 49, 208
 McDougal, Myres S. 166, 242, 244, 246
 McGovern, George 134
 medeni haklar, ABD'de 72, 93–95, 133, 137,
 190, 233
 Medvedev, Jores 119
 Medvedev, Roy 119–120, 235
 Mehta, Hansa 64
 Meron, Theodor 176, 245, 247
 Michelini, Zelmar 124, 125
 Michnik, Adam 142, 234
 Milk, Harvey 149
 Milletler Cemiyeti 33, 46, 50, 53–54, 56, 66,
 85, 154, 187, 229
 milliyetçilik 12, 26, 30–32, 69, 82, 83, 119,
 121, 190, 207, 211
 Miltner, Charles E. 48
 Mindszenty, József, kardinal 65–66, 116,
 197, 213
 Mirkine-Guetzévitch, Boris 163, 222, 240
 Mitterrand, François 146
 Molotov, Vyacheslav 57
 Moltmann, Jürgen 234
 Morgenthau, Hans 160–161, 178, 246
 Morris, Ivan 116
 Moskova Helsinki Grubu 131, 200
 Moskowit, Moses 9, 9–10, 45, 109–110,
 112, 224
 Moynihan, Daniel Patrick 105, 133, 223,
 231
 muhafazakârlık ve insan hakları. *Ayrıca*
bkz. yeni-muhafazakâr
 muhafazakârlık, ve insan hakları 33, 35, 46,
 68–69, 73–74, 136–137, 145, 163, 178,
 185, 197
 muhalefet 13, 107, 113, 118–124, 126–128,

130, 133, 139–149, 146, 157, 179, 185,
 199, 200, 227, 235

Murray, John Courtney 214
 mülkiyet. *Bkz. haklar, mülkiyet*

N

NAACP (Siyahi İnsanların Gelişmesi İçin
 Ulusal Birlik) 57, 91–93, 220–221

Nasır, Cemal Abdül 82, 96

Nehru, Jawaharlal 82, 96–97, 217

Neier, Aryeh 189, 236, 247

New Haven okulu 166, 205, 211, 226, 233,
 242, 244

Newman, Frank C. 171, 215, 243

Nicholas, H.G. 114

Niebuhr, Reinhold 55–56

Nixon, Richard 95

Nkrumah, Kwame 83, 93–94, 98, 100, 217,
 221

NNC (Ulusal Siyahi Kongresi) 92

Nolde, O. Frederick 58, 113, 116, 211,
 214–215, 225

Notre Dame Üniversitesi 48, 136, 138, 144,
 231, 234

Nükleer Silahsızlanma Kampanyası 116

Nürnberg Duruşmaları 75

Nyerere, Julius 98–100, 222

O

OAS (Amerikan Devletleri Örgütü) 125–
 126

Operación Cóndor (Kondor
 Operasyonu) 123

Oppenheim, Lassa 178

Orlov, Yuri 120, 131, 148

Owen, David 136, 232

Oxfam 66, 187

P

- Paine, Thomas 27, 105, 183, 207
 pan-Afrikacılık 82–83, 91, 93–94, 181
 Parry, Clive 162
 Patočka, Jan 141, 142
 Pazhwak, Abdul Rahman 88
 Pehlevi, Eşref, prenses 8
 Pehlevi, Muhammed Rıza, şah 8
 Perry, Ralph Barton 55
 Pinochet, Augusto 123
 Pius, Papa XI. 48, 208
 Pius, Papa XII. 52
 Platon 10
 Plyuşç, Leonid 145, 199
 Power, Samantha 231, 247
 Prag Baharı 119, 121, 133, 139–140, 145
 Proskauer, Joseph 58

R

- Radcliffe, Cyril 162, 240
 Rawls, John 183–184
 Reagan, Ronald 148, 185, 233, 246
 Reston, James 53, 231
 revizyonist 144–149
 Richardson, Egerton 113, 225
 Ritter, Gerhard 69–70, 197
 Robins, Dorothy 54, 56, 210
 Romulo, Carlos 62, 96–97, 101, 218
 Roosevelt, Eleanor 59, 87, 92
 Roosevelt, Franklin Delano 46–53, 60, 80–81, 135, 195–196
 Roosevelt, Theodore 160
 Roth, Philip 10
 Russell, Bertrand 124
 Ryan, John A. 48

S-Ş

- Saharov, Andrey 119–123, 131, 133, 135, 150, 198–200, 226, 229
 Said, Edward 61
 San Francisco Konferansı (1945).
Bkz. Birleşmiş Milletler, Antlaşması
 Sartre, Jean-Paul 102
 savaş hukuku 206
 Scammell, Michael 123, 227
 Scanlon, Thomas 184, 246
 Schachter, Oscar 164–165
 Schlesinger, Arthur, Jr. 105, 135, 223, 231
 Schwarzenberger, Georg 161, 178, 238, 240
 Schwelb, Egon 170–171, 244–245
 SEATO (Güneydoğu Asya Antlaşma Örgütü) 97
 Senghor, Léopold Sédar 84, 102, 190, 217
 Shestack, Jerome 150, 236
 Shotwell, James T. 50
 Shuttlesworth, Fred 93, 221
 Sieyès, Emmanuel-Joseph 26
 Simecka, Milan 147, 235
 Simpson, A.W.B. 208
 Siniavski, Andrey 118, 229
 sivil toplum örgütleri 9, 28, 45, 56, 66, 66–70, 102, 109–113, 115, 117–118, 129, 148, 150, 173–174, 186–187, 198.
Ayrıca bkz. Uluslararası Af Örgütü
 siyaset karşıtlığı. *Bkz. ahlak*
 Smith, H.A. 159, 162
 Smith, Hedrick 122–123
 Smith, Tommie 95
 Smuts, Jan Christian 58, 86
 SNCC (Şiddet Karşısı Öğrenci Koordinasyon Komitesi) 94
 Soğuk Savaş 7–8, 13, 43–46, 63–64, 66, 68, 72–75, 90–93, 96–97, 104, 115–117,

120, 124, 129–131, 138–139, 144, 148, 153, 160–163, 166, 168–172, 177, 181, 185, 190, 221, 236

Sohn, Louis 164, 166, 170–171, 173, 176, 178, 198, 213, 237, 241, 243–244

Soljenitsin, Aleksandr 119, 121–122, 132, 135, 145, 198–199, 227, 229, 231

Sovyetler Birliği. *Bkz.* SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)

Sovyet Yahudileri, davası 132–133, 221

soykırım 75, 148, 151, 165, 167, 178, 186–188. *Ayrıca bkz.* Holokost

sömürgecilik. *Bkz.* imparatorluk

sömürgecilik karşıtlığı ve insan hakları 8, 65, 77–84, 86, 89–96, 101, 111, 149, 153, 167, 168, 170, 172–173, 177, 179, 181, 217, 231, 234

kendi kaderini tayin, ilkesi ya da hakkı 137

Sömürge İdaresindeki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesi Üzerine Bildirge (1960) 89, 170

sömürgeleştirme. *Bkz.* sömürgecilik karşıtlığı

Sponder, Stephen 227

SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) 7–8, 43, 56, 64–65, 118–120, 122, 126–127, 131–133, 136, 139, 143, 145, 185, 199, 213, 221

“Stalin Anayasası” (1936) 64, 118, 239, 239–240

Stalin, Josef 53, 64–65, 118, 158, 227, 239–240

Steiner, Henry 191–192

Stoacılık 15, 18–19, 23, 29

Stroessner, Alfredo 123

Styron, Rose 129, 199, 229

Sukarno, Ahmed 82, 96

Sumner, Charles 34

Şili 123–127, 129, 131, 199–200, 213, 229, 231

T

Tahran Konferansı (1968). *Bkz.* Uluslararası İnsan Hakları Konferansı

Tamba, Kolli 88

Thatcher, Margaret 26

Thelwall, John 34–35

Tocqueville, Alexis de 30

toplumsal hareketler, ve insan hakları 7, 13, 15, 35, 108, 111, 117, 128–129, 150, 154, 179–180

Trujillo, Rafael 228

U-Ü

Udall, Morris 134

ulus-devlet. *Bkz.* devlet

Uluslararası Af Örgütü 9, 102–105, 109, 112, 114–117, 122, 124, 127–130, 134, 142, 186–187, 199–200, 227

uluslararası hukuk 7–8, 12, 40, 50, 58, 65, 74, 77, 88, 104, 112, 141, 151–180, 186, 197, 219, 240

sosyalist 213

Uluslararası Hukukçular Komisyonu, Birleşmiş Milletler 112

Uluslararası İnsan Hakları Konferansı (Tahran, 1968) 8–9, 112–113, 198, 233

Uluslararası İşçi Derneği 39

UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü) 60, 62, 82, 112, 200, 212, 214, 217, 225, 244

üniversiteler, ve insan hakları 116, 144, 148, 173–174, 184, 200, 227

ütopyacılık 7–14, 17, 23, 29, 35, 39–41, 46, 56, 74–75, 77–78, 105, 107–109,

114–117, 119–120, 122, 124, 128,
138–139, 144–151, 160, 164, 175,
178–179, 182, 186–193, 226, 241

V

Vance, Cyrus 136–137
Vandenberg, Arthur 50, 58, 210
Vanik, Charles 132, 230
Verdross, Alfred 163, 240
vicdan hürriyeti 21, 116, 208, 214
Vidal-Naquet, Pierre 102, 223
Vietnam Savaşı 9, 13, 77–78, 86, 104–105,
124, 131, 138–139
Villard, Oswald Garrison 55
Virginia Haklar Bildirgesi (1776) 26
Visscher, Charles de 58, 159, 163, 168, 239,
242

W

Wallace, George 134
Wallace, Henry 50
Warren, Earl 154
WCC (Dünya Kiliseler Konseyi) 70, 116,
127, 197, 214, 225
Webster, Charles 54, 57
Wells, H.G. 52, 68
White, Lyman Cromwell 110

White, Walter 91–92
Wilkes, John 22, 37
Wilkins, Roy 92
Willkie, Wendell 50, 196
Wilson, Woodrow 54–55, 78, 80, 83, 156
Wojtyła, Karl. *Bkz.* John Paul, Papa II.
Wollstonecraft, Mary 34
Wright, Quincy 169

Y

Yahudiler, ve insan hakları 10, 12, 18, 39, 51,
56–57, 60, 74–75, 109, 110, 116, 133,
172–174, 178, 198, 209, 211, 230, 243,
244
Yakobson, Anatoli 120–122
yasalcılık, muhalefetin stratejisi 118, 120,
141, 154
Yeni Anlaşma (New Deal), ve insan
hakları 48, 208
yeni-muhafazakâr 136, 185
Yergan, Max 92
yurttaşlık. *Bkz.* insan hakları; devlet,
medeni haklar

Z

Zeno 15

"İnsan hakları" denince herkesin aklına en üstün ahlak ilkeleri ve siyasi idealler gelir. Dahası bu yüceliğin insanlık tarihi kadar eski olduğu düşünülür. Fakat bu programın ne kadar yakın zamanda tedavüle girip yaygınlaştığının farkına varmak insanda çarpıcı bir etki bırakır. Bu siyasi idealin kendine bir alan açabilmesi için sadece ütopyaların değil, genel olarak siyasi projelerin ıskartaya çıktığı bir döneme, yirminci yüzyılın son çeyreğine gelinmesi gerekiyordu. İnsan haklarının alamet-i farikası, 1970'lerde bir anda nereden geldiği anlaşılmadan sahneye çıkmış olmasıdır.

İnsan hakları saf hümanist bir hareket midir? Devletlerin ya da hükümetlerin, özellikle de Soğuk Savaş döneminde, ihtilaf halinde oldukları diğer devletleri sıkıştırmak için başvurduğu bir koz olarak mı değer kazanmıştır, yoksa kerameti kendinden menkul bir taban hareketi midir? Başka bir dünyanın mümkün olduğu düşüncesinin yeni biçimi, bir "son ütopya" mıdır, yoksa başkası olmayan bir dünyanın daha iyi ve ahlaklı hale getirilmesi çabası mıdır?

Samuel Moyn, Harvard Üniversitesi'nde tarih profesörü ve *Humanity* dergisinin yayın kurulu üyesi.

İngilizceden çeviren: Firdevs Ev